Victor Hugo

1793

VICTOR HUGO

1793

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ „MINERVA"
AMSTERDAM

EERSTE DEEL

OP ZEE

EERSTE BOEK

De pleegkinderen van het bataljon „De Roode Muts".

In de laatste dagen van Mei 1793 was een der Parijsche bataljons, die onder generaal Santerre in het contra-revolutionaire Bretagne opereerden, het bloedig beruchte bosch van Saudraie in Astillé aan het zuiveren. Het bataljon was nog maar een driehonderd man sterk — het was in dezen verwoeden burgeroorlog in korten tijd als weggesmolten. Het ging toenmaals zoo, dat bij voorbeeld na de bezetting van het Argonnerwoud en de overwinningen bij Jemmapes en Valmy, van het heele eerste Parijsche bataljon vrijwilligers, dat uit zeshonderd man had bestaan, zeven-en-twintig man bleken over te zijn, van het tweede drie-en-dertig, van het derde zeven-en-vijftig. Een tijd van worstelingen als die der oude heldenzangen.

De bataljons, door Parijs naar de Vendée gestuurd, waren ieder negenhonderd-twaalf man sterk. Elk bataljon had drie stukken geschut. Zij waren inderhaast op de been gebracht, deze bataljons. Den 25sten April — op dat tijdstip was Gohier minister van justitie en Bouchotte minister van oorlog — was, vanwege de Parijsche sectie du Bon-Conseil (van Goeden-Raad) het voorstel gedaan bataljons vrijwilligers naar de (tegen de revolutie revolteerende) Vendée te zenden; Lubin, lid van den Algemeenen Raad van Parijs — de eerste Parijsche commune — had rapport uitgebracht over dit voorstel; en 1 Mei al stond Santerre met twaalfduizend man infanterie, dertig veldstukken en een bataljon kanonniers klaar voor den afmarsch.

Op 28 April had de commune van Parijs voor de vrijwilligers van Santerre de leuze uitgegeven: *Geen genade — geen kwartier.* Einde Mei waren van de twaalfduizend, die Parijs verlieten, achtduizend dood.

Het bataljon, dat het bosch van Saudraie bezig was af te zoeken, deed zijn werk met groote omzichtigheid. Men nam den tijd — behoedzaam ging het voorwaarts, men keek als het ware tegelijkertijd links en rechts, vóóruit en achteruit; Kléber heeft gezegd: „Een soldaat heeft van achteren ook oogen." Men was al langen tijd op marsch. Hoe laat kon het zijn? welk deel van den dag was het? Het zou moeilijk geweest zijn het te zeggen, want in wildernissen als deze heerscht te allen tijde een soort schemering en zoo was het ook in dit bosch nooit helder licht.

Het bosch van Saudraie was een hel. Hier in dit kreupelhout was sinds November 1792 de burgeroorlog zijn gruwelen begonnen; Mousqueton, de kreupele woesteling, was uit deze wildernis voortgekomen; de hoeveelheid der daar gepleegde doodslagen deed de haren te berge rijzen. Het was een oord van verschrikking. Schuw-voorzichtig drong het bataljon Parijsche soldaten er dieper in door. Toch was deze hel een paradijs — het bosch schitterde in volle lentepracht; uit den bemosten bodem verhieven zich rondom wuivende gewelven van met bloesem beladen, wildverward op en over elkaar opschietend geboomte en struikgewas, uit welks bloemen en bladeren de weldoende frischheid der lente neerstroomde; hier en daar doorboorden stralen zonlicht de groenige schemering; over den grond verstengelden en vervlochten de gladiolen, de lisschen, de narcis, het voorjaars-varentje, de vriendelijke voorbode der lente, de crocussen zich tot een dik-mollig plantenkleed, waaronder weer tallooze mossoorten tierden, van die welke fluweelige zoden vormen tot die welke zich in de grilligste gedaanten voordoen. Temidden van deze natuurpracht gingen de soldaten voet voor voet verder, alle gerucht vermijdend, voorzichtig zich een doortocht banend door het struikgewas. Boven de bajonetten zongen de vogels hun dartele Meiliederen.

Het bosch van Saudraie was een der plaatsen waar in vreedzamer tijd de *houiche-ba*, de jacht op vogels bij nacht, werd beoefend. Thans was men er op jacht naar menschen.

Het hooge geboomte bestond hier uit berken, beuken en eiken; de grond was vlak; het mos en het gras verdoofden alle geluid van den voorttrekkenden troep: nergens paden dan zulke die zich onmiddellijk weer

verloren in ondoordringbare heester- en struikenmassa's; doornige hagen van hulst, partijen wilde pruimenboomen, een wirwar van waaiende varens, hoog opschietende distels en andere doorngewassen — het was onmogelijk op tien pas afstands een mensch te zien. Nu en dan vloog er uit de takken een reiger op of een waterhoen, wat wees op de nabijheid van moerassen.

De soldaten vervolgden hun tocht, voortgaande op goed geluk, in onrustige spanning, vreezende dat wat zij zochten te vinden.

Nu en dan kwam men aan plekken, die sporen vertoonden dat er kortgeleden gekampeerd was, kaalgebrande of platgetrapte plaatsen, grafkruisen van boomtakken, plekken struikgewas rood van bloed. Hier had men eten gekookt, daar de mis gehouden, daar gewonden eerste hulp verleend. Maar degenen die deze sporen hadden achtergelaten, waren verdwenen. Waar waren zij? Ver weg misschien ? of mogelijk vlak bij, in hinderlaag, met een moordtuig in de vuist, een gunstig oogenblik afwachtend ? Nergens zag of hoorde men een menschelijk wezen. Het bataljon verdubbelde zijn waakzaamheid. Volmaakte rust baart onrust, waar men niets ziet is alles te duchten. Men bespeurde niemand en voelde zich daarom temeer aan alle kanten bedreigd. De troep bevond zich in een bosch dat bijzonder berucht was.

Een hinderlaag was overal te verwachten.

Dertig grenadiers, onder bevel van een sergeant, gingen als verkennings-patrouille op eenigen afstand voor den hoofdtroep uit. De marketentster van het bataljon was bij deze patrouille — daar was zij vrouw voor. Marketentsters zijn het liefst vooraan, bij de voorhoede. Daar loopt men meer gevaar, maar de kans is er grooter dat men wat te zien krijgt. Nieuwsgierigheid is een factor in alle vrouwelijke vermetelheid.

Plotseling overviel de manschappen van deze verkenningspatrouille de huivering van ontroering, die den jager bevangt als hij de schuilplaats van het wild heeft gevonden. Men had uit een dichtbegroeide plek iets als onderdrukt hoesten gehoord, en men meende daar zelfs tusschen de bladeren iets zich te zien bewegen. De soldaten wisselden teekens.

Bij het speuren en zoeken van verkenners komt in zulke omstandigheden nagenoeg alles aan op het persoonlijk inzicht van ieder afzonderlijk, elk oogenblik

kan snel handelen een kwestie zijn van leven of dood, waarbij niet eerst bevelen van meerderen kunnen worden afgewacht; wat bij een plotselinge situatie moet worden gedaan, wijst zich als vanzelf.

In minder dan een minuut was de plek waar men de beweging had waargenomen omsingeld door een kring van aangelegde geweren, allen gericht op het binnenste van de dichtbegroeide plek, en de soldaten, met het geweer in den aanslag, het oog strak gericht op de verdachte plek, wachtten met vuur geven slechts op het kommando van hun sergeant.

Inmiddels had de marketentster het gewaagd vooruit te dringen en door de struiken te gluren, en ineens hoorde men haar, als om het commando van vuren te voorkomen, luid roepen: Halt! Niet schieten, kameraden!

Zij drong nog verder door de struikenmassa heen. De anderen gingen haar achterna.

En daar was inderdaad wat.

In het dichtst van het hout, aan den rand van een dier kaalgeschroeide ronde, vlakke gaten in den grond, welke bij het kolenbranden in bosschen onstaan door het blakeren en verkolen der boomwortels onder de brandende houtmijten, binnen een ruimte als een kamertje met takken en bladeren tot wanden en plafond een soort alcoof in dicht gebladerte, zat op het mos een vrouw met een zoogend kindje aan de borst en op haar schoot de blonde kopjes van twee grootere kinderen.

Dat was de hinderlaag.

— Wat doen jullie daar? riep de marketentster haar toe.

De vrouw keek op.

De marketentster voegde er geërgerd aan toe:

— Ben je niet goed wijs hier te wezen? En zij ging voort: Een seconde later en ze hadden op jullie geschoten.

Toen zich tot de soldaten keerende, zei ze:

— 't Is een vrouw.

— Dat zien we ook wel! zei een grenadier. De marketentster vervolgde: Zoo in het bosch te gaan, waar je vast doodgeschoten wordt! Wie krijgt er zoo iets nou in z'n hoofd!

De vrouw, verlamd van schrik, een toonbeeld van hulpelooze ontsteltenis, keek rond, verward als in een

droom naar die geweren, die sabels, die bajonetten, die woeste gezichten.

De twee slapende kinderen werden wakker en begonnen te schreien.

— Ik heb zoo'n honger, zei de eene.

— In ben zoo bang, zei de andere.

De kleine bleef doorzuigen. De marketentster sprak het toe:

— Jij hebt gelijk, jij bent nog de wijste.

De moeder kon van schrik geen woord uitbrengen.

De sergeant riep haar toe:

— Wees maar niet bang voor ons, we zijn het bataljon de Roode Muts.

De vrouw beefde over haar geheele lichaam. Zij keek den sergeant aan, van wiens ruw gelaat niets te zien was dan de wenkbrauwen, de knevel en twee vurige ballen, zijn oogen.

— Vroeger het bataljon het Roode Kruis, lichtte de marketentster nader in.

De sergeant vervolgde: — Wie ben je, juffrouw?

De vrouw keek hem aan, in stommen schrik. Zij was tenger, nog jong, zeer bleek, gekleed in vodden; zij droeg den lompen kap der Bretonsche boerinnen en ook het wollen overkleed, met een touwtje om den hals vastgemaakt. Zij hield haar bloote borsten ten toon, met de argeloosheid van een zoogend wijfje. Zij had kousen noch schoenen aan en haar voeten bloedden.

— Het is een arme, zei de sergeant.

En de marketentster hernam met haar soldateske en toch wel vrouwelijke stem, die soms week kon klinken:

— Hoe heet je?

De vrouw met zenuwtrekkende lippen stotterde nauwelijks verstaanbaar:

— Michelle Fléchard.

De marketentster aaide met haar groote hand over het kleine kopje van den zuigeling en vroeg: — Hoe oud is dat kleine wurm ?

De moeder scheen niet te begrijpen. De marketentster hield aan: — Ik vraag hoe oud dat kleintje is.

— O, zei de moeder. Achttien maanden.

— Zoo oud al en nog aan de borst ? zei de marketenster. Het moet er noodig af. Het kan wat soep van ons krijgen.

De moeder begon wat van haar ontsteltenis te bekomen. De beide grootere kinderen, nu geheel wakker,

waren meer nieuwsgierig dan bang. Zij keken met bewondereng naar de pluimen der soldaten.

— Och, zei de moeder, ze hebben zoo'n honger. En zij voegde er bij: Zog heb ik ook niet meer.

— Ze krijgen eten, riep de sergeant, en jij zelf ook. Maar er is nog wat. Van welke partij ben je ?

De vrouw keek den sergeant aan, maar gaf geen antwoord.

— Versta je mijn vraag?

Zij stotterde: — Ik ben als kind in 't klooster gedaan, later ben ik getrouwd en ben het klooster uitgegaan. De zusters daar hebben me Fransch geleerd. Ons dorp is in brand gestoken. Wij zijn zoo hard weggeloopen, dat ik niet eens tijd heb gehad schoenen aan te trekken.

— Ik vraag je, juffrouw, tot welke partij je behoort, van welke kleur.

— Ik weet daar niets van af.

De sergeant ging voort: — Zie je, er zijn vrouwen die spionneeren. En die worden doodgeschoten. Vooruit, laat hooren. Een zigeunerin ben je niet ? Waar ben je vandaan ?

Zij bleef hem aankijken als er niemendal van begrijpend. De sergeant herhaalde:

— Waar ben je vandaan?

— Dat weet ik niet, was het antwoord.

— Wat, weet je niet uit welke streek je bent ?

— O, dat wel, dat weet ik wel.

— Nou, zeg op dan.

De vrouw antwoordde: — Van de meierij Siscoignard, in de parochie Azé.

Op zijn beurt keek nu de sergeant de vrouw verbaasd aan. Hij dacht een oogenblik na. Toen hernam hij: — Je zegt ?

— Siscoignard.

— Dat is geen land of zoo iets.

— Ik kom daar toch vandaan.

En na zich een oogenblik te hebben bedacht, vervolgde de vrouw: — Nu begrijp ik het. U bent uit Frankrijk en ik kom uit Bretagne.

— En wat zou dat?

— Dat is niet hetzelfde land.

— Maar het hoort bij elkaar, het is één land ! riep de sergeant uit.

De vrouw wist hier niet anders op te antwoorden dan: — Ik ben van Siscoignard.

— Vooruit dan maar, Siscoignard ! hernam de sergeant. En hoort je familie daar ook thuis?

— Ja.

— Wat doet die?

— Allemaal dood. Ik heb niemand meer.

De sergeant, die zoo'n beetje voor welbespraakt doorging, zette het verhoor voort.

— Iedereen heeft toch, te duivel, ouders of zoo wat, of heeft ze gehad. Wie ben jij ? Spreek op.

De vrouw geraakte weer geheel van streek, vooral dat: of heeft ze gehad ! scheen haar schrik aan te jagen, omdat het met zoo'n air van welbespraaktheid werd uitgesproken.

De marketentster voelde zich genoopt tusschenbeide te komen. Zij begon het kind dat aan de borst lag weer te liefkoozen en gaf de beide anderen een tikje op de wang.

— Hoe heet ze, die kleine? vroeg ze; 't is toch een meisje ?

De moeder antwoordde: — Georgette.

— En de oudste ? deze rakker hier — een jongen, niet?

— René Jean.

— En z'n broer ? Dat is immers ook een jongen, die er nog zoo goed uitziet?

— Gros-Alain, zei de moeder.

— Aardige kinderen, zei de marketenster, en zoo flink voor hun jaren.

Nu begon de sergeant weer.

— Nou, spreek op, juffrouw. Zwerf je of heb je een onderdak?

— Wel gehad.

— Waarzoo?

— In Azé.

— Waarom ben je niet thuisgebleven?

— Omdat ze ons huis in brand hebben gestoken.

— Wie hebben dat gedaan?

— Dat weet ik niet. Er is gevochten.

— Waar kom je vandaan?

— Daar vandaan.

— En waar ga je naar toe?

— Dat weet ik niet.

— Kom ter zake. Wie ben je?

— Dat weet ik niet.

— Weet je niet wie je bent?

— Wij zijn menschen die hebben moeten vluchten.
— Van welke partij ben je?
— Dat weet ik niet.
— Behoor je tot de blauwen of tot de witten? Van welke kleur ben je?
— Ik ben met mijn kinderen.
Er volgde een pause. De marketentster zei:
— Ik voor mij heb geen kinderen — nooit tijd voor gehad.
De sergeant begon opnieuw:
— Maar je ouders en verdere familie! Komaan, juffrouw, laat ons wat hooren van je ouders. Ik heet Radoub, ik ben sergeant, ik woon in Parijs, in de rue de Cherche-Midi, mijn vader en moeder hebben daar ook gewoond. Zeg ons nu eens wat over jou ouders, wie en wat ze waren.
— Ze heetten Fléchard, en meer niet.
— Goed en wel, de Fléchards zijn de Fléchards zoo goed als de Radoubs de Radoubs. Maar iemand heeft ook een vak. Wat was het vak van je ouders? Wat deden ze ? en wat doen ze nog ? Wat flesseerden ze, die Fléchards?
— Ze werkten op het land. Mijn vader was ziekelijk, en kon niet werken, want hij had eens stokslagen gehad, die de landheer, zijn heer en onze heer, hem had laten geven, en dat was nog een goeïgheid, want mijn vader had een konijn meegenomen en daar staat bij ons de doodstraf op; maar de landheer was genadig, en zei: — Geef hem maar honderd stokslagen en laat hem gaan; en toen is mijn vader half lam gebleven.
— En verder?
— Mijn grootvader was een hugenoot. Menheer de pastoor heeft hem naar de galeien laten sturen. Ik was toen nog heel klein.
— En verder?
— De vader van mijn man was een zoutsmokkelaar en de koning heeft hem laten ophangen.
— En je man, wat doet die?
— Den laatsten tijd heeft hij gevochten.
— Voor wie?
— Voor den koning.
— En voor wie nog meer?
— Voor zijn heer.
— En voor wie nog meer?
— Voor menheer de pastoor.

— God driedubbel sacreju, wat een idioten ! barstte een grenadier uit.

De vrouw kromp ineen van schrik.

— Zie je, juffrouw, wij zijn Parijzenaars, zei de marketentster op haar bevalligsten toon.

De vrouw vouwde, dit hoorend, huiverend de handen en riep:

— O Heere God lieve Jezus !

— Geen bijgeloovigheden asjeblieft, zei de sergeant.

De marketentster ging naast de vrouw op den grond zitten, en nam het oudste der kinderen op haar schoot, waar het rustig bleef zitten. Kinderen voelen zich bij den een veilig zooals zij voor den ander bang zijn, zonder zichtbare reden. Zij voelen het, bij wie ze veilig zijn.

— Arme ziel uit dit boerenland, je hebt toch maar lieve kinderen, dat is tenminste wat. Zoo op het gezicht kan je hun leeftijd raden. De grootste is vier jaar, en zijn broertje drie jaar. Nou, de kleine pop, die aan je borst ligt te slurpen, is een nathals. Jij kleine nooitgenoeg ! wil je je moeder wel eens niet zoo opeten ! Ziet u juffrouw, u hoeft niet bang te wezen. U moet bij ons in het bataljon komen. U zou dan hetzelfde te doen krijgen als ik. Ze noemen me Houzarde, daar bedoelen ze mee huzaartje met rokken aan — het is een naampje dat ze me gegeven hebben. Maar ik hoor het liever dan mijn echten naam, mamzelle Bicorneau, zooals mijn moeder. Ik hou in ons bataljon de kantien, dat is zoo gezegd dat ik ze wat te drinken breng als ze elkaar doodschieten en vermoorden. De duivel en zijn heele zooi. Wij hebben zoowat denzelfden voet, je kunt mijn schoenen wel krijgen. Ik ben op 10 Augustus bij de bestorming van de Tuilerieën geweest. Ik heb Westermann ook getapt. Dat ging er toen aan toe ! Ik heb Lodewijk XVI zien guillotineeren, Lodewijk Capet, zooals ze hem noemen. Hij had er niks geen zin in. En nou moet je ook nagaan, 13 Januari piepte hij nog kastanjes en hadden ze met elkaar de grootste pret, hij en zijn gezin ! Toen men hem met geweld languit op de plank van de hakmachine had gelegd, zooals ze dat noemen, had hij geen jas of schoenen aan; hij was in z'n hemd met een piké-vest er overheen, een grijslakensche broek en grijs-zijën kousen. Ik was er bij. Het rijtuig, waarmee ze hem brachten, was groen geverfd. Kom bij ons. Het zijn goede jongens in ons

bataljon; je zou dan marketentster nummer twee wezen, ik zal je wel leeren hoe alles gaat. Och, 't is heel eenvoudig ! Je krijgt je vaatje en je belletje, en zoo ga je in de herrie, als ze vechten en schieten met geweren en kanonnen, dat hooren en zien je vergaat, en je roept maar: Wie moet er een glaasje van de jongelui ? En dat is de heele geschiedenis. Wat mij betreft, ik tap iedereen. Ja, natuurlijk. Aan de witten zoo goed als aan de blauwen, maar zelf ben ik een blauwe. En een goeie blauwe ook. Maar ik tap iedereen. En dan die gewonden, wat hebben die altijd een dorst. Als je doodgaat let je niet meer op je kleur. Als ze zoover zijn, dat het haast met ze gedaan is, moesten ze elkaar de hand maar geven. Het is gekkewerk dat vechten ! Toe kom bij ons. Als ze me doodschieten, kom je dan in mijn plaats. Zie je, ik lijk een rare, maar ik ben een goed wijf, of een flinke vent, zoo ze bij het bataljon zeggen. Wees maar niet bang.

Toen de markententster ophield met praten, prevelde de vrouw: — Onze buurvrouw heette Marie Jeanne en onze werkmeid heette Marie Claude.

Onderwijl had sergeant Radoub den grenadier, die gevloekt had, eerst bevolen te zwijgen en hem daarna onderhanden genomen en hem gezegd: — Je maakt het mensch nog maar schuwer. Buiten dat, in aanwezigheid van dames hoor je niet zoo te vloeken.

— Maar 't is toch zeker om de beroerte te krijgen van misselijkheid voor een fatsoenlijk mensch, bracht de grenadier tegen deze berisping in, dat er zulke kaffers van waterchineezen zijn — hun schoonvaders worden lamgeslagen door hun landheer, hun grootvaders worden naar de galeien geschopt door den pastoor, hun vaders worden opgehangen door den koning en dan gaan ze God-betert-'t nog vechten, de ezels, en te hoop loopen en zich in de pan laten hakken voor den landheer, voor den pastoor en voor den koning !

— Stilte in 't gelid ! riep de sergeant.

— Ik ben al stil, sergeant, maar je kookt toch als je ziet dat een aardig wijfje als die juf hier, zich zoo aan alles blootstelt voor zulk ontuig.

— Grenadier, zei de sergeant, we zijn hier niet in de club van je sectie in Parijs. Geen geredevoer. En zich weer tot de vrouw keerende: — En je man, juffrouw? Wat doet hij nu? Hoe zit dat met je man?

— Niks, ze hebben hem doodgeschoten.

— Waarzoo?
— Onder de boomen.
— Wanneer?
— Drie dagen geleden.
— En wie heeft dat gedaan?
— Dat weet ik niet!
— Weet je niet wie je man heeft doodgeschoten?
— Nee.
— Was 't een blauwe? was 't een witte?
— 't Was met een geweer.
— Drie dagen geleden?
— Ja.
— En waar was dat zoowat?
— Vlak bij Ernée. Mijn man is nu dood.
— En wat doe je nou dat je man dood is?
— Ik zie hier vandaan te komen met mijn kinderen.
— Welken kant uit?
— Al rechtuit.
— Waar slapen jullie?
— Op den grond.
— Wat eten jullie?
— Niks.

De sergeant trok op de manier van vele militairen neus en lippen bij elkaar, zoodat zijn knevel zijn reukorgaan raakte en zei: — Niks?

— Alleen pruimen en droge bessen van het vorige jaar en zaadjes en knoppen.

— Nou ja, dat is evenveel als niks.

De oudste der beide jongens, die van het laatste iets scheen te begrijpen, zei: — Ik heb honger.

De sergeant haalde een stuk kommiesbrood uit zijn broodzak en reikte het de moeder toe. Deze brak het in tweeën en gaf elk der jongens een brok. De kinderen begonnen dadelijk gulzig te eten.

— Zelf houdt ze niks, bromde de sergeant.

— Omdat ze misschien geen honger heeft, zei een soldaat.

— Nee, omdat ze moeder is, zei de sergeant.

De kinderen werden nu wat vrijmoediger: — Beetje water, zei het eene. — Ik ook beetje water, zei het andere.

— Er is geen water dat te drinken is in dit vervloekte bosch, zei de sergeant.

De marketentster nam de koperen kroes, die naast haar bel aan haar ceintuur hing, draaide de kraan om van het vaatje, dat zij aan een bandelier op haar

heup droeg, liet een paar droppels in de kroes loopen en zette deze de beide kinderen aan de lippen.

Het eene nam een slok en trok een gezicht. Het andere dronk een beetje en spuwde het uit.

— 't Is toch geen bocht, zei de marketentster.

— Is het ouë soort? vroeg de sergeant.

— Ja en van de beste, zei de marketentster. Maar 't zijn boertjes.

De sergeant hernam: — En dus juffrouw, probeer je weg te komen?

— Het moet wel.

— Zoo maar in het wilde door de bosschen en alles heen?

— We loopen tot we er bij neervallen.

— Arme schepsels ! beklaagde de marketentster.

— Ze zijn overal aan het vechten, klaagde de vrouw. Aan alle kanten hoor je schieten. Ik weet niet wat ze willen. Ze hebben ook mijn man doodgeschoten. Dat is alles wat ik er van weet.

De sergeant stampte met de kolf van zijn geweer op den grond en riep:

— Bah, wat een kreng van een oorlog !

De vrouw ging voort:

— Den vorigen nacht hebben wij geslapen in een hollen boom.

— Met z'n vieren?

— Ja, alle vier.

— En daar geslapen?

— Ja.

— Dus, zei de sergeant, staande geslapen. En hij keerde zich tot zijn manschappen: Kameraden, een oude boom, die hol en dood is, waarin je zit als in een scheê, daar slapen die inlanders hier met z'n vieren in. Wou je nog wat? Maar ze hoeven geen Parijzenaars te zijn als ze er geen zin in hebben.

— Slapen in de holte van een boom ! zei de marketentster, en dat met drie kinderen.

— En als de kleuters dan huilen en schreeuwen, onderstelde de sergeant, dan moet het voor de lui die voorbij komen toch komiek wezen als ze niemendal zien en een boom hooren drensen: „pappa, moessie !"

— Gelukkig is het zomer, zuchtte de vrouw. En ze keek voor zich uit, een toonbeeld van stille berusting, in haar oogen de stompzinnige verbazing van onbegrepen leed.

De soldaten stonden in een kring zwijgend om dit stuk ellende. Een weduwe, drie weezen, vlucht zonder doel, verlatenheid, hulpeloosheid, rondom grijnzend de meedoogenlooze oorlog; honger en dorst, geen ander voedsel dan gras, geen ander dak dan de hemel.

De sergeant ging bij de vrouw staan en keek aandachtig naar het zoogende kind. De kleine liet de borst los, draaide zachtjes zijn hoofdje om, keek met de heldere blauwe oogjes in het harige, stekelige, woeste boemansgezicht, dat zich over haar heenboog en begon lief te lachen.

De sergeant richtte zich weer op, men zag een dikke traan over zijn wangen rollen en als een parel aan de punt van zijn knevel blijven hangen. En hij liet zich aldus hooren:

— Kameraden, uit dit heele zaakje maak ik op, dat ons bataljon papa moet worden. Vinden we dat allemaal goed? Dan worden deze drie peuters hier door ons aangenomen als pleegkinderen.

— Leve de Republiek ! riepen de grenadiers.

— In orde, zei de sergeant. En hij breidde de handen uit over de moeder en haar kinderen en maakte allerlei grimassen en zei toen:

— Ziezoo: de pleegkinderen van het bataljon de Roode Muts.

De marketentster stond haast te dansen van pleizier.

— Eén muts is groot genoeg voor de drie koppies ! riep ze. En toen begon ze ineens te huilen, omhelsde met heftigheid de hulpeloose moeder en zei: — Wat een bijdehandje is het al, die kleine !

— Leve de Republiek ! riepen nogmaals de grenadiers.

En de sergeant zei tot de moeder:

— Kom mee, burgeres.

TWEEDE BOEK

DE KORVET CLAYMORE.

EERSTE HOOFDSTUK.

Engeland en Frankrijk tegen Frankrijk.

In den voorzomer van 1793, op het oogenblik toen Frankrijk, aangevallen aan al zijn grenzen tegelijk, voor afleiding het drama van den val der Girondijnen te aanschouwen kreeg, viel tusschen de eilanden in het Kanaal het volgende voor:

Op een avond, den 1sten Juni, een uur ongeveer vóór zonsondergang, zeilde bij sterk mistig weer — dat zoo veilig is om te vluchten, wijl het zoo onveilig is voor de vaart — een korvet de kleine, stille baai van Bonnenuit aan de kust van Jersey uit. Het schip had een Fransche bemanning, maar maakte deel uit van het Engelsche eskader, dat gestationeerd en als wacht geplaatst was aan de oostpunt van het eiland. De prins de La Tour-d'Auvergne, uit het huis van Bourbon, voerde het bevel over dit Engelsch eskader, en het was op zijn last, dat de korvet voor een dringende en bijzondere aangelegenheid werd uitgezonden.

Deze korvet, in Trinity-House, het gebouw der Admiraliteit te Londen, ingeschreven onder den naam van de *Claymore*, zag er uit als een vrachtschip, maar was in werkelijkheid een oorlogsschip. Het vaartuig had het logge en vreedzame voorkomen van een koopvaarder; doch dat beteekende natuurlijk niets. Het was gebouwd voor twee doeleinden: het moest zoo mogelijk misleiden en zoo noodig vechten, list en kracht in zich vereenigen. Voor de opdracht, dien het dezen

nacht moest vervullen, had deze vermomde koopvaarder als lading dertig scheepskanonnen ingekregen. Deze dertig kanonnen waren, misschien omdat men zwaar weer verwachtte, doch waarschijnlijker om alles er dood-onschuldig te laten uitzien, met kettingen vastgesjord en van de gesloten luiken erboven waren de naden dichtgestopt; van buiten was er niets van de lading te merken; de geschutpoorten waren geblindeerd, alles dicht en gesloten — het was of de korvet was gemaskerd. De kanonnen waren klein model voorlaadkanonnen. Korvetten voor ordonnansdienst hebben alleen op het opperdek geschut. Maar deze korvet, bestemd voor verrassing en overval, was uiterlijk onbewapend en zoo gebouwd dat, zooals we zagen, tusschendeks vuurmonden konden worden opgesteld. De *Claymore* was van een zwaar, gedrongen type, doch liep niettemin goed; ze had misschien de stevigste kiel van alle schepen der Engelsche marine, en in den slag woog ze bijna op tegen een fregat, hoewel haar bezaansmast van het kleinste model was alleen maar met een brikzeil. Haar roer, ongewoon van vorm, een nieuwe vinding, was op de scheepswerven van Southampton gemaakt en had vijftig pond sterling gekost.

De bemanning, allen Franschen, bestond uit uitgeweken officieren en gedeserteerde matrozen. Het was een keurkorps; niet een of hij was een goed zeeman, een goed soldaat en een goed royalist. Zij hadden het driedubbele fanatisme van de zee, van de sabel en van het koningschap.

Een half bataljon mariniers, dat, zoo de omstandigheden het wenschelijk maakten, kon worden aan land gezet, was aan de bemanning toegevoegd.

De korvet *Claymore* had als kapitein een ridder van de orde van den Heiligen Lodewijk, graaf du Boisberthelot, een van de beste officieren der oude koninklijke marine; en als tweeden bevelvoerder den ridder de la Vieuville, die bij de Fransche gardetroepen kommandant was geweest van de sectie bij welke Hoche sergeant was; als stuurman had zij aan boord de bekwaamste vakman van Jersey, Philip Gacquoil.

Het was duidelijk dat het schip op een buitengewone onderneming uitging. Er was kort voor de afvaart nog iemand aan boord gekomen, wien het aan te zien was dat hij een of ander waagstuk ging ondernemen. Het was een grijsaard, hoog, rechtop en forsch van ge-

stalte, streng van voorkomen, en waarvan het moeilijk zou zijn geweest den leeftijd te bepalen, daar hij er tegelijkertijd oud en jong uitzag; een dier menschen wier levenskracht bij het klimmen der jaren niet schijnt te verminderen, wier oog nog vuur schiet, schoon hun hoofd al grijs is; veertigers in krachten en tachtigers in autoriteit. Op het oogenblik toen hij het dek van de korvet had betreden, was zijn reismantel opengewaaid en men had zijn kleeding onder dien mantel kunnen zien: het complete costuum van een bretonschen boer: een wijde broek, kaplaarzen en een wambuis van geiteleer, aan den binnenkant fraai afgewerkt met zijde en aan den buitenkant harig en ruig gelaten, zooals het vel van het dier komt. Deze ouderwetsche bretonsche wambuizen hadden een dubbele bestemming, ze dienden voor Zon- en feestdagen zoowel als voor werkdagen, en konden zoowel met den versierden kant als met den behaarden kant naar buiten worden gedragen; door de week werkpak en des Zondags galapak. Het boerencostuum was, als om het echter te doen schijnen en het door niets te doen opvallen, aan knieën en ellebogen kaal en afgesleten alsof het reeds lang was gedragen, en de reismantel van grove stof geleek een afgedragen vod uit een visschersgarderobe. De grijsaard droeg op het hoofd den ronden hoed toenmaals in zwang, met hoogen bol, en breeden rand, die als de rand wordt neergeslagen, er landelijk uitziet en met den rand aan één kant opgeslagen gehouden door een kokarde met lint, den drager een militair voorkomen geeft. De man droeg den hoed neergeslagen op z'n boersch, van een kokarde was niets te zien.

Lord Balcares, gouverneur van het eiland, en prins de Tour d'Auvergne, kommandant van het Engelsch eksader, hadden hem persoonlijk aan boord geleid en geïnstalleerd. De geheime agent der uitgeweken prinsen, dien we ter wille van zijn nabestaanden Gélambre zullen noemen, en die gediend had bij de lijfwacht van den graaf van Artois, had in hoogst eigen persoon het in orde brengen der voor hem bestemde kajuit bezorgd en geregeld, en — hoewel zelf op en top edelman — zijn zorg en eerbied zoo ver gedreven dat hij den grijsaard diens valies achterna droeg. Bij 't afscheid nemen om weer van boord te gaan had de heer Gélambre voor den man in het boerencostuum een diepe buiging gemaakt; lord Balcares

had tot hem gezegd: Goed succes, generaal! en de prins de la Tour d'Auvergne, had gezegd: Tot weerziens, neef.

„De ouë boer", dat was weliswaar de benaming waarmee de bemanning, bij de korte gesprekken die schepelingen op zee onderling voeren, dadelijk hun passagier begonnen aan te duiden; evenwel zonder iets meer van de zaak af te weten, begrepen ze volkomen dat die boer evenmin een boer was als de korvet een koopvaarder.

Er was weinig wind. De *Claymore* verliet Bonnenuit, passeerde Boulay-Bay, en bleef toen, de kust houdend, nog eenigen tijd in zicht, versmolt toch meer en meer met de vallende duisternis en werd ten slotte door deze verzwolgen.

Een uur na haar vertrek verzond Gélambre, in zijn woning te Saint-Hélier teruggekeerd, met den expresdienst op Southampton aan den graaf van Artois in het hoofdkwartier van den hertog van York het volgende bericht:

„Monseigneur, de afvaart heeft zooeven plaats gehad. Succes zeker. Binnen acht dagen staat de heele kust van Granville tot Saint-Malo, in vlammen."

Vier dagen tevoren had de revolutionaire volksvertegenwoordiger Prieur van de Marne, commissaris van de Nationale Conventie bij het leger in de kunststreek van Cherbourg, en op dat oogenblik zich bevindende te Granville, per geheime boodschapper de volgende mededeeling ontvangen, met dezelfde hand geschreven als de depêche zooeven vermeld:

„Burger volksvertegenwoordiger, den 1sten Juni, op het uur van den vloed, zal de oorlogskorvet de *Claymore*, met gemaskeerde batterij, uitzeilen om aan de kust van Frankrijk een persoon aan land te zetten, wiens signalement is als volgt: hooge gestalte, bejaard, grijs haar, boerenkleeding, aristocratisch-blanke handen. Morgen bericht ik u nadere bijzonderheden. Hij zal den 2en in den vroegen morgen arriveeren. Waarschuw de kruisers, laat de korvet opvangen en laat den man guillotineeren."

TWEEDE HOOFDSTUK.

Nacht op het schip en duisternis rondom den passagier.

De korvet, in plaats van rechtstreeks koers te zetten naar het vasteland, was de noordpunt van het eiland omgevaren, had zich toen naar het westen gewend, en was den zee-arm tusschen de eilanden Jersey en Serk, de Passage de la Déroute geheeten, ingevaren. Er waren in dien tijd nog geen vuurtorens aan de kust dezer eilanden.

De zon was ondergegaan; de nacht was donkerder dan gewoonlijk in den zomer de nachten zijn; er was maan, maar zware wolken, die hadden kunnen doen denken dat men in den tijd der dag-en-nachtevening was inplaats van in dien van den zomerzonnestilstand, bedekten den hemel en naar alle waarschijnlijkheid zou de maan niet eer zichtbaar worden dan wanneer zij bij haar ondergang den horizon raakte. Hier en daar over het water hingen de wolkgevaarten zoo laag, dat zij de zee met een dichten nevel bedekten.

Al die duisternis van voor het schip een buitenkansje.

Het plan van stuurman Gacquoil was tusschen Jersey en Guernsey door te varen, dan stoutmoedig koers te zetten naar de kuststreek van Saint-Malo en daar een of andere inham binnen te loopen — een route die wel langer was, maar veel veiliger dan die recht op Granville aan, daar de Fransche kruisers gewoonlijk last hadden, vooral op het verkeer tusschen Saint-Hélier en Granville te letten.

Als de wind meewerkte, en er niets tusschenbeide kwam, dan hoopte Gacquoil, met alle zeilen bij te zetten, tegen het aanbreken van den dag de Fransche kust te kunnen bereiken.

Alles ging naar wensch, de korvet passeerde goed en wel Gros-Nez; tegen negenen werd het weer nukkig, er kwam wind en de zee werd woelig, maar de wind was gunstig en de zee niet al te onstuimig. Toch sloegen er nu en dan zware golven over het dek.

De man in boerenkleeding, die door lord Balcares *generaal* was genoemd en tot wien de prins de la Tour d'Auvergne had gezegd *neef*, scheen van het schommelen van het schip geen last te hebben en kuierde met

rustige ernst over het dek. Hij scheen niet te merken hoe het schip slingerde. Van tijd tot tijd haalde hij uit zijn zak een tablet chocolade, brak er een stukje af en knabbelde dat op; zijn witte haren verhinderden niet dat zijn gebit nog gaaf was.

Hij sprak met niemand behalve nu en dan even fluisterend met den kapitein, die hem met respect aanhoorde en dezen passagier meer als den eigenlijken kommandant hier scheen te beschouwen dan zichzelf.

De *Claymore*, door zijn bekwamen loods bestuurd, stevende, onbemerkt in den donkeren nevel, dicht langs de gebroken noordkust van Jersey, zoo dicht mogelijk den wal houdend, uit vrees voor de beruchte klippen genaamd Pierres-de-Leeq, in het midden van den zeearm tusschen Jersey en Serk. Gacquoil, rechtop overeind op zijn post aan het roer, voer achtereenvolgens voorbij de Grève de Leeq, Gros Nez, Plémont, en deed de korvet veilig tusschen die klippen en banken heenglijden, eenigszins op den tast, maar toch met zekerheid, als iemand die hier thuis was en de doolhoven van den oceaan kende. De korvet voer zonder lichten, uit voorzorg haar aanwezigheid in deze scherp bewaakte wateren niet te verraden. Men wenschte zich geluk met den zwaren mist. Men bereikte de Grande Etappe; de nevel was zoo dicht dat men de hooge silhouet van den Pinacle ternauwernood kon onderscheiden. Ter hoogte van Saint-Ouen kon men op het schip de kerkklok tien uur hooren slaan, een teeken dat de wind uit den goeden hoek bleef waaien. Alles bleef goed gaan; door de nabijheid van de Corbière werd de zee alleen nog woeliger.

Te ruim tien uur geleidden de graaf de Boisberthelot en de ridder de la Vieuville den man in boerenkleeren naar zijn kajuit — de eigen kamer van den kapitein. Onderwijl hij naar binnen ging, zeide hij zacht tot de beide gezagvoerders:

— Mijne heeren, u begrijpt het gewicht van geheimhouding. Stilzwijgen tot het oogenblik van de uitbarsting. Buiten u beiden kent niemand hier mijn naam.

— Hij is bij ons als in het graf, antwoordde Boisberthelot.

— Wat mij betreft, voegde de oude man er aan toe, al ging het om mijn leven, ik zou hem niet zeggen.

Toen trad hij zijn kajuit binnen.

DERDE HOOFDSTUK.

Edel en onedel tegen edel en onedel.

De kommandant en zijn luitenant gingen naar dek terug en bleven daar nog wat op en neer loopen en praten. Zij hadden het over hun geheimzinnigen passagier, en ziehier ten naastenbij hun samenspraak, die de wind in de duisternis verstrooide.

Boisberthelot bromde met gedempte stem La Vieuville in het oor:

— We zullen zien of we in hem eindelijk een leider hebben, een die aan 't hoofd kan staan.

La Vieuville antwoordde:

— We hebben in hem tenminste alvast een prins.

— Bijna.

— Voor Frankrijk is hij gewoon edelman, maar voor Bretagne een prins.

— Zooals de La Trémoille's en zooals de Rohans.

— Van wie hij familie is.

Boisberthelot hernam:

— In Frankrijk en in de koninklijke koetsen is hij niet meer dan markies, gelijk ik graaf ben en u ridder bent.

— Van de koetsen is niet veel te zien tegenwoordig ! riep La Vieuville. We worden nu gereden in karretjes.

Beiden zwegen een poos. Boisberthelot begon weer:

— Bij gebrek aan een Franschen prins behelpt men zich met een Bretonschen.

— Ja en bij gebrek aan beter.... laten we zeggen aan een arend, behelpt men zich met een kraai.

— Ik had liever een havik, zei Boisberthelot.

En La Vieuville antwoordde:

— Ik ook ! die kan tenminste pikken en heeft klauwen.

— In elk geval, hernam La Vieuville, wordt het tijd dat we een leider krijgen. Ik ben het eens met Tinténiac: *een aanvoerder en buskruit* ! En laten we nu eens zien, kommandant, ik ken ongeveer alle mogelijke en onmogelijke leidende personen en aanvoerders, die van gisteren, die van vandaag en die van morgen, niet een daaronder is de kerel dien we noodig hebben. In die satansche Vendée moeten we een generaal aan het hoofd hebben die zich tegelijkertijd op klein gemier

en gescharrel verstaat als een politie-commissaris; we moeten den vijand vermoeien dat het hem begint te vervelen, hem elken molen, elke struik, elke modder-sloot, elken keisteen betwisten, hem overal alle mogelijke last bezorgen, overal partij van trekken, overal op letten, links en rechts in de pan hakken wat we kunnen, voorbeelden stellen waar ze van rillen, geen rust en geen erbarmen kennen. We hebben nu in dat leger van boeren helden in overvloed, maar geen aanvoerders. D'Elbée is een nul, Lescure is ziekelijk, Bonchamps is te goedig — hij is zacht, dat wil zeggen zot. La Rochejaquelein is een pracht van een tweeden luitenant. Silz is wel wat in open terrein, maar voor den krummeloorlog niets waard; Chatelineau is een dolgeworden wolsjacheraar, zonder hersens; Stofflet kan op zijn best voor veldwachter spelen; Bérard is heelemaal niets, Boulainvilliers is bespottelijk; Charette is een ruziemaker, waar niets mee is te beginnen. Ik spreek maar niet van den scheerdersbaas Gaston. Want, mordemonbleu ! waarvoor dient het te schermaaien tegen de revolutie en welk verschil is er tusschen die republikeinen en ons als wij onze edelen onder kommando zetten van pruikenmakers.

— De zaak is dat dat beest van een revolutie ons zelf ook al heeft aangestoken.

— Frankrijk zit maar leelijk in de schurft.

— De schurft van den derden stand, viel Boisberthelot uit. Engeland alleen kan er ons afhelpen.

— En het zal het doen ook, kapitein, daar hoeven wij niet aan te twijfelen.

— Intusschen zitten we er leelijk mee.

— Dat is zoo, overal lummels en kinkels de baas: de monarchie met als generalissimus meneer Stofflet, veldwachter of zoo iets van mijnheer de Maulevrier, heeft niets te verwijten aan de republiek, die 'n Pache, zoon van den portier van den hertog van Castries, tot minister heeft. Een prachtig stel dat die oorlog in de Vendée tegenover elkaar brengt — aan den eenen kant Santerre de bierbrouwer, aan den anderen kant Gaston de baardschraper.

— Beste Vieuville, ik mag dien Gaston wel. Bij zijn operaties in de buurt van Guéménée heeft hij goed werk gedaan. Zoo heeft hij driehonderd blauwen netjes voor de geweren gezet, na ze vooraf zelf hun graf te hebben laten delven.

— Nu ja, wie doet dat nu niet als hij in de gelegenheid is. Ik zelf hoop het ook nog dikwijls te doen.

— Pardieu, natuurlijk, ik ook.

— In den oorlog, vervolgde Vieuville, is iets van beteekenis alleen te verwachten van wat zelf iets beteekent en dat is natuurlijk de adel. Dat zijn dingen voor edellieden en niet voor pruikenmakers.

— En toch zijn in dien derden stand wel respectabele personen, antwoordde Boisberthelot. Daar is bijvoorbeeld de horlogemaker Joly. Hij was sergeant geweest bij het regiment dat in Vlaanderen stond, hij komt in de Vendée naar voren als leider, en krijgt het bevel over een troep volk aan de kust; nu heeft hij een zoon, die Joly, en die zoon is republikein, en terwijl de vader vecht bij de witten, vecht de zoon bij de blauwen. Ze treffen elkaar en leveren elkaar slag. Vader maakt zoon krijgsgevangen en schiet hem voor den kop.

— Een pracht van een kerel, zei Vieuville.

— Een royalistische Brutus, zei Boisberthelot.

— Maar dat neemt toch niet weg, dat het onduldbaar is te worden gecommandeerd door Jansen's en Meier's en al dat goed meer.

— Mijn waarde ridder, het is aan de overzij precies eender gesteld, alleen omgekeerd. Wij zitten vol met burgers; zij zitten vol met lui van adel. Denkt ge dat het voor de sans-culottes plezierig is dat ze worden aangevoerd door den graaf de Canciaux, den burggraaf de Miranda, den burggraaf de Beauharnais, den graaf de Valence, den markies de Custine en den hertog van Biron ?

— Wat een hoop vuil bij elkaar !

— En den hertog van Chartres niet te vergeten.

— Burger Egalité junior...., het zal niet lang duren of ze maken Egalité senior koning, ter belooning van z'n strijd tegen het koningschap.

— Hij koning ? Nooit.

— Vast komt die op den troon. Zijn wandaden helpen hem er op.

— Maar zijn ondeugden staan hem in den weg, zei Boisberthelot.

Weer zwegen beiden een poosje. Boisberthelot nam het eerst weer het woord.

— Toch heeft hij met den koning vrede willen sluiten en zich met hem willen verzoenen — heeft zelfs den koning te Versailles persoonlijk een bezoek gebracht

om zijn berouw te betuigen. Ik was daar toen ook en heb gezien dat de hovelingen, die niets van de verzoening afwisten, hem in het paleis hoonden, beleedigden en hem bespuwden.

— Toen hij de trap der koningin afging, niet waar?

— Juist.

— Hij kreeg zijn verdiende loon.

— We noemden hem Bourbon le Bourbeux (de Modderaar).

— Een kale kop, vol met puisten, koningsmoordenaar, abah wat een wangedrocht. En Le Vieuville voegde erbij: Ik heb in '78 den zeeslag bij Ouessant onder hem meegemaakt.

— Op de *Saint-Esprit*?

— Ja.

— Als hij toen de beweging, die admiraal d'Orvilliers hem seinde, behoorlijk had uitgevoerd, zouden de Engelschen het er nog niet zoo goed hebben afgebracht.

— Ja, dat is zoo.

— Is het waar, dat hij zich toen zoo laf heeft gedragen en zich heel onder in het schip verstopt heeft?

— Neen, dat niet, maar we moeten dat toch maar blijven vertellen, antwoordde Le Vieuville en begon hard te lachen.

Boisberthelot vatte het gesprek weer op.

— Idioten zijn er genoeg. Daar heb je die Boulainvilliers, waar u daar straks van gesproken hebt, La Vieuville; ik heb hem gekend, hem van nabij gadegeslagen. In het begin waren de boeren, die tegen de revolutie te hoop liepen, gewapend met pieken; en kreeg hij het toen niet in z'n hoofd piekeniers van ze te maken? En zoo begon hij ze te oefenen in het piekvechten: piek overdwars geveld, piek omlaag geveld en zoo voort. Hij had gedacht van die wildemannen soldaten te maken. Hij liet ze exerceeren als de beste troep geregelde infanterie; hij koeterwaalste ze de ouderwetsche militaire termen weer voor; een escouadekommandant heette bij hem een *cap d'escadre*, zooals in den tijd van Lodewijk XIV de korporaals werden genoemd. Hij wou met alle geweld van dien troep stroopers een geordend regiment maken; hij had ze ingedeeld in compagnieën; de onderofficieren moesten elken avond bij elkaar komen om het wachtwoord en het wederwoord te ontvangen; wie het 't eerst kreeg moest het zijn nevenman in het oor fluisteren en zoo

door tot aan den laatsten toe. Eens degrageerde hij er een, omdat hij niet met ontbloot hoofd in de houding was gaan staan om het woord in ontvangst te nemen. U begrijpt wat daarvan terecht is gekomen. De ezel snapte niet dat je met boeren op z'n boersch moet te werk gaan, en er van boschbewoners geen kazernelui zijn te maken. Ja, ik heb hem gekend, dien Boulainvilliers.

Zij liepen eenigen tijd zwijgend door, beiden in gedachten verzonken. Toen werd het gesprek aldus voortgezet:

— Wat ik zeggen wil, wordt de tijding bevestigd dat Dampierre gesneuveld is?

— Ja, kommandant.

— Vóór Condé?

— In het kamp van Pamars, door een kanonskogel.

Boisberthelot zuchtte.

— De graaf van Dampierre — ook een der onzen, die een der hunnen is geworden.

— We zijn nu van hem af en wenschen hem goede reis! zei La Vieuville.

— En waar zijn de prinsessen?

— In Triest.

— Nog altijd?

— Nog altijd. En La Vieuville viel uit: O die vervloekte republiek! wat een ellende voor niemandal! Wanneer men nagaat dat die revolutie gekomen is om een tekort van een paar millioen!

— Kleine oorzaken, groote gevolgen merkte Boisberthelot op.

— Alles loopt tegen, zei La Vieuville.

— Ja. La Rouarie dood, Du Dresnay krankzinnig. Erbarmelijke leiders, al die bisschoppen — die Coucy, bisschop van La Rochelle, die Beaupoil Saint-Aulaire, bisschop van Poitiers, die Mercy, bisschop van Luçon en minnaar van madame de L'Eschasserie....

— Die eigenlijk Servanteau heet, zoo u weet, kommandant; L'Eschasserie is de naam van een landgoed.

— En die zoogenaamde bisschop van Agra, die pastoor is weet ik waar.

— Te Dol. Hij heet Guillot de Folleville. Hij is goed en doet wat hij kan.

— Nu ja, priesters en nog eens priesters, terwijl we soldaten moeten hebben! Bisschoppen, die geen bisschoppen zijn! generaals, die nauwelijks goede recruten zijn!

La Vieuville viel hier Boisberthelot in de rede:

— Kommandant, hebt u de *Moniteur* in uw kajuit?

— Ja.

— Wat wordt er dezer dagen te Parijs gespeeld?

— *Adèle et Paulin*, en *La Caverne*.

— Ik zou die stukken wel willen zien.

— U zult ze zien, Binnen 'n maand zijn we te Parijs.

Boisberthelot dacht een oogenblik na en voegde er bij:

— Op zijn laatst. Master Windham heeft het Lord Hood beloofd.

— Maar dan gaan de zaken toch niet zoo slecht, kommandant!

— Alles zou goed gaan, parbleu, als de beweging in de Vendée goed geleid werd.

La Vieuville schudde het hoofd.

— Kommandant, vroeg hij, is het plan de mariniers die we aan boord hebben aan land te zetten?

— Als de kust op onze hand is, ja; als ze tegen ons is, dan niet. In den oorlog moet men soms de poorten openbreken, en soms er binnen zien te sluipen. De burgeroorlog moet altijd valsche sleutels bij zich hebben. We zullen doen wat we kunnen. Een behoorlijke opperbevelhebber, dat is waar we het meest behoefte aan hebben.

En Boisberthelot liet er nadenkend op volgen:

— Vieuville, wat zoudt ge denken van den chevalier de Dieuzie?

— Den oude of den jonge?

— Den jonge.

— Als aanvoerder?

— Ja.

— Ook een officier voor het open veld en voor den geregelden slag. In het kreupelhout is alleen de boer in zijn element.

— Dan zult ge het met generaal Stofflet en met generaal Cathelineau moeten stellen.

La Vieuville bleef een oogenblik peinzen en zei toen:

— We moeten een prins hebben, een prins van Frankrijk, een prins van den bloede. Een echten prins.

— Waarom? Wie prins zegt....

— Zegt mispunt, ik weet het, kommandant. Maar die boerenkinkels hebben nu eenmaal een blinden eerbied voor zoo iemand.

— Ja maar, mijn waarde ridder, prinsen komen niet uit de lucht vallen.

— Dan zullen we er zonder hen zien te komen.

Boisberthelot streek zich werktuigelijk over het voorhoofd, als wilde hij er een goed idee uit te voorschijn lokken. Eindelijk zei hij:

— Enfin, dan moeten we het maar met dezen generaal, onzen passagier, probeeren.

— Hij is alvast iemand van hoogen adel.

— Denkt u, dat er van hem wat te verwachten is?

— Mits hij goed is, zei La Vieuville.

— Dat wil zeggen een duivel is, zei Boisberthelot.

De graaf en de ridder keken elkander aan.

— Mijnheer de Boisberthelot, u noemde daar het juiste woord. Een duivel. Precies, dat is wat we noodig hebben. Als beesten moeten we onder de revolutionaire ondieren huishouden. Als duivels en barbaren er op los moorden, dan alleen worden we het monster de baas. De koningsmoordenaars hebben Lodewijk XVI het hoofd afgeslagen, wij zullen de koningsmoordenaars aan stukken scheuren. Ja, de generaal dien we noodig hebben is generaal Trap-ze-dood. In Anjou en in Poitou ploeteren de leiders maar voort en spelen de grootmoedigen en alles loopt er mis. In de Marais en in het land van Retz slachten ze de schobbejakken bij hoopen en alles loopt prachtig. Alleen omdat Charette een duivel is, houdt hij het uit tegen Parrain. Hyena tegen hyena.

Boisberthelot had geen gelegenheid Vieuville iets op zijn uitval te antwoorden. De ontboezeming werd plotseling onderbroken door een gillenden noodkreet en terzelfdertijd hoorde men een geluid dat niets had van eenig bekend geluid. Die kreet en dat geluid kwamen uit het binnenste van het schip.

De kapitein en zijn luitenant wilden naar beneden snellen, doch het was hun onmogelijk — al het volk kwam ontzet naar boven stuiven.

Er was iets heel ernstigs gebeurd.

VIERDE HOOFDSTUK.

Het losgebroken monster.

Een der kanonnen van de batterij, een vier-en-twintig ponder, was losgeraakt.

Een noodlottiger ongeval kon een toenmalig oorlogsschip op zee en in volle vaart nauwelijks overkomen.

Een kanon dat losbreekt van zijn ketting wordt plotseling een phantastisch monster. Het is een dood werktuig, dat eensklaps verandert in een levend gedierte. Het gevaarte beweegt zich op zijn wielen met de vlugheid en grilligheid van een biljartbal, het rolt mee met de slingeringen van het schip, volgt den cadans van den golfslag, schiet vooruit, springt terug, blijft staan, als om te overleggen, hervat zijn loop, stormt van het eene eind van het ruim naar het andere, cirkelt rond, wijkt uit, rent den kant uit dien niemand voorziet, breekt zich baan en verbrijzelt, stoot neer en vernielt. Het is een stormram, die op eigen gelegenheid een muur rammeit — waarbij te bedenken dat de stormram van ijzer is en de muur maar van hout.

In een oogwenk was de heele bemanning op de been. De schuld lag bij den voorman van het stuk, die verzuimd had de moer van den sjorketting aan te draaien en de vier wielen van het stuk behoorlijk vast te zetten: daardoor schokte het stuk met de bewegingen van den bodem heen en weer, dit had de schroef losgewerkt. Het vastzetten der stukken met bouten aan den bodem om den terugsprong te beletten, was toen nog niet uitgevonden. En op een oogenblik dat bijzonder zware zeeën het schip heftig deden slingeren, was de sjorketting bezweken, en op datzelfde oogenblik was het kanon als een losgebroken tijger in een menagerie.

Om zich een denkbeeld te vormen van dit uitschieten, stelle men zich een waterdroppel voor, die over een glasruit loopt.

Op het oogenblik dat de sjorketting knapte, waren de kanonniers bij de stukken. Eenigen in groepjes, anderen hier en daar verspreid, allen bezig met de werkzaamheden die er te verrichten zijn, als men zich heeft voor te bereiden op een mogelijken aanval. Het kanon, op den hellenden bodem van het wildslingerende vaartuig naar het laagste punt afstortend, sloeg een gat in een dier menschengroepen, verpletterde bij den eersten slag vier man, en doodde bij zijn terugval, toen het schip naar den anderen kant helde, een vijfden ongelukkige, ketste terug tegen den bakboordwand en sprong tegen een ander stuk van de batterij, dat daardoor van zijn affuit schoot. Dit alles was de oorzaak van den noodkreet, die zooeven gehoord was. Alle

manschappen stormden naar de ladder. Het ruim was in een oogenblik leeg.

Het enorme stuk alleen gelaten, overgeleverd aan zichzelf was nu zijn eigen meester en meester van het schip. Het kon daarmee doen wat het wilde. De heele bemanning, menschen gewoon met onverschillige opgeruimdheid hun leven te wagen, beefde. De ontsteltenis was onbeschrijfelijk.

Kapitein Boisberthelot en luitenant La Vieuville, hoewel beiden moedige mannen, waren boven aan den ladder blijven stilstaan en staarden sprakeloos, bleek, niet wetende wat te doen, naar beneden in het ruim. Opeens drong iemand zich tusschen hen door en ging naar beneden.

Het was hun passagier, de boer, de man waarover zij een oogenblik tevoren liepen te praten.

Onder aan de ladder gekomen, bleef hij staan.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Duel tusschen mensch en ding.

Het kanon stoof in het ruim heen en weer. Het geleek de vliegende wagen uit de Openbaring. De scheepslantaarn, die aan de zoldering van het ruim heen en weer schommelde, maakte met haar regelmatige wisselingen van licht en donkerte het vreemde tooneel nog phantastischer. De vormen en omtrekken van het stuk waren in zijn dollen loop niet te onderscheiden; in het licht was het een donkere massa, in het donker glom en glinsterde het als een lichtgevend reusachtig insect.

En ondertusschen zette het de doodelijke mishandeling van 't schip ongestoord voort. Reeds had het vier andere stukken van hun plaats geslingerd en op twee plaatsen in den scheepswand al barsten gestooten, gelukkig boven den waterspiegel, maar waardoorheen toch, als een hooge golf tegen het schip sloeg, al water naar binnen kwam. Het monster rammeide als razend de wanden van zijn hol, de bijzonder stevige kromhouten weerstonden nog dien stormloop, hun gebogen vorm geeft hun een buitengewoon groot weerstandsvermogen; maar toch hoorde men ze kraken onder de

stooten dezer vormlooze massa, die met onbegrijpelijke alomtegenwoordigheid overal tegelijk was. Een hagelkorrel heen en weer geschud in een flesch, beweegt zich niet grilliger en sneller. De vier wielen overreden telkens opnieuw de gedoode manschappen, vermorselden de verpletterden, balden de overblijfselen samen tot bloedige vleeschklompen, en slingerden die tusschen de wielen en affuiten der overige kanonnen; de doode monden schenen nog te roepen; plassen bloed verspreidden zich door het geheele ruim en vloeiden met de slingeringen van het vaartuig van den eenen kant naar den anderen. Het binnenschot op tal van plaatsen ingedrukt, begon te bezwijken. Heel het schip was vervuld van wild gerucht.

De kapitein had onmiddellijk zijn koelbloedigheid hernomen en op zijn bevel was men begonnen al wat maar dienstig leek om het dolgeworden kanon tot staan te brengen, naar beneden in het ruim te gooien: stroozakken, hangmatten, stukken zeil, rollen touw, equipagezakken, zelfs bundels valsch papiergeld, waarvan de korvet een grooten voorraad aan boord had en dat dienen moest om in Frankrijk het vertrouwen in het circuleerende geld te schokken, Frankrijk's financiën te desorganiseeren — een Engelsche fieltenstreek, als een geoorloofde krijgslist beschouwd en op groote schaal aangewend.

Maar wat vermochten al deze prullen, temeer wijl niemand naar beneden durfde te gaan om ze met overleg het monster in den weg te werpen? In enkele minuten was alles vertreden en weggeveegd.

Er was juist zee genoeg om de ramp zoo volkomen mogelijk te maken. Een storm ware in deze omstandigheden beter geweest, dan zou het kanon als het schip zeer sterk overhelde misschien zijn omgeslagen en eenmaal ondersteboven, had men het kunnen overmeesteren.

Intusschen werd de verwoesting steeds ernstiger. De onderdeksche deelen der masten, die ingevat in de kiel, het ruim doorloopen als zware houten pilaren, waren al zwaar gekneusd en beschadigd. De razende stormram had de fokkemast gespleten, in de groote mast waren al gapende scheuren. De heele batterij was ontwricht. Tien stukken van de dertig waren van hun plaats geslagen en ontredderd; de bressen in de wanden werden talrijker, grooter en dieper — de korvet begon al water te maken.

De oude passagier, die in het ruim was afgedaald, stond daar onder aan de ladder als een steenen beeld. Met strengen ernst sloeg hij het tooneel van verwoesting gade. Het scheen onmogelijk een stap vooruit te gaan in het ruim nu tot hol geworden van een metalen monster.

Iedere beweging van het losgebroken kanon, iedere botsing met wat ook, bedreigde het vaartuig met ondergang. Enkele seconden nog en aan schipbreuk zou niet meer zijn te ontkomen.

Het reeds zoo zwaar geteisterde schip moest onvermijdelijk te gronde gaan als de ramp niet terstond werd bezworen; maar hoe!

Welk een tegenstander, dat losgebroken kanon!

Die dolle klomp verdelging moest tot staan gebracht.

Die bliksemstraal moest aan banden gelegd.

Die donderwolk moest neergeslagen.

Boisberthelot zei tot La Vieuville:

— Gelooft u in God?

La Vieuville antwoordde:

— Ja — neen — soms.

— In den storm?

— Ja. En in oogenblikken als deze.

— Hier kan werkelijk God alleen helpen, zei Boisberthelot.

Allen zwegen, men liet het kanon zijn vernielingswerk voortzetten.

Buitenboord beantwoordde de zee, die het schip beukte, de stooten van het kanon met den terugstoot der golven. Het was of twee mokers elkaar afwisselden.

Plotseling zag men in dat ontoegankelijke strijdperk, waarin het losgebroken kanon rondsprong, een man verschijnen met een ijzeren staaf in de hand. Het was de bewerker van de ramp, de kanonnier, schuldig aan nalatigheid en daardoor oorzaak van het ongeluk, de voorman van het stuk. Hij had het kwaad aangericht en wilde het herstellen. Met een ijzeren handspaak in de eene vuist geklemd en een stuk kabel in een lossen strik gelegd in de andere, was hij door de luikopening de ladder af in het ruim gesprongen.

Toen volgde een titanisch schouwspel — de strijd van het kanon tegen zijn kanonnier, een kamp van de stof tegen de rede, een duel tusschen ding en mensch.

De man had post gevat in een hoek, en met de staaf en de kabel in zijn vuisten gereed voor den aanval,

ruggelings tegen een balk steunend, vast op zijn beenen als op twee stalen pijlers, lijkkleurig, kalm, tragisch. met de voeten als in den vloer geworteld, stond hij daar en wachtte af.

Hij wachtte het oogenblik af, dat het kanon in zijn nabijheid zou zijn.

Hoe lang had hij er niet mee omgegaan ! Hoeveel keeren had hij niet zijn hand in zijn muil gestoken ! Hij sprak het toe of het zijn hond was. Hier ! zei hij. Misschien hield hij toch van zijn kanon, zelfs nu nog.

Het scheen of hij vurig wenschte dat het naar hem toe kwam.

Maar naar hem toe komen wou zeggen zich op hem werpen. En dan was hij verloren. Hoe de verplettering te ontgaan? Dat was de groote vraag. Allen keken ontzet toe. Niet een van die vrij ademde, behalve misschien de grijsaard, die daar in het ruim alleen was met de twee strijders, als hun sombere getuigen.

Hij liep zelf gevaar vermorzeld te worden. Hij verroerde zich niet.

De zee rondom hen met haar hoogslaande golven, leidde de bewegingen van het kanon, leidde dus den strijd.

Op het oogenblik waarop de kanonnier, klaar voor het vreeselijk handgemeen, het kanon als uitdaagde met zijn: Hier ! beschikte het toeval der deining van de zee dat het schip een oogenblik vlak lag en het kanon dus een oogenblik stil stond, als in schuwe onrust op het hooren van dit bevel — Kom hier ! kommandeerde de man. Het monster scheen te luisteren.

Plotseling sprong het op hem toe. De man ontweek den schok.

De strijd begon, een worsteling zonder voorbeeld — het brooze zich metend met het onkwetsbare, een klomp vleesch in kamp met een klomp metaal. Aan den eenen kant redelooze kracht, aan den anderen kant krachtelooze rede.

Dit alles speelde zich af in een phantastisch halfdonker. Het was als het onduidelijke vizioen van een wonder.

Redelooze kracht, maar toch, hoe vreemd het mocht zijn, scheen ook het kanon, een met rede begaafd wezen, een redelijk wezen, maar vervuld met redelooze woede. Het was of die blinde massa oogen had, of het zijn tegenstander zien kon. Er was, men kon het

zich tenminste verbeelden sluwheid, in dien metaalklomp.

Ook deze gaf zich niet bloot, maar scheen met overleg het juiste oogenblik te willen kiezen. Het was als een matalen monsterinsect, dat den wil had, of scheen te hebben, van een demon. Nu en dan bij een plotselinge slingering van het schip, deed deze ijzeren colossus een sprinkhaansprong in de hoogte, bonsde dan tegen de lage zoldering van het ruim, en viel weer terug op zijn vier raderen als een tijger op zijn vier klauwen, en rende op den man toe. Deze, lenig, behendig, gleed dan weg als een slang, buiten het bereik van het ondier. Hij ging uit den weg, doch de stooten die hij wist te vermijden, had het schip te verduren en zetten het verwoestingswerk voort.

Aan het kanon was een stuk ketting blijven hangen, dit had zich met het eene eind aan de stelschroef vastgehecht; het andere hing los en sloeg wild in het rond en maakte alle bewegingen van het monster nog phantastischer. De ketting zat op het kanon vast als in een ijzeren greep en dit met kracht in het rond slingerend stuk ketting, dat de stooten van den stormram vermenigvuldigde met de slagen van den slinger, veroorzaakte rondom het kanon een dreigende draaikolk — een slinger van ijzer in een vuist van brons. Deze ketting maakte het monster nog ongenaakbaarder.

Niettemin gaf de man den strijd niet op, trachtte zelfs zijn tegenstander te naderen, kroop langs het boord, den koevoet en den strik steeds in de handen, klaar om toe te slaan; en dan scheen het kanon zijn oogmerk te doorzien en sprong, als duchtte het een valstrik, zoo ver mogelijk buiten zijn bereik. De man, niet ontmoedigd, trachtte het dan opnieuw te naderen.

Lang kunnen zulke dingen niet duren. Het kanon scheen opeens bij zichzelf te zeggen: Vooruit, er op of er onder! en bleef stilstaan. Men voelde dat de ontknooping naderde. Het kanon, als in twijfel wat te doen, scheen zich een oogenblik woedend te beraden; voor de toeschouwers deed het dit werkelijk, want voor allen was het een wezen. Eensklaps sprong het recht op den kanonnier toe. Deze week op zijde, liet het monster voorbijstuiven en riep het lachend toe: Mis, kameraad! Het kanon kwam aan bakboord terecht tegen een ander stuk geschut en verbrijzelde dit; toen, in een nieuwe vlaag van razernij die 't bezielde, sprong

het naar stuurboord, opnieuw op den man toe, die weer wist te ontkomen. Het monster kwam diep tusschen de andere kanonnen terecht en maakte met één slag er weer drie onklaar; daarop als in den blinde en niet meer wetend wat het deed, keerde het zijn vijand den rug toe, stoof van achteren naar voren, havende de balken van de voorkiel en had bijna een gat geslagen in den voorstevenwand. De man had zich in veiligheid gebracht aan den voet van de ladder, op eenige passen van den grijzen getuige van het tweegevecht. De kanonnier had zijn wapen bij den voet gezet. Het kanon scheen het te bemerken en kwam zonder de moeite te nemen eerst om te keeren, achterste-voor op de man afsuizen. De kanonnier kon van de plek waar hij stond nergens heen en was verloren. Heel de bemanning slaakte gelijktijdig een kreet.

Maar de oude passagier, die zich tot dusver niet van zijn plaats had bewogen, was toegesprongen, sneller nog dan alle snelheid die tot nu toe was vertoond. Hij had een baal valsch bankpapier gegrepen, en was, 't gevaar trotseerend ook te worden verpletterd, er in geslaagd deze tusschen de wielen van het kanon te werpen.

De baal valsch geld werkte als een rem. Het monster struikelde. De kanonnier sprong nu op zijn beurt toe, deze gelegenheid, die de eerste en mogelijk de laatste was, benuttend en stak zijn koevoet tusschen de spaken van een der achterwielen. Het kanon was tot staan gebracht.

Het stuk helde over. De kanonnier, zijn handspaak als hefboom gebruikend, deed het kantelen. De logge massa viel om met het klinkend geluid van neerploffend metaal, en de man, druipend van zweet, wierp zich op zijn prooi en sloeg zijn strik om de bronzen hals van het gevelde monster.

Het was gedaan.. De mensch was overwinnaar gebleven in den strijd met het ding.

De mariniers en de matrozen klapten in de handen.

Heel de bemanning kwam naar beneden snellen met kabels en kettingen en in een oogwenk lag het monster gekneveld.

De kanonnier bracht den passagier den militairen groet.

— Mijnheer, zei hij, u hebt mij het leven gered.

De grijsaard had zijn onbewegelijke houding weer aangenomen en antwoordde niet.

ZESDE HOOFDSTUK.

De passagier betoont zich leider.

De mensch had overwonnen, maar men kon zeggen dat ook het kanon had overwonnen. De onmiddellijke ondergang was voorkomen, maar de korvet was nog niet gered. De ontreddering van het vaartuig scheen onherstelbaar. In het boord waren vijf gaten, waaronder een zeer groot aan den voorsteven; twintig van de dertig stukken waren onbruikbaar. Het losgebroken en weer vastgelegde kanon zelf was als vernageld, alle onderdeelen waren verbogen en beschadigd en het was dus tot niets meer nut. De bewapening van het schip was teruggebracht tot negen stukken. Het schip maakte water. De lekken moesten terstond worden gestopt en verder moest alle man aan de pompen.

Nu men het ruim in oogenschouw kon nemen, bevond men den toestand bijna hopeloos.

Hoe noodzakelijk het ook voor de korvet was te voorkomen dat zij werd gezien, was er een nog dwingender noodzakelijkheid; hoe te voorkomen dat het schip binnen enkele minuten naar den kelder ging. Daarom had men hier en daar op het dek lantaarns aangestoken, om tenminste te kunnen zien.

Al den tijd dat dit tragisch intermezzo geduurd had, had niemand van de heele equipage die alles om zich heen vergat bij wat zich daar afspeelde in het ruim, ook maar eenige aandacht geschonken aan wat er plaats greep buiten de korvet. De mist was zwaarder geworden; het weer was veranderd; wind en golven hadden het vaartuig voortgezweept naar willekeur; men was uit den koers geraakt, ver van de eilanden Jersey en Guernsey, en veel verder zuidwaarts en naar de kust van het vasteland afgedreven dan raadzaam was; men dobberde nu met een zwaar gehavend vaartuig op een woest-bewogen zee. De groote golven drukten op de gapende wonden van 't geteisterde schip hun valsche Judaskussen en wiegden het als ten doodsslaap. De bries groeide aan en nam toe in kracht. Een hoos, misschien wel een storm, scheen in aantocht. Men kon geen scheepslengte voor zich uit zien.

Onderwijl de matrozen inderhaast en zoo goed het voor het oogenblik ging, de aangerichte verwoesting

trachtten te herstellen, de lekken stopten en de nog bruikbare stukken weer opstelden, was de oude passagier naar het dek teruggegaan.

Hij stond tegen den grooten mast geleund. Op wat er na het avontuur met het losgebroken kanon op het schip was omgegaan had hij naar het scheen, geen acht geslagen. De luitenant La Vieuville liet de mariniers op het dek aan weerskanten van den grooten mast aantreden en op een stoot op de seinfluit van den bootsman, gingen de matrozen, die bezig waren in het want, op de ra's in de houding staan.

De kapitein, graaf du Boisberthelot, trad nu op den passagier toe.

Achter den kapitein liep een man, ontdaan, hijgend, de kleeding in wanorde, doch op het gelaat de voldoening van den overwinnaar.

Het was de kanonnier, de onverschrokken monstertemmer, die het kanon had bedwongen.

De graaf bracht den als boer gekleeden grijsaard het miliatir saluut en zei:

— Generaal, hier is de man.

De kanonnier stond recht in de houding, met neergeslagen oogen, als een ordonnans die een opdracht wacht.

Graaf du Boisberthelot vervolgde: — Generaal, dunkt u niet, gezien wat deze man heeft verricht, dat er door zijn meerderen iets moet worden gedaan?

— Zeer zeker, zeide de grijsaard.

— Dan wachten wij uw orders, antwoordde Boisberthelot.

— Dat is uw werk. U is hier de kapitein.

— Maar u is hier de generaal, antwoordde Boisbethelot.

De grijsaard wierp een blik op den kanonnier.

— Kom hier, kanonnier, zei hij.

De kanonnier deed een pas voorwaarts.

De grijsaard keerde zich naar graaf du Boisberthelot, nam van diens uniform het kruis van den Heiligen Lodewijk af, en bevestigde het op het buis van den kanonnier.

— Hoera, juichten de matrozen. De mariniers presenteerden het geweer.

En de oude passagier, met den vinger op den overgelukkigen kanonnier wijzende, beval met vaste stem:

— Fusilleert nu dien man.

Stomme ontzetting volgde op het applaus.

Toen, onder stilte als die van het graf, nam de grijsaard het woord. Hij sprak:

— Plichtsverzuim heeft dit schip in nood gebracht. Op dit oogenblik is het misschien niet meer te redden. Op zee zijn, wil zeggen tegenover den vijand staan. Een schip in volle zee is een leger dat slag levert. Alle elementen heeft het tegen zich en elk verzuim beteekent ondergang. Heel de zee is een hinderlaag. Op ieder plichtsverzuim in het aangezicht van den vijand begaan, staat de dood. Want ieder plichtsverzuim is dan noodlottig. De moed moet beloond en de nalatigheid moet bestraft.

Deze woorden werden geuit een voor een, langzaam, plechtig, op een zekeren onverbiddelijken maatslag, klinkend en snijdend als de slagen van den bijl op ijzerhard hout.

En de grijsaard, opziende naar de soldaten, eindigde:

— Doet uw plicht !

De man, op wiens buis het kruis van den Heiligen Lodewijk glinsterde, boog het hoofd.

Op een teeken van den kapitein daalden twee matrozen in het ruim; zij kwamen een minuut later terug met een dier stukken zeil waarin men op zee dooden overboord werpt; de scheepskapelaan, die sinds het vertrek den tijd in het officierskwartier met bidden had doorgebracht, vergezelde de twee matrozen; een sergeant liet twaalf man uit het gelid treden en zich opstellen in twee rijen van zes; de kanonnier, zonder een woord te spreken nam zijn plaats tusschen beide rijen in. De geestelijke met het kruisbeeld in de hand, voegde zich bij hen. — Voorwaarts ! kommandeerde de sergeant. Het peloton marcheerde langzaam naar de voorplecht; de beide matrozen volgden met het lijkkleed van zeildoek.

Een sombere stilte viel over de korvet. In de verte huilde de storm.

Een oogenblik later knalde er een losbranding in de duisternis, het dek werd heel even verlicht door de vuurstralen uit de geweren, toen was alles weer stil en donker, en men hoorde den plomp van een in het water vallend lichaam.

De oude passagier, nog altijd met den rug tegen den grooten mast leunend, had de armen over de borst geslagen, en stond in gedachten.

Bloisberthelot, met den linker wijsvinger naar hem wijzende, zeide zacht tot La Vieuville:
— De Vendée heeft een leider!

ZEVENDE HOOFDSTUK.

De verrassingen van den oceaan.

Maar hoe stond het met de korvet?

De wolken, die den heelen nacht al zoo laag hadden gehangen, raakten nu het oppervlak van de zee, en er was rondom geen horizon meer, alles scheen bedekt, als met een mantel. Een en al mist — een toestand die altijd gevaarlijk is, zelfs voor een schip waaraan niets mankeert.

En terwijl de mist steeds dikker werd, werd de zee steeds onstuimiger.

Men had zich den tijd ten nutte gemaakt, men had den diepgang van het schip verminderd door alles over boord te gooien wat door de verwoesting, aangericht door het losgebroken stuk tot nuttelooze ballast was geworden: de onbruikbare kanonnen, de gebroken affuiten, de verborgen, losgelaten versplinterde stukken ijzer en hout; men had voorts op de wijze als dit op zee gebruikelijk is de verminkte overblijfselen der gedoode manschappen in het groote zeemansgraf neergelaten.

Maar de zee werd steeds woester en gevaarlijker. En dat hoewel de stórm eer verminderde dan erger werd; de kracht der stooten werd zwakker, het loeien der vlagen klonk steeds verder verwijderd, het stormveld scheen zich naar het noorden te verplaatsen; maar niettemin bleven de golven hoog gaan, wat er op wees. dat de zee tot in haar diepten in hevige beroering was; en de korvet, gehavend als zij was, kon niet veel weerstand bieden aan schokken, zware golven zouden haar noodlottig moeten worden.

Gacquoil stond aan het roer, diep in gedachten.

Zee-officieren bezitten in bijzondere mate de gave van wat men noemt een goed gezicht te zetten bij een kwaad spel, goed gehumeurd te blijven als de zaken tegenloopen. La Vieuville was van nature opgeruimd

en wist te midden van den tegenspoed zijn optimisme te bewaren. Hij klampte Gacquoil aan.

— Wel, stuurman, zei hij, de storm blaast den aftocht. Hij heeft ons wat in het gezicht geniesd, doch hij merkt dat wij daar maling aan hebben. We redden er ons wel uit. Nu ja, we hebben nog wat wind, maar dat is alles.

Gasquoil meer ernstig van aard, antwoordde:

— Waar wind is zijn golven.

Noch uitgelaten, noch zwaartillend, zoo is de zeeman. Het antwoord was niet geruststellend. Voor een lek schip beteekenen golven snel vol-loopen. Gasquoil had zijn lakoniek gezegde onderstreept met een licht fronsen van de wenkbrauwen. Misschien ergerde het hem dat zoo onmiddellijk na de catastrofe met het kanon en het sombere drama met den kanonnier, de luitenant gestemd bleek tot grappen en aardigheden. Nergens zoo sterk als op zee gelooft men, dat er dingen zijn die ongeluk aanbrengen.

La Vieuville scheen het stille verwijt te hebben begrepen en werd ernstig.

— Waar zijn we nu, stuurman? vroeg hij.

De stuurman antwoordde:

— We zijn in de hand van God.

Aan boord is een stuurman een autoriteit; het is altijd verstandig hem zijn gang te laten gaan, en het is meestal verstandig hem te laten zeggen wat hij verkiest. Trouwens, dat slag van menschen is niet-bijzonder spraakzaam. La Vieuville ging weg.

De luitenant had den stuurman een vraag gedaan, de horizon gaf het antwoord.

De dichte ondoordringbare nevel, die op het water hing, begon opeens snel te scheuren en zich te verspreiden; heel het wilde getier der hoog-opslaande golven werd in een schemerachtig halfduister zichtbaar, zoo ver het oog reikte — in minder dan geen tijd lag de zee open voor hen. En wat men zag was het volgende:

De hemel was bedekt met zwarte wolken; maar de wolken hingen niet meer tot op het oppervlak van de zee; in het Oosten schemerde aan den horizon een zwak lichtende rand; dat was het aanbreken van den dag; in het Westen, waar wolken en water ineen vloeiden, wemelde een mat schijnsel; dat was de ondergaande maan. Deze twee lichtschijnsels vormden aan den horizon, recht tegenover elkander, twee smalle strepen

halfdonker tusschen den somberen hemel en de zee.

En tegen beide lichtende strepen teekenden zich, onbewegelijk en hoog uitstekende boven de hoogstgaande golven, donkere silhouetten af.

In het westen, aan den hemel verlicht door de maan, verhieven zich drie hooge rotsen, scherp en steil als Keltische cromlechs.

In het oosten aan den horizon, zwak verhelderd door het eerste licht van den nieuwen morgen, vertoonden zich acht schepen als in slagorde naast elkander geschaard, met zooveel tusschenruimte dat zij een lange linie besloegen.

Die drie rotsen waren een rif, en die acht schepen waren een eskader.

De korvet had achter zich de Minquiers, een berucht veld van rotsen en klippen; en vóór zich de Fransche kruisers. In het westen den afgrond, in het oosten de slachting — men had te kiezen tusschen een schipbreuk en een bloedbad, tusschen ondergang in het water of in het vuur.

Om zich te wagen aan de klippen, had de korvet een lekke kiel, ontredderd want en aan hun voet gehavende masten; om zich te wagen aan een slag had zij een nietig overschot van een batterij — van de dertig kanonnen waren er een en twintig vernield en van de kanonniers waren de beste gedood.

Het licht van den dageraad was nog zeer zwak, men had nog een stuk nacht vóór zich. De donkerte kon zelfs nog tamelijk lang aanhouden, want zij werd voornamelijk veroorzaakt door de dichte, zware wolken, die zich aan den hemel hadden opgestapeld en de zee overspanden als een massief gewelf.

De wind had inmiddels de nevels uit de lagere lucht opgejaagd; hij woei, en voerde de korvet mee in de richting der Minquiers.

In den staat van overmatige uitputting en algeheele reddeloosheid, waarin zij verkeerde, luisterde de korvet bijna niet meer naar het roer, zij werd meer meegesleurd dan dat zij zeilde en zoo van golf tot golf gesmeten, gaf zij zich machteloos en willoos aan deze over.

De Minquiers, deze tragische klippenreeks, waren in dien tijd veel gevaarlijker dan nu. Vele der torens van deze citadel van den afgrond zijn door het onophoudelijk knagen en schuren van branding en golfslag

bezweken, verbrokkeld en ingestort; het uiterlijk voorkomen van rotsmassa's in zee verandert voortdurend; de golven zijn als zagen, iedere vloed snijdt weer iets dieper in. Te dien tijde nog was een schip dat op de Minquiers werd geworpen, reddeloos verloren.

Wat de kruisers betreft, zij vormden het eskader van Cancale, dat later onder het bevel van kapitein Duchesne, door Léquinio „vader Duchêne" genoemd, zoo vermaard is geworden.

De toestand was hachelijk. De korvet was gedurende den strijd met het losgebroken kanon ongemerkt uit den koers geslagen en wat meer in de richting van Granville gedreven, dan in die van Saint-Malo. Had zij in goeden staat verkeerd en alle zeilen kunnen bijzetten, dan nog zouden de Minquiers haar den terugkeer naar Jersey hebben belet, en het kruisereskader versperde haar den toegang naar het vasteland.

Het stormde weliswaar niet meer. Maar, zooals de stuurman gezegd had, er waren golven, de zee stond hol. De opgezweepte zee kon op haar rotsigen bodem hier niet zoo spoedig tot klamte komen.

Den geheelen nacht was de korvet de *Claymore* als onder mist bedolven geweest en bedreigd door den storm; dat was misleiding geweest om haar nog zekerder naar den ondergang te voeren; nu de storm voorbij was, zat het schip bijna op de riffen. Dus toch, in anderen vorm, weer de schipbreuk.

En bij het vergaan in de branding kwam de zekere ondergang in de slachting. De eene vijand vulde den ander aan.

La Vieuville, altijd opgeruimd, riep lachend:

— Hier naar den kelder, daar de lucht in — aan alle kanten wat we maar kunnen wenschen!

ACHTSTE HOOFDSTUK.

9 tegen 380.

De korvet was niet veel meer dan een drijvend wrak.

Uit de vale schemering aan de kimmen, uit de diepzwarte donkerten der wolken, uit het onbestemd

gewemel aan den horizon, uit het geheimzinnige aanrollen der golven, steeg een kille stemming op van doodsche plechtigheid. Behalve de wind, die om het vaartuig gierde met vijandig dreigen, was alles stil. De geest der verdelging rees uit zijn diepten met majesteit. Het dubbele onheil dat het schip bedreigde, scheen meer een vizioen dan een werkelijkheid. Niets bewoog zich op de rotsen, niets verroerde zich op de schepen. Het was het onmetelijk zwijgen van de stilte. Was er werkelijkheid in dit onwezenlijke? Het was of een droomgezicht optrok over de wateren. De sprookjeswereld kent zulke vizioenen; de korvet bevond zich tusschen de klippen en de spookschipvloot.

Graaf du Boisberthelot gaf op zachten toon zijn bevelen aan La Vieuville, die daarop naar het ruim ging bij de stukken. De kapitein nam zijn kijker en ging naar den achtersteven, naar den stuurman.

Gasquoil's heele pogen was nog maar de korvet recht in de golven te houden; raakte zij er dwars in, dan zouden de vereenigde stooten van wind en golven haar onvermijdelijk doen overslaan.

— Stuurman, zei de kapitein, waar zijn wij?

— Bij de Minquiers.

— Aan welken kant?

— Aan den verkeerden.

— Welken bodem?

— Scherpe rotsen.

— Kunnen we niet ankeren?

— Naar den kelder gaan kan men overal, zei de stuurman.

De kapitein nam zijn kijker, richtte die naar het westen en nam de Minquiers op; toen keerde hij zich naar het oosten en nam de schepen in oogenschouw.

De stuurman praatte voort, als tot zichzelf sprekende:

— 't Zijn de Minquiers. Daar strijken de meeuwen neer, als ze van de kust van Holland hier naar toe komen.

Inmiddels had de kapitein de schepen geteld.

Er kwamen inderdaad acht schepen op. In correcte opstelling, met hun dreigende profielen zich op het water verheffend. In het centrum zag men de hooge vormen van een driedekker.

De kapitein wendde zich tot den stuurman.

— Ken je die schepen?

— Allemaal, antwoordde Gasquoil.

— Welke zijn het?
— Van 't escader.
— Zoo, 't is Frankrijk dus, dat daar op ons afkomt.
— Neen, de satan.
Er volgde een stilte. De kapitein hernam:
— Is dat het heele eskader?
— Niet heelemaal.

De stuurman had gelijk, op 8 April had Varazé aan de Nationale Conventie gerapporteerd, dat tien fregatten en zes linieschepen waren uitgestuurd om in het Kanaal te kruisen. De kapitein herinnerde het zich nu weer.

— Neen, het is maar een gedeelte, zeide hij, want het eskader telt zestien schepen en hier zijn er maar acht.

— De overigen liggen langs de heele kust op den uitkijk, zei Gacquoil.

De kapitein, met den kijker nog aan het oog, mompelde:

— Een driedeksschip, twee fregatten, eerste klas en vijf tweede klas.

— Maar ik lig evengoed als zij op den uitkijk, bromde de stuurman.

— Goede schepen, zei de kapitein. Ik heb ze allemaal zoowat onder mijn bevel gehad.

— Ik ken ze van nabij, zei Gacquoil. Ik kan me in geeneen ervan vergissen. Ik heb precies in mijn hoofd hoe ze er uitzien.

De kapitein reikte den kijker aan den stuurman toe.

— Stuurman, kun je het grootste daar goed onderscheiden?

— Best, kapitein, het is de *Côte-d'Or*.

— Zoo hebben ze het herdoopt, zei de kapitein. 't Was vroeger de *Etats-de-Bourgogne*. Een nieuw schip nog. Honderd acht en twintig stukken.

Hij haalde notitieboekje en potlood uit zijn zak en schreef op: 128. Hij vervolgde:

— Stuurman, het eerste aan bakboord, welk schip is dat?

— Dat is de *Expérimentée*.

— Fregat eerste klas. Twee en vijftig kanonnen. Twee maanden geleden in Brest nieuw uitgerust.

En de kapitein noteerde in zijn boekje: 52.

— Stuurman, nu het tweede schip aan bakboord?

— De *Dryade*.

— Fregat eerste klas. 40 achttien pondsstukken. Het is in Indië geweest. 't Heeft een mooie militaire loopbaan achter den rug.

En onder het cijfer 52 schreef hij in zijn boekje: 40; weer opkijkend:

— Nu aan stuurboord.

— Dat zijn allemaal tweede klas fregatten; er zijn er vijf in 't geheel.

— Welke is dat, het dichtst bij het groote schip?

— De *Résolue.*

— Twee en dertig achttienponders. En het volgende:

— *De Richemond.*

— Zelfde sterkte. Vervolgens?

— De *Athée* 1)

— Gekke naam om er onder in zee te gaan. Vervolgens?

— De *Calypso.*

— Vervolgens?

— De *Preneuse.*

— Vijf fregatten, elk van twee en dertig stukken.

De kapitein schreef op, onder de vorige getallen: 160.

— Nu, stuurman, zei hij, je herkent ze goed.

— En u, kapitein, antwoordde Gasquoil, kent ze goed. Herkennen is iets, kennen is beter.

De kapitein had het oog op zijn zakboekje gevestigd en telde binnensmonds op.

— Honderd-acht-en-twintig, twee-en-vijftig, veertig honderd-zestig.

Op dit oogenblik kwam La Vieuville uit het ruim het dek op.

— Ridder, riep de kapitein hem toe, daar komen drie honderd-tachtig stukken op ons af.

— Best, zei La Vieuville.

— U hebt beneden inspectie gehouden, La Vieuville; hoeveel stukken zijn er over waar wat mee is uit te richten?

— Negen.

— Best, zei Boisberthelot op zijn beurt.

Hij nam zijn kijker van den stuurman over en zocht den horizon af.

De acht donkere, zwijgende schepen schenen zich niet te bewegen, maar werden toch grooter en grooter.

---

1) Archives de la marine, 1793.

Zonder dat men ze zag bewegen, kwamen ze dus nader en nader.

La Vieuville maakte het militair saluut.

— Kommandant, zei hij, dit heb ik te rapporteeren. Ik vertrouwde die korvet *Claymore* al niet. Het is altijd vervelend zoo maar op een schip te worden geplakt, dat je niet kent en dat niet van je houdt. Een Engelsch schip, dus verraderlijk voor een Franschman. Dat heeft dat varken van een kanon weer bewezen. Ik heb de ronde gedaan. Anders uitstekend. Van de beste constructie, sterk en solied. Kabels uitstekend, licht te vieren, en behoorlijk op kabellengte, honderdtwintig vadem. Munitie in overvloed. Honderd een en zeventig ladingen voor elk stuk.

— Omdat er niet meer dan negen over zijn, bromde de kapitein.

Boisberthelot nam met zijn kijker nog eens den horizon op. Het eskader bleef langzaam naderen.

Het lichte geschut waarmee de *Claymore* was bewapend, had het voordeel dat voor de bediening drie man voldoende waren; daar stond tegenover dat het minder ver droeg en minder precies was te richten dan het zwaardere scheepsgeschut. Men moest wachten tot het eskader dicht genoeg bij zou zijn om het met het beschikbare geschut te kunnen bereiken.

De kapitein gaf op zachten toon zijn bevelen. Men vermeed op het schip zooveel mogelijk alle gerucht. Zonder een enkel signaal werd het schip snel gevechtsklaar gemaakt. Met de korvet was weliswaar niets te beginnen, zoo min tegen de menschen als tegen de golven. Maar toch wou men met dit overblijfsel van een oorlogsschip doen wat mogelijk was. Men stapelde touwwerk en wat verder voorhanden was op, om zoo noodig de masten te kunnen versterken. Er werd een kajuit ingericht voor de gewonden. Langs de verschansing werden dekkingen opgeworpen, barricaden van oud zeil, touwwerk, enz. die wel tegen kleine kogels beschermden, maar niet tegen groote. Elk matroos kreeg een patroontasch en stak in zijn riem om den middel een paar pistolen en een ponjaard. De hangmatten werden opgerold; de artillerie werd in stelling gebracht; de musketten werden nagezien, de bijlen en het entertuig klaar gezet, de munitie voor den dag gehaald. Iedereen was op zijn post. Alles werd gedaan zonder

een woord te spreken, en als in het vertrek van een stervende. Het ging vlug en spookachtig.

Vervolgens werd het schip dwars gelegd, zoodat het den vijand niet meer den achtersteven maar een der lengtezijden toekeerde. Het had zes ankers, als een fregat. Men liet ze alle zes vallen, het boeganker aan den voorsteven, het plechtanker aan den achtersteven, de vier rustankers, twee aan stuur- en twee aan bakboord.

De negen nog bruikbare stukken werden allen in stelling gebracht aan denzelfden kant van het schip, den kant van den vijand.

Het eskader was, even zwijgend en stil, eveneens met zijn manoeuvres doorgegaan. De acht vaartuigen voeren thans in een halven cirkel, waarvan de Minquiers de koorden vormden. De *Claymore*, in dien halven cirkel ingesloten, was omsingeld en zou, ook al hadden zijn eigen ankers hem niet vastgehouden, geen anderen uitweg meer hebben gehad dan te pletter te loopen op de riffen.

Het was als een troep jachthonden rondom een wild zwijn, van alle kanten het besluipend en reeds op het punt het te bespringen en het de tanden in het vleesch te slaan.

Het scheen van weerskanten of men op elkander wachtte om te beginnen.

De kanonniers van de *Claymore* bevonden zich op hun post bij de stukken.

Boisberthelot zeide tot La Vieuville:

— Ik zou veel lust hebben maar te beginnen.

— Begrijpelijke trek bij een galgenmaal, zei La Vieuville.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Een maakt zich uit de voeten.

De passagier had het dek niet verlaten, hij keek zwijgend toe, alsof niets hier rondom hem, hem aanging.

Boisberthelot ging naar hem toe.

— Mijnheer, zei hij, wij zijn klaar. We liggen hier geankerd bovenop ons graf, en dat het ons loslaat, daarop is geen kans. Daar het eskader, en daar

de klippen — we kunnen ons aan den een overgeven of op de andere te pletter loopen, andere keus laten ze ons niet, vooruit noch achteruit. Maar we zien toch nog een uitweg: hier op deze plek naar den kelder te gaan en wel al vechtend. Dat zullen we dan ook doen, dat staat beter dan schipbreuk lijden. Verdrinken, daar moet ik niets van hebben, liever dan maar als 't aan mij ligt den kogel. Ik heb 't meer op 't vuur dan op het water. Dat wat ons betreft, maar hoe nu met u? U is de man, uitgekozen door de prinsen, door hen belast met een gewichtige zending: de leiding op u te nemen van den oorlog in de Vendée. Als u ook omkwam, dan was dat misschien de genadeslag voor de monarchie. U *moet* dus leven. Onze eer gebiedt ons te blijven, de uwe eischt te gaan. U moet, generaal, het schip verlaten. Ik zal u een man en een boot geven. De kust te bereiken al is het langs een omweg, is niet onmogelijk, het moet dus worden beproefd. Het is nog geen dag. De golven gaan hoog, de zee is donker, u kunt wegkomen. Er zijn gevallen, waarin vluchten zeggen wil standhouden.

De grijsaard knikte met het statige hoofd, ten teeken van toestemming.

Graaf de Boisberthelot verhief zijn stem:

— Soldaten en matrozen, geeft acht! riep hij.

Alle werkzaamheden werden gestaakt, en van alle kanten van het schip keerden de gezichten zich naar den kapitein.

Deze ging voort:

— De persoon die zich hier bij ons bevindt, vertegenwoordigt den koning. Hij is ons toevertrouwd, hij mag niet omkomen. Zijn behoud is noodzakelijk voor den troon van Frankrijk; bij gemis van een prins zal hij, naar wij van hem verwachten, de leider zijn in de Vendée, die zonder leiding is. Hij had in Frankrijk moeten landen met ons, hij moet er nu dit niet mogelijk is landen zonder ons. Het hoofd redden is alles redden!

— Dan moet het! klonk het van alle kanten.

De kapitein vervolgde:

— Ook hij gaat zijn leven wagen. Het zal niet gemakkelijk zijn, de kust te bereiken. Bij zulk een zee zou het met de grootste sloep nog een waagstuk zijn, en toch, om te ontkomen aan de kruisers, kunnen we hem maar de kleinste geven die we hebben. Er moet geprobeerd worden, op een of ander veilig punt aan land te komen, liever ter hoogte van Fougères dan in

de buurt van Coutances. Hier is een flink zeeman noodig, goed roeier en goed zwemmer, uit de streek daar afkomstig en met het water hier bekend. Het is nog donker genoeg om met een sloep onbemerkt van de korvet weg te komen. En zoo meteen zal er kruitdamp genoeg over de zee zijn, om niet te worden gezien. Door haar kleinheid kan ze over de ondiepten heenkomen. Waar de panter verloren is, daar weet de wezel nog soms te ontkomen. Voor ons is er geen uitweg, wel voor hem. De sloep kan met alle snelheid roeien, de vijandelijke schepen zullen het niet merken, — bovendien zullen wij hier ze onderdehand wel aan de praat houden. Is dit begrepen?

— Ja ! ja ! ja ! riep de bemanning.

— Er is geen minuut te verliezen, hernam de kapitein. Stelt zich iemand vrijwillig beschikbaar?

Uit het donker trad een der matrozen naar voren en zeide:

— Ik.

TIENDE HOOFDSTUK.

Komt hij wel weg.

Eenige oogenblikken later roeide een kleine sloep van het model als toenmaals in gebruik was speciaal ten dienste van de kapitein, van het schip weg. In die sloep bevonden zich twee personen: de oude passagier en de matroos die zich vrijwillig had aangeboden; de eerste zat op het achterbankje, de laatste aan de riemen. Het was nog volkomen donker. De matroos roeide, overeenkomstig de aanwijzingen van den kapitein, met krachtige slagen in de richting van de Minquiers. Men kon trouwens nergens anders heen.

Men had inderhaast wat proviand in de sloep gegooid, een zak scheepsbeschuit, een stuk rookvleesch en een vaatje drinkwater.

Op het oogenblik dat de sloep in zee stak, boog La Vieuville, vol spotlust nog aan den rand van den afgrond, zich over de verschansing bij het roer en riep de sloep dit afscheid toe:

— Weg komen jullie in elk geval wel — weg of om en dat is ook weg.

— Mijnheer, zei de stuurman, laten we nu toch geen grappen meer maken.

Snel schoot de sloep voort en weldra was er een flinke afstand tusschen haar en de korvet. De roeier had wind en golven mee en het kleine bootje maakte zich vlug weg, rijzend en dalend in de schemering en verborgen in de diepe plooien der golven.

Over de zee hing de sombere spanning, die vreeselijke dingen vooraf gaat.

Plotseling weerklonk in de breede, wild-bewogen stilte van den oceaan een stem, versterkt door een scheepsroeper; het was als sprak door het metalen masker van het treurspel der Ouden een bovenaardsch wezen.

Het was kapitein Boisberthelot, die in de wijde oneindigheid te midden zijner ten doode gewijde bemanning het woord nam.

— Soldaten van den koning riep hij, nagelt de witte vaan aan den grooten mast. En begroet met uw eerste schot onzen laatsten morgen.

Er dreunde van de korvet een kanonschot over de zee.

— Leve de koning ! brulde de bemanning.

En diep over den oceaan kwam uit de verte onmiddellijk een andere kreet aanrollen, machtig, dof als ververwijderd, en toch duidelijk:

— Leve de republiek !

Een geluid als van een honderdvoudigen donder barstte los over den oceaan.

De strijd nam een aanvang.

De zee was weldra bedekt met rook, waar doorheen uit alle richtingen aanhoudend vuurstralen schoten.

De koppen der golven kroonden zich met de strooken schuim die de projectielen in de voren, die zij in het water ploegden, achterlieten.

De *Claymore* spoog vlammen naar al zijn acht belagers. En het heele eskader, opende tegelijkertijd met al zijn batterijen het vuur op de *Claymore*.

De horizon stond in brand. Het was of er uit de wateren vuurspuwende vulkanen waren opgerezen. De wind wervelde de dichte purperen dampen die deze vulkanen uitwierpen, en waarin de schepen verschenen en verdwenen als fantomen. Vooraan teekende tegen dezen gloeienden achtergrond het donkere geraamte van de korvet zich af.

„Ik ben de broer van den man dien u daar straks hebt laten fusilleeren."

In den top van den grooten mast zag men de koningsvlag met de leliën wapperen.

De twee personen in de sloep spraken geen woord.

De Minquiers met de omgelegen banken en klippen hebben den vorm van een driehoek, en dit onderzeesch Tinacrium beslaat een grooter oppervlakte dan het heele eiland Jersey; de zee bedekt het bijna geheel, het heeft als hoogste punt een plateau, dat ook bij den sterksten vloed boven water uitsteekt; aan de noordzijde verheffen zich op eenigen afstand van dit plateau zes in rechte lijn naast elkander geschaarde hooge steile rotsmassa's, die doen denken aan een zwaren muur, die hier en daar is ingestort. De strook water tusschen het plateau en de zes rotsgevaarten is alleen voor booten van zeer geringen diepgang te bevaren; zij vormt een ondiepe engte, die uitloopt op open water.

De matroos, die zich had aangeboden om de sloep aan land te brengen, roeide deze engte in. Op die wijze zou hij de Minquiers tusschen de strijdende schepen en de sloep kunnen stellen. Omzichtig manoeuvreerde hij door den nauwen pas heen, behendig aan alle kanten de bijna boven water uitstekende rotspunten ontwijkend; de rotsmassa's onttrokken reeds het gevecht aan het gezicht en de gloed aan den horizon werd zwakker, de donderslagen van het geschut klonken doffer, naarmate de afstand grooter werd; maar toch hoorden de mannen in de sloep dat de losbrandingen elkander bleven opvolgen en zij konden daaruit opmaken dat de korvet nog altijd stand hield en de honderd een-en-zeventig ladingen die zij had voor elk der bruikbaar gebleven kanonnen, tot de laatste toe wou gebruiken.

Weldra bevond de sloep zich in veilig water, buiten de klippen, buiten den strijd, buiten het bereik der projectielen.

Langzamerhand werd de aanblik van de zee minder somber. De lichtglansen aan den oostelijken hemel, die tot nu toe telkens weer in de zwarte duisternis versmoorden, werden sterker, de nacht scheurde vaneen, het schuim spatte in lichtende massa's op, over de toppen der golven schoten schitterende lijnen licht. De dageraad brak door.

De sloep was buiten het bereik van den vijand; maar het ergste was nog niet achter den rug — zij was veilig voor het schroot, maar nog niet in veiligheid.

Zij was in volle zee, een hulpelooze notedop, een open sloep, zonder zeil, zonder mast, zonder kompas, met geen ander hulpmiddel dan haar riemen, en tegenover zich den oceaan en den orkaan — een dwerg kampend tegen kolossen.

En daar, in die oneindigheid, in deze waterwoestenij, wendde de man, die aan de riemen zat zijn gezicht, dat door den aanbrekenden morgen vaal werd verlicht, naar den man die achter in de boot zat, staarde hem een oogenblik aan en zeide:

— Ik ben de broer van den man dien u daar straks hebt laten fusilleeren.

DERDE BOEK

HALMALO.

EERSTE HOOFDSTUK.

In den beginne was het Woord.

De grijsaard hief langzaam het hoofd op.

De man daar tegenover hem kon ongeveer dertig jaar oud zijn. Zijn voorhoofd droeg het bruine brandmerk van de zee; zijn oogen waren opmerkelijk: de schaapachtig-lodderige opslag van den boerenlummel wisselden daarin af met den scherpzinnigen vastberaden blik van den zeeman. Zijn beide vuisten hielden krachtig de riemen omklemd. Zijn voorkomen was zachtaardig.

In den riem om zijn middel zag men een ponjaard, twee pistolen en een rozenkrans.

— Wie ben je? zei de grijsaard.

— Dat heb ik u al gezegd.

— En wat wil je?

De man liet de riemen los, kruiste de armen over de borst en antwoordde:

— Mijn broer wreken. U voor den moord straffen met den dood. U hier van kant maken.

— Zooals je wilt, zei de grijsaard.

De man beval met stemverheffing:

— Bereid u dan voor!

— Op wat?

— Om te sterven.

— Waarom? vroeg de grijsaard.

Er volgde een oogenblik van stilte. De zeeman

scheen niet dadelijk een antwoord te vinden op de gedane vraag. Eindelijk zei hij:

— Ik heb u gezegd dat ik u hier van kant maak.

— En ik heb gevraagd waarom?

De oogen van den zeeman begonnen te schitteren:

— Omdat u de moordenaar bent van mijn broer.

De grijsaard bracht hier kalm tegen in:

— Ik heb hem het leven gered.

— Ja, hem eerst het leven gered en hem toen laten doodschieten.

— Niet ik heb dat gedaan.

— Wie dan?

— Zijn plichtsverzuim.

De zeeman keek den grijsaard aan, maar niet met z'n zeemansblik, en met open mond: maar weldra fronsten zijn wenkbrauwen zich weer dreigend.

— Hoe heet je? vroeg de grijsaard.

— Ik heet Halmalo, maar u hoeft mijn naam niet te weten om door mij te worden van kant gemaakt.

Op dit oogenblik brak de zon door. Een felle lichtstraal viel op het gelaat van den zeeman en verlichtte scherp dit schilderachtig toonbeeld van verwildering. De oude man sloeg hem aandachtig gade.

De kanonnades, die nog altijd aanhielden, volgden elkander minder regelmatig op, maar met onderbrekingen en alsof het ten einde liep. Aan den horizon pakten zich dichte wolken van kruitdamp samen. De sloep niet meer door den roeier bestuurd, dreef met de golven mee.

De zeeman trok met de rechterhand een der pistolen en met de linker den rozenkrans uit zijn gordel.

De grijsaard rees overeind.

— Je gelooft in God? zei hij.

— Onze Vader, die in de Hemelen zijt, antwoordde de zeeman. En hij sloeg een kruis.

— Leeft je moeder nog?

— Ja.

Hij maakte weer een kruis, en zei toen:

— En nu uit. Ik geef u een minuut, groote heer.

En hij haalde den haan van het pistool over.

— Waarom noem je mij groote heer?

— Omdat u dat bent. Dat is wel te zien.

— Heb je ook een heer?

— Natuurlijk. En een machtigen. Iedereen heeft toch een heer?

— Waar is die?

— Weet ik niet. Hij is het land uitgegaan. Hij heet markies de Lantenac, burggraaf van Fontenay, prins in Bretagne; hij is heer van de Zeven Wouden. Gezien heb ik hem nooit, maar dat neemt niet weg dat hij toch mijn heer is.

— En als je hem zag, zou je hem gehoorzamen?

— Natuurlijk. Ik moest wel een heiden wezen als ik het niet deed. Ons is geleerd dat we gehoorzaamheid zijn verschuldigd aan God, aan den koning, die gelijk is aan God, en aan onzen heer die gelijk is aan den koning. Zoo zit dat. Maar daar gaat het nu niet om. U hebt mijn broer laten doodschieten, en daarom gaat u er ook aan.

De grijsaard antwoordde:

— Ik geef toe, ik heb je broer laten doodschieten, daaraan heb ik goed gedaan.

De matroos klemde het pistool vaster in zijn vuist.

— Voortmaken, vooruit! zei hij.

— Het zij zoo, zei de grijsaard. En bedaard liet hij er op volgen: — Waar is de geestelijke?

De zeeman staarde hem aan.

— De geestelijke?

— Ja, de geestelijke. Je broer heeft ook een geestelijke gehad, daar heb ik voor gezorgd. Je hebt te zorgen dat ik ook een geestelijke krijg.

— Ik heb er geen, zei de zeeman. En hij vervolgde: — Zijn er soms midden in zee geestelijken te krijgen?

De stuipachtige uitbarstingen van den strijd klonken verder en verder weg.

— Zij die daar ginder sterven gaan niet zonder geestelijken bijstand den dood in, zei de grijsaard.

— Het is zoo, mompelde de zeeman. Ze hebben mijnheer den scheepskapelaan aan boord.

De grijsaard ging voort:

— Je maakt dat mijn ziel verloren gaat en dat is iets ernstigs.

De zeeman boog nadenkend het hoofd.

— En doordat je mijn ziel verderft, verderf je ook je eigen ziel. Luister. Ik heb daar straks mijn plicht gedaan met eerst je broer 't leven te redden en 't hem daarna te ontnemen, en nu doe ik weer mijn plicht, met te trachten ons beider ziel te redden. Bedenk je wel, het betreft jezelf, zoo goed als mij. Hoor je de kanonschoten op het moment daar in de verte? Er

gaan daar vele menschen den dood in, heel die bemanning moet omkomen, zonder kans op uitredding, er sterven daar mannen die nooit hun vrouw zullen weerzien, vaders die hun kinderen niet zullen weerzien, broers die als jij hun broer niet zullen weerzien. En door wiens schuld? Door de schuld van je broer. Je gelooft in God, niet waar? Welnu, weet je dan niet welk leed den Almachtige wordt aangedaan in dezen tijd? Hij lijdt in zijn zeer-christelijken zoon den koning van Frankrijk, die een kind is als het kind Jezus en die gevangen zit in den Temple-toren; Hij lijdt in zijn lijdende kerk; Hij lijdt in zijn ontwijde kathedralen, in zijn ontheiligd evangelie, in zijn geschonden bedehuizen; Hij lijdt in zijn mishandelde, vervolgde, vermoorde priesters. Wat kwamen wij doen, wij op dat schip dat in dit oogenblik tot splinters geschoten te gronde gaat met zijn heele bemanning? Wij kwamen God beveiligen tegen zijn belagers. En als je broer naar behooren zijn plicht had gedaan, als hij zijn werk had verricht als man van het vak en als man van beginsel dan zou het ongeluk met het kanon niet zijn voorgevallen, de korvet was dan niet tot een wrak gemaakt, zij had haar koers niet verloren, en ze zou niet de prooi zijn geworden van het eskader der godslasteraars, kerkschenders en koningsmoordenaars; wij zouden dan op het oogenblik al aan land zijn gestapt, allen te zamen en met elkaar, als moedige mannen van den oorlog en van de zee, de sabel in de vuist, de witte banieren wapperend vooraan, sterk en tevreden, vol hoop, en wij zouden de dappere boeren van de Vendée hebben kunnen helpen Frankrijk te redden, den koning te redden, God zelf te redden. Ziedaar, wat wij kwamen doen, en wat we zouden hebben gedaan. En ziedaar wat ik, de eenige die is overgebleven, kom doen. Jij wilt dat verhinderen. In dezen strijd van het schuim tegen de priesters, van de koningsmoordenaars tegen den koning, van Satan tegen God, sta jij aan de zijde van den Satan. Eerst je broer en nu jij. Wat hij is begonnen wil jij voltooien. Je bent voor de koningsmoordenaars en tegen den troon, voor het geboefte en tegen de kerk. Je berooft God van zijn laatsten strijder. Als ik, ik die den koning vertegenwoordig, mijn taak niet volbrengen kan in het verwoeste land, dan zal 't blijven doorgaan als te voren dat daar dorpen en gehuchten, hutten en hoeven opgaan in vlammen, ge-

zinnen in leed en wanhoop ten onder gaan, God's priesters worden gesmaad en mishandeld, Bretagne verstikt wordt in bloed en gruwelen; dan blijft de koning in den kerker en Jezus Christus gelasterd. En op wie zal de zware schuld van dit alles rusten? Op jou. Ga je gang, je moet weten wat je doet. Ik had heel wat anders van je verwacht. Ik heb me vergist. Maar ach ja, 't is waar, je bent immers in je recht: ik heb je broer laten doodschieten. Je broer, dien ik beloond heb voor betoonden moed, heb ik bestraft voor zijn plichtsverzaking. Dat wil zeggen dat hij zijn klein plichtje verzuimd heeft en dat ik mijn zwaren plicht vervuld heb. En wat ik gedaan heb, zou ik zoo noodig weer doen. En, ik zweer het bij den luister van de hoog-verheven heilige Anna van Auray, onze schutspatrones, die ons hier gadeslaat, dat ik met mijn eigen zoon, als hij deed wat je broer deed, precies zoo zou handelen als ik gedaan heb met je broer, hem zou laten fusileeren, zooals ik je broer heb laten fusileeren. Je kunt nu doen wat je verkiest. Maar ik wil toch zeggen dat ik je beklaag. Je pleegt bedrog en verraad tegenover je kapitein, die nu misschien al den dood is ingegaan. Je noemt je christen en je vertrapt het geloof, je noemt je Bretagner en je vertrapt je eer, en staat daar als een eerlooze Godverzaker. Men heeft mij toevertrouwd aan je moed en je trouw en je beantwoordt dat vertrouwen met verraad — je levert mijn lijk aan degenen wien je mijn leven beloofd hebt. Weet je, aan wien je je hier vergrijpt en aan wien je hier de hand slaat? Aan jezelf. Je ontsteelt mijn leven aan den koning en je geeft je eigen eeuwigheid aan den duivel. Best, volvoer je misdrijf, het is goed. Het is niet veel wat je krijgt voor je deel aan het paradijs. Door jou toedoen zal de hel in ons vaderland zegevieren, door jou zullen nog langer de kerken worden geschonden en verwoest, zullen de barbaren en heidenen kunnen doorgaan de kerkklokken om te smelten tot kanonnen; men zal moordtuigen blijven maken van wat diende om de zielen te vertroosten. Met de klok die geluid heeft bij je doopfeest, wordt op dit oogenblik misschien je moeder doorschoten. Toe maar, help den Satan. Laat je niet weerhouden. Zeker, ik heb je broer veroordeeld maar weet, dat ik een werktuig ben in Gods hand. Je wil je opwerpen tot rechter over Gods uitverkorenen! je durft het aan, de wet te stellen aan den bliksem

uit de onweerswolk aan den hemel? Ongelukkige, weet wat je doet, overweeg goed wat je in den zin hebt. Weet je eens of ik in staat van genade verkeer? Natuurlijk niet. Maar ga je gang. Doe wat je verkiest. Niemand kan je beletten mij onvoorbereid den duivel in de hel voor de voeten te werpen en tegelijk jezelf. Ons beider eeuwige verdoemenis heb je in handen. De verantwoordelijkheid daarvoor voor God zal jij en jij alleen hebben te dragen. Wij zijn hier alleen in de wijde ruimte met niets om ons heen dan den afgrond. Ga voort, volvoer je plan, volbreng je voornemen. Ik ben oud en jij bent jong, ik ben ongewapend en jij bent gewapend; sla toe, schiet me neer.

Onderwijl de grijsaard, recht overeind, deze woorden sprak met een stem die uitklonk boven 't gedruisch van de zee, hieven de golven hem nu hoog op in het licht, en dompelden hem dan weer in duisternis. De zeeman was bij de schrikwekkende woorden, die deze schrikwekkende gedaante over hem uitgoot, bleek geworden als een doode: groote zweetdroppels vielen van zijn voorhoofd; hij beefde als een blad; elk oogenblik bracht hij zijn rozenkrans aan zijn lippen; toen de grijsaard ophield met spreken, smeet hij zijn pistool weg en viel op de knieën.

— Vergeef het mij, mijnheer! riep hij, u spreekt als God in den hemel zelf. Ik handel verkeerd. Mijn broer handelde verkeerd. Ik zal alles doen om te vergoeden wat hij heeft misdaan. U kunt over mij beschikken — beveel — ik zal alles doen wat u hebben wilt.

— Ik zal het je vergeven, zei de grijsaard.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Mobilisatie der tegen-omwenteling.

De voorraad provisie die de sloep had meegekregen kwam goed te pas.

De beide vluchtelingen, genoodzaakt groote omwegen te maken, hadden zes-en-dertig uur noodig om de kust te bereiken. Zij brachten den nacht op zee door;

maar het was een mooie, stille zomernacht, met alleen wat te helder maanlicht voor menschen die zich moesten zoeken te verbergen.

Zij konden niet recht op de kust aanhouden, moesten zich integendeel daar eerst nog verder van verwijderen, de open zee in, in de richting van Jersey.

Zij hoorden de laatste kanonschoten van de blijkbaar zinkende korvet, en het klonk hun toe als het laatste brullen van den leeuw, die in de bosschen door de jagers wordt afgemaakt. Toen werd het stil op de zee.

De korvet *Claymore* ging tenonder op dezelfde wijze als de *Vengeur*, maar de roem is haar stilzwijgend voorbijgegaan. Men wordt geen held tegen zijn eigen land.

Halmalo bleek een bewonderenswaardig zeeman. Hij gaf wonderen van kunnen en kunde te zien; het uitdenken van een route door dien doolhof van klippen, golven en vijanden was een meesterstuk. De wind was verminderd en de zee weer kalm geworden.

Halmalo vermeed de banken en rotsmassa's der Minquiers, voer om de Chaussée-aux-Boeufs, nam daar eenige uren rust in een goed beschutte kreek aan de noordzijde, en toen met de meeste snelheid en tevens met de meeste omzichtigheid naar het zuiden afzakkend, wist hij onbemerkt tusschen Granville en de Chauseyeilandjes door te glippen, alle wachtposten als anderszins ten spijt. Hij stuurde eindelijk de sloep de baai van Saint-Michel in, wat een waagstuk was, daar hij zoodoende in de nabijheid kwam van Cancale, een ankerplaats van het revolutionaire kruiser-eskader.

Den avond van den tweeden dag, een uur ongeveer voor zonsondergang, was hij in een uithoek van de baai achter den berg die ook Saint-Michel heet; het strand bestaat hier uit drijfzand en is altijd eenzaam en verlaten, wijl het gevaarlijk is, men zinkt er in weg, men verdrinkt daar in de aarde.

Gelukkig was het juist vloed.

Halmalo roeide zoover naar de kust tot de boot over den bodem schuurde, onderzocht deze toen, bevond dat hier geen drijfzand was, liet de boot aan den grond loopen en sprong aan land.

De grijsaard volgde hem en beschouwde aandachtig den horizon.

— Mijnheer, zeide Halmalo, we zijn hier aan de monding van de Couesnon. Daar rechts ligt Beauvoir en links Huisnes. De toren recht voor ons in Ardevon.

De grijsaard boog zich over de sloep, nam er een stuk scheepsbeschuit uit, dat hij in zijn zak stak, en zeide tot Halmalo.

— Neem jij de rest maar.

Halmalo deed de beschuit en het vleesch dat nog over was in den knapzak en gooide deze over den schouder. Toen zei hij:

— Mijnheer, moet ik nu u voorgaan of u volgen?

— Noch het een noch het ander.

Halmalo keek den grijsaard verwonderd aan. Deze ging voort:

— Halmalo, we moeten hier van elkaar gaan. Bij elkaar te blijven is nergens goed voor. Zoolang we niet met minstens duizend zijn is het beter alleen te zijn.

Hij zweeg en haalde uit zijn zak een strik van groene zijde, iets als een kokarde, in het midden waarvan een gouden leliekelk was geborduurd. Hij vervolgde:

— Kun je lezen?

— Neen.

— Best. Iemand die lezen kan, kan lastig zijn. Heb je een goed geheugen?

— Ja.

— Uitstekend. Luister. Halmalo jij gaat rechts en ik ga links. Ik ga den kant op van Fougères, en jij gaat den kant op van Bazouges. Houd je knapzak bij je, hij maakt dat ze je aanzien voor een boer. Stop je wapens goed weg. Snij je een flinken knuppel. Kruip door het koren waar dat hoog genoeg staat. Ga liever achter de huizen om dan langs den voorkant. Loop bij voorkeur waar niemand loopt, dwars door de landerijen, over greppels en slooten. Houd je ver van de lui op de wegen. Vermijd zooveel mogelijk wegen en bruggen. Ga niet het stadje Pottorson in. O ja, je moet de Couesnon over zien te komen. Maar hoe?

— Ik kan zwemmen.

— Goed. Er is trouwens een plaats waar de rivier ondiep genoeg is om van den eenen kant naar den anderen te waden. Weet je die plek?

— Tusschen Acney en Vieux-Viel.

— Juist. Je bent op de hoogte. Je bent thuis in deze streek.

— Maar het begint al donker te worden. Waar moet mijnheer den nacht doorbrengen?

— Laat dat maar aan mij over. En jij, waar moet jij slapen?

— Er zijn holle boomen genoeg. Vóór ik zeeman werd ben ik boer geweest.

— Gooi je matrozenpet weg, die zou je verraden. Je ziet maar het een of ander te krijgen.

— O, van den eersten den besten visscher dien ik tegen kom kan ik wel een muts koopen.

— Goed. En luister nu goed. Je kent de bosschen in deze streken?

— Allemaal.

— In het heele land?

— Van Noirmoutier tot aan Lavai toe.

— Weet je ook hoe ze allemaal heeten?

— Ik ken de boschen, ik weet hoe ze heeten, ik weet alles.

— En je zult niets vergeten?

— Niets.

— Het is goed. Let dan op. Hoeveel mijlen kan je per dag loopen?

— Tien, vijftien, achttien, twintig als het moet.

— Het zal moeten. Laat nu geen woord je ontgaan van wat ik je zeggen zal. Je gaat allereerst naar het bosch van Saint-Aubin.

— Bij Lamballe?

— Juist. Aan den rand van het ravijn tusschen Saint-Rieul en Plédéliac staat een partijtje kastanjeboomen. Daar ga je heen. Je zult daar geen sterveling zien.

— Wat niet wegneemt dat er toch wel iemand is. Ik begrijp het.

— Je geeft het sein. Weet je wat dat is?

Halmalo blies zijn wangen op, keerde zich naar de zee en men hoorde opeens den schreeuw van den chouan, zooals in het bretonsch de nachtuil heet.

Men zou gezegd hebben dat die schreeuw voortkwam uit de diepte van den nacht. Het was natuurgetrouw en het was akelig.

— Goed, zei de grijsaard. Je zou de uilen zelf in de war brengen.

Hij reikte Halmalo den groenzijden strik toe.

— Dit is mijn commandeursstrik. Steek die bij je. Het is van gewicht, dat niemand nog weet wie ik ben. Maar dit lint is voldoende. Die gouden lelie is geborduurd door de kroonprinses zelf, in de gevangenis van den Temple.

Halmalo boog een knie ter aarde, en nam met be-

vende hand de leliekokarde aan en bracht die aan z'n lippen om ze te kussen, doch weerhield zich en vroeg schuchter:

— Mag het?

— Ja, je kust toch immers ook het crucifix.

Halmalo kuste de gouden lelie.

— Sta op, zei de grijsaard.

Halmalo stond op en verborg den strik op zijn borst.

De grijsaard vervolgde:

— Als je nu maar goed wilt opletten. De order luidt: *In opstand. Geen kwartier.* En zooals ik gezegd heb, je gaat naar het bosch van Saint-Aubin en je laat daar het sein hooren. Dat doe je driemaal achter elkaar. Bij den derden keer zal je vlak bij je iemand uit den grond zien oprijzen.

— Uit een holte tusschen de wortels van de boomen. Ik ken dat.

— Die persoon is Planchenault, ook wel genoemd Coeur-de-Roi. Laat hem den strik zien. Hij weet wat dat beteekent. Dan ga je, hoe en langs welke wegen moet je maar zien, naar het bosch van Saudraie in Astille; daar vindt je een kreupele, dien ze Mousqueton noemen, iemand die het bevel: geen kwartier! niet noodig heeft, want hij kent geen erbarmen. Zeg hem, dat ik veel van hem houd en groot vertrouwen in hem stel, en dat hij dadelijk de heele streek in beweging moet zien te krijgen. Dan ga je naar het bosch van Couesbon, een mijl van Ploërmel. Daar loop je maar net zoo lang te schreeuwen als een uil tot er iemand op je afkomt: dat zal dan mijnheer Thuault zijn, die schout is in Ploërmel en lid is geweest van wat men noemt de constituante, maar aan den goeden kant. Je zegt hem, dat hij het kasteel van Couesbon moet bemannen en bewapenen; dat kasteel is van den markies de Guer, die het land uit is gegaan; rondom ravijnen, boschjes, oneffen terrein, een prachtplek. Mijnheer Thuault is een rechtschapen en verstandig man. Vervolgens ga je naar Saint-Ouen-les-Toits, en je zoekt daar Jean Chouan op, die ik voor den eigenlijken aanvoerder houd in die heele streek. Dan ga je naar het bosch van Ville-Anglose, daar moet je Guitter hebben, dien ze ook Saint-Martin noemen; zeg hem, scherp te letten op zekeren Courmesnil, een schoonzoon van den ouden Goupil de Préfein, en leider van de Jacobijnen in Argentan. Onthoud alles goed. Ik schrijf niets op, want dat geschrijf is nergens goed voor.

La Rouarie heeft een lijst uitgeschreven, en dat heeft alles bedorven. Vervolgens ga je naar het bosch van Rougefeu, daar vindt je Miélette, — die springt met een langen stok over ravijnen of het slooten zijn.

— Zoo'n pols noemen ze bij ons een springstok.

— Weet je er ook mee om te gaan?

— Als ik 't niet kon, zou ik geen Breton en geen boer moeten wezen. De springstok is onze beste vriend. Hij maakt onze armen grooter en onze beenen langer.

— Dat wil dan zeggen, dat hij je op den vijand een voorsprong geeft in bewegelijkheid. Een nuttig ding.

— Eens heb ik me met mijn springstok drie kommiezen, die sabels hadden, van het lijf gehouden.

— Wanneer was dat?

— Een tien jaar geleden.

— Dus toen de koning er nog was?

— Ja.

— Tegen kommiezen?

— Ja.

— Hoe zit dat dan? Hoe kwam je te vechten tegen kommiezen, die in dienst stonden van den koning?

— Ik was zoutsmokkelaar.

— O, was dat de zaak.

— Ze noemden dat misdrijf tegen het zoutmonopolie. Was 't zoutmonopolie iets van den koning?

— Ja, Of neen. Maar het is niet noodig, alles zoo haarfijn te weten.

— Dan vraag ik mijnheer excuus dat ik die vraag gedaan heb.

— Laten we verder gaan. Ken je de Tourgue?

— Of ik de Tourgue ken? Daar hoor ik thuis.

— Je hoort daar thuis?

— Ja, want ik ben van Parigne.

— Dan heb je gelijk, want de Tourgue ligt daar vlak bij.

— Of ik de Tourgue ken! het groote kasteel van de familie van mijn landheeren! Er is een zware ijzeren deur, waardoor men van het nieuwe gebouw in het oude komt en waar geen kanonskogel doorheen gaat. In het nieuwe gebouw is ook de bibliotheek, met dat beroemde boek over de Heilige Bartholomeus, waarvoor ze vaak van heel ver kwamen om het te zien. Het gras in den omtrek wemelt van kikkers. Als kleine jongen heb ik daar wat mee gespeeld! En dien gang onder den grond! dien ken ik ook zoo goed. Maar ik geloof, dat haast niemand anders daar van af wist.

— Wat voor gang onder den grond? Waar heb je het over?

— 't Is uit vroegeren tijd, toen de Tourgue wel eens werd belegerd. De menschen, die in het kasteel waren, konden door dien onderaardschen gang wegkomen; zij komt uit in het bosch.

— Er is zoo'n onderaardsche gang in het kasteel Jupellière, en in het kasteel van Hunaudaye, en in den toren van Campéon; maar niet in de Tourgue.

— Ik weet het zeker, mijnheer. De andere gangen, waar u van spreekt ken ik niet. Ik ken alleen die van de Tourgue, want ik kom uit die streek. Maar ik zei al, dat haast niemand anders die gang wist. Er werd nooit van gesproken. Dat was verboden, want er was gebruik van gemaakt in den tijd van de oorlogen van mijnheer de Rohan. Mijn vader wist het geheim en heeft het mij laten zien. Ik weet, hoe je er in kan komen en hoe je er uit kan komen. Als ik in het bosch ben, kan ik in den toren komen, en ben ik in den toren, dan kan ik in het bosch komen, zonder dat iemand me ziet. En komen de vijanden in de Tourgue, dan is er geen mensch meer. Zoo zit het met de Tourgue. Nou, of ik hem ken!

De grijsaard dacht een oogenblik na.

— Het staat vast, dat je je vergist! als er zoo wat was, moest ik het weten.

— Mijnheer, ik weet het zeker — met een steen die draaien kan aan den uitgang.

— Ach wat! jelui boeren, jelui gelooven aan steenen die draaien, aan steenen die zingen, aan steenen die 's nachts naar de beek loopen om te drinken. Bakersprookjes.

— Maar ik heb zelf den steen laten draaien....

— Zooals weer anderen hem hebben hooren zingen. Beste vriend, de Tourgue is een veilige, sterke bastille, gemakkelijk te verdedigen; maar wie denkt dat hij er door een onderaardschen gang uit weg kan komen is abuis.

— Maar, mijnheer....

De oude man haalde de schouder op.

— Laten we den tijd niet verknoeien en bij onze zaken blijven.

De bevelende toon waarop dit gezegd werd benam Halmalo den moed op zijn stuk te blijven staan.

De oude man ging voort:

— Luister nu verder. Van Rougefeu ga je naar het

bosch van Montchevrier, waar je Bénédicité zult vinden, den leider daar. Dat is een beste. Hij mummelt zijn wees-gegroetjes nog onderwijl hij de lui laat kapotschieten. In den oorlog geen geteem. Van Montchevrier ga je.... Wacht, viel hij zichzelf in de rede, voor ik het geld vergeet.

Hij haalde een beurs en een portefeuille te voorschijn, en stopte beide Halmalo in de handen.

— Hier, in die portefeuille is dertigduizend francs aan assignaten, dat is zoowat drie francs tien sous (2 gulden; de assignaten zijn weliswaar valsch, maar de echte zijn precies evenveel waard; en in die beurs, let op, zitten honderd gouden louis. Ik geef je al wat ik heb. Ik heb hier geen geld noodig. En het is trouwens beter dat men geen geld op me zal kunnen vinden. Ik ga voort. Van Montchevrier ga je naar Antrain en je wendt je daar tot mijnheer de Frotté, en van Antrain naar Jupellière, waar je wezen moet bij mijnheer de Rochecotte; dan van Jupellière naar Noirieux, waar je abbé Baudouin moet hebben. Kun je alles onthouden?

— Zoo goed als mijn Onze-Vader.

— Daar vandaan ga je naar mijnheer Dubois-Guy, in Saint-Brice-en-Cogle, en dan naar mijnheer Turpin in Morannes, een versterkt plaatsje; en vervolgens naar den prins van Talmont te Château-Gonthier.

— Zal een prins met mij willen spreken?

— Ja, omdat ik tot je spreek.

Halmalo nam zijn matrozenmuts af.

— Iedereen zal je goed ontvangen, als hij deze kokarde met de lelie van Madame ziet. Onthoud dat je in een streek komt waar overal ook oproermakers zitten en al zulk geboefte. Je moet je daarom vermommen. Dat is niet moeilijk. De republikeinen zijn zulke ezels, dat je met een blauwe jas aan, een driekante hoed op en een driekleurige kokarde overal doorkomt. Regimenten zijn er niet meer, uniformen ziet men niet meer, de korpsen dragen geen nummer meer; ieder scharrelt maar rond in de plunje die hem lijkt. Ga ook naar Saint-Mervé. Daar zoek je Gaulier op, ook genoemd Groote-Pier. Vandaar naar het kantonnement van Parné, waar de lui hun gezicht zwart maken en hun geweren laden met kiezelsteenen en kruit tot er niet meer in kan — dan raak je er meer en je lijkt met meer te zijn dan je bent, zeggen ze. Ik heb er niets tegen. Zeg ze, dat ze niets en niemand sparen, afmaken en opruimen wat ze maar

kunnen. Vandaar ga je naar het kamp Vache-Noïre, dat op een hoogte ligt midden in het bosch van Charnie, vervolgens naar het kamp Avoine, het Kamp Vert en het kamp Fourmis. Dan naar Grand-Bordage, dat ook Haut-des-Prés heet; daar woont een weduwe, die de schoonmoeder is van Treton de Engelschman; het is in de parochie Quélaines. Dan achtereenvolgens naar Epineux-le-Chevreuil, Sillé-le-Guillaume, Parannes, en naar de lui in de bosschen daar. Je zult er vrienden vinden, stuur ze allemaal naar hun post; dan zoek je Jean Treton op in het gehucht Vaisges, Sans-Regret in Bignon, Chambord in Bonchamps, de gebroeders Corbin in Maisoncelles, en Petit-sans-Peur in Saint-Jean-sur-Erve; die wordt ook Bourdoiseau genoemd. Als je dat allemaal gedaan hebt en overal het bevel: *In opstand! Geen kwartier!* hebt overgebracht, dan voeg je je bij het groote leger, het katholieke en koninklijke leger, waar het zich ook bevindt. Daar zal je mijnheer d'Elbé aantreffen, en Lescure, en La Rochejaquelein, alle aanvoerders en hoofdlieden die nog in leven mochten zijn. — Toon hun mijn kommandeursstrik — ze weten er alles van. Je bent maar een matroos, maar de beroemde Cathelineau is maar een voermansknecht. Zeg hun uit mijn naam dit: het is hoog tijd den oorlog te gaan voeren naar alle kanten, in al zijn vormen, met den grooten oorlog den kleinen oorlog te verbinden. De groote maakt meer drukte, de kleine levert meer op — men kan niet alle dagen tien veldslagen winnen, maar wel tien dorpen platbranden. De beweging in de Vendée is goed, die van de Chouans is beter, want ze is veel kwaadaardiger, onbarmhartiger en feller, en in den burgeroorlog is het ergste het beste. Een oorlog staat er beter voor naarmate hij meer kwaad aanricht.

Hij zweeg een oogenblik en ging toen voort:

— Halmalo, ik zeg je dit alles en ik begrijp, dat je er weinig van begrijpt, dat is te zeggen de woorden versta je niet, maar de dingen zijn je duidelijk. Ik heb vertrouwen in je gekregen toen ik je die sloep zag besturen; je weet niemendal af van de meetkunde en je hebt getoond, een zeldzaam goed stuurman te zijn. Wie zoo met een boot weet te manoeuvreeren, kan ook 'n opstand besturen. Met evenveel beleid als je je hebt weten heen te slaan door de intriges en valstrikken van de zee, zal je naar ik vertrouw ook al mijn opdrachten weten te volbrengen. Dan dit nog. Zeg aan de aanvoer-

ders, in je eigen woorden als je wilt, als 't maar op hetzelfde neerkomt, dit: Ik verwacht meer van den oorlog in de bosschen dan van dien in het open veld; ik voel er niets voor om een honderdduizend boeren in gesloten gelederen vóór de kanonnen der blauwen neer te zetten en ze bij hoopen te laten neermaaien door de artillerie van mijnheer Carnot. Binnen een maand wil ik vijfduizend sluipmoordenaars, menschelijke duivels van bloeddorst en moordlust, te mijner beschikking hebben, overal in de bosschen in hinderlaag verscholen, om bij nacht en dag; het blauwe ongedierte te belagen. Het republikeinsche leger is mijn jachtwild. Mijn oorlogsmethode is die van den overval en den valstrik der stroopers. Ik ben de strateeg van de struiken en 't kreupelhout. Ook dit gaat weer allemaal je begrip te boven, maar dat hindert niet. Dit begrijp je, vertrouw ik, wel: Geen kwartier! en overal hinderlagen. Meer de taktiek der Chouans dan die der Vendée, dat wil zeggen: meer met z'n tienen er vijf opvangen en afmaken in de struiken, dan veel te wagen in groote acties. Je kunt er bij voegen, dat de Engelschen ons helpen. Zoo drijven we de republiek tusschen twee vuren. Heel Europa hunkert er naar ons bij te springen. Het moet uit zijn met die revolutie. De koningen brengen er de koninkrijken tegen op de been, wij de dorpen en gehuchten. Dat alles moet je hun zeggen. Begrepen?

— Ja. Het heele land moet in opstand en ze moeten de blauwen uitroeien te vuur en te zwaard.

— Geen kwartier.

— Aan niemand. Precies.

— Ik zal overal naar toe gaan waar u gezegd heeft.

— En wees voorzichtig. Men is op dit moment in dit land nergens zijn leven zeker.

— Daar maal ik niet om. Bij den eersten stap loopt men misschien in zijn laatste schoenen, dat weet ik.

— Moed heb je, dat heb ik gezien.

— En als men mij vraagt naar den naam van mijnheer?

— Dien hoeft men nog niet te weten. Je zegt maar, dat je dien niet weet en dan zeg je de waarheid.

— Waar kan ik mijnheer vinden, als ik alles heb gedaan?

— Waar ik dan ben.

— Hoe kom ik dat dan te weten?

— Iedereen zal het dan weten. Binnen acht dagen spreken ze overal van mij — ik zal voorbeelden stellen

waar ze van rillen, ik zal koning en kerk wreken dat het land er van davert, en degene waar dan iedereen van spreekt, dat ben ik dan.

— Ik zal er om denken.

— En vergeet niets.

— U kunt op me rekenen.

— En nu weg. God zij met je. Ga.

— Ik zal alles doen wat u mij gezegd hebt. Overal heengaan en zeggen wat u me hebt gezegd. Ik zal gehoorzaam uw bevelen overbrengen.

— Goed.

— En als ik het er goed afbreng?

— Dan maak ik je ridder van den Heiligen Lodewijk.

— Zooals mijn broer. En als ik het er niet goed afbreng laat u me fusileeren?

— Zooals je broer.

De grijsaard liet het hoofd zakken en scheen zich over te geven aan sombre gedachten. Toen hij de oogen weer opsloeg was hij alleen. Halmalo was nog maar een wat donkerder stip aan den donkeren horizon.

De zon was juist ondergegaan.

De mantel- en andere meeuwen kwamen binnenvliegen van uit de zee daarbuiten.

Men voelde in de wijde ruimte de woelige onrust die den nacht vooraf gaat. De kikvorschen begonnen te kwaken, uit de poelen fladderden de watervogels op, al het gedierte vluchtte en vloog weg naar zijn holen, zijn legers, zijn nesten, schuilplaatsen en verblijven, 'n algemeene vlucht voor de naderende duisternis. Maar nergens een menschelijk geluid. De eenzaamheid was volkomen — geen zeil in de baai, geen menschelijk wezen zoover het oog reikte. Rondom eenzame verlatenheid. Door de hooge zanddistels suisde de avondwind. De heldere hemel wierp in de avondschemering een valen schijn op de zandige kust. In de verte glinsterden de moerassen in de vlakte als zilveren schalen op donkeren grond. Over de zee huilden de winden.

VIERDE BOEK

TELLMARCH.

EERSTE HOOFDSTUK.

Op den duintop.

De grijsaard wachtte tot Halmalo uit het gezicht was verdwenen, sloeg toen zijn visschersmantel dichter om zijn leden, en begaf zich op weg. Hij liep langzaam voort, in gedachten verzonken. Hij ging in de richting van Huisnes, terwijl Halmalo den kant opging van Beauvoir.

Achter hem verhief zich, — als een enorme donkere driehoek, met de kathedraal als tiara en het fort als borstpantser, met zijn twee hooge toppen als torens aan den oostkant, de eene rond, de andere vierkant, die hem de kerk en het dorp helpen beschutten — de berg Saint-Michel, die daar voor den oceaan is wat de cheopspyramide is voor den woestijn.

Het drijfzand langs de baai van den berg Saint-Michel veroorzaakt een langzame en geleidelijke verplaatsing harer duinen. In dien tijd bevond er zich tusschen Huisnes en Ardevou een hoog duin, bij een zwaren voorjaarsstorm ten slotte verstoven, had deze bijzonderheid, dat het eeuwenlang de ondermijnende krachten heeft weerstaan en op zijn top een mijlsteen droeg, in de twaalfde eeuw daar geplaatst ter herinnering van het concilie, gehouden te Avranches tegen de moordenaars van den heiligen Thomas van Cantenburg. Van den top van dit duin kon men den geheelen omtrek overzien en er zich naar alle richtingen oriënteeren.

De grijsaard ging naar dit duin en beklom het.

Toen hij boven op den top was, ging hij met den rug tegen den mijlsteen op een der vier blokken zitten die er de hoeksteenen van uitmaakten, en begon het soort landkaart, die voor hem lag uitgespreid, op te nemen en te bestudeeren. Hij scheen minder na te gaan waar hij zich bevond dan wel een route te bepalen in een overigens bekende streek. In het wijde landschap, waarin door de schemering niets duidelijk viel te onderscheiden, teekende alleen de horizon zich scherp af — waar wat zichtbaar begon te worden hield alles op.

Verspreid in de vlakte zag men de vage omtrekken der daken van een elftal gehuchten en dorpen; op vele mijlen afstand waren langs de kust de klokketorens zichtbaar, die allen nogal hoog zijn, om als richtpunten te kunnen dienen voor hen die op zee zijn.

Na verloop van eenigen tijd scheen de grijsaard in het halfdonker te hebben gevonden wat hij zocht; met bijzondere aandacht bleef zijn blik langen tijd rusten op een massa boomen, muren en daken min of meer zichtbaar te midden der vlakte en der bosschen; het was een boerderij. Hij knikte bevestigend en voldaan met het hoofd, als iemand die tot zichzelf zegt: Ja, juist, daar is het, en hij begon met zijn vinger in de lucht het ontwerp van den door de bebouwde velden te volgen weg te trekken. Telkens en telkens bleef zijn blik rusten op iets dat zich boven het hoogste dak van de boerderij heen en weer scheen te bewegen en hij scheen zich af te vragen: Wat is dat daar toch? maar door de duisternis was het niet mogelijk te zien wat het was. Een windwijzer kon het niet zijn, want het bleef niet op dezelfde plek, maar fladderde op en neer. Er was geen enkele reden om aan te nemen, dat het een vlag was.

De oude man was zeer vermoeid, hij bleef langen tijd op zijn steen zitten rusten, en gaf zich over aan het onbestemd alles-om-zich-heen-vergeten, dat voor den vermoeide het begin is van rust.

De dag heeft een uur, dat men het uur der stilte zou kunnen noemen, het uur van stille rust, het uur van overgang van dag in nacht. Dat uur was het nu. De grijsaard genoot ervan; hij keek rond, luisterde, naar wat? naar de stilte, het zwijgen, de onbewogen rust. Ook de meest verwilderde en verhardste gemoederen hebben hun oogenblikken van weemoedig inkeeren tot zichzelven.

Op eens werd de stilte, niet zoozeer verstoord als wel

verscherpt door stemmen, die opklommen. Het waren stemmen van vrouwen en kinderen — men heeft soms van die verrassingen van weldoende klanken, opstijgend als vroolijke klokketonen, waar alles donker is en kleurloos en vaal. Door de struiken langs de duinhelling was het troepje, waaruit die stemmen voortkwamen, niet te zien, maar het bewoog zich langs den voet van het duin, in de richting van de vlakte en het bonte. Klaar en frisch stegen de stemmen op tot den grijsaard, in melancholiek gemijmer verzonken op den eenzamen duintop; en zij waren zoo nabij, dat hij geen woord verloor.

Een vrouwenstem zei:

— Laten we wat voortmaken, juffrouw Fléchard. Moeten we dien kant uit?

— Nee, dezen kant.

En hij hoorde de volgende afspraak tusschen de beide stemmen, waarvan de eene vrij en levendig, de andere bedeesd klonk.

— Hoe heet die boerderij toch waar we nu zitten?

— L'Herbe-en Pail.

— En is het nog ver?

— Een goed kwartier.

— Laten we wat aanstappen, anders vinden we den hond in de pot.

— Ja, we zijn al laat.

— We moeten wat aanloopen. Maar de kleinen zijn moe. En we zijn maar met z'n beiden vrouwen en kunnen met z'n tweeën geen drie kinderen dragen. En ge loopt al den heelen tijd met eentje op je arm, juffrouw Fléchard. En die is loom. Gelukkig dat je die kleine vreetzak nou van de borst af hebt, maar je moet 'r niet aldoor dragen. Dat moet niet. Laat haar ook eens loopen. De soep is nou toch al koud.

— Wat loopen de schoenen heerlijk, die ik van u gekregen heb. Ze zitten me of ze voor me gemaakt zijn.

— In alle geval beter dan op bloote pooten te loopen, hé?

— Kom nou toch mee, René Jean.

— Ja, 't is zijn schuld dat we zoo laat zijn. Dat maakt nou al gekheid en lolletjes met alle kleine boerinnetjes die je tegenkomt. Dat zal er eentje worden als-ie groot is.

— Hij is haast vijf jaar.

— Zeg tante eens, waarom je zoo hebt staan babbelen met dat kleine meisje in het dorp?

En een kinderstem, de stem van een jongetje, antwoordde:

— 't Is toch mijn vriendje.

De vrouw vroeg verder:

— Je vriendje, dat kleine meisje?

— Ja, antwoordde de jongensstem, morgen verleden week heb ik wat van haar gekregen.

— Nee maar die is goed! riep de vrouwestem, we zitten hier drie dagen, en kereltjes van nog geen vijf jaar zijn al aan 't vrijen!

De stemmen verwijderden zich, stierven weg. Alles werd weer stil.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Wel zichtbaar maar onhoorbaar klokgelui.

De oude man bleef onbewegelijk zitten; zich nauwelijks meer van iets om hem heen bewust. Rondom hem was alles vredige kalmte; roerlooze rust, geluidloosheid, eenzaamheid, dus veiligheid. Op het duin was het nog helder, op de vlakte worstelde de schemering nog met de duisternis, boven de bosschen was het al volkomen nacht. Aan den oostelijken hemel kwam de maan op. Aan het firmament vertoonden zich als lichtende punten de eerste sterren. Deze oude man, vervuld van verschrikkelijke dingen, van monsterachtige plannen, zelf pas als door wonderen ontkomen aan driedubbel doodsgevaar en nu nog omgeven door dreigende afgronden, deze grijsaard, gekomen om te verpletteren en zelf nergens veilig, deze hulpelooze geweldige gaf zich in dit oogenblik geestelijk en lichamelijk bewegingloos over aan de bedwelmende koestering van den oneindigen vrede, die opsteeg en neerdaalde uit de aarde en van den hemel. En over hem ging op de onzekere, schaduwachtige dageraad van de hoop, als dit woord mag genoemd worden in verband met de dingen die deze roerlooze gedaante bezielden. Voor het oogenblik kwam het hem voor dat hij, veilig ontkomen aan de zee die hem in zooveel vormen naar het leven gestaan had, en behouden aan land gezet, niets had te vreezen. Niemand wist wie hij was, hij was alleen, voor den vijand onvindbaar en spoorloos, want de zee houdt

geen sporen vast, weg, als verzwolgen, onbekend, zelfs niet vermoed. En met wezenloos welbehagen gaf hij zich over aan de zachte liefkoozing der volkomen veiligheid. De overspanning week. Nog een oogenblik en hij zou zijn ingeslapen.

Wat voor dezen man, ten prooi aan zooveel onrust in hem en rondom hem, een ongekende bekoring was in dit uur van weldoende kalmte dat hij genoot, dat was de ongestoorde stilte rondom, onder en boven hem.

Niets deed zich hooren dan de wind van uit de zee; maar de wind houdt door zijn eentonigheid bijna op een geluid te zijn en treft te midden der stilte schier het oor niet meer.

Opeens stond hij op.

Blijkbaar had iets bijzonders plotseling zijn aandacht getrokken; hij tuurde strak naar den horizon en zijn blik bleef rusten op een bepaald punt.

Wat hij met zooveel oplettendheid opnam, dat was de klokketoren van het gehucht Cormeray, recht voor hem aan het eind van de vlakte. Er was met dien toren inderdaad iets bijzonders gaande.

Scherp teekende de toren zich af tegen den achtergrond; men kon zijn omtrekken duidelijk onderscheiden, in het midden was duidelijk de groote metalen bengel zichtbaar, opgehangen in het open klokkehuis, waar men vrij doorheen kon zien, zooals bij alle Bretonsche klokketorens.

En het leek nu, of die ruimte, waarin de bengel hing, regelmatig om de seconde open was en gesloten; het eene oogenblik zag men niets van den bengel, alleen een opening in den toren als een vierkant venster, waar doorheen de lichtende horizon zichtbaar was, en het volgende oogenblik sloot zich dat venster en was de toren één donkere massa; zoo ging dat geregeld door, nu een helder vierkant in den donkeren toren, dan niets dan één donkere silhouet; en dat open- en dichtgaan wisselde af en volgde elkaar op met de regelmaat van een hamer op een aambeeld.

De grijsaard had den toren van Cormeray voor zich op een afstand van circa twee mijlen; hij keek naar den toren van Bagder-Picar, die een eind naar rechts aan den horizon zichtbaar was; de ruimte waarin de bengel hing, opende en sloot zich precies als die van den toren van Cormeray.

Links zag hij den toren van Tanis; de open ruimte

waarin de bengel hing, opende en sloot zich zooals die van den toren van Baguer-Pican.

Hij keek naar alle torens, die links en rechts van hem aan den horizon zichtbaar waren; links die van Courtils, van Précey, van Crollon, van Croix-Avranchin; rechts die van Raz-air-Couesnon, van Mordrey en van Pas; recht voor hem uit die van Pontorson. De klokkehuisjes van al die torens waren allemaal beurtelings helder en donker.

Wat had dat te beteekenen?

Wat had het in, dat al die klokken geluid werden?

Want het was duidelijk, dat het verschijnsel alleen was te verklaren, door dat de klokken in beweging waren.

Maar waarvoor was dat dan? Waarom werd in de heele streek alarm geluid?

Men sloeg alarm, blijkbaar met alle kracht, en overal in het rond, van alle torens, in alle gehuchten, in alle dorpen. En de eenzame toeschouwer zag het, maar hoorde niets.

Dat kwam door den afstand, die belette dat het gelui tot het oor van den man op dien duintop doordrong, en door den wind uit zee, die dat gelui landwaarts joeg.

Al die geluiden klonken, waar men het oog richtte, en terzelfder tijd die doodsche stilte, het was eng en het was benauwend.

De grijsaard keek toe en luisterde.

Hij hoorde het gelui niet, maar hij zag het. Alarmgelui zien, zonder het te hooren — wel een zonderlinge gewaarwording.

Waarom werd de geheele streek op de been geluid?

Tegen wien beierden al die klokken alarm?

DERDE HOOFDSTUK.

Het gemak van groote letters.

Er was geen twijfel aan — de heele streek werd voor iets of voor iemand gewaarschuwd.

Voor wat of voor wien?

Bij deze gedachte overviel dezen man van metaal een huivering.

Om hem kon het echter niet te doen zijn. Hoe zou men iets kunnen afweten van zijn aankomst? Het was buitengesloten dat wie dan ook, reeds hieromtrent kon zijn ingelicht; hij was nog nauwelijks aan land. De korvet was ongetwijfeld in den grond geboord met allen die er zich op bevonden. En op de korvet zelf kende niemand, buiten Boisberthelot en La Vieuville, zijn naam.

Het wilde alarmgebeier hield intusschen aan. Hij keek van den eenen toren naar den anderen, telkens van voren af aan, telde ze werktuigelijk, en zijn gedachten, van het eene vermoeden op het andere springend, brachten hem in de vreemde stemming dat hij zich tegelijkertijd volkomen veilig en aan alle kanten bedreigd en in gevaar voelde. Evenwel kon welbeschouwd dat alarmgelui op allerlei wijzen worden verklaard, en ten slotte slaagde hij er in, zichzelf gerust te stellen met de overweging: Het mag zijn wat het wil, niemand kan weten dat ik in het land ben en niemand hier weet wie ik ben.

Sedert eenige oogenblikken meende hij in zijn onmiddellijke nabijheid, in de hoogte achter den steen, wat te hooren. Het was een zacht kraken als van een dor boomblad in den wind heen en weer dwarrelend. Eerst schonk hij er geen aandacht aan; maar wijl het aanhield, expres aanhield leek het wel, om toch maar te worden gehoord, ging hij achter den steen kijken. Het was inderdaad een blad, maar een blad papier. De wind was bezig een groot biljet, hoog op den mijlsteen aangeplakt, los te werken. Dat biljet was niet lang geleden daar aangeplakt, want het was nog nat, en gaf aan de hoeken vat aan den wind, die er onder speelde en het loswerkte.

De grijsaard had het duin van den anderen kant beklommen en daardoor het biljet niet bij zijn komst gezien.

Hij ging op een der hoeksteenen staan en legde zijn hand op den hoek, van het biljet die al los zat: de hemel was helder — de schemering duurt lang in de maand Juni; de voet van het duin was in duisternis gehuld, maar op den top was het nog tamelijk licht; een deel van de aankondiging op het biljet was met groote letters gedrukt, en 't was nog licht genoeg om ze te kunnen lezen. Hij las het volgende:

FRANSCHE REPUBLIEK, EEN EN ONDEELBAAR.

„Wij, Prieur van de Marne, vertegenwoordigers des volks, commissaris bij het leger der kusten van Cherbourg, — doen hierbij weten: — dat de voormalige markies de Lantenac, burggraaf van Fontenay, gezegd prins van Bretagne, heimelijk aan de kust bij Granville aan land is gegaan en gesteld is buiten de wet en vogelvrij; dat op zijn hoofd een prijs is gesteld. Aan dengene, die dezen persoon levend of dood uitlevert, zal worden uitgekeerd de som van zestig duizend francs. Deze som zal worden uitbetaald niet in assignaten, maar in goud. Een bataljon van het leger der kusten van Cherbourg zal met spoed worden uitgezonden ter opsporing en aanhouding van gezegden voormaligen markies de Lantenac. De gemeenten worden opgevorderd hierbij alle hulp te verleenen.

Vastgesteld ten raadhuize van Granville, den 2den Juni 1793.

Geteekend,
PRIEUR VAN DE MARNE.

Onder den naam stond nog wat met een anderen naam onderteekend, alleen in veel kleinere letter gedrukt, en daarom wegens de donkerte niet leesbaar.

De grijsaard trok zijn hoed diep over de oogen, knoopte zijn visschersjas dicht tot de kin, en rende den zandheuvel af. Hij vond het blijkbaar niet geraden langer op dien duintop te blijven, waar het nog zoo licht was.

Hij had er zich misschien al veel te lang opgehouden; de top van dat duin was de eenige plek in het landschap die nog niet geheel donker was en waar men dus gezien kon worden.

Toen hij beneden was in het donker, matigde hij zijn loop.

Hij scheen den weg in te slaan, dien hij zich op den duintop in de lucht had afgeteekend, in de richting van de boerderij; wellicht hoopte of wist hij daar veilig te zijn.

De heele omgeving was eenzaam en verlaten. Op zulk een laat uur zijn er in zulke dunbevolkte oorden geen menschen meer op de been.

Achter een boschje struiken hield hij halt, trok jas

en wambuis uit, keerde van dit laatste den ruigen kant buiten, trok beide toen weer aan, knoopte zijn versleten jas met een touw om den hals vast, en ging weer op weg.

De maan scheen helder.

Hij kwam aan een tweesprong, waar een oud steenen kruis stond. Op dit kruis zag men in het donker een wit vierkant, waarschijnlijk een aangeplakt papier en dan ongetwijfeld een zelfde biljet als hij zooeven gelezen had op den duintop. Hij ging er naar toe.

— Waar moet dat heen? klonk opeens een stem.

De grijsaard keerde zich om.

Tusschen de struiken zag hij een man staan, iemand van hooge gestalte zooals hijzelf, met grijze haren evenals hijzelf, en in nog haveloozer plunje dan hijzelf. Bijna zijn evenbeeld.

Deze man leunde op een langen stok. En hij liet zich opnieuw hooren:

— Ik vraag u, waar het naar toe gaat.

— Zeg me eerst eens waar ik ben, antwoordde de grijsaard met bijna onverschillige kalmte.

De man antwoordde.

— U bent in de heerlijkheid Tanis — ik ben daar de landlooper van en u de landheer.

— Ik?

— Zeker, u, heer markies van Lantenac.

VIERDE HOOFDSTUK.

De kaaiman.

De markies van Lantenac, wij zullen hem van nu af bij zijn naam noemen, antwoordde met rustigen ernst:

— Goed dan. Lever mij maar over.

De man vervolgde:

— Wij zijn hier beiden als 't ware bij ons thuis, u bent vlak bij uw kasteel, ik vlak bij mijn hol onder de struiken.

— Maak het kort. Ga je gang. Lever me over.

De man ging voort:

— U bent op weg naar de boerderij d'Herbe-en-Pail daarginder, niet?

— Ja.

— 't Is beter voor u daar vandaan te blijven.
— Waarom?
— Omdat de blauwen er zitten.
— Sedert wanneer?
— Sedert drie dagen.
— Hebben de bewoners van de hoeve en van het gehucht tegenstand geboden?
— Nee, ze hebben zoo te zeggen de deuren wijd open gezet.
— Zoo, hebben ze dat gedaan, zei de markies.
De man wees met den vinger naar het dak van de boerderij, dat men op eenigen afstand boven de boomen zag uitsteken.
— Ziet u daar het dak, mijnheer?
— Ja.
— Ziet u daarboven niet wat?
— Wat zich heen en weer beweegt?
— Juist.
— Misschien een vlag?
— De driekleur van de republiek, zei de man.
Het was het ding dat de aandacht van den markies al had getrokken, toen hij van den duintop de omgeving opnam. Hij begreep nu wat het was.
— Wordt er niet alarm geluid? vroeg de markies.
— Ja.
— Om welke reden?
— Ik denk om u.
— Maar er is niets van te hooren.
— Dat komt door den wind.
Na eenige oogenblikken vroeg de man:
— Hebt u het biljet over u gelezen, dat er is aangeplakt?
— Ja.
— Ze zoeken naar u.
En een blik werpend in de richting van de boerderij, voegde hij er bij:
— Er zit daar een half bataljon.
— Republikeinen?
— Van Parijs.
— Goed zoo, zei de markies, kom dan maar mee. Je hoeft niet eens kabaal te maken. Ik ga zoo wel mee.
— Ik zou daar maar niet naar toe gaan.
— Waar dan heen?
— Kom met mij mee.
De markies keek den bedelaar aan.

— Luister, heer markies, het is bij mij niet mooi, maar 't is er veilig. Een kuil waar het nog lager is dan in een hol. Op den grond een bed van zeewier, als plafond een dak van boomtakken, dichtgestopt met dotten gras. Ga maar mee. Op de boerderij schieten ze u dood. Bij mij kunt u rustig den nacht doorbrengen. U zal wel moe wezen; en morgenochtend zijn de blauwen wel afgemarcheerd en kan u gaan waarheen u verkiest.

De markies beschouwde den man die zoo sprak opmerkzaam.

— Aan welken kant sta je? vroeg hij; ben je een republikein of een koningsgezinde?

— Ik ben alleen maar arm.

— Niet republikeinsch en niet koningsgezind?

— Ik geloof van niet.

— Ben je voor of tegen den koning?

— Ik heb geen tijd me daarmee te bemoeien.

— Wat denk je dan wel van wat er tegenwoordig gebeurt?

— Ik heb mijn handen vol om mijn kostje bij elkaar te scharrelen.

— En toch wil je mij weghelpen?

— Ik heb gezien dat u buiten de wet bent gesteld. Wat is dat, de wet? Kan men er binnen en er buiten zijn? Ik snap er niets van. Ik zelf bijvoorbeeld, ben ik binnen de wet of er buiten? Weet u het? Als je omkomt van den honger zooals ik, ben je dan binnen de wet?

— Hoe lang is het al dat je omkomt van den honger?

— Mijn heele leven lang al.

— En toch wil je mij redden?

— Ja.

— Waarom?

— Ik heb tot mezelf gezegd: kijk, daar heb je er eentje die er nog beroerder aan toe is als jij. Ik heb ten minste het recht adem te halen, en dat heeft hij niet.

— Zoo is het. En je wilt mij redden?

— Zeker, want nu zijn we immers zooveel als broers, mijnheer. Ik loop het land af om een stuk brood, u loopt het land af om uw leven. Zoo zijn we een paar landloopers bij elkaar.

— Maar weet je wel, dat er een hoogen prijs op mijn hoofd is gesteld?

— Zeker weet ik dat.

— Hoe weet je dat dan?

— Ik heb het aanplakbiljet gelezen.

— Je kunt dus lezen?

— Ja. En schrijven ook. Waarom zou ik een stommerik moeten wezen?

— Nu, als je dan lezen kunt en het biljet hebt gelezen, dan weet je dat degene die mij aanbrengt zestigduizend francs krijgt.

— Dat weet ik.

— En niet in assignaten.

— Ik weet het, in goud.

— En je weet zeker ook dat zestigduizend francs een fortuin is.

— Ook dat weet ik.

— En dat degene die me aanbrengt dus voor z'n leven geborgen is.

— En wat zou dat?

— Wat dat zou? een fortuin?

— Eigenlijk heb ik dat ook al gedacht. Toen ik u zag, zei ik bij mezelf: Die daar is zoo zestigduizend francs waard, wie hem enkel maar aanbrengt verdient een fortuin. Laat ik dus voortmaken en hem gauw zien te verstoppen.

De markies volgde den arme.

Zij gingen een dicht boschje in. Daar bevond zich het verblijf van den bedelaar. Het was een soort kuil onder een ouden zwaren eik, uitgegraven tusschen zijn wortels en bedekt met zijn takken en gastvrij door hem aan dezen ouden man als woning afgestaan. Het woonhol was donker, laag, verborgen, van buiten onzichtbaar. Er was juist plaats voor twee personen.

— Of ik er een voorgevoel van heb gehad dat ik nog eenmaal een gast zou krijgen ! merkte de bedelaar op toen zij voor het hol stonden.

Dat soort logies onder den grond, minder zeldzaam in Bretagne dan wellicht algemeen bekend is, heet in de taal der boeren daar een *carnichot*, een benaming die ook gegeven wordt aan de cellen, aangebracht in dikke muren.

Men vindt er gewoonlijk niets dan wat steengoed, een matras gevuld met stroo of met gedroogd zeegras, een groote grove deken en wat primitief gerei om te kunnen stoken.

De beide mannen moesten bukken, haast kruipen, om in het hol te kunnen komen; de dikke wortels van den boom vormden links en rechts van dit vreemde vertrek nog zonderlinger zijkamertjes. De oude en zijn

gast zetten zich neer op een hoop zeegras, die voor bed diende. De ingang, door welken men tusschen twee dikke boomwortels door binnenkwam, was wat minder donker dan de ruimte zelf. Het was buiten ook donker, maar het oog functioneert in evenredigheid van het voorhanden licht, en vindt ten slotte in de duisternis ook den minsten zweem van licht. De weerschijn van het maanlicht verhelderde flauw den ingang. Een der vele hoeken was zooveel als proviandkast, en de inhoud daarvan bestond uit een kruik water, een stuk grof brood en wat kastanjes.

— Laten we beginnen met wat te eten, zei de arme.

Zij deelden de kastanjes, de markies droeg zijn stuk scheepsbeschuit bij, beiden beten van het stuk grof brood, en om de beurt dronken ze beiden uit de kruik.

Hun monden stonden inmiddels ook van praten niet stil. De markies deed zijn gastheer een menigte vragen.

— Dus, zei hij, al wat er gebeurt of niet gebeurt, is je zoowat om het even.

— Zoo ongeveer wel. Het zijn de zaken van de grootelui, zooals u.

— Maar toch, wat er gebeurt....

— Gaat mij te hoog. En de bedelaar vervolgde: En dan zijn er dingen die nog weer hoo er liggen — de zon die opgaat, de maan die elken da anders is, daar bemoei ik me wel mee.

Hij nam een slok uit de kruik en zei: — Heerlijk frisch water. En hij voegde er bij: Hoe vindt u dit water?

— Hoe heet je? zei de markies, in plaats van te antwoorden op de gedane vraag.

— Ik heet Tellmarch en ze noemen me kaaiman.

— Ik ken dat woord — men hoort het algemeen in deze streken.

— Het wil zeggen bedelaar. Ze noemen me ook wel Ouë.

Hij vervolgde:

— Al veertig jaar lang noemen ze me de Ouë.

— Al veertig jaar? Dan was je toen toch nog tamelijk jong.

— Ik ben nooit jong geweest. En u, u bent nou zelfs nog jong, heer markies. U hebt de beenen van een van twintig, wat nam u straks sprongen, toen u van het hooge duin naar beneden kwam; ik kan nauwelijks meer loopen; na een kwartmijl ben ik op. Toch zijn wij van denzelfden leeftijd; maar de rijkelui hebben een

ding op ons voor — ze krijgen alle dagen te eten. Dat houdt op de been.

Na een korte pauze ging de bedelaar voort:

— Armen en rijken dat is iets rottigs. Daar komen al die ongelukken uit voort. Zoo komt het mij ten minste voor. De armen willen niet arm blijven, de rijken willen rijk blijven. — Daar heb je geloof ik de heele geschiedenis. Maar ik bemoei me er niet mee. Het moet maar gaan zoo het wil. De schuldeischer gaat me niet aan en de schuldenaar evenmin. Ik weet alleen, dat er een schuld is en dat die betaald wordt. Dat is de heele zaak. Ik had liever gehad, dat ze den koning hadden laten leven, maar ik weet niet waarom eigenlijk. Aan den anderen kant zeggen ze: Vroeger hè, toen ze de lui voor een bagatel, voor niets opknoopten aan den eersten den besten boom ! Zelf herinner ik mij, dat ik iemand heb zien ophangen, omdat hij geschoten had op een hert van den koning; de man liet een vrouw en zeven kinderen na. Er valt van weerskanten wat te zeggen.

Hij zweeg weer, en ging toen voort:

— U begrijpt, zoo precies weet ik alles niet; ik zie de lui komen en gaan en ik merk dat er wat gaande is; maar ik leef in mijn hol hier haast zoo onder de sterren.

Tellmarch bleef weer eenige oogenblikken in gedachten verdiept voor zich zitten kijken en vervolgde toen:

— Ik ben zoo'n beetje kwakzalver, een stuk heelmeester en dokter, ik ken de kruiden en de werking van de planten, de boeren zien me vaak staan kijken als er naar ze meenen niets te zien is, daarom houden ze me voor toovenaar of zooiets. Omdat ik veel denk, gelooven ze dat ik veel weet.

— Ben je uit deze streek? vroeg de markies.

— Ik ben nooit verder geweest.

— Ken je me?

— Dat heb ik wel getoond. De laatste maal dat ik u gezien heb was twee jaar geleden, u kwam hier toen door om naar Engeland te gaan. Straks zag ik iemand boven op het duin, en u viel me op, omdat u zoo groot bent. Menschen van uw lengte zijn hier zeldzaam — je ziet hier in Bretagne niet anders dan kleine mannekes. Ik keek met aandacht naar u, ik had juist het aangeplakte biljet gelezen. Ik zei: Die is goed ! En toen u het duin kwam afspringen was er maan en ik heb u herkend.

— Maar ik ken jou toch niet.

— U hebt me vaak genoeg gezien, maar zonder me te zien.

En Tellmarch de Kaaiman voegde er bij:

— Maar ik zag u wel. De bedelaar en de voorbijganger hebben niet hetzelfde oog voor elkaar.

— Ben ik je vroeger wel eens tegengekomen hier in de buurt?

— Heel vaak zelfs — ik was immers uw bedelaar. Ik was die arme man, die altijd aan het eind van den weg van uw kasteel stond. Nu en dan hebt u me wel eens wat gegeven; wie geeft doet dat achteloos, maar wie krijgt let goed op en onthoudt. Een bedelaar is net een spion. Maar ik, hoewel het vaak droevig met me gesteld is, doe mijn best geen kwade spion te wezen. Ik hield mijn hand op, u zag niet anders dan die hand, u gooide er wat in en dan was dien dag, voor mij de kwestie van de maag, weer opgelost. Men zit soms vierentwintig uur zonder iets. Dikwijls is een halve stuiver het leven. Ik heb u verscheidene malen zoo het leven te danken; dat vergeld ik u nu.

— Ik geef toe, je redt me het leven.

— Zeker, dat doe ik mijnheer.

En de stem van Tellmarch werd ernstig.

— Doch op één voorwaarde.

— En die is?

— Dat u hier geen kwaad komt stichten.

— Ik kom hier goed stichten, zei de markies.

— Laten we dan gaan slapen, zei de bedelaar.

Zij strekten zich naast elkaar uit op het bed van zeegras. De bedelaar sliep meteen in. De markies, hoewel zwaar vermoeid, bleef nog wat liggen peinzen, en staarde, zonder hem in de tastbare duisternis te kunnen zien, op zijn armoedigen gastheer, en legde zich toen ook te slapen. Op dit bed lag men eigenlijk eenvoudig op den grond; en zoo kon hij zijn oor gemakkelijk tegen de aarde houden om te luisteren, wat hij dan ook deed. En hij hoorde een dof gedreun in den grond — waarin zooals men weet het geluid zich ver voortplant. Het was het luiden der klokken.

Daarbuiten hield het alarmgelui nog altijd aan.

De markies sliep in.

VIJFDE HOOFDSTUK.

De tweede onderteekenaar.

Toen hij wakker werd was het dag.

De bedelaar was al op, niet in het hol, want daar kon men niet op zijn, maar er buiten, bij den ingang. Hij leunde op zijn stok. Hij stond met het gezicht in de zon.

— Mijnheer, zei Tellmarch, de klok van Tanis heeft zoo pas vier uur geslagen. Ik heb de vier slagen hier goed kunnen hooren, de wind is dus gedraaid, hij komt nu van over het land. Ik hoor geen enkel ander geluid; de alarmklokken luiden niet meer. In de omgeving van de boerderij en het gehucht Herbe-en-Pail is alles rustig. De blauwen slapen nog of ze zijn weg. Het ergste gevaar is dus nu voorbij; we moesten nu maar elk onzen weg gaan. Het is mijn tijd.

Hij wees naar een punt aan den horizon.

— Ik moet vandaag daar naartoe.

Toen wees hij in tegenovergestelde richting:

— En ga u nou dien kant uit.

De bedelaar groette den markies met een handgebaar vriendelijk, maar ernstig en zonder vertoon van onderdanigheid.

— Neem wat kastanjes mee voor 't geval dat u honger krijgt.

Een oogenblik later was hij tusschen de boomen verdwenen.

De markies stond op en ging den kant uit dien Tellmarch hem had gewezen.

Het was het liefelijk uur dat men het eerste krieken van den dag noemt, in de oude taal der Normandische boeren „la piperette du jour". Uit het gebladerte en in heggen en struiken klonk de vroolijke morgenzang van het kleine gevederde volkje, de musschen, de vinken en zoo voort.

De markies volgde het pad waarlangs zij den avond te voren waren gekomen. Toen hij het boschje uitkwam, bevond hij zich weer aan den tweesprong met het steenen kruis. Het biljet zat daar nog in zijn heldere blankheid als het ware vroolijk stralend in de opgaande zon. Hij herinnerde zich, dat hij den vorigen avond het onderste gedeelte van het biljet, dat met kleinere

letters gedrukt was, bij het zwakke licht van de schemering, niet had kunnen lezen. Hij ging daarom naar den steen toe. Onder de onderteekening, die hij nog had kunnen lezen, n.l. Prieur van de Marne, stond inderdaad nog wat, en wel deze twee regels in zeer kleine letter:

„De identiteit van den voormaligen markies de Lantenac vastgesteld zijnde, hebben de bevoegde autoriteiten ter plaatse den plicht, hem zonder uitstel ter dood te brengen door middel van den kogel.

Geteekend: Bataljonscommandant, bevelhebber der expeditiecolonne, *Gauvain*".

— Gauvain! zei de markies en hij scheen te schrikken. Roerloos bleef hij op het biljet staan staren.

— Gauvain! herhaalde hij, dat is sterk.

Hij liep een eind voort, keerde zich om keek naar den steen, liep terug en las nog eens het heele biljet.

Toen verwijderde hij zich langzaam. Iemand die zich in zijn nabijheid had bevonden, had hem herhaaldelijk kunnen hooren mompelen: Gauvain!

Van de paden, die hij insloeg, met aan weerskanten schuin oploopende en begroeide hellingen, kon hij van de boerderij, die hij aan zijn linkerhand had, niets bespeuren. Hij kwam aan een steile, met bloeiende gaspeldoorn bedekte hoogte, met een ruig-begroeiden top, als in deze streken ragebol wordt geheeten. Aan den voet van den heuvel was alles geboomte en kreupelhout, waar men slechts een paar stappen ver doorheen kon zien. Het gebladerte baadde als in licht. Rondom was de heele natuur vervuld van de dartele vreugd van den blijden morgen.

Plotseling streek op dit heerlijke landschap de sombere verschrikking van den oorlog neer. Het was of elkander besluipende hinderlagen zich eensklaps op elkander stortten. Een woeste wirwar van schorre kreten en geweersalvo's rolde over deze velden en bosschen, schitterend in de lichtende pracht van den jongen zomer, en naar den kant waar de boerderij zich bevond, zag men dichte rookwolken opstijgen, vaneen gespleten door hoog-opslaande vlammen van een reusachtigen brand alsof de boerderij met het aangrenzende gehucht waren herschapen in een laaienden oven. Het was plotseling en het was afgrijselijk, dit omslaan van vreedzame rust in razende furie, dit losbreken van de hel over de teere pracht van den dageraad

deze schrille verandering zonder overgang. Het was duidelijk, er werd in de richting van Herbe-en-Pail gevochten. De markies bleef stilstaan.

Nieuwsgierigheid, er zal wel niemand zijn die het onder soortgelijke omstandigheden niet heeft ondervonden, is sterker dan vrees voor gevaar; men wil weten, al moest men omkomen. Hij beklom zoo vlug hij kon de hoogte aan welks voet hij zich bevond. Daar was men zichtbaar, maar men kon er zien. Hij was binnen enkele minuten op den ragebol. En hij keek.

Er werd daar inderdaad geschoten en er was een groote brand. Men hoorde 't rumoer en men zag het vuur. De boerderij was het middelpunt van God mocht weten welke catastrofe. Wat gebeurde daar? Werd de boerderij Herbe-en-Pail aangevallen? Maar door wie dan? Was het wel een gevecht? Leek het niet meer een militaire executie? De blauwen, en dat was hun bevolen bij een revolutionair decreet, hielden in de gehuchten en dorpen die nalatig of wederspannig waren, vaak strenge strafoefeningen; zij verbrandden, als afschrikwekkend voorbeeld voor de omliggende plaatsen, elke boerderij, elk gehucht, waar men verzuimd had overeenkomstig de wettelijke voorschriften, het geboomte binnen een bepaalden kring te vellen of door het kreupelhout wegen te kappen voor de republikeinsche cavalerie. Men had op deze wijze kort te voren het gehucht Bourgon bij Erneé, getuchtigd. Verkeerde Herbe-en-Pail in hetzelfde geval? Men hoefde maar in het rond te zien om er zich van te vergewissen, dat geen der bij decreet vastgestelde strategische maatregelen was ten uitvoer gelegd, hier noch in heel den omtrek. Werd het gehucht daarvoor gestraft? Had de voorhoede, die al drie dagen in de boerderij kantonneerde, nu order daartoe gekregen? Maakte die voorhoede misschien deel uit van een dier vliegende colonnes, colonnes van den satan, zooals zij werden genoemd?

Hoog en dicht kreupelhout omgaf aan alle kanten de hoogte van wier top de markier zijn waarneming deed. Dat bosch van kreupelhout strekte zich uit tot aan de boerderij en was als alle dergelijke bosschen in Bretagne, een warnet van ravijnen, paden en holle wegen, een dier doolhoven, waarin ieder die vreemd was in de streek, zich verloor en waarin de republikeinsche legers dan ook altijd verdwaalden en uit elkander raakten, wat de reden was van hun streng

optreden tegen nalatigheid ten opzichte van den aanleg van verkeerswegen.

De strafoefening, als het dat tenminste was, moest vastberaden en met alle hevigheid zijn voltrokken, want zij duurde maar korten tijd. Het was als alle daden van ruw geweld, in een oogwenk volbracht. De wreede moordlust der burgeroorlogen voert tot zulke gruweltooneelen. Terwijl de markies, van de eene onderstelling in de andere vallende, niet wetende of hij op de hoogte zou blijven of naar beneden zou gaan, nog luisterde en toekeek, hield het verwarde rumoer dat de verwoesting vergezelde, ineens op, of juister uitgedrukt, het verspreidde zich naar alle kanten. De markies zag een uitgelaten en opgewonden troep als naar alle kanten in het kreupelbosch uiteen spatten. — Tusschen het geboomte werd het een angstwekkend gewemel van gedaanten. Van de boerderij rende men het bosch in. Men hoorde aan alle kanten de trommel slaan. Geschoten werd er niet meer; het leek nu of er een drijfjacht werd gehouden, of men afzocht, vervolgde, nazette; er viel niet aan te twijfelen, men was op jacht naar menschen; het rumoer was verward en overweldigend; het was een wilde mengeling van kreten van woede en van triomf, een verdoovend gerucht van elkander overstemmende geruchten. Niets was er in te onderscheiden. Maar opeens, als een felle vuurstreep door een rookwolk, maakte zich uit dat algemeene tumult een verstaanbare klank los, scherp gearticuleerde en met snerpend schrilheid; het was een naam een naam uitgegild door honderden kelen, en de markies hoorde duidelijk deze kreet: — Lantenac, Lantenac, de markies van Lantenac!

Men zocht *hem*.

ZESDE HOOFDSTUK.

De wisselvalligheden van den burgeroorlog.

En plotseling vulde het kreupelbosch om hem heen zich met tierende drommen, met geweren, bajonetten en sabels, een gehavende republikeinsche driekleur werd meegedragen en was nu en dan vaag te midden van het

groen zichtbaar, rondom den heuvel golfde de kreet *Lantenac!*

De markies was alleen, en was, daar staande op dezen heuveltop, van elk punt van het bosch zichtbaar. Hij kon degenen die zijn naam riepen nauwelijks zien, doch zelf was hij zichtbaar voor iedereen. Er waren op dit oogenblik wellicht een duizend geweren om hem heen en het doel, dat al die geweren zochten, het algemeene mikpunt waar al die wapens zich tegen keerden, was hij. Overal meende hij vlammende oogen te zien, vol woede en haat op hem gericht.

Hij nam zijn hoed, sloeg den rand om, brak een langen doorn van een struik, haalde uit zijn zak een witte kokarde, stak deze met den doorn op den omgeslagen rand van zijn hoed. en zette den hoed weer op, die nu zijn heele gezicht evenals het kenteeken van het koningsschap — den man zoowel als zijn gezindheid — duidelijk te zien gaf, en riep met klare, doordringende stem, het woord richtend tot het heele bosch tegelijk:

— Hierheen, hier is de persoon dien jullie zoekt — hier is de markies de Lantenac, burggraaf van Fontenay, prins van Bretagne, luitenant-generaal der koninklijke armeeën. Hier op aan de geweren — Vuur!

En met beide handen zijn harig wambuis open rukkend, bood hij zijn bloote borst.

Hij keek naar omlaag, langs de helling, naar de geweren die hij verwachtte dat nu op hem zouden worden gericht en hij zag hoe ineens alles in het rond op de knieën viel.

En een machtige juichkreet uit tallooze kelen deed den grond dreunen: Leve Lantenac ! Leve de landheer ! Leve de generaal !

En gelijktijdig vlogen hoeden de lucht in, sabels werden gezwaaid om van vreugde opgewonden hoofden, en overal in het bosch werden lange stokken omhoog gestoken op de punt waarvan bruinwollen mutsen bengelden.

Hij was omringd door een troep Vendéesche contrarevolutionairen.

Deze troep had hem herkend en lag nu geknield aan zijn voeten.

De bende was gewapend met geweren, met sabels, met zeisen, met houweelen, met knuppels; allen droegen groote vilthoeden of bruine mutsen met de witte kokarde der aanhangers van het koningschap en allen

waren als behangen met rozenkransen en amuletten, zij droegen wijde korte broeken, ruw-harige wambuizen, leeren slobkousen; zij hadden bloote kuiten, lang haar; sommigen zagen er woest uit, allen onnoozel.

Een jonkman, knap van uiterlijk, drong door de op de knieën liggende massa heen, en liep met groote stappen den heuvel op. Deze jonge man had dezelfde kleeding als de boeren en droeg een vilten hoed met aan één kant omgeslagen rand, waarop een witte kokarde, verder een harig wambuis enz., maar hij had blanke, welgevormde handen en ondergoed van fijn linnen; bovendien had hij een wit zijden sjerp en aan zijn zijde een degen met verguld gevest.

Op den top gekomen, wierp hij zijn hoed af, deed zijn sjerp en zijn degen af, boog een knie ter aarde, bood den markies sjerp en degen aan en zeide:

— Wij zochten u, en hebben u nu gevonden. Ziehier den kommandodegen. Deze mannen hier staan nu onder uw bevel. Ik ben hun kommandant, ik stijg in rang met weer gewoon soldaat te worden onder u. Aanvaard onze hulde als onze heer. En geef uw bevelen als onze aanvoerder.

Toen zich naar den kant wendend waar men boven het groen de driekleur zag uitsteken, gaf hij aan de mannen die haar droegen een teeken dat zeggen wou: hier met die vlag. De mannen kwamen met de vlag de hoogte op en legden ze voor de voeten van den markies. Het was dezelfde vlag die hij straks tusschen de boomen gezien had.

— Generaal, zei de jonkman, die hem zijn sjerp en zijn degen had aangeboden, deze vlag hebben wij zooeven buitgemaakt op de blauwen, die de boerderij Herbe-en-Pail hadden bezet. Mijnheer, mijn naam is Gavard. Ik heb gediend onder den markies de Rouarie.

— Het is goed, zei de markies.

En kalm en ernstig, deed hij de sjerp om.

Toen trok hij den degen, zwaaide die over zijn hoofd en riep:

— Overeind ! en leve de koning !

Allen rezen overeind.

En door de diepten van het bosch weergalmde een wilde triomfkreet: *Leve de koning ! Leve onze markies ! Leve Lantenac !*

De markies wendde zich tot Gavard:

— Met hoeveel man zijn jullie?

— Met zevenduizend.

En terwijl zij de hoogte afliepen, waarbij de boeren de doornstruiken voor den markies vaneen schoven, om hem den doorgang te vergemakkelijken, vervolgde Gavard:

— Het is heel eenvoudig in zijn werk gegaan, mijnheer. Met een half woord is het verklaard. Er was hier maar een vonk noodig, om den opstand tegen de republiek te doen uitbarsten. En het biljet van de republiek, gisteren hier aangeplakt, is die vonk geweest, want wij werden er uwe aanwezigheid uit gewaar. Bovendien waren wij al gewaarschuwd door den burgemeester van Granville, die een der onzen is, dezelfde die abbé Olivier gered heeft. Gisteravond en vannacht hebben wij alarm geslagen.

— Waarvoor?

— Voor wat wij gedaan hebben en voor u.

— Zoo, zei de markies.

— En daar hebben we u nu, vervolgde Gavard.

— En jullie bent met zevenduizend man?

— Vandaag nog. Morgen zijn we met vijftien duizend. Dat is het contingent dat in deze streek over is. Mijnheer Henri de La Rochejacquelein heeft er, toen hij zich bij het katholieke leger voegde, ook een tienduizend van hier meegenomen. We hebben toen ook de alarmklokken geluid en in één nacht kwamen uit de zes parochieën hier in den omtrek — Isernay, Corqueux, les Echaubroignes, les Aubiers, Saint-Aubin en Nueil — tienduizend man toesnellen. Munitie was er niet, maar men vond bij een metselaar zestig pond kruit, en daarmee is mijnheer La Rochejacquelein afgemarcheerd. We dachten al dadelijk dat u wel hier of daar in de bosschen zou zitten, en we zijn u gaan zoeken.

— En jullie hebt de blauwen in de boerderij Herbe-en-Pail overvallen?

— Door den wind hebben ze zeker het alarm niet kunnen hooren. We hebben ze verrast en ze hebben zich niet eens kunnen verweren; voor ze goed wakker waren, was de helft dood of gewond. De lui van het gehucht, een stelletje kinkels, hebben zich laf gedragen en bij hun komst hoegenaamd geen tegenstand geboden. Vanmorgen hebben we de hoeve omsingeld, de blauwen sliepen nog, en in een ommezien was het zaakje klaar. Ik heb een paard. Mag ik het u aanbieden, generaal?

— Goed.

Een der boeren kwam eenige oogenblikken later met een schimmel, reglementair militair opgetuigd. De markies steeg te paard, zonder gebruik te maken van de hulp, die Gavard hem wou bieden.

— Hoera! riepen de boeren. Engelsche uitroepen als deze waren algemeen in zwang in de Bretonsch-Normandische kuststreek met haar druk handelsverkeer met de eilanden in het Kanaal.

Gavard vroeg, salueerend:

— Waar denkt u uw hoofdkwartier op te slaan, generaal?

— Vooreerst in het bosch van Fougères.

— Een van uw zeven bosschen, heer markies.

— En dan moet ik een geestelijke hebben.

— We hebben er een bij ons.

— Wie is het?

— De vicaris van Chapelle-Erbrée.

— Dien ken ik. Hij is op Jersey geweest.

Een geestelijke trad uit de rijen naar voren en zei:

— Drie keer zelfs.

De markies keerde zich om.

— Bonjour, heer vicaris. U krijgt zoo meteen druk werk.

— Zooveel te beter, heer markies.

— U krijgt er een heele hoop de biecht af te nemen. Die dat tenminste willen. We dwingen niemand.

— Heer markies, zei de geestelijke, Gaston, die nu te Guémenée is, dwingt de republikeinen vooraf te biechten.

— Het is maar een pruikenmaker. De dood moet vrij zijn.

Gavard, die even weggegaan was om verschillende consignes te geven, kwam nu terug.

— Generaal, ik wacht uw bevelen.

— Om te beginnen, de algemeene verzamelplaats voor onze troepen is het bosch van Fougères. Men moet zich dadelijk verspreiden en in kleine troepjes daarheen gaan.

— Bevel daartoe zal gegeven worden.

— Hebt u me niet gezegd dat de lui van Herbe-en-Pail de blauwen kalmweg en zonder iets te doen, hebben laten begaan.

— Zoo is het, generaal.

— Hebt u de boerderij verbrand?

— Ja.
— En het gehucht ook?
— Neen.
— Doe het dan dadelijk.
— De blauwen wilden tegenstand bieden, maar konden niet, want ze waren met honderdvijftig en wij met zevenduizend.
— Wat zijn het voor blauwen?
— Geregelde troepen van Santerre.
— Die de trom heeft laten slaan onderwijl het hoofd van den koning viel onder den valbijl. Het is dus een bataljon van Parijs.
— Een half bataljon.
— Hoe heet dat bataljon?
— Generaal, op het vaandel staat: Bataljon de Roode Muts.
— Wilde dieren.
— Wat moet er gebeuren met de gewonden?
— Afmaken.
— En met de gevangenen?
— Fusilleeren.
— Er zijn er een kleine honderd.
— Tot den laatsten man fusilleeren.
— Er zijn twee vrouwen bij.
— Ook fusilleeren.
— En drie kinderen.
— Laat die voorloopig. We zullen zien, wat we daarmee zullen doen.
En de markies gaf zijn paard de sporen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Eenerzijds: Geen genade; anderzijds: Geen kwartier.

Onderwijl dit alles zich afspeelde in de omgeving van Tanis, was de bedelaar den kant opgegaan van Crollon. Hij had de ravijnen gevolgd, in de stilte van het dichte gebladerte naar alles kijkend, zonder op iets acht te slaan, zooals hij dat naar zijn eigen woorden gewoon was, meer geneigd tot mijmeren en droomen over alles tegelijk dan tot nadenken en geestelijk ver-

werken van iets bepaalds. Zoo had hij rondgedwaald en omgedoold, dikwijls rustend, hier en daar zich vergastend aan een handjevol wilde zuring, zijn dorst lesschend aan de bronnen die hij aantrof op zijn weg; het rumoer in de verte was vaag tot hem doorgedrongen, maar hij gaf zich geen moeite om een verklaring van de oorzaak daarvan te vinden; hij genoot van de goddelijke pracht der natuur overal om hem heen, koesterde zich in zijn vodden in de stralen der morgenzon, hoorde misschien het wilde tumult van de menschen, maar luisterde alleen naar den vroolijken wildzang der vogels.

Hij was oud en langzaam en kon niet ver loopen; zooals hij den markies de Lantenac gezegd had: na een kwartier kon hij niet meer, was hij op. Hij kwam dien dag tot Croix-Avranchin, en toen de avond al begon te vallen was hij nog op den terugweg.

Een eind voorbij Macey voerde het pad dat hij volgde over een kale hoogte, vanwaar men ver in het rond kon zien, den heelen westelijken horizon langs tot aan de zee.

In de verte zag hij rook opstijgen.

Niets vrediger en vriendelijker dan rook — en niets somberder en verontrustender dan rook. Er is liefelijke rook en er is kwaadaardige rook. In den aard van een rookzuil, in haar dichtheid en haar kleur, ligt het onderscheid tusschen oorlog en vrede, tusschen broederschap en tweedracht, tusschen gastvrijheid en verwoesting, tusschen leven en dood. Rook die omhoog stijgt van tusschen de boomen kan het symbool zijn van het bekoorlijkste wat op de aarde te vinden is, de huiselijke haard, of een teeken van de felste, meest volmaakte verwoesting die denkbaar is, de brand. En alle geluk zoowel als ongeluk der menschen kan besloten zijn in de rookwolk die wegdrijft op den wind.

De rook dien Tellmarch zag, zag er niet vreedzaam, niet geruststellend uit.

Hij was zwart en zwaar en werd van onderen nu en dan plotseling fel rood gekleurd als door laaiende vlammen die onmiddellijk weer neersloegen, alsof de vuurhaard waaruit hij afkomstig was al begonnen was uit te dooven. Die rook hing boven Herbe-en-Pail.

Tellmarch verhaastte zijn tred en ging op dien rook af. Wel was hij erg vermoeid, maar hij wou weten wat dat was.

Hij was weldra op den top van de hoogte, waarbij het gehucht en de hoeve gelegen waren.

Er was geen gehucht noch een hoeve meer.

Een hoop brandend puin was alles wat er van Herbe en-Pail over was.

Er is iets dat pijnlijker treft dan een brandend paleis, dat is een brandende hut. Een hut ten prooi aan de vlammen is een ontroerend gezicht. De verwoesting woedende aan het armzalige, de roofvogel neergestreken op den weerloozen worm, daartegen komt het gemoed in opstand.

Volgens de bijbelsche legende deed het kijken naar een brandende stad eens een menschelijk wezen veranderen in steen; zulk een steenen beeld was Tellmarch een oogenblik. Het schouwspel dat hij voor oogen had deed hem een moment onbewegelijk staan van stomme ontzetting. Het werk der vernieling voltrok zich in doodsche stilte. Geen kreet werd vernomen; geen menschelijke zucht vermengde zich met dien rook; die vuurzee verzwolg en verteerde dat dorp zonder ander geluid dan het kraken van het houtwerk en het knetteren van het riet. Nu en dan scheurde de rook vaneen, en de ingestorte daken toonden dan de geopende vertrekken met hun armzalige have versleten huisraad en half-vergaan goed, alles fel-rood nu in het purper van den vuurgloed. Tellmarch bedwelmde zich aan het schouwspel van het onheil.

Van een aan het gehucht grenzend kastanjebosch hadden ook al een paar boomen vlam gevat.

Hij luisterde, of er misschien niet een stem, een roep, welk gerucht ook te hooren was; maar niets gaf teeken van leven, uitgenomen de vlammen; alles zweeg, uitgenomen de brand. Waren dan alle bewoners weggevlucht?

Waar was die kleine, levende, werkzame mierenhoop, die nog weinige uren te voren dit rustige plaatsje bevolkte? Wat was er geworden van al die menschen?

Tellmarch liep de hoogte af.

Hij stond voor een afschuwelijk raadsel. Het trok hem als het ware naar zich toe en hij naderde het, langzaam en werktuigelijk met starenden blik; hij gevoelde zich als een spookverschijning te midden van dit doodenveld.

Hij kwam aan wat de ingang der hoeve geweest was en wierp een blik in den hof, thans niets meer dan

een open, zwart geblakerde plek, zonder hek meer of haag, door niets meer gescheiden van het overige van het gehucht.

Wat hij gezien had beteekende nog niets. Hij had nog enkel maar het vreeselijke gezien, het afgrijselijke zou nog komen.

In het midden van den hof lag iets opgestapeld, een zwart-geschroeide onregelmatige hoop, vaag verlicht, aan den eenen kant door de vlammen, aan den anderen kant door de maan. Die vormelooze hoop was een stapel menschen, en al die menschen waren dood.

Rondom dien stapel was een groote plas, waar een weeë wasem uit opsteeg; de vlammen weerkaatsten in dien plas, maar deze had het vuur niet van noode om er rood uit te zien — het was bloed.

Tellmarch kwam dichterbij. Hij bekeek de lichamen, die daar lagen, onderzocht het eene na het andere; geen er van gaf meer teekenen van leven, niets dan verstijfde lijken.

De maan verlichte ze, de brand evenzeer.

De dooden waren allen soldaten. Allen hadden bloote voeten; men had hun de schoenen uitgetrokken; men had ze ook hun wapens afgenomen; hun uniformen hadden ze nog aan en daaraan kon men zien dat het blauwen, republikeinen, revolutionairen waren; in de hoop onbewegelijke verstijfde lichamen zag men hier en daar een hoed uitsteken, met daarop gestoken een driekleurige kokarde. Er waren alleen republikeinen. Het waren dezelfde Parijzenaars, die den avond tevoren hier nog vertoefden als levende menschen, die hier ingeleverd en gehuisvest waren, hier in de hoeve van Herbe-en-Pail hun kantonnement hadden opgeslagen. Deze mannen waren blijkbaar niet gevallen in een gevecht, maar ter dood gebracht, wat viel op te maken uit een zekere regelmaat in de ligging der lichamen — allen lagen met het hoofd denzelfden kant uit — zij waren hier in een troep opgesteld, neergeschoten en allen eenzelfden kant uit neergevallen. Allen waren dood. Niet het minste teeken van leven kwam er uit dien hoop.

Tellmarch hield lijkschouwing, niet een sloeg hij over; allen bleken door talrijke kogels doorboord.

Degenen, die deze slachting hadden aangericht, hadden, wellicht omdat zij geen tijd hadden te verliezen, niet de moeite genomen de lijken te begraven.

Toen hij eindelijk dit tooneel van verschrikking wou verlaten viel zijn oog op een laag muurtje in den hof; en om den hoek van dat muurtje zag hij vier voeten uitsteken.

Aan die voeten waren nog schoenen en ze waren kleiner dan de andere; Tellmarch ging kijken. Het waren voeten van vrouwen.

Achter den muur lagen twee vrouwen uitgestrekt, eveneens doorschoten.

Tellmarch bukte om ze nader te beschouwen. Een der vrouwen droeg een soort uniform; naast haar lag een ingetrapt vaatje; het was blijkbaar een marketentster. Haar hoofd was door vier kogels doorboord. Het lijk was al verstijfd.

Tellmarch beschouwde de andere. Het was een boerin. Zij was lijkkleurig, met wijdopengesperden mond. De oogen waren gesloten. Aan het hoofd was geen enkele wond te zien, het was ongeschonden. De kleeren, versleten en verteerd tot vodden, waren aan den hals opengegaan, mogelijk bij den val, of opengescheurd, misschien van de pijn, en lieten de buste ten deele bloot.

Tellmarch schoof ze verder terzijde en zag aan een der schouders de ronde wond, die gemaakt wordt door een kogel; ook het sleutelbeen was verbrijzeld. Hij beschouwde den lijkkleurigen boezem.

— Een zoogende moeder ! mompelde hij.

Hij betastte het lichaam en bevond dat het nog niet verstijfd, zelfs niet geheel koud was.

Het had voor zoover te zien geen andere verwonding dan het verbrijzelde sleutelbeen en de schotwond aan den schouder.

Hij legde de hand op de hartstreek en nam een zwak kloppen waar. De vrouw was dus niet dood.

Tellmarch richtte zich op en riep met verschrikkelijke stem:

— Is er hier iemand?

— Ben jij het, Kaaiman ! antwoordde een stem, zoo zacht, dat het nauwelijks was te hooren.

En terzelfdertijd kwam uit een gat in de ruïne een hoofd te voorschijn.

En van achter een ingestorte hoop puin verscheen een tweede gelaat.

Het waren twee boeren, die zich hadden verscholen; de eenigen, die aan het bloedbad waren ontkomen.

De welbekende stem van den Kaaiman had hun moed gegeven uit hun schuilhoek, waarin zij zaten weggedoken, te voorschijn te komen.

Zij kwamen naar Tellmarch toe, nog bevend en ontdaan.

Tellmarch had kunnen schreeuwen, maar hij kon niet spreken; zoo is het bij zoo iets.

Hij wees met den vinger naar de vrouw, die aan zijn voeten lag uitgestrekt.

— Is ze nog in leven? zeide een der beide boeren.

Tellmarch schudde van ja.

— Leeft de andere vrouw ook nog? vroeg de andere boer.

Tellmarch schudde van neen.

De boer, die het eerst te voorschijn was gekomen zei:

— De anderen zijn allemaal dood, niet? Ik heb alles gezien. Ik was net in mijn kelder. Hoe dankt men God in zulke oogenblikken, dat men geen vrouw en kinderen heeft. Mijn huis hebben ze in brand gestoken. Heere Jezus, wat hebben ze gemoord. Deze vrouw had kinderen bij zich. Drie kinderen, kleine peuters! De kinderen riepen: O moe! De moeder gilde: O, Jezus, mijn kinderen! Ze hebben de moeder neergeschoten en de kinderen meegenomen. Ik heb dit alles hier van vlakbij gezien. God, God, God! En toen ze ze allemaal dood hadden, zijn ze weggegaan. Toen waren ze pas tevreden. Ze hebben de kleinen meegenomen en de moeder doodgeschoten. Maar ze is nog niet dood, niet Kaaiman, zei je dat niet? En denk je dat je haar weer beter kunt maken? Willen we je helpen haar naar je kuil te dragen?

Tellmarch knikte van ja.

Het bosch grensde onmiddellijk aan de boerderij. Ze hadden in een ommezien van takken en varenplanten een draagbaar gemaakt. Ze legden de nog altijd bewustelooze vrouw daarop, en begaven zich op weg het bosch in; de beide boeren droegen de baar, de een bij het hoofdeinde, de ander aan het voeteneind; Tellmarch ondersteunde den gewonden arm der vrouw en nam de pols op.

Onder het loopen konden de beide boeren niet nalaten over het gebeurde te praten, en over het bloedende lichaam der vrouw heen, wisselden zij uitroepen die getuigden hoezeer het vreeselijke dat zij aanschouwd hadden, hen had aangegrepen.

— Ontzettend, zoo'n boel menschen te vermoorden !
— Verschrikkelijk, zoo een heele plaats in brand te steken !
— Och Heere God, waar moet dat op die manier naar toe !
— 't Is die groote meneer, die oude, die er de schuld van is.
— Ja, hij was de aanvoerder.
— Ik heb het doodschieten niet gezien. Was die oude er bij?
— Nee. Hij was al weggegaan. Maar toch is alles gebeurd op zijn bevel.
— Hij is 't dus, die alles heeft laten doen.
— Hij heeft gezegd: Schiet ze allemaal dood ! Steek alles in brand ! Geen kwartier !
— Ze zeggen, dat 't een markies is.
— Ja, en 't is nog wel onze eigen markies.
— Hoe heet hij dan?
— Het is mijnheer de Lantenac.

Tellmarch hief de oogen op en herkreeg plotseling zijn spraak. Hij riep:

— Dat had ik moeten weten !

TWEEDE DEEL

TE PARIJS

EERSTE BOEK

CIMOURDIN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Parijs in die dagen.

Men leefde op straat; men dekte zijn tafel voor de deur en at en dronk in de open lucht; op de stoepen der kerken zag men vrouwen, pluksel maken, onder het zingen van de *Marseillaise*; het park Monceau en de tuinen van het Luxembourg dienden tot excercitie-veld; tot op drukke kruispunten waren wapenfabrieken in vollen gang, men maakte geweren onder de oogen der voorbijgangers, die met belangstelling toekeken en luidruchtig hun goedkeuring te kennen gaven; één gezegde lag in ieders mond bestorven, dit: *Hou je gemak. Het is revolutie.* Het volk toonde zich heldhaftig opgeruimd. Men ging naar den schouwburg, zooals tijdens den Peloponesischen oorlog de Atheners dat ook deden. Aan de hoeken der straten zag men biljetten aangeplakt, waarop werd aangekondigd wat er gespeeld werd, en dat waren allemaal stukken als: *Het beleg van Theonville, De moeder, of gered uit de vlammen, De club der onbezorgde Jantjes, De oudste dochter van pausin Johanna, De wijsgeeren in de kazerne, De kunst van vrijen op het platteland.* De Duitschers waren aan de poorten, het gerucht liep, dat de koning van Pruisen al loges had besproken in de Opéra. Alles was onrustbarend en niemand was ongerust. De monsterachtige wet tegen de verdachten, waarvan Merlin van Douai de dader was, bracht het dreigend vizioen van de guillotine boven alle hoofden. Een procureur, Déran

geheeten, verdacht en aangeklaagd, wachtte in zijn kamerjapon en op pantoffels zijn arrestatie af, en zat zoolang aan het venster op de fluit te spelen. Niemand scheen tijd te hebben, iedereen had het druk. Geen hoed of er zat een kokarde op. De vrouwen zeiden: *Wat staan ze aardig, die rooie mutsen.* Heel Parijs scheen voortdurend bezig met verhuizen. Alle uitdragerijen, allemansgadingen en tweedehandswinkels zaten geregeld vol met een bijzonder nieuwerwetsch soort van ongeregelde goederen: kronen, mijters, vergulde houten scepters, heraldieke schilden, wapenfiguren, alles nagelaten kleingoed uit het sterfhuis van het koningschap, puin van de afbraak der monarchie. Bij den oude-kleerkoop zag men koorkleederen en misgewaden te koop hangen voor wie-der-maar-biedt. Aux Porcherons, bij Ramponneau en dergelijke gelegenheden zag men luidjes in priesterkleeren, soms gezeten op ezels, getooid met sieraden van het altaar, brandewijn slurpen uit de miskelken der hoofdkerken. In de rue Saint-Jacques riepen stratenmakers, zelf zonder schoenen aan de voeten een koopman aan, die met een kar schoenen liep te venten; zij legden bij elkaar wat ze bij zich hadden en kochten vijftien paar schoenen, en stuurden die naar de Nationale Conventie, met de boodschap: voor onze soldaten. Men zag veel borstbeelden van Franklin, van Rousseau, van Brutus, en, moeten wij er bijvoegen, van Marat; boven een zoo'n borstbeeld van Marat, ergens in de rue Cloche-Perce, hing in een zwart houten lijst en onder glas een acte van beschuldiging tegen Malouet, met vermelding van de feiten, waarop zij berustte en met de kantteekening: „Deze bijzonderheden zijn mij verstrekt door de maîtresse van Sylvain Bailly, een vrouw die goed patriot is en mij genegen is. Geteekend Marat". Op het plein vóór het Koninklijk Paleis was het opschrift van de fontein: *Quantos effundit in usus!* bedekt met twee groote, in waterverf beschilderde doeken, waarvan het eene voorstelde minister Cahier de Gerville voor de Assemblée Nationale zijn onthullingen doende over de „chiffonistes" (geheime vereeniging der samenzweerende aristocraten) van Arles, en het andere de terugkomst van Lodewijk XVI van Varennes in zijn koninklijke koets, met onder de koets een lange plank met touwen vastgebonden en op de aan weerskanten uitstekende einden dier plank twee grenadiers met de bajonet op

het geweer. De groote winkels waren meest allen gesloten; door de heele stad kruisten vrouwen met karren met galanterieën of kinderspeelgoed; bij avond werden die karren verlicht met smeerkaarsen, waarvan het vet op de koopwaar droop; gewezen kloosterzusters, met een blonde pruik op het hoofd, oefenden in de open lucht allerlei nering en bedrijf uit; die of die verstelnaaister in een kraampje bezig met kousen stoppen was misschien een gravin; deze of gene naaister was misschien 'n markiezin; mevrouw de Boufflers huisde op een zolderkamer, vanwaar zij haar vroegere rijkelui's woning zien kon. De krantenventers riepen met hun nieuwsbladen. Degenen die dassen droegen welke onder de kin werden toegeknoopt, riep men op straat na: kroplijërs. Het wemelde overal van straatzangers. Pitou, koningsgezind liedjeszanger, werd door het publiek uitgejouwd, maar gaf toch den moed niet op en zat twee en twintigmaal in de gevangenis; een keer moest hij voor de revolutionaire rechtbank terechtstaan omdat hij bij het uitspreken van het woord *civisme* (burgertrouw) spottend en minachtend op zijn achterste had geslagen; toen hij zag dat het om zijn hoofd ging, riep hij voor de rechtbank uit: *Maar het tegendeel van mijn hoofd heeft het gedaan!* De rechters moesten lachen en hieraan dankte hij zijn leven. Deze Pitou hekelde ook de manie voor Grieksche en Latijnsche namen; zijn geliefkoosd liedje in dit genre handelde over een schoenlapper, die hij *Cujus* noemde, en zijn vrouw, *Cujusdam* door hem geheeten. Men danste druk de carmagnole; men sprak niet van *heer en dame*, maar van „burger en burgeres". Er werd gedanst in de overblijfselen der uitgebrande kloosters, met lampions op het altaar, een kruis van latten met vier kaarsen er op aan het gewelf, en grafkuilen onder de dansvloer. Men droeg vesten in een kleur die tiranneblauw werd genoemd. Men had „vrijheidsmuts"-insignes, ingelegd met witte, blauwe en roode steentjes. De Richelieustraat was herdoopt in Wetstraat, de voorstad Saint-Antoine heette faubourg de Gloria, en op het Bastilleplein stond een monument gewijd aan de Natuur.

Op straat wees men elkaar bekende ultrarepublikeinen aan als Châtelet, Didier, Nicolas en Garnier-Delaunay, die de wacht hielden bij den winkel van den meubelmaker Duplay: en Voullant, die altijd present was als er geguillotineerd werd en met de karren met

veroordeelden meeliep, wat hij noemde „naar de rooie mis gaan"; verder Montflabert, lid der revolutionaire jury, markies van geboorte, die zich nu *Dix-Août* (10 Augustus, datum van de bestorming der Tuilerieën) liet noemen. Men ging kijken naar het exerceeren van de kadetten der Militaire Kweekschool, wier officieele betiteling in de decreten van de Conventie luidde: „adspiranten van de school van Mars", en die in de wandeling „schildknapen van Robespierre" heetten.

Men las steeds met graagte de proclamaties van Fréron, waarin de namen werden bekend gemaakt van personen die verdacht werden van de misdaad van clandestien handeldrijven. De „muscadins", royalistische fatten, zeer opzichtig gekleed, altijd zwaar geparfumeerd en voorzien van enorm dikke wandelstokken, drentelden heen en weer voor de districtsgemeentehuizen, hoonden en bespotten het burgerlijk huwelijk, liepen de pasgetrouwde paartjes in den weg, ze uitscheldend voor „bedgenooten van stadswege, publieke echtgenooten". In den dom des Invalides had men alle heiligenbeelden en alle standbeelden van koningen de Phrygische vrijheidsmuts opgezet. Men zat bij de wegwijzers aan drukke kruispunten te kaartspelen; de speelkaarten zelf waren ook gerevolutioneerd: een koning heette een genius, een vrouw een vrijheid, een boer een gelijkheid, en een aas een wet. De openbare parken en plantsoenen werden omgespit, en door den tuin van de Tuilerieën werd de ploeg heengehaald. En over dat alles hing, in het bijzonder bij de overwonnen partijen, iets als een hooghartige levensmoeheid; iemand schreef aan Fouquier-Tinville, procureur-generaal bij het revolutionnair gerechtshof: „Wees zoo goed en verlos mij van het leven. Mijn adres is," enz. Champcenetz werd gevangen genomen, omdat hij in het Palais-Royal geroepen had: „Wanneer komt er nu revolutie in Turkije? Dit zou een geluk zijn, de republiek à la Porte" (wat zoowel beteekent: in het rijk van den sultan, als: de deur uitgetrapt). En dan kranten en nog eens kranten. Kappersbedienden kapten op straat de dames, onderwijl hun patroon voorlas uit de „Moniteur"; elders werden heftige discussies gevoerd, vergezeld van even heftige gevaren, over stukken in het blad „Entendons-nous" (Op voor de Eenheid), geredigeerd door den militair Dubois-Crancé, of in de „Trom-

pette du Père Bellerose" (de Trompet van vader Bellerose). Sommige barbiers oefenden tevens het bedrijf van spekslager uit, men zag dan naast waskoppen met de nieuwste haarkapsels hammen en worsten hangen. Langs den openbaren weg werd gevent met „emigrantenwijn", zijnde wijn uit de kasteelen etc. der weggevluchte aristocraten; een dier wijnhandelaars maakte bekend, dat hij twee-en-vijftig soorten voorradig had; anderen scharrelden rond met artikelen van gelijke herkomst: salon-pendules, sofa's à la duchesse enz., een kapper had op zijn uithangbord laten zetten: „Hier wordt de geestelijkheid geschoren, de adel afgekamd, de derde stand gekapt." Van de kaartleggers had Martin, 173 rue d'Anjou, den meesten toeloop. Er was gebrek aan brood, aan brandstof, aan zeep; boeren uit den omtrek zag men met troepen melkkoeien door de stad trekken. In de wijk Vallée kostte een pond lamsvleesch vijftien francs. De Commune had het vleesch gerantsoeneerd, op één pond per hoofd in de tien dagen. Voor de winkels moest men in de rij staan; een dier rijen werd in de heele stad beroemd om haar lengte: zij strekte zich van een winkel in kruideniers- en grutterswaren twee straten ver uit. In de rij staan heette toen: aan de lijn staan, omdat langs de rij een lang touw liep, dat door degenen die hun beurt wachtten werd vastgehouden. Het geduld en de lijdzaamheid der vrouwen in deze misère was bewonderenswaardig. Haar taak toch was het meestal, dit staan aan de lijn, en heele nachten stonden zij op haar beurt te wachten bij den bakker. De revolutie had, bij de maatregelen, waartoe zij haar toevlucht nam, geluk; zij bestreed den algemeenen nood met twee gewaagde middelen: papieren geld als algemeen betaalmiddel en maximumprijzen voor eerste levensmiddelen met verplichting tot levering. Het papiergeld, de assignaat, was de hefboom, de maximumprijs het steunpunt. Deze dubbele maatregel redde Frankrijk. De vijand, zoowel de gevluchte aristocraten wier verzamelplaats in Coblenz was, als de vijand in Londen, zwendelde in assignaten. Meisjes trokken heen en weer, verkochten eau de lavende, toiletartikelen en valsche vlechten en maakten agio, d.i. sloegen extra-winst uit de koersverschillen; men had de schooierige agioteurs of koersspeculanten van de rue Vivienne, vervuild en haveloos, met bontmutsen op versierd met een vossestaart en de nette agioteurs

van de rue de Valois, goed in de kleeren, opgepoetst, de tandenstoker in den mond, hoeden naar de mode op het hoofd, en door het vrouwvolk van de straat getutoyeerd. Het volk beschouwde en behandelde hen als dieven, welke laatsten door de koningsgezinden de „actieve burgerij" werden genoemd.

Gestolen werd er intusschen heel weinig. Bij naakte ontbering was er stoïsche eerlijkheid. De haveloozen en de hongerlijders liepen met neergeslagen blikken voorbij de winkelkasten der goudsmeden en juweliers van het Palais-Egalité. Bij een huiszoeking door de sectie Antoine gedaan bij den tooneelspeler Beaumarchais, plukte een vrouw in den tuin een bloem; zij werd door de overigen daarvoor gestraft met oorvijgen. Brandhout kostte vierhonderd francs in zilvergeld per corde (4 kubieke meter); men zag op de straat de lui het hout van hun bedsteden tot brandhout zagen. In den winter, als de pompen bevroren waren, moest men voor drinkwater twintig sous per gang (twee emmers van 30 liter elk) betalen, iedereen trachtte dan wat te verdienen als waterdrager. De gouden Louis stond op 3950 francs in assignaten. Een ritje per rijtuig kostte zeshonderd francs. Na een rit van een dag ging het bij de afrekening zoo: — Hoeveel krijg je, koetsier ? — Zesduizend francs. — Een groentevrouw had een omzet van twintigduizend francs per dag. Een bedelaar zei: „Heb medelij met een arme, ik kom tweehonderd dertig francs tekort om mijn schoenen af te betalen." Aan het begin van de bruggen zag men kolosbeelden, werk van Louis David, aan wien de dictatuur over de kunst was opgedragen; deze beelden werden door den schrijver Mercier honend „wat erg groote Jan Klaassens" genoemd. Zij stelden het *Federalisme* of verbrokkelde staatswezen van half-autonome gebiedjes en de *Coalitie* of het Statenverbond voor, beiden ter aarde geworpen. Nergens moedeloosheid bij dit volk van de revolutie. Sombere tevredenheid van te hebben afgerekend met de tronen. De vrijwilligers stroomden toe, en boden de revolutie hun borst. Elke straat leverde een bataljon — iedere wijk of buurt had zijn vaandel met een eigen opschrift. Op het vaandel van het district des Capucins stond te lezen: *Niemand krijgt ons er onder.* Op een ander: *Geen adel meer dan die van binnen.* Op alle muren wemelde het van groote, kleine, witte, gele, groene, roode, gedrukte of geschreven aan-

plakbiljetten en wat op allen het eerst in het oog viel, waren de woorden: *Leve de Republiek !* Kleine kinderen zongen hakkelend al het *Ça ira !*

Die kleine kinderen, zij vertegenwoordigden de onmetelijke toekomst.

Het tragische Parijs van de eerste jaren der revolutie werd later een cynisch Parijs; de Parijsche straten hebben tijdens de revolutie tweeërlei aanblik opgeleverd, zeer verschillend van elkander — voor en na 9 thermidor, voor en na den val van het schrikbewind. Het Parijs van Saint-Just maakte plaats voor het Parijs van Tallien; en, zoo zijn de eeuwige tegenstellingen Gods, nauwelijks zweeg de donder van Sinaï, of het dronkemansgetier der nachtbuurt Courtille viel oorverdoovend in.

Parijs verloor zijn bezinning en werd zinneloos, het kreeg een aanval van algemeene bezetenheid. Hetzelfde had zich tachtig jaar vroeger ook voorgedaan. Het heengaan van 'n Lodewijk XIV brengt hetzelfde teweeg als het heengaan van een Robespierre: een groote behoefte aan herademing, ontaardend in moreele inzinking en grenzenloos diepe terugval — vandaar het Regentschap, waarmee de eeuw aanving, en het Directoire, waarmee zij besloot. Twee saturnaliën na twee schrikbewinden, twee bacchanalen na twee terrorismen. Frankrijk, aan alle dwangbuizen van het puriteinsche klooster zoowel als van de monarchie ontsnapt, neemt alle hekken van den dam en rent het vrije veld in met de uitgelatenheid eener losgebroken natie.

Na 9 thermidor keerde in Parijs de vroolijkheid terug, maar het was een zinnelooze vroolijkheid, leeg-lawaaierig amusement, ongezonde genotzucht, die alle perken te buiten ging. Op het woeden van den dood volgde het woeden van het leven en alle grootheid verdween. Het was de tijd van een Grimod de la Reynière, schrijver van de *Almanak voor Lekkerbekken*. Op de bel-étages van het Palais-Royal zat men te smullen bij het lawaai van fanfares, met orkesten van vrouwen die den trommel sloegen en de trompet bliezen; het was de gouden tijd der vioolkrassers en van alles wat maar spektakel wist te maken; men tafelde bij Méot „op z'n Oostersch", in wolken van parfum. De schilder Boze schilderde zijn dochters, onnoozele, bekoorlijke kopjes van zestien jaar, „en guillotinées", d.w.z. ontbloote hals en schouders en in het roode hemd der ter dood veroordeelden.

Op de wilde overwinningsdansen in tot ruïnes gemaakte kerken volgden de losbandige bals bij Ruggieri, Luquet, Wenzel, Maudit, Montansier. De ernstige citoyennes, die pluksel maakten voor de wonden van de verdedigers der revolutie, werden opgevolgd door de sultanes, de nymfen, de alcoofheldinnen. Op de bloote soldatenvoeten, bedekt met bloed, met slijk en met stof, volgden bloote vrouwenvoeten, versierd met edelgesteente. Met de ontucht keerde de oneerlijkheid terug, met heel haar leger van groote en kleine dieven. In zwermen streek het boevendom neer op Parijs en waar men zich ook bevond was het: pas op je zakken. Een geliefkoosde tijdpasseering was het op het plein van het paleis van justitie te gaan kijken naar de dieveggen, die daar op een tabouret ten toon stonden — men moest ze de rokken vastbinden. Bij het uitgaan van de schouwburgen stonden jongens te wachten met dichte rijtuigen en roepend: *Plaats voor twee burgers en burgeres!* De krantenventers hoorde men niet meer roepen met de *Vieux Cordelier* of de *Ami du peuple*, maar met blaadjes met titels als: „*Brief van Harlekijn*" en *Request van de jongens van de vlakte*. De markies de Sade was voorzitter van de sectie des Piques, die haar vergaderingen hield op de place Vendôme. Deze tijd van inzinking was jolig, maar tevens gewelddadig — de „Dragonders der Vrijheid" van 1792 herleefden, onder den naam „Ridders van de ponjaard". Tegelijkertijd verscheen op de planken weer veel het onnoozele-Hannes-type Jocrisse. Behalve „merveilleuses" kreeg men de nog wat erger excentrieke „inconcevables". Men vloekte en zwoer bij voorkeur in uitheemsche krachttermen — bij zijn *paole victimée*, bij zijn *paole verte* etc. Van Mirabeau, wiens stem den donder voerde, daalde men af tot den potsenmakende hansworst Bobèche. Zoo is Parijs — het is de heen- en weergaande slinger der beschaving, raakt beurtelings haar beide uiterste punten: de Thermopylen en Sodom, verheven heroïsme en rauwe dierlijkheid. Na 1793 zonk de revolutie weg in een walmige duisternis, de eeuw scheen te vergeten te voltooien wat zij was begonnen, een vreemde zwijmel steeg haar naar het hoofd, begon haar te overheerschen, drong het ontzaglijke en geweldige der apocalypse naar den achtergrond, wierp over heel het grootsche vizioen, dat zij over de wereld had doen opgaan, een grillig harlekijnspak, en barstte na haar oordeelsdag over levenden en dooden

uit in een dommen schaterlach. Het treurspel ging onder in een klucht, en door de carnavalswalmen heen vertoonden vaag zich aan den horizon afzichtelijke Medusakoppen.

Maar in 1793, het jaar waarover we schrijven, hadden de straten van Parijs nog geheel het grandiose en felbewogen voorkomen van den eersten revolutietijd. Zij hadden haar redenaars, zooals Varlet, die op een stellage op wielen, de stad doorging en van dien kansel overal redevoeringen hield tot de voorbijgangers; haar helden, waarvan een bekend was als de „kapitein van de stokken met ijzeren punten"; haar gunstelingen, zooals Guffroy, die een pamflet had geschreven, getiteld: *Rougiff.* Sommigen dier populaire figuren oefenden een ongunstigen, anderen een heilzamen invloed uit, sommigen vermeerderden de verruwing, anderen voerden het volk omhoog. Een van hen was tegelijk als een lichtende bergtop en een sombere afgrond, dat was Cimourdain.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Cimourdain.

Cimourdain was een sterke persoonlijkheid, smetteloos maar somber. Hij had in zich het absolute, den geest der uitersten, en zag altijd maar twee wegen. Hij was priester geweest, wat een ernstig ding is. De mensch kan, evenals de hemel, zijn onbenevelde duisternis hebben; er behoeft zich maar iets voor te doen wat het in hem nacht maakt. Het priesterschap had het nacht gemaakt in Cimourdain. Wie priester is geweest blijft het.

Wat het in ons donker maakt, behoeft nog niet de sterren in ons te dooven. Cimourdain was vol van deugden en waarheden, maar dat alles blonk in dichte duisternis, vaak nauwelijks zichtbaar.

Zijn geschiedenis is met weinig woorden te verhalen. Hij was dorpspastoor geweest en huisonderwijzer bij een voorname familie; toen had hij een kleine erfenis gekregen en hij had zich vrij gemaakt.

Hij was bovenal een vasthoudend en onbuigzaam

karakter. Wat zijn geest eenmaal had aangepakt, hield hij vast als met nijptangen; hij meende het recht niet te hebben een denkbeeld los te laten vóór zijn geest het had uitgeput en den bodem, het einde er van had bereikt, het denken was zijn hartstocht. Hij kende zoowat alle talen van Europa en enkele van de overigen; hij studeerde altijd door, wat hem hielp zijn celibaat te dragen. Maar niets gevaarlijker dan zulk een samenpersing van wat van nature expansie zoekt.

Als priester had hij uit hoogmoed, bij toeval of uit overtuiging zijn geloften streng in acht genomen. Maar hij had niet zijn godsdienst kunnen vasthouden. De wetenschap had zijn geloof gesloopt en doen ineenstorten; voor het dogma was geen plaats in hem overgebleven. En toen hij tot het besef daarvan was gekomen, gevoelde hij zich als verminkt, en, niet in staat zijn priesterschap ongedaan te maken, had hij zijn best gedaan weer mensch te worden, doch zonder in het volle leven terug te keeren, streng, eenzaam en afgezonderd, fel vijand der priesters nu, en toch nog volop priester in zijn levenswijze. Men had hem zijn familie ontnomen, hij had zijn land aangenomen als zijn familie; men had hem het huwelijk ontzegd, hij had zich verloofd met de menschheid. Zulk een enorme volheid is ten slotte niets dan leegheid.

Zijn ouders, boerenmenschen, hadden hem priester laten worden om hem uit het volk weg te trekken — hij was in het volk teruggekeerd.

En hij was er in teruggekeerd in hartstochtelijke beroering. Hij sloeg dien grooten leider, het volk, gade met een onheilspellend mededoogen. Van priester was hij denker, en van denker strijder geworden. Toen het koningschap nog ongeschokt scheen, gevoelde Cimourdain zich al min of meer republikein. Van welke republiek ? Van de republiek van Plato misschien, misschien ook van de republiek van Draco.

Onvatbaar geworden voor de liefde, die hem verboden was, had hij zich gewijd aan den haat. Hij haatte al wat leugen was, de monarchie, de priesterheerschappij, zijn priesterkleed; hij haatte het heden, en verhief hoog zijn stem naar de toekomst, die hij voorvoelde en bij voorbaat aanschouwde, waarin hij ten halve reeds leefde, en die zijn zienersgeest wist dat vreeselijk en heerlijk zou zijn; hij begreep dat de ontknooping van het drama der menschelijke ellende een wreker

vereischte, die tevens een verlosser was. En hij aanbad en vereerde de toen nog in het verschiet liggende uitbarsting.

In 1789 kwam de uitbarsting en deze had hem klaar gevonden. Cimourdain had zich in die groote herschepping der menschheid geworpen met logica, consequent, en dat wou voor een geest als de zijne zeggen: als een verterend vuur. De logica is niet te verteederen, ze is onverzoenlijk en onverbiddelijk. Hij had de groote jaren der revolutie meegemaakt, en de ontroering ondergaan van de geweldige dingen door haar machtige ademtochten gedaan: '89 de val der Bastille, het einde van de foltering der volken; '90 de 19de Juni, het einde van het feodalisme; '91, Varennes, het einde van het koningschap; '92 de geboorte, de blijde intocht, de troonsbestijging van de republiek. Hij had de revolutie zien opstaan, hij was er de man niet naar om bang te zijn voor deze reuzin; integendeel, deze sprongsgewijze groei van alles had ook hem nieuw leven geschonken; en hoewel haast al oud — hij was vijftig jaar en een priester is vroeger versleten dan een ander mensch — was het of hijzelf ook nog groeide, en inderdaad werd hij grooter! Van jaar tot jaar zag hij de revolutie dieper wortel schieten en zich hooger verheffen, groeien en grooter worden, en hij voelde zich groeien en grooter worden met haar. In het begin was hij nog vaak bang geweest dat de revolutie, drachtig van een nieuwe wereld, zichzelf in gevaar bracht, en misschien de barensweeën niet zou doorstaan; hij had haar toen in observatie genomen en bevonden, dat rede en recht haar levenskracht schonken, en sinds was hij er gerust op dat alles in orde zou komen; en naarmate zij uiterlijk een monsterachtiger voorkomen kreeg, werd hij geruster omtrent den afloop. Hij juichte het toe dat deze wijze, albeschermende Minerva, gekroond met sterren der toekomst, tevens een tuchtigende Pallas was met als borstpantser het schild van Zeus met slangen om den rand en den gruwzamen Medusakop in het midden. Hij juichte het toe dat haar goddelijk oog zoo noodig ook furiënvlammen kon schieten, die hare demonische vijanden in bedwang hielden, hun terreur beantwoorden met nog geweldiger terreur.

Zoo was hij genaderd tot 1793.

1793 is de oorlog van Europa tegen Frankrijk en van Frankrijk tegen Parijs. En wat is de revolutie ? Zij is

de overwinning van Frankrijk op Europa en van Parijs op Frankrijk. Vandaar de onmetelijke beteekenis dezer geweldige ure, het jaar 1793, dat hoog uitsteekt boven het heele overige der eeuw.

Wat zou men zich tragischer kunnen voorstellen — Europa zich werpend op Frankrijk, en Frankrijk zich werpend op Parijs! Een drama dat de afmetingen heeft van het epos.

1793 is een fel-bewogen jaar. Het onweer woedt in zijn volle hevigheid en in zijn volle grootschheid. Cimourdain gevoelde zich te midden dier beroering wel te moede. Die stormende hemel, zoo woest en zoo heerlijk, was in overeenstemming met de breede vlucht van zijn geest. Als bij den zee-arend was er bij dezen man innerlijk doodsche kalmte en rust, met behoefte aan hemelbestormende actie. Sommige gevleugelde naturen, wild en rustig tegelijk, zijn geschapen voor den stormvloed, voelen zich daarin in hun element. Stormzielen, zij zijn er.

Hij had een bijzonder soort medelijden, dat hij uitsluitend betoonde aan de paria's, de ellendigen, de uitgeworpenen. Juist lijden, dat deed gruwen, dat afschuw inboezemde, drong hem tot opoffering en toewijding. Niets was hem te walgelijk. Dit was zijn soort van goedheid. Zijn hulpbetoon was altijd afzichtelijk, en goddelijk. Hij zocht de zweren op om ze te kussen. Mooie daden, die op het gezicht leelijk zijn, zijn het moeilijkst te verrichten — zulke daden deed hij het liefst. Eens verkeerde er in het ziekenhuis Hôtel Dieu iemand in levensgevaar, door een gezwel aan den hals, dat hem deed stikken, een kwaadaardig abces, afschuwelijk, wellicht besmettelijk, en dat op staanden voet moest worden geledigd. Cimourdain was er toevallig bij; hij drukte zijn lippen op het gezwel, zoog telkens tot zijn mond vol was met vuil en spoog het dan uit, ledigde zoo het abces, en redde een leven. Daar hij toen nog het priesterkleed droeg, verklaarde iemand hem: — Als u dat bij den koning deed werd u bisschop. — Ik zou dit bij den koning niet doen, antwoordde Cimourdain. Die daad en dat antwoord maakten hem populair in die donkere buurten van Parijs.

Zoo populair, dat hij met degenen die leden, die treurden, die dreigden, kon doen wat hij wilde. Toen de volkswoede tegen de achterhouders van voorraden

tot uitbarsting kwam en men zich daarbij slag op slag vergiste en verkeerden te lijf ging, was het Cimourdain, die bij zulk een gelegenheid met een enkel woord de plundering verhinderde van een schuit zeep in de Sint Nicolaashaven, en bij een andere gelegenheid de woedende volksmenigte uiteen deed gaan, die aan de barrière Saint Lazare de rijtuigen aanhield.

Hij was het ook, die twee dagen na den 10en Augustus twee dagen na de bestorming der Tuileriën, het volk opriep om de standbeelden der koningen omver te halen. In hun val deden deze koningen nog kwaad. Op het Vendômeplein werd een vrouw, Reine Violet, verpletterd door een Lodewijk XIV, dien zij een touw om den nek had gegooid, waaraan zij uit alle macht trok. Dat standbeeld van Lodewijk XIV had daar honderd jaar gestaan. Het was onthuld op 12 Augustus 1692; het werd neergehaald 12 Augustus 1792. Op de Place de la Concorde werd een zekere Guinguerlot, die de beeldstormers had uitgescholden voor schorum ! op het voetstuk van Lodewijk XV gesleept en daar door de beleedigden doodgetrapt. Het metalen standbeeld werd aan stukken geslagen. Later werden er stuiverstukken van gemaakt. Alleen een arm bleef ongedeerd; het was de rechterarm, dien deze Lodewijk XV uitgestrekt hield met het air van een Romeinschen keizer. Het was op voorstel van Cimourdain, dat het volk besloot dezen arm ten geschenke te geven aan Latude, den man, die vijf en twintig jaren in de Bastille van het oude regime had doorgebracht en door de revolutie verlost was. Er werd een deputatie gekozen om hem dezen arm aan te bieden. Toen deze Latude, met een ijzeren ring om den hals vastgeklonken aan een ketting als een levend lijk wegteerde in een der holen van de Bastille, op last van denzelfden koning wiens standbeeld zoo trotsch neerzag op Parijs, wie zou hem toen gezegd hebben, wie zou hem hebben durven voorspellen, dat die gevangenis van de aarde zou worden weggevaagd, dat 't standbeeld zou worden weggevaagd, dat hij de levend begravene, uit zijn grafkelder verrijzen zou en zijn plaats zou worden ingenomen door de monarchie dat hij, de gevangene, eenmaal bezitter zou zijn van die bronzen hand, die het vonnis van zijn langzamen folterdood had geteekend, en dat van dat gekroonde rioolspook niets zou overblijven dan die arm van metaal?

Cimourdain was een dier menschen, die een stem

in hun binnenste hebben, en daar naar luisteren. Zulke menschen schijnen verstrooid en afgetrokken; dat is schijn, zij zijn verdiept in iets binnen in hen.

Cimourdain wist alles en was van alles onkundig. Hij wist alles van de wetenschap en hij wist niets van het leven. Vandaar zijn stramme stugheid. Zijn oogen waren geblinddoekt als die der Homerische Themis. Hij bezat de blinde zekerheid van de pijl die niets ziet dan zijn doel en daar recht op afgaat. In een revolutie niets zoo geducht, zoo onverzettelijk en onverzoenlijk, als de rechte lijn. Cimourdain volgde de rechte lijn, als een noodlot.

Cimourdain was van meening, dat in een sociale genesis alleen het uiterste punt vast, betrouwbaar terrein is om op te bouwen; een dwaling eigen aan geesten, die de plooibare rede vervangen door de onbuigzame logica. Hij ging verder dan de Conventie, hij ging verder dan de Commune; hij was van de Evêché!

De vereeniging bekend als de Evêché (bisdom), omdat zij haar vergaderingen hield in een zaal van het voormalig bisschoppelijk paleis, was een gemeenschap van menschen, die niets met elkander gemeen hadden, een verzameling individuen zonder eenige eenheid. Haar bijeenkomsten werden, evenals die van de Parijsche Commune dier dagen, bijgewoond door die stille, zwijgende, karakteristieke toeschouwers, die, zooals Garat zegt, „evenveel pistolen bij zich hadden als zij zakken hadden." De Evêché was een zonderling mengelmoes, een bont allegaartje, cosmopolitisch en toch echt Parijsch — wat volstrekt geen dingen zijn die elkander uitlsuiten, waar Parijs toch de plek is, waar het hart der volken klopt. De Evêché was de groote vuurhaard der plebejische verbittering, wraakzucht en dol-driftige hevigheid, het centrum der revolutionaire ultra's. Vergeleken bij de Evêché was de Conventie koud en de Commune lauw. De Evêché was een dier revolutionaire formaties, die schenen voortgebracht door de uitbarsting van een vulkaan; in de Evêché waren vereenigd de uiteen loopendste elementen — er zat onwetendheid onder, redeloosheid, eerlijkheid, heroïsme, wraakzucht en — politie. Brunswijk, de aanvoerder der op Frankrijk losgelaten Pruisische legers, had er zijn spionnen in. Zij telde onder haar leden personen, die boven de helden van het oude

Sparta stonden, en personen die beneden de galeiboeven stonden. Het meerendeel was doldriftig en eerlijk.

De Girondijnen hadden bij monde van Isnard, die een oogenblik voorzitter was van de Conventie, een onrustbarend woord gesproken, dit: „Past op, Parijzenaars, of van uw stad blijft geen steen op de andere en de dag zal komen, dat men de plaats zal moeten zoeken, waar Parijs heeft gestaan." Op dit woord was de Evêché ontstaan. Personen, en we zeiden het reeds, personen van alle naties, hadden de noodzakelijkheid gevoeld zich schouder aan schouder om Parijs te scharen. Cimourdain had zich bij hen aangesloten.

Deze groep reageerde tegen alle reactie. Zij was geboren uit de behoefte van een deel van het publiek aan daden van geweld, dat gevreesde en geheimzinnige verschijnsel der revoluties en de meest geduchte kant er van. Sterk door deze kracht was de Evêché dadelijk aan het werk gegaan. Bij alle botsingen in Parijs was het de Commune, die het kanon liet spreken, en de Evêché die de alarmklok luidde.

Cimourdain geloofde in zijn naïeve onverzoenlijkheid, dat in den dienst van het ware alles billijk, geoorloofd en goed is en was daardoor als voorbeschikt om in een milieu van ultra's en uitersten, die bij voorkeur naar hevige middelen grepen, naar voren te worden geschoven. En bovendien: de schurken onder hen, beseffende hoe onkreukbaar eerlijk hij was, waren in hun schik iemand te hebben om zich achter te verbergen. De misdaden voelen zich gevleid onder leiding te staan van een deugd. Dat is hun hinderlijk soms, maar streelt hen toch. Palloy, de architect, die geld had verdiend aan de afbraak van de Bastille en later, toen hij het cachot van Lodewijk XVI moest witten, in zijn ijver de muren beschilderd had met grendels, boeien en beugels; Gonchon, de verdachte straatredenaar van de voorstad Saint Antoine, wiens kwitanties, later teruggevonden, aan het licht brachten in wiens dienst hij gestaan had; Fournier, de Amerikaan, die op 17 Juli een pistool had afgeschoten op Lafayette en daarvoor naar men zeide was omgekocht door.... Lafayette; Henriot, die het gekkenhuis van Bicêtre ontloopen was en huisknecht, koorddanser, inbreker en spion was geweest vóór hij generaal werd en de kanonnen richtte op de Conventie; La Reynie, de voormalige groot-vicaris van Chartres,

die zijn gebedenbrevier had verwisseld met de *Père-Duchêne*, het orgaan der ultra's — deze elementen hadden ontzag voor Cimourdain, werden daardoor in toom gehouden; en om op zekere oogenblikken op de been te blijven en niet uit den band te schieten, was het zelfs voor de ergsten onder hen voldoende te weten dat deze onverbiddelijke en onwankelbare reine van hart achter hen stond. Op dezelfde wijze was het dat Saint-Just Schneider in bedwang hield. En de meerderheid van de Evêché, grootendeels bestaande uit arme menschen en uit hartstochtelijke naturen, heftig maar zuiver, geloofde in Cimourdain en volgde gaarne zijn leiding. Hij had als vicaris of als adjudant, al naar men wil, een andere populaire ex-priester, Danjou geheeten, om zijn lengte zeer gezien bij het volk, dat hem pater Zesvoet noemde. Cinourdain had den vermetelen aanvoerder, bekend onder den naam général la Pique, kunnen heensturen waarheen en waarvoor hij maar gewild had, evenals den niet minder stoutmoedigen Truchon, bijgenaamd Groote-Klaas, die de prinses de Lamballe had willen redden, haar een oogenblik voor haar dood, toen men haar wegvoerde, een arm had gegeven en haar geholpen had over de lijken, die lagen uitgestrekt in de gang van de gevangenis La Force, heen te stappen, en die er wellicht in zou geslaagd zijn haar te redden, als niet de grove aardigheid van den barbier Charlot het pleit had beslecht.

De Commune hield de wacht over de Conventie, de Evêché hield de wacht over de Commune. Cimourdain, de man van recht door zee en afkeerig van intriges, had meer dan een geheimzinnige draad afgebroken, gesponnen door Pache, dien Beurnonville „de duistere" noemt. Cimourdain had in de Evêché aller vertrouwen en stond met allen op goeden voet. Dobsent en Monoro wonnen zijn raad in. Hij was de tolk voor alle talen, die in de Evêché waren vertegenwoordigd, voor Gusman in het Spaansch, voor Pio in het Italiaansch, voor Arthur in het Engelsch, voor Pereyra in het Vlaamsch en in het Duitsch voor den Oostenrijker Proly, buitenechtelijk kind van een prins. Hij schiep eenheid en harmonie tusschen al die uiteenloopende en tegenstrijdige stroomingen. Zoo was zijn positie even sterk als uiterlijk glansloos. Hébert was bang voor hem.

Cimourdain bezat in dien tragischen tijd en over

die heftige gemoederen de macht en den invloed der onverzettelijken die voor niets terugdeinzen. Hij was de zondelooze, die zich onfeilbaar acht. Niemand had ooit een traan in zijn oog gezien. Ontoegankelijke deugd, eenzaam op onberekenbare hoogte in ijzige kilheid verstijfd en gestold. Hij was de koude, gevoellooze, blinde gerechtigheid, die niet aantrekt maar afstoot.

In de revolutie was er voor een priester geen middenweg: een priester kon zich in die wilde beroering slechts werpen gedreven door de allerlaagste of de allerhoogste motieven — wie zoo innig één is geweest met het oude als de priester, kan zich van dat oude niet op eervolle wijze losmaken en een bestanddeel worden van het nieuwe dan uit drang eener zeer sterke overtuiging; om niet als verrader gewantrouwd te worden door het nieuwe, moet hij bewijzen leveren, meer en overtuigender dan ieder ander, van zijn goede trouw. Cimourdain had dat blijkbaar gedaan, want hij werd zelfs door de ultra's van de Evêché onvoorwaardelijk vertrouwd; maar hij bleef de eenzame kluizenaar nog te midden van gisting en woeling, hoog boven alles op zijn steile rots, rondom omgeven door afgronden, in de ongereptheid der zeer hooge bergtoppen.

Cimourdain was in zijn uiterlijk voorkomen een heel gewone en alledaagsche verschijning met niets opmerkelijks hoegenaamd in zijn kleeding of in wat ook, en altijd armoedig. Toen hij jong was, was zijn hoofd kaal geschoren, later was hij vanzelf kaal geworden, en het weinige haar dat hem restte, vergrijsde. Zijn voorhoofd was breed en op dat voorhoofd stond voor den opmerker zijn karakter geteekend. Cimourdain was in zijn spreken kortaf, hartstochtelijk en indrukwekkend, met harde klankvolle stem en een gebiedenden nadruk, steeds met een droevigen, bitteren trek om den mond, helder en doordringend oog en over geheel zijn wezen een uitdrukking van diepe verontwaardiging.

Zoo was Cimourdain.

Heden is hij vergeten, niemand kent zelfs meer zijn naam. De geschiedenis heeft van zulke onsterfelijke onbekenden.

DERDE HOOFDSTUK.

Toch één kwetsbare plek.

Was zulk een mensch wel een mensch? Waren bij een zoo volkomen aan den dienst der menschheid gewijde menschelijke aandoeningen bestaanbaar? Was hij niet te zeer ziel om een hart te kunnen bezitten? Kon deze ziel die in haar geestelijke omarming allen en alles omvatte, zich beperken tot iets bepaalds? Kon Cimourdain liefhebben, van iemand houden? Het antwoord hierop luidt: ja.

Toen hij jong was, en onderwijzer bij een voorname, bijna vorstelijke familie, had hij een leerling, zoon en erfgenaam des huizes, en daar was hij van gaan houden. Men vat zoo licht genegenheid op voor een kind. Wat vergeeft men niet aan een kind! Men vergeeft het dat het voornaam is, dat het een prins is, dat het een toekomstig koning is. De onschuld van den kinderleeftijd doet de misdaden van het geslacht over het hoofd zien en vergeten; de hulpbehoevendheid van het wezentje doet de bevoorrechting van zijn stand uit het oog verliezen en wegdenken. Het kind is zoo klein dat men het vergeeft dat het groot is. De slaaf vergeeft het dat het de meester is. De oude negerslaaf vertroetelt en verafgoodt het kind van den blanke die *zijn* kinderen verkoopt. Zoo had Cimourdain een hartstochtelijke genegenheid opgevat voor zijn leerling. De kindsheid is een zoo rijke bron, dat men er zich geheel aan kan wijden en er alle liefde op kan vereenigen. Al wat in Cimourdain vatbaar was voor liefhebben had zich om zoo te zeggen samengetrokken op dat kind; dat teedere onschuldige wezentje was de toevlucht geworden van dit tot eenzaamheid veroordeelde gemoed. Hij beminde het met elken vorm van liefde, als vader, als broer, als vriend, als schepper. Hij beschouwde het als *zijn* kind, als *zijn* zoon, niet van zijn vleesch, maar van zijn geest. Hij was niet de vader, maar hij was de meester, het was meer dan zijn werk, het was zijn meesterwerk. Hij had van dien aankomenden seigneur een mensch gemaakt. Wie weet? misschien wel een mensch van beteekenis. Van zooiets droomen wij menschen zoo licht en zoo gaarne. Zonder dat de voorname familie er iets van wist of er

iets van vermoedde — heeft men toestemming noodig om een intellect te ontwikkelen, een wil te kweeken, een karakter te vormen? — had hij de innerlijke omwenteling die bij hem had plaats gegrepen, op den jongen burggraaf, zijn leerling, overgebracht; hij had de kiemen van zijn opstandige deugden op hem overgeënt, in zijn aderen zijn overtuiging, zijn gevoelens, zijn ideaal gegoten, in dat aristocratenbrein de ziel van het volk geplant.

Ook de geest geeft te zoogen, het verstand is een moederborst. Er is overeenkomst tusschen de min die haar melk geeft en den leermeester, die zijn gedachten geeft. Soms is de leermeester meer vader dan de vader, evenals dikwijls de min meer moeder is dan de moeder.

Dit hooger en dieper, dit geestelijk vaderschap bond Cimourdain aan zijn leerling. De enkele aanblik van dit kind deed hem zich al gelukkig gevoelen.

Wij moeten hier dit aan toevoegen: de vader te vervangen was in dit geval gemakkelijk, want het kind had er geen; het was een wees; zijn vader was dood, zijn moeder was dood; als voogden had hij een blinde grootmoeder en een oud-oom die zich zelden liet zien. De grootmoeder stierf; de oud-oom, hoofd der familie, van hoogen militairen rang en van hoogen adel, en meest altijd aan het hof, vertoonde zich maar zelden op het oude voorvaderlijke kasteel, bevond zich meest te Versailles of bij het leger, en bekommerde zich weinig of niet om den eenzamen wees op het afgelegen kasteel. De leermeester was dus heer en meester in den vollen zin van het woord.

En wij moeten ook dit nog erbij voegen: Cimourdain had het kind, dat zijn leerling werd, zien geboren worden. Toen het kind al wees en nog heel klein was, had 't eens heel erg ziek gelegen. En Cimourdain had het, toen het in levensgevaar verkeerde, dag en nacht verpleegd; de geneesheer kan een zieke behandelen, het is de verpleger, die het leven in handen heeft en Cimourdain, die hem het leven niet had gegeven, had het hem hergeven, door hem te redden van den dood. Zijn leerling dankte hem niet alleen opvoeding, onderwijs, kennis en kundigheid, maar hij dankte hem ook zijn herstel, zijn gezondheid; zijn leerling dankte hem niet alleen zijn geestelijke leven, maar ook zijn stoffelijk leven. Zij, die ons alles te danken hebben, worden door ons aangebeden — Cimourdain aanbad dit kind.

De natuurlijke scheiding, die het leven meebrengt, was gekomen. Toen de opvoeding voltooid was, had Cimourdain het kind, nu jonkman geworden moeten verlaten. Met welk een koude, gevoellooze wreedheid wordt er met zulke scheidingen omgesprongen ! Zonder er bij te denken, en als gold het de gewoonste zaak ter wereld, maakt men na volbrachte taak zich af van den leermeester die in de familie die hem huurde, het beste van zijn geest, en van de min, die er 't beste van haar lichaam gegeven heeft ! Cimourdain kreeg zijn geld en kon gaan, en van de wereld omhoog was hij teruggekeerd in de wereld omlaag; hij bevond zich weer aan gene zijde van den scheidsmuur tusschen de grooten en de kleinen; de jonge edelman, officier krachtens geboorte en van rekruut meteen omhoog gesprongen tot kapitein, was naar zijn garnizoen ergens in het land gegaan; de bescheiden leermeester, in zijn hart al opstandig priester, had zich gehaast weer af te dalen in de onderste sferen der kerkelijke hiërarchie, die men de lagere geestelijkheid noemt; en Cimourdain had zijn leerling uit het oog verloren.

De revolutie was gekomen; de herinnering aan het geliefde wezen, dat hij tot mensch had gemaakt, was hem bijgebleven, door de geweldige gebeurtenissen om hem heen wel verflauwd, maar niet verdrongen.

Een beeld maken en dat leven schenken is iets heerlijks; een ziel vormen en haar de waarheid schenken is iets nog heerlijkers — Cimourdain was de Pygmalion van een ziel.

Er is ook een geestelijk vaderschap.

Deze leerling, dit kind, die wees was het eenige wezen op de wereld dat hij, Cimourdain, liefhad.

Maar was zulk een man toch wel in zulk een genegenheid kwetsbaar?

Wij zullen zien.

TWEEDE BOEK

DE HERBERG IN DE RUE DU PAON.

EERSTE HOOFDSTUK.

Het driemanschap.

In de rue du Paon was een café, dat echter meer den naam van herberg of kroeg verdiende. Dat café had een achterkamer, die historische vermaardheid heeft gekregen. In die achterkamer vergaderden, min of meer in het geheim, personen die zoo machtig waren en op wie zoo werd gelet, dat zij maar liever zoo min mogelijk in het openbaar met elkander spraken. In die achterkamer was het dat op 23 October 1792 de fameuse verzoeningsscène tusschen de Gironde en de Bergpartij had plaats gevonden. Het was hier dat Garat, ofschoon hij dit in zijn „Gedenkschriften" niet toegeeft, inlichtingen was gaan inwinnen in dien luguberen nacht, toen hij na eerst Clavière in de rue de Beaune in veiligheid te hebben gebracht, zijn rijtuig op de Pont-Royal liet stilhouden om naar het alarmgelui te luisteren.

Op 28 Juni 1793 zaten in die achterkamer drie mannen om een tafel. Het was of zij hun stoelen zoo ver mogelijk van elkander hadden geschoven, de drie personen zaten elk aan een der vier kanten van de tafel; de vierde kant was onbezet. Het was ongeveer 8 uur in den avond; buiten op straat was het nog licht, maar in de achterkamer was het donker, en een quinquet-olielamp, aan de zoldering opgehangen — een luxe-artikel in die dagen — was al aangestoken.

Van deze drie personen zag de een er bleek, jong,

ernstig uit; hij had dunne lippen en een kouden blik. Zijn eene wang was onderhevig aan een zenuwtrekking die hem hinderen moest in het glimlachen. Zijn haar was gepoederd, hij droeg handschoenen, alles was goed geborsteld en toegeknoopt, blijkbaar besteedde deze man veel zorg aan zijn uiterlijk. Geen plooi ontsierde den hoog dichtgeknoopten lichtblauwen rok. Een korte nankin broek, witte kousen, een hooge das, een geplooide jabot, lage schoenen met zilveren gespen, voltooiden zijn toilet. Van de twee anderen was de een 'n reus, de ander een dwerg. De reus droeg een lompen wijden rok, van vuurrood laken. Om zijn blooten hals was los een das geslagen, wier tippen tot over den jabot reikten. Aan zijn vest ontbraken tal van knoopen. Hij had rijlaarzen aan, en zijn haren stonden, ofschoon zij nog enkele sporen van de hand des kappers vertoonden, woest overeind: een pruik, waar de leeuwenmanen doorheen schemerden. De pokken hadden zijn gelaat geschonden; een toornige rimpel tusschen zijn wenkbrauwen; om de hoeken van zijn mond een trek van goedhartigheid, dikke lippen, groote tanden, vuisten als een sjouwerman, en vurige oogen. De dwerg was iemand met een gele huidskleur; als hij zat, leek hij mismaakt. Hij droeg het hoofd achterover in den nek; door het wit zijner oogen liepen bloederige aderen; zijn gelaat vertoonde hier en daar blauwe plekken. Om zijn glimmende en sluike haren was een bonte doek geknoopt; een voorhoofd scheen hij niet te hebben, de mond daarentegen was buitensporig groot en leelijk. Hij droeg een lange pantalon, muilen, een groezelig wit satijnen vest, en om zijn middel een vlagge- of gezondheidsdoek, tusschen welks plooien een stijve rechte lijn de aanwezigheid van een dolk deed vermoeden.

De eerste dezer drie mannen heette Robespierre, de tweede Danton, de derde Marat.

Er was niemand anders in het vertrek. Danton had een glas en een bestoven flesch wijn voor zich, hetgeen deed denken aan de bierkan van Luther. Marat een kop koffie, Robespierre papieren.

Bij die papieren stond een dier lompe, ronde, geribde looden inktkokers, als toenmaals in zwang waren. Daarnaast lag een pen, blijkbaar achteloos neergeworpen. Op de papieren was een groot koperen stempel neergelegd, de Bastille in miniatuur voorstellend, met in kleine letters er onder: *Palloy fecit.*

Midden op tafel lag een kaart van Frankrijk uitgespreid.

Buiten voor de deur stond Marat's tweebeenige waakhond, Laurent Basse, dezelfde loopknecht uit de rue des Cordeliers no. 18, die op 13 Juli, twee weken na dezen 28en Juni, met een stoel een vrouw zou neerslaan, welke vrouw, Charlotte Corday, op dit oogenblik in de stad Caen rondliep met een plan dat haar niet met rust liet. Laurent Basse bracht de drukproeven van de *Ami du Peuple* heen en weer van de drukkerij naar den redacteur. Dien avond was hij door zijn patroon meegenomen naar het café in de rue du Paon en hij had order gekregen de deur van de kamer waarin Marat, Danton en Robespierre confereerden, dicht te houden en er niemand door te laten die geen lid was van het Comité du salut public van de Commune of van de Evêché.

Robespierre wilde de deur niet dichthouden voor Saint-Just, Danton niet voor Pache, Marat niet voor Gusman.

De conferentie duurde al geruimen tijd. Het onderwerp der besprekingen waren de stukken, die op tafel lagen, en die door Robespierre waren voorgelezen. De discussie werd heftiger. Er gromde iets als toorn tusschen deze drie mannen. Men kon ze nu en dan tot buiten de kamer hooren. In dien tijd scheen het recht van het vrije woord tevens een recht te hebben geschapen om overal te luisteren waar wat te hooren viel. Het was in den tijd, dat de klerk Fabricius Pâris door het sleutelgat afloerde wat er in het Comité du salut public omging. Hetgeen, het zij terloops opgemerkt, wel eens zijn nut had, want het was dezelfde Pâris, die in den nacht van 30-31 Maart 1794 in staat was Danton te waarschuwen. Laurent Basse stond met zijn oor tegen de deur van de achterkamer, waarin Danton, Marat en Robespierre bijeen waren. Laurent Basse was in dienst van Marat, maar hij was lid van de Evêché.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Botsing van onweerswolken.

Danton was opgestaan; hij had zijn stoel driftig achteruitgeduwd.

— De zaak is deze, riep hij, het eenige wat urgent is,

is dit: de republiek is in gevaar. Ik ken maar één ding: Hoe bevrijden we Frankrijk van den vijand ? Daarvoor zijn alle middelen goed. Alle middelen ! Alle ! Als ik voor alle gevaren sta, behoef ik me er niet om te bekommeren op welke manier ik me er uit red. Wat mij betreft, ik voel me opgewassen tegen alles. Ik voel me een leeuw. Geen halve maatregelen, geen aarzelen in een revolutie. Nemesis is geen kwezelend oud wijf. Willen we ons nuttig maken, dan moeten we ons omringen met terreur. Kijkt de olifant waar hij zijn poot neerzet ? We moeten den vijand vermorzelen.

Robespierre antwoordde hierop, haast zalvend:

— Ik vind het best.

En hij voegde er bij:

— De vraag is maar: waar zit de vijand ?

— Voor 't oogenblik is hij weg en ik heb hem weggeschopt, de grens over, zei Danton.

— Hij is niet weg; hij is in 't land en dichtbij, en ik volg al zijn bewegingen, zei Robespierre.

— Dan zal ik hem weer wegtrappen, hernam Danton.

— Een vijand van binnen trapt men niet weg.

— Wat doet men er dan mee ?

— Men roeit hem uit.

— Ik vind het best, zei op zijn beurt Danton. En hij ging voort: — Maar ik zeg, dat hij niet in het land is, maar daarbuiten, Robespierre.

— Danton, ik houd vol, dat hij in het land is !

— Robespierre, hij zit aan de grenzen. En dat is al erg genoeg.

— Danton, hij zit in de Vendée.

— Hou je gemak maar, zei een derde stem, hij zit overal, en 't is uit met jullie.

Het was Marat, die dit zei.

Robespierre keek hem aan en antwoordde droog:

— Aan kletspraat hebben we niets. Ik preciseer. Ik kom met feiten.

— Verwaande gek ! bromde Marat.

Robespierre lei de hand op de papieren, die vóór hem op tafel lagen en ging voort:

— Ik heb de depêches van Prieur van de Marne voorgelezen. Ik heb mededeeling gedaan van de berichten, die die Gélambre ons stuurt. Als je maar even luisteren wilt: de buitenlandsche oorlog, Danton, is voor 't oogenblik van geen belang, de binnenlandsche is van 't grootste belang. De buitenlandsche oorlog is

een schrammetje aan den elleboog, de binnenlandsche oorlog is een inwendige verzwering, die de edele organen aanvreet. Uit al wat ik heb voorgelezen blijkt dit: de Vendée, tot dusver door zijn versnippering onder tallooze plaatselijke leidertjes machteloos, is bezig één te worden en zich te concentreeren. Ze heeft nu een algemeenen aanvoerder....

— Een opper-rooverhoofdman, bromde Danton.

— En dat is, ging Robespierre voort, de persoon die op 2 Juni bij Pontorson aan land is gekomen. Let wel, dat zijn ontscheping samenvalt met de gevangenneming van onze commissarissen Prieur van de Côte-d'Or en Romme te Bayeux, in het verraderlijke district Calvados; dat was ook op 2 Juni, dus op denzelfden dag.

— En ze hebben ze weggevoerd naar het kasteel van Caen, zei Danton.

Robespierre vervolgde:

— Ik ga voort met de ingekomen berichten te resumeeren. Men is bezig op groote schaal den guerilla in de bosschen te organiseeren. Terzelfdertijd wordt een Engelsche landing voorbereid: Vendéeërs en Engelschen — Bretagne tegen Brittanje. De inlanders van Finistère hebben hetzelfde taaltje als de knolleneters van Cornwall. Ik heb hier een onderschepten brief van Puisaye, waarin hij zegt dat „twintigduizend roodrokken, die zich onder de opstandelingen begeven, er honderduizend op de been zouden brengen." Zoo gauw de opstand van de boeren voor elkaar is, zal de Engelsche landing plaats hebben. En dan is het plan zoo — volg het even mee op de kaart.

Robespierre zette den vinger op de kaart en ging voort:

— De Engelschen kunnen als plaats om te landen een punt kiezen tusschen Cancale en Paimpol. Craig geeft de voorkeur aan de Baai van Saint-Brieuc; Cornwallis aan die van Saint Cast. Dat is van ondergeschikt belang. Links van de Loire is het land bezet door het Vendéesche rebellenleger, en in de onverdedigde strook van acht-en-twintig mijlen tusschen Ancenis en Pontorson hebben veertig Normandische gemeenten hun medewerking toegezegd. De landing zal waarschijnlijk plaats hebben op drie punten tegelijk, bij Plérin, bij Iffiniac en bij Pléneuf; van Plérin gaat het dan naar Saint-Brieuc, en van Pléneuf naar Lamballe; den tweeden dag zijn ze in Dinan, waar ze negenhonderd Engel-

sche gevangenen vinden, en tegelijkertijd zullen ze Saint-Jouan en Saint-Méen bezetten en er cavalerie achterlaten; den derden dag rukken twee colonnes op, de eene van Jouan naar Bédée, de andere van Dinan naar Becherel, dat een natuurlijke vesting is en met een paar batterijen tot een zeer sterk punt is te maken; den vierden dag zitten ze in Rennes. Rennes is de sleutel van Bretagne — wie Rennes heeft, heeft alles. Als Rennes genomen is, moeten ook Châteauneuf en Saint-Malo vallen. En in Rennes krijgen ze bovendien een millioen patronen en vijftig stukken veldartillerie van ons te pakken.

— Wat zouen ze graaien, mompelde Danton.

Robespierre vervolgde:

— Ik ga voort. Van Rennes laten ze drie colonnes uitzwermen, de eene maakt zich meester van Fougères, de andere van Vitré, de derde van Redon. De bruggen in die streek zijn opgebroken, de vijand zal dus zorgen — deze onderstelling is zeker niet phantastisch — voorzien te zijn van pontons en van alle materiaal voor noodbruggen, terwijl ze zooveel gidsen zullen kunnen krijgen als ze maar willen om hun de ondiepe plaatsen te wijzen, waar ze hun cavalerie over de rivieren kunnen krijgen. Van Fougères gaat het dan verder naar Avranches, van Redon naar Ancenis, van Vitré naar Laval. Nantes geeft zich over. Brest geeft zich over. In Redon ligt het heele gebied van de Vilaine voor hen open, in Fougères de weg naar Normandië, in Vitré de weg naar Parijs. Binnen twee weken hebben ze een leger struikroovers van driehonderdduizend man en heel Bretagne is in de macht van den koning van Frankrijk.

— Dat is te zeggen in de macht van den koning van Engeland, zei Danton.

— Neen, van den koning van Frankrijk.

En Robespierre voegde er bij:

— En dat is lang niet hetzelfde. De vreemdeling is in veertien dagen nog eens weg te krijgen, maar je hebt achttien eeuwen noodig om de monarchie de baas te worden.

Danton, die weer was gaan zitten, leunde met zijn ellebogen op de tafel en liet zijn hoofd op zijn handen rusten.

— Het is, dunkt me, duidelijk, zei Robespierre, als de Engelschen Vitré hebben, dan ligt de weg naar Parijs voor hen open.

Danton richtte het hoofd op en sloeg met z'n zware vuisten op de landkaart, alsof deze een aambeeld was.

— Robespierre, hadden de Pruisen bijgeval den weg naar Parijs niet in handen toen ze in Verdun zaten?

— Wat zou dat ?

— Dat zou, dat we de Engelschen net zoo zullen wegslaan als we het de Pruisen gedaan hebben.

En Danton stond opnieuw van zijn stoel op.

Robespierre legde zijn koude hand op de gloeiende vuist van Danton.

— Danton, Verdun ligt in de Champagne, en de Champagne was tegen de Pruisen, maar Bretagne is op de hand van de Engelschen. Verdun heroveren is buitenlandsche oorlog. Vitré heroveren is binnenlandsche oorlog.

En Robespierre mompelde koeltjes, de schouders ophalend:

— Nogal een verschil !

En hij hernam:

— Ga zitten, Danton, en bekijk de kaart liever dan er met de vuisten op te slaan.

Maar Danton bleef bij zijn meening.

— Dat is toch kras ! riep hij uit, het gevaar in het Westen te zien als het in het Oosten is. Robespierre, ik geef toe dat Engeland klaar staat ons naar de keel te springen vanuit zee; maar evenzoo staat Spanje klaar aan de Pyreneeën, en Italië aan de Alpen, en Duitschland aan den Rijn. En in de verte is de groote Russische Beer er ook nog. Robespierre, het is zoo: het gevaar trekt een cirkel en wij zijn het middelpunt. Van buiten de coalitie, van binnen het verraad. In het zuiden zet Servant de deur van Frankrijk op een kier voor den koning van Spanje, in het Noorden loopt Dumouriez naar den vijand over. Hij is trouwens altijd minder gevaarlijk geweest voor Holland dan voor Parijs. Neerwinden heeft ons meer schade gedaan dan Jemmapes en Valmy voordeel. De philosoof Rabaut Saint-Etienne, die protestantsche verrader, staat in correspondentie met den hoflakei Montesquiou. Het leger is gedecimeerd. Geen bataljon dat meer dan een vierhonderd man over heeft; het kranige regiment van Deux-Ponts is geslonken tot honderdvijftig man; het kamp van Pamars is in handen van den vijand; in Givet is nog maar vijfhonderd zak meel in voorraad; bij Landau moeten we terugtrekken; Wurmser zit

Kléber op de hielen; Mainz heeft zich goed gehouden, maar is toch bezweken, Condé is door zijn lafheid gevallen, Valenciennes ook, alhoewel Chancel, die Valenciennes heeft verdedigd, toch een held is en de oude Féraud, die Condé heeft verdedigd, ook, evengoed als Meunier, die Manz heeft verdedigd. Maar de rest is een bende verraders. Darville verraadt den boel in Aken, Mouton verraadt ons in Brussel, Valence in Breda, Neuilly in Limburg, Miranda in Maastricht; Stengel, een verrader; Lanoue, een verrader; Ligonnier, een verrader; Menou, een verrader; Dillon, een verrader; afschuwelijke evenbeelden van Dumouriez. Er moeten voorbeelden worden gesteld. De contra-marschen van Custine komen me verdacht voor; men zou haast vermoeden dat hij liever op Frankfurt los wil, waar wat is te halen, dan op Coblenz, waar de uitgeweken aristocraten moeten worden uitgeroeid; het eene is misschien voordeelig maar van geen nut, het andere van het grootste gewicht — Frankfurt kan vier millioen oorlogsschatting opbrengen, maar wat beteekent dat bij het uitbranden van het royalistisch wespennest ? Verraad overal, dat is mijn meening. Meunier is dood, sinds veertien dagen, Kléber staat nu alleen. Onderwijl wordt Brunswijk sterker en sterker en zet z'n opmarsch voort. Hij steekt de Duitsche vlag uit in alle Fransche plaatsen, die hij inneemt. De markgraaf van Brandenburg is op 't moment heer en meester van Europa; heele provincies van ons land sleept hij in de wacht; je zal zien dat hij het daarheen krijgt, dat hem België wordt toegewezen; het lijkt wel of we ons kapot sloven ten bate van Berlijn; als dat zoo doorgaat en we niet oppassen, dan zal de heele Fransche revolutie niets anders zijn dan een buitenkansje voor Potsdam, en geen ander resultaat hoegenaamd opleveren dan het landje van Frederik II groot te maken, en we zullen den koning van Frankrijk om hals hebben gebracht om den koning van Pruisen te mesten.

En Danton, de verschrikkelijke, lachte.

Danton's lachen deed Marat glimlachen.

— Jullie hebben elk je stokpaardje; dat van jou, Danton, is Pruisen; dat van jou, Robespierre, is de Vendée. Laat mij ook eens wat zeggen. Het werkelijk gevaar ziet geen van jullie beiden; het is dit: de café's en de speelhuizen. Café Choiseul is Jacobijnsch, café Patin is royalistisch, café du Rendez-vous kamt de

nationale garde af, café Porte-Saint-Martin verdedigt haar, café Régence is tegen Brissot, café Corazza is vóór hem, café Procope zweert bij Diderot, café du Théâtre-Français zweert bij Voltaire, in de Rotonde verscheuren ze de assignaten, de cafés Saint-Marceau zijn razend, café Manouri maakt zich warm over de meelkwestie, in café Foy herrie en vechtpartijen, bij Perron gegons van de geldhommels. In dat alles zit het groote gevaar.

Danton lachte niet meer; Marat glimlachte nog steeds. De glimlach van een dwerg, beteekenisvoller dan de lach van een kolos.

— Zit je grappen te verkoopen, Marat ? gromde Danton.

Marat maakte de schokkende beweging met z'n heup, die zoo bekend is geworden. Z'n glimlach was verdwenen.

— Ah, daar hebben we burger Danton weer, die niets van Marat hebben moet ! Je hebt me immers ook in de volle vergadering van de Conventie „het individu Marat" genoemd. Luister. Ik maak er me niet kwaad om. We beleven een grappigen tijd. Ik maak dus grappen. Ik ben immers altijd aan het grappenmaken ! Ziehier een paar van mijn grappen: ik heb Chazot ontmaskerd, ik heb Pétion ontmaskerd, ik heb Kersaint ontmaskerd, ik heb Moreton ontmaskerd, ik heb Dufriche-Valazé ontmaskerd, ik heb Ligonnier ontmaskerd, ik heb Menou ontmaskerd, ik heb Banneville ontmaskerd, ik heb Gensonné ontmaskerd, ik heb Biron ontmaskerd, ik heb Lidon en Chambon ontmaskerd; en heb ik in al die gevallen gelijk gehad of niet? Ik ruik het verraad in den verrader, ik leg het er op toe den misdadiger te ontmaskeren nog voor hij zijn misdaad heeft kunnen bedrijven. Ik heb de gewoonte een dag tevoren al te zeggen, waar jullie een dag later mee aankomen. Ik heb aan de Wetgevende Vergadering een volledig plan van een strafwet voorgelegd. En wat voor grappen heb ik nog meer gemaakt? Ik heb er op aangedrongen dat er wat wordt gedaan om de secties op te voeden in revolutionaire discipline; ik heb de zegels laten lichten van de twee-en-dertig cartons; ik heb er werk van gemaakt de diamanten, die Roland in bewaring had, weer uit zijn handen te krijgen; ik heb uitgebracht dat de Brissotisten aan het Comité van algemeene veiligheid blanco bevelschriften tot gevangenneming hadden

gegeven; ik heb de onvolledigheid aangetoond van Lindet's rapport over de misdaden van Capet; ik heb gestemd voor de terechtstelling van den tiran binnen vier-en-twintig uren; ik heb de bataljons Mauconseil en Republikein in bescherming genomen; ik heb verhinderd dat de brief van Narbonne en van Malhouet voorgelezen werd; ik heb mijn best gedaan ten behoeve van de gewonde soldaten; ik heb de opheffing bewerkt van de commissie van zes; ik heb al bij de zaak van Mons het verraad van Dumouriez voorzien; ik heb het voorstel gedaan honderdduizend bloedverwanten van uitgeweken aristocraten als gijzelaars te nemen voor onze in 's vijands handen gevallen commissarissen; ik heb het voorstel gedaan om onzen afgevaardigden te verbieden zich buiten de stad te begeven, op straffe van tot verrader te worden verklaard; ik heb bij de troebelen in Marseille de fractie-Roland ontmaskerd; ik heb er op aangedrongen, dat er een prijs werd gesteld op het hoofd van Egalité den zoon; ik heb Bouchotte verdedigd; ik heb een hoofdelijke stemming geëischt om Isnard van zijn plaats te krijgen; ik heb een verklaring laten afkondigen dat de Parijzenaars zich verdienstelijk hebben gemaakt voor de Republiek; en daarom noemt Louvet mij een trekpop en een zwetser, Finistère verlangt dat ik verbannen word, de stad Loudun zou graag zien, dat ik over de grens werd gezet, de stad Amiens wil me een muilkorf om laten doen. Coburg vindt het gewenscht dat ik achter slot word gezet, en Lecointe-Puyraveau stelt in de Conventie voor, me bij decreet kindsch te verklaren. Maar, Danton, waarom noodig je mij uit je geheime conferenties bij te wonen, als je van mijn raad niet gediend bent? Heb ik soms gevraagd of ik er bij mocht zijn? Dat zal je toch zeker niet beweren! Die samenkomsten met contra-revolutionairen zooals Robespierre en jij staan me tegen. Ik had het trouwens kunnen verwachten, jelui begrijpen mij niet, jij evenmin als Robespierre, Robespierre evenmin als jij. Hebben jelui dan heelemaal geen inzicht als staatsman? Men moet jelui het a b c van de politiek nog leeren, precies de puntjes op de i's zetten! Wat ik zei, daar wou ik dit mee zeggen: Jelui vergist je allebei. Het gevaar zit niet in Londen, zooals Robespierre gelooft, en evenmin in Berlijn, zooals Danton gelooft. Het zit hier in Parijs. Het zit in het gebrek aan eenheid, in het recht dat iedereen neemt,

met jelui beiden te beginnen, om zijn eigen wil door te drijven, in de verblinding der geesten, in de anarchie, in de hoofden....

— Anarchie ! interrumpeerde Danton, wie anders maakt die dan jij ?

Marat liet zich niet van zijn stuk brengen.

— Robespierre, Danton, het gevaar zit in al die café's, in al die dobbelholen, in al die clubs — de club van de Zwarten, de club van de Gefedereerden, de club van de Dames, de club van de Partijloozen welke van Clermont-Tonnerre dateert en in 1790 monarchaal was, onder leiding van priester Claude Fauchet, die er den schijn aan gaf of ze zich niet ophield met politiek, de club van de Wollen-mutsen, die gesticht is door den journalist Prudhomme, en zoo maar door, en zonder nog jouw club van de Jacobijnen mee te rekenen, Robespierre; en jouw club van de Cordeliers, Danton. Het gevaar zit in den hongersnood, die maakt dat een sjouwerman Blin een bakker Francois Denis van de Markt Palu ophangt aan een lantaren vóór het stadhuis, en in de rechtspleging die dien sjouwerman Blin laat ophangen omdat hij den bakker Denis heeft opgehangen. Het gevaar zit in het papiergeld dat naar beneden wordt gedrukt. In de rue du Temple ligt een assignaat van honderd francs op straat, en een voorbijganger, een man uit het volk, zegt: — „'t Is de moeite niet waard het op te rapen." De koerszwendelaars en de opkoopers, die zijn het gevaar. De zwarte vlag op het stadhuis zetten, dat geeft niet veel. Jelui laten den baron de Trenck gevangen nemen, maar dat is niet genoeg. Draai hem den nek om, dien ouden gevangenisintrigant. Jelui denken dat de zaken nu wel loopen, nu de voorzitter van de Conventie een burgerkroon heeft gezet op het hoofd van Labertèche, die bij Jemmapes een-en-veertig sabelhouwen heeft opgedaan, en voor wie Chénier zich opwerpt als impresario. Comedie en fratsen, anders niets. Kijk liever naar Parijs, maar dat doen jelui niet. Jelui zoeken het gevaar in de verte, terwijl het vlak bij is. Wat baat je al je politie, Robespierre? Want ik weet wel dat je je spionnen hebt — Payan in de Commune, Coffinhal bij de revolutionaire rechtbank, David in het Comité van algemeene veiligheid, Couthon in het Comité du salut public. Je ziet dat ik op de hoogte ben. Ik wil maar dit zeggen: het gevaar is boven jelui hoofden en

onder jelui voeten; men zweert samen, smeedt complotten en conspireert overal om ons heen; de lui op straat staan elkaar de kranten voor te lezen en knikken en schudden met het hoofd; zesduizend personen, geen van allen voorzien van een bewijs van burgerschap, — teruggekeerde uitgewekenen, geparfumeerde royalisten en dergelijken — zitten verstopt in de kelders en op de zolders en in de houten galerijen van het Palais-Royal; en de menschen staan in lange rijen voor de bakkerswinkels, goedgezinde vrouwen staan op de drempels van hun woning en wringen de handen en zeggen: Wanneer wordt het nu eindelijk vrede? Het zal jelui niet veel helpen je op te sluiten om onder elkaar te wezen in de vergaderzalen van den Uitvoerenden Raad; men komt toch wel te weten wat daar gezegd wordt; wil je een bewijs, Robespierre? nu zie hier: gisterenavond heb je tegen Saint-Just gezegd: „Barbaroux begint een buikje te krijgen, dat zal lastig voor hem zijn als hij zich uit de voeten moet maken." Ik houd vol, het gevaar is overal, en bovenal in het centrum, in Parijs. De voormaligen zweren samen, de patriotten lijden gebrek, de aristocraten die op 9 Maart gearresteerd zijn, zijn al weer op vrije voeten, de luxepaarden die gespannen hoorden te wezen voor de kanonnen aan de grenzen, spatten ons op straat onder de modder, een brood van vier pond kost driehonderd francs twintig sous, de schouwburgen spelen vuile stukken, en Robespierre laat eerstdaags Danton guillotineeren.

— Natuurlijk! zei Danton, half ironisch, half geërgerd.

Robespierre keek strak naar de landkaart voor hem.

— Wat we hebben moeten, riep Marat met hevigheid, dat is een dictator, Robespierre, je weet het, wat ik wil is een dictator.

Robespierre hief het hoofd op.

— Ik weet het, Marat — jij of ik.

— Ik of jij, zei Marat.

Danton bromde tusschen zijn tanden:

— De dictatuur, begin er maar eens mee.

Marat zag aan Danton's gezicht dat deze zich ergerde.

— Kom, hernam hij, laten wij het nog eens probeeren. We moeten het eens zien te worden. De toestand is de moeite wel waard. Voor den 31sten Mei

zijn we ook wel tot overeenstemming gekomen. De kwestie van de eenheid en van eensgezind handelen is van meer belang dan het girondisme, dat maar een kwestie van tijdelijken en bijkomstigen aard is. Er is waarheid in wat jullie beiden zeggen; maar de eigenlijke waarheid is wat ik zeg. In het zuiden het federalisme; in het westen het royalisme; in Parijs het duel tusschen de Conventie en de Commune; aan de grenzen de terugtocht van Custine en het verraad van Dumouriez. Wat beteekent dat alles? Dat de revolutie uit elkaar wordt gerukt. Wat moet daar tegenover worden gesteld? Eensgezind handelen. Daarvan alleen is redding te verwachten. Maar er is geen tijd te verliezen. Parijs moet de leiding van de revolutie nemen. Als wij een uur laten verloren gaan, kunnen de Vendéeërs morgen in Orleans zitten en de Pruisen in Parijs — het eene moet ik je toegeven, Danton, en het andere kan ik niet ontkennen Robespierre. En als jullie allebei gelijk hebben, dan heb ik ook gelijk met mijn conclusie, en die is: de dictatuur. Laten wij drieën de dictatuur in handen nemen. Wij met ons drieën vertegenwoordigen de revolutie in haar geheel. Wij zijn de drie koppen van de revolutionaire cerberus. Van die drie koppen spreekt de eene, dat ben jij, Robespierre; de ander brult, dat ben jij, Danton ....

— En de derde bijt, zei Danton, en dat ben jij, Marat.

— Alle drie bijten ze, elk op zijn manier, zei Robespierre.

Allen zwegen eenigen tijd. En toen begon deze samenspraak vol sombere dreiging opnieuw.

— Hoor eens, Marat, voor men gaat trouwen, moet men elkaar kennen. Hoe ben je te weten gekomen wat ik gisteren tegen Saint-Just heb gezegd?

— Dat gaat je niet aan, Robespierre.

— Marat!

— Het is mijn plicht mij op de hoogte te stellen en het is mijn zaak hoe ik aan mijn inlichtingen kom.

— Marat!

— Ik weet graag alles.

— Marat!

— Robespierre, wat je tegen Saint-Just hebt gezegd weet ik zooals ik weet wat Danton tegen Lacroix zegt; zooals ik weet wat er omgaat bij Labriffe op de quai des Théatins, dat nest waar de als burger vermomde

aristocraten, de ingesponnen poppen van den adel, waaruit elk oogenblik weer de smerige insecten kunnen te voorschijn komen, naar toe gaan om zich te vermaken; en zooals ik ook weet wat er voorvalt in het huis des Thilles, bij Gonesse, eigendom van Valmerange, gewezen administrateur bij de posterij, waar vroeger Maury en Gazalès veel kwamen, waar daarna Sieyès en Vergniaud veel kwamen, en waar *een ander* tegenwoordig eens per week naar toe gaat.

Bij het uitspreken van dit *een ander* keek Marat Danton aan.

Danton riep uit:

— Als ik maar een greintje macht had, dan zou je eens wat zien!

Marat ging voort:

— Ik kom te weten wat jij zegt, Robespierre, zooals ik te weten ben gekomen wat er omging in den Templetoren toen ze daar Lodewijk XVI vetmestten en hem zoo volstopten, dat alleen in de maand September de wolf, de wolvin en de jonge wolven zes-en-tachtig mandjes perzikken hebben opgevreten. En gedurende dien tijd verhongerde het volk. Ik kom er achter, zooals ik er achter ben gekomen dat Roland zich schuil hield in een woning, die uitkwam op een achterplaats, in de rue de la Harpe; zooals ik er achter ben gekomen dat van de pieken van den 14en Juli Faure, de smid van den hertog van Orleans, er zeshonderd had gemaakt; zooals ik er achter ben gekomen wat er wordt uitgevoerd bij la Saint-Hilaire, de maîtresse van Sillery; als er een bal zal worden gegeven, wrijft de oude Sillery zelf met krijt de parketvloeren van de gele zaal in de rue Neuve-des-Mathurins; Buzot en Kersaint kwamen er dineeren. Den 27en heeft S lidin daar gedineerd, en met wien, Robespierre? Met jouw vriend Lasource.

— Kletspraatjes, bromde Robespierre. Lasource is mijn vriend niet.

En als in gedachten verdiept, liet hij er op volgen:

— Intusschen zijn in Londen achttien fabrieken bezig valsche assignaten te maken.

Marat vervolgde op kalmen toon, maar met een lichte trilling in zijn stem, die verried hoe hij zich bedwong:

— Jelui bent de fractie der mannen van gewicht, jelui bent de menschen die wat beteekenen. Ja, ja, ik weet alles, en ik kom overal achter, ondanks dat wat Saint-Just noemt het staatsstilzwijgen.

Marat onderstreepte dit laatste woord met een lichte stemverheffing, keek Robespierre strak aan, en ging voort:

— Ik weet wat er bij jou aan tafel gezegd wordt op de dagen dat David door Lebas is uitgenoodigd om eens te komen proeven hoe zijn verloofde, Elisabeth Duplay, jouw toekomstige schoonzuster, Robespierre, koken kan. Ik Robespierre, ben het alziend oog van het volk, en vanuit mijn kuil kijk ik rond. En ik zie, en ik hoor, en ik weet. Jelui houdt je alleen met kleine dingen bezig. Jelui bewondert teveel jezelf. Robespierre laat zich het hof maken door zijn madame de Chalabre, de dochter van den markies de Chalabre, die met Lodewijk XV heeft zitten whisten den avond dat Damiens werd ter dood gebracht. Ja, ja, men draagt het hoofd wel hoog. Saint-Just zit altijd in z'n das. Legendre is altijd in de puntjes, altijd in het nieuw en met een fijne jabot, zeker om te doen vergeten dat hij een schootsvel heeft gedragen; Robespierre verbeeldt zich dat de nageslachten met alle geweld zullen willen weten zelfs hoe hij gekleed ging, dat het dus voor de geschiedenis van het grootste belang is, dat bekend is hoe hij in de constituante een olijfkleurige jas en in de Conventie een hemelsblauw pak aanhad. In zijn kamer zitten alle muren vol met z'n portretten.

Robespierre interrumpeerde hier met een stem die nog kalmer klonk dan die van Marat:

— En alle goten zitten vol met de jouwe, Marat.

De woordenwisseling werd voortgezet op den toon van een genoeglijk praatje, waarvan de kalme bedaardheid de felheid der uitvallen en de schamperheid waarmee men elkaar van antwoord diende, nog sche per deed uitkomen en in iedere bedreiging en in elk verwijt een niet weer te geven ironie legde.

— Robespierre, jij hebt degenen die de omverwerping van alle tronen propageeren, toch ook uitgemaakt voor „Don Quichottes van het menschelijk geslacht."

— En jij Marat, hebt na 4 Augustus, in numero 559 van je *Ami du Peuple* — ja, ik heb het nummer onthouden, 't kan te pas komen — geschreven dat men aan de lui van adel hun titels moest teruggeven. Woordelijk heb je geschreven: „Een hertog blijft altijd een hertog."

— Robespierre, in de zitting van 7 December heb je de vrouw Roland verdedigd tegen Viard.

— Net zooals mijn broer jou heeft verdedigd, Marat, toen je in de vergadering der Jacobijnen werd aangevallen. Wat bewijst dat nu toch? immers niemendal.

— Robespierre, we kennen het kamertje in de Tuilerieën, waar je tegen Garat hebt gezegd: „Ik heb mijn buik vol van de revolutie."

— Marat, hier in dit café, op 29 October, heeft zich het feit afgespeeld dat je Barbaroux de hand hebt gedrukt.

— Robespierre, je hebt tegen Buzot gezegd: „De republiek? Wat is dat voor een ding."

— Marat, alweer hier in dit café is het gebeurd dat je drie Marseillanen per compagnie hebt uitgenoodigd met je te ontbijten.

— Robespierre, je laat je begeleiden door een slampamper van de kaai, gewapend met een knuppel.

— Marat, den avond voor den 10den Augustus heb je Buzot gevraagd je te helpen om als jockey vermomd je biezen te pakken naar Marseille.

— Tijdens de strafoefeningen in September heb je je heel niet laten zien, Robespierre.

— En jij, Marat, hebt je toen terdege laten zien.

— Robespierre, je hebt de roode muts van je hoofd getrokken en op straat gesmeten.

— Omdat een verrader ze omhoog stak. Wat Dumoureux siert kan Robespierre niet bekoren.

— Robespierre, je hebt tijdens den doortocht der soldaten van Châteauvieux geweigerd het hoofd van Lodewijk XVI te laten bedekken met een sluier.

— Ik heb beter gedaan dan hem het hoofd te bedekken, ik heb het hem afgeslagen.

Danton kwam nu tusschenbeide, maar het had een uitwerking als die van olie in het vuur.

— Robespierre, Marat, zei hij, houdt eindelijk eens op.

Marat hield er niet van in de tweede plaats te worden genoemd. Hij keerde zich naar Danton.

— Waar bemoeit die Danton zich weer mee? zei hij.

Danton sprong overeind.

— Waarmee ik me bemoei? Hiermee: dat we allerminst behoefte hebben aan broedermoord; dat die giftige haat van twee mannen die het volk dienen een misdaad is; dat wij aan den buitenlandschen oorlog genoeg hebben, dat wij aan den binnenlandschen oorlog ook genoeg hebben en dat het te veel zou worden als er nog binnenkamersche oorlog bij kwam; dat ik,

die de revolutie heb gemaakt, niet duld dat ze kapot wordt gemaakt. Daar bemoei ik me mee.

Marat antwoordde zonder stemverheffing:

— Bemoei je maar met wat je al aan de revolutie verdiend hebt.

— Wat ik aan de revolutie verdiend heb? riep Danton. Vraag dat aan de bergpassen van de Argonne, aan het bevrijde Champagne, aan het veroverde België, aan de legers waarin ik al vier maal mijn borst heb blootgegeven aan het vuur en de bajonetten ! Ga het vragen aan het Plein van de Revolutie, aan het schavot van 21 Januari, aan den ingetrapten troon, aan de guillotine weduwe ....

Marat interrumpeerde:

— De guillotine blijft een maagd, wie lust heeft, mag er zich op neervleien, maar ze is niet te bevruchten, er is niets van te halen.

— Wat weet jij daarvan? antwoordde Danton, ik voel me in staat haar vruchtbaar te maken.

— We zullen zien, zei Marat.

En hij glimlachte.

Danton zag dien glimlach.

— Marat, riep hij uit, jij bent de man van schuilhoeken en sluipgaten, ik ben de man van het volle daglicht en van het open vizier. Van een kruipdierleven moet ik niets hebben. Om voor duizendpoot of pissebed te spelen ben ik niet geschikt. Jij leeft onder den grond, ik midden op straat. Jij bent menschenschuw en niet te genaken; ik ben voor iedereen te spreken en sta voor iedereen klaar.

— Pst mijn jongen, ga je mee naar boven, hoonde Marat.

En terwijl de glimlach van zijn lippen verdween, hernam hij op tergend-gebiedenden toon:

— Danton, geef rekenschap van de honderd duizend francs, die Montmorin je namens den koning in klinkende munt heeft uitbetaald, zoo het heette als schadeloosstelling voor je post als procureur bij het Châtelet.

— Ik ben de man van den 14den Juli, zei Danton hooghartig.

— En van de geruchten die er over je geloopen hebben inzake het paleismeubilair en de kroonjuweelen.

— En van den 6den October.

— En van de diefstallen in België door je alter ego Lacroix.

— En van den 20sten Juni.

— En van al het geld dat je in staat bleek te kunnen leenen aan mevrouw Monfansier.

— Ik heb het volk in beweging gebracht bij de terugkomst van Varennes.

— En van de Opera, met geld van jou gebouwd.

— Ik heb de Parijsche secties wapens verschaft.

— En van het geheime fonds van honderdduizend francs van den minister van justitie.

— De 10e Augustus is mijn werk.

— En van de twee millioen geheime uitgaven van de Assemblée, waarvan jij een kwart in je zak hebt gestoken.

— Ik heb den opmarcheerenden vijand teruggeslagen en de verbonden koningen de deur gewezen.

— Prostitué ! siste Marat.

Danton stoof op en werd verschrikkelijk om aan te zien.

— Ja, ik ben een straathoer, riep hij, ik lig op mijn rug voor ieder die maar betaalt, maar ik heb de wereld bevrijd.

Robespierre zat al dien tijd op zijn nagels te bijten. Lachen of glimlachen was iets wat hij niet kon. De lach, Danton's onweersdonder, en de glimlach, Marat's wespenangel, waren hem vreemd.

Danton ging voort:

— Ik ben als de oceaan, ik heb mijn vloed en mijn eb; bij laag water zien ze mijn bezinksel, bij hoog water zien ze mijn golven.

— Je schuim, zei Marat.

— Mijn onweer en mijn orkanen, zei Danton.

Ook Marat was nu, evenals Danton, opgestaan. En ook hij barstte nu los. De adder werd plotseling een draak.

— Goed, best, riep hij uit, goed, Robespierre, goed, Danton ! Jullie wilt niet naar mij hooren ! Maar ik zeg je, jullie bent verloren. Jullie politiek leidt tot niets, loopt uit op onmogelijkheden, jullie loopt vast, jullie kunt nergens meer heen; jullie doen dingen die alle deuren voor jullie sluiten, behalve die van het graf.

— Dat is onze eer, zei Danton.

En hij haalde de schouders op.

Marat vervolgde:

— Danton, pas op. Verginaud heeft ook een breeden mond en dikke lippen en zware wenkbrauwen. Vergi-

naud heeft ook de pokken gehad, evenals Mirabeau en evenals jij, pas op dat je ook niet je 31sten Mei krijgt. Ja, haal de schouders maar op. De schouders ophalen kan soms het hoofd kosten. Danton, ik zeg je dit: je groote mond, je losse das, je mooie laarzen, je gezellige soupeetjes, je diepe zakken, dat zijn allemaal dingen waar Louisette zich mee gaat bemoeien.

Louisette, zoo noemde Marat de guillotine.

Hij ging voort:

— En wat jou betreft, Robespierre, jij bent voorzichtig en gematigd, je houdt den middenweg en zoo voort, maar dat zal je niemendal baten. Ga maar door je te poederen en te kappen en te borstelen als de eerste de beste kwast, maak maar zooveel werk als je kan van je uiterlijk, van je kleeding, van je linnengoed, vertoon je nooit ongeschoren, laat je den heelen dag poetsen en strijken en glanzen en friseeren — aan de guillotine ontkom je toch niet; lees de declaratie van Brunswijk, toch ga je denzelfden weg op als onze pionier Damiens, hou je dus maar met je speldjes en strikken bij elkaar, tot ze je met vier paarden van elkaar trekken.

— Echo van de contra-revolutionaire praatjes uit Coblenz, smaalde Robespierre.

— Robespierre, ik ben geen echo, van niemand, ik ben de sprecktrompet van iedereen. Ja, jullie bent nog jong. Hoe oud ben jij, Danton? vier en dertig jaar. Hoe oud ben jij, Robespierre? drie en dertig jaar. Maar ik heb altijd geleefd. ik ben het oude leed in de wereld, ik ben al zesduizend jaar.

— Dat komt uit, bevestigde Danton, zesduizend jaar heeft Kaïn ingezouten gezeten in den haat als de versteende hagedis in een rotsblok, de rots splijt. Kaïn springt er weer uit te voorschijn en — het is Marat.

— Danton ! riep Marat. En een lijkkleur schoot in zijn oogen.

— Wat is het? zei Danton.

Aldus spraken deze drie geweldigen. Een botsing van onweerswolken.

DERDE HOOFDSTUK.

Trillingen in de diepste vezels.

Er volgde een pauze in het gesprek, deze titans zaten, een oogenblik elk in zijn eigen gedachten verdiept, zwijgend voor zich te staren.

Leeuwen zijn bang voor hydra's. Robespierre was zeer bleek geworden en Danton zeer rood. Beiden zaten te huiveren. De stekende oogopslag van Marat was weer uitgedoofd, er lag weer kalmte, doch geen verzoening of toenadering ademende kalmte gespreid op het gelaat van dezen man, gevreesd door de vreeselijken.

Danton voelde zich overwonnen maar wilde het niet opgeven. Hij nam het eerst het woord:

— Marat voert een hoog woord over dictatuur en over eenheid, en hij kan niet anders dan afbreken en kapot maken.

Robespierre, zijn dunne lippen nauwelijks van elkaar brengend, voegde hier aan toe:

— Ik van mijn kant ben het eens met Anacharis Clootz; ik zeg: In geen geval Roland, en in geen geval Marat.

— En ik, antwoordde Marat, ik zeg: In geen geval Danton, en in geen geval Robespierre.

Hij keek beiden strak aan en voegde er bij:

— Laat ik je een raad geven. Danton. Je bent verliefd, je hebt weer trouwplannen, wees verstandig en bemoei je niet meer met politiek.

En een stap naar de deur doende om weg te gaan, besloot hij met dezen honenden groet:

— Adieu, heeren.

Danton en Robespierre voelden een huivering door hun leden gaan.

Op dit oogenblik klonk het van achter uit de zaal:

— Je hebt ongelijk, Marat.

Allen keken op. Gedurende de uitbarsting van Marat was door de achterdeur iemand binnengekomen, zonder dat de drie aanwezigen het hadden bemerkt.

— Ben jij het, burger Cimourdain! zei Marat. Bonjour.

Het was werkelijk Cimourdain.

— Ik zeg dat je ongelijk hebt, Marat, herhaalde, hij.

Marat werd groen, wat zijn manier was van verbleeken.

Cimourdain ging voort:

— Jij bent noodig en nuttig, maar Robespierre en Danton zijn onmisbaar. Waar dient het voor ze zoo te lijf te gaan? Eenheid en nog eens eenheid, burgers, het volk wil eenheid.

Deze entree had de uitwerking van een koud-waterstraal en kalmeerde, evenals de komst van een vreemde bij een huiselijken twist, zoo niet de diepte, tenminste de oppervlakte.

Cimourdain kwam bij de tafel staan.

Hij was voor Danton en Robespierre geen onbekende. Vaak hadden zij dezen duisteren machtige, dien het volk vertrouwelijk groette, op de publieke tribunes van de Conventie opgemerkt. Robespierre, altijd formeel, vroeg niettemin:

— Burger, hoe komt u hier?

— Hij is van de Evêché, antwoordde Marat op een toon, waarin een onbegrijpelijke onderworpenheid klonk.

Marat bood de Conventie het hoofd, zette de Commune naar zijn hand, en vreesde de Evêché.

Hierin deed zich een wet gelden; een Mirabeau voelt den grond onder zich weggraven en een afgrond voor zich openen door een Robespierre, Robespierre door een Marat, Marat door een Hébert, Hébert door een Babeuf. Zoolang de ondergrondsche lagen in rust zijn, houdt de volksleider vasten grond onder de voeten, kan hij voortgaan op zijn weg; maar de grond onder zijn voeten kan worden omgewroet, weggewoeld, en ook de stoutmoedigste blijft aarzelend stilstaan als hij onder zijn voeten dezelfde beweging voelt die hij boven zijn hoofd heeft teweeggebracht.

Onderscheid te maken tusschen zoodanige ondermijnende beweging, die voortkomt uit bijbedoelingen en die voortkomt uit beginselen, die eene te bestrijden en de andere te ontzien en te leiden, daarin openbaart zich het genie en de sterkte der groote revolutionairen.

Danton merkte die ongewone onderworpenhed van Marat.

— O, burger Cimourdain kan hier gerust blijven, zei hij. En hij stak hem de hand toe.

— Parbleu, vervolgde hij, laten we burger Cimourdain meteen maar op de hoogte brengen waar het over

gaat. Hij komt juist van pas. Ik vertegenwoordig de Bergpartij, Robespierre vertegenwoordigt het Comité du Salut public. Marat de Commune, Cimourdain de Evêché. Zijn stem kan een der hier strijdende meeningen de meerderheid verschaffen.

— Mij goed, zei Cimourdain, ernstig en eenvoudig. Waar gaat het over?

— Over de Vendée, antwoordde Robespierre.

— Zoo, over de Vendée! zei Cimourdain met strakken blik.

En hij vervolgde:

— Wat daar gaande is, is naar mijn meening van de grootste beteekenis. Als de revolutie valt, dan zal ze vallen door de Vendée. Eén Vendée levert meer gevaar op dan tien Pruisens. We moeten het, hoe dan ook, de baas worden of het wordt Frankrijk de baas.

Door deze paar woorden nam hij Robespierre voor zich in.

Niettemin stelde deze hem de volgende vraag:

— Is u geen gewezen priester?

Het priesterlijk air van Cimourdain ontging Robespierre niet. Aan het uiterlijk zag hij het innerlijk.

Cimourdain antwoordde:

— Ja burger.

— Wat maakt dat uit? riep Danton. Als de priesters goed zijn, zijn ze beter dan elk ander. In tijden van revolutie worden de priesters omgesmolten tot de beste burgers, zooals de kerkklokken, behalve tot koperen centen, tot de beste kanonnen. Danjou is 'n priester, Daunou is een priester. Thomas Lindet is bisschop geweest zelfs, van Evreux. In de Conventie, Robespierre, zit je zelf vlak naast Massieu, ex-bisschop van Beauvais. Grootvicaris Vaugeois was lid van het Comité dat de beweging van 10 Augustus geleid heeft. Chabot is van de orde der Capucijnen. Dom Gerie heeft den eed in de Kaatsbaan meegezworen; het was een abbé Audran die den koning ondergeschikt aan de Nationale Vergadering heeft laten verklaren; abbé Goutte heeft in de Wetgevende Vergadering het voorstel gedaan den troonhemel boven de fauteuil van Lodewijk XVI weg te nemen. Een andere abbé, Grégoire, heeft den stoot gegeven tot de afschaffing van het koningschap.

— Daarbij geholpen door den tooneelspeler Collot-d'Herbois, grijnsde Marat. Met hun beiden hebben

die het zaakje opgeknapt; de priester heeft den troon onderste boven geloopen en de kommandant heeft den koning van de been geblazen.

— Laten we bij de Vendée blijven, zei Robespierre.

— En wat is daar dan mee? vroeg Cimourdain, wat is er aan de hand met de Vendée?

Robespierre natwoordde:

— Dit: ze heeft nu een leider. Dat wordt een vreeselijke toestand.

— Wie is die leider, burger Robespierre?

— Het is een voormalig markies de Lantenac, die den titel voert van prins van Bretagne.

Cimourdain keek op.

— Dien ken ik, zei hij. Ik ben priester bij hem geweest.

Hij dacht een oogenblik na en vervolgde toen:

— Hij was een galant heer vóór hij de wapens opnam.

— Zooals Biron dus, de hertog van Lauzun, merkte Danton op.

En Cimourdain voegde er nadenkend bij:

— Ja, een oude pleiziermaker. Hij zal wel verschrikkelijk zijn.

— Afschuwelijk, zei Robespierre. Hij brandt de dorpen neer, laat de gewonden afmaken, laat de gevangenen ombrengen en vermoordt zelfs de vrouwen.

— De vrouwen?

— Ja. Volgens de rapporten heeft hij den eersten dag al dat hij in het land was, onder meer een moeder van drie kinderen laten fusilleeren. Wat er van de kinderen geworden is, weet men niet. Bovendien is hij een aanvoerder. Hij verstaat den oorlog.

— Dat zal wel, zei Cimourdain, hij heeft den oorlog in Hannover meegemaakt en men zei in het leger onder elkaar: Richelieu de baas, Lantenac de baas van den baas, om te kennen te geven, dat hij eigenlijk den oorlog leidde. Vraag het maar aan uw collega Dussaulx.

Robespierre keek een oogenblik in gedachten voor zich, daarna werd de samenspraak tusschen hem en Cimourdain als volgt voortgezet:

— En nu staat die man in de Vendée aan 't hoofd, burger Cimourdain.

— Sinds wanneer?

— Sinds drie weken.

— Hij moet vogelvrij worden verklaard.

— Dat is gebeurd.
— Er moet een prijs op zijn hoofd worden gesteld.
— Dat is gebeurd.
— Een zeer hoogen prijs, waar niemand tegen bestand is.
— Dat is gbbeurd.
— Misschien in assignaten, die toch niets waard zijn.
— Neen, daar is rekening mee gehouden.
— Een zeer hoogen prijs in goud moet er worden uitgeloofd.
— Dat is gebeurd.
— En men moet hem dadelijk guillotineeren.
— Dat zal gebeuren.
— Door wien?
— Door u.
— Door mij?
— Ja, we zullen u tot gedelegeerde en gevolmachtigd commissaris van het Comité du salut public in die streek benoemen.
— Ik neem het aan. zei Cimourdain.

Robespierre was bliksemsnel in zijn besluiten — eigenschap van den geboren staatsman. Hij nam uit het dossier dat voor hem lag een blanco vel papier met het volgende gedrukte hoofd: Fransche Republiek, Eén en Ondeelbaar. Comité du salut public.

Cimourdain vervolgde:
— Goed, ik neem het op me. Terreur tegen terreur. Lantenac gruwelijk — ik afgrijselijk. Oorlog zonder genade tegen dien man. Ik zal de republiek van hem verlossen, als het God behaagt.

Hij brak ineens af, doch ging een oogenblik later voort:
— Ik ben priester en 't is ook mijn zaak — ik geloof in God.
— God heeft afgedaan, zie Danton.
— Ik geloof in God, zei Cimourdain koel.

Robespierre gaf met een ongeduldigen hoofdknik te kennen dat dit om het even was.

Cimourdain ging voort:
— En wie zal ik als commissaris moeten controleeren?
— Den commandant van de expeditie-colone, die naar de Vendée is gestuurd om tegen Lantenac te opereeren. Maar ik zeg u vooruit dat het iemand van adel is.

Danton viel op deze woorden uit:

— Alweer zoo iets bespottelijks in mijn oog: Iemand van adel? Wat zou dat? Het is met den adel prcies als met de priesters: als ze goed zijn zijn ze uitstekend. De adel is een vooroordeel; als we er tegen bevooroordeeld zijn, is dat ook een vooroordeel en we komen niet verder als we in de plaats van het eene vooroordeel het andere krijgen. We moeten er evenmin tegen zijn als er voor. En, Robespierre, is Saint-Just bijgeval niet van adel? Florelle de Saint-Just, parbleu! Anacharsis Cloots is baron. Onze vriend Charles Hesse die geen vergadering van de Cordeliers overslaat, is een prins, een broer van den regeerenden landgraaf van Hessen-Rothenburg. Montaut de intieme vriend van vriend Marat, is markies van Montaut. In de revolutionaire rechtbank is het jurylid Vikate een priester en het jurylid Leroy markies van Montflabert. En beide zijn goed.

— Je vergeet nog den president van de revolutionaire jury, merkte Robespierre op.

— Antoinelle?

— Markies Antoinelle, verbeterde Robespierre.

Danton ging voort:

— Dampierre, die kortgeleden bij Condé voor de republiek is gesneuveld, was van adel, en Beaurepaire die zich liever voor den kop schoot dan de poorten van Verdun te openen voor de Pruisen, was van adel.

— Wat niet wegneemt, snauwde Marat, dat toen Condorcet zeide: „De Gracchen waren edelen", Danton hem heeft toegebruld: „Alle adellijken zijn verraders, te beginnen met Mirabeau en je zelf niet te vergeten!" Dat is wat anders dan we nu van hem hooren.

Cimourdain zei ernstig en met eenige stemverheffing.

— Burger Danton en burger Robespierre, u hebt misschien gelijk met de adellijken te vertrouwen, maar het volk wantrouwt ze, en het heeft geen ongelijk met ze te wantrouwen. — Wanneer aan een priester wordt opgedragen een edelman na te gaan, dan is de verantwoordelijkheid dubbel en moet de priester onvoorwaardelijk, betrouwbaar en onbuigzaam vastberaden zijn.

— Zonder twijfel, stemde Robespierre toe.

— En onverbiddelijk.

Robespierre nam nu het woord:

— U ziet de zaak juist in, burger Cimourdain.

U krijgt het toezicht over een jongen man. U hebt het zedelijk overwicht van den leeftijd over hem, want u bent ongeveer tweemaal zoo oud als hij. U moet hem leiden, maar met beleid. Naar het schijnt heeft hij militaire talenten, alle rapporten over hem stemmen op dat punt overeen. Hij maakt deel uit van een troep, die van het leger van den Rijn naar de Vendée is gedetacheerd. Sinds hij daar is, heeft hij getoond, beleid en moed te bezitten. Zijn colonne heeft al uitstekend werk verricht. Sinds veertien dagen houdt hij dien ouden markies de Lantenac in bedwang. Hij laat hem geen rust, hij drijft hem voor zich uit, in de richting van de kust; heeft hij hem eenmaal daar, dan is zijn leger boeren met gemak uit elkaar te slaan. Lantenac heeft al de streken en sluwheden van een ouden generaal, bij al den vermetelen durf van een jongen aanvoerder. Deze jonge man heeft ook al vijanden en benijders, tot de laatste behoort adjudant-generaal Léchelle.

— Die Léchelle, interrumpeerde Danton, wil generalissimus worden en wij hebben nog niet veel anders van hem gehoord, dan die woordspeling met zijn naam: alleen met behulp van Léchelle ((de ladder) zou je hierbij en daarbij kunnen. Heel aardig, jammer maar dat hij aan alle kanten klop krijgt, die Léchelle. In plaats van overal kom je met hem nergens bij.

— En Léchelle heeft zich in het hoofd gezet, dat niemand dan hij den ouden Lantenac mag verslaan. Het ongeluk van den oorlog in de Vendée zit juist in die onderlinge naijver. Onze soldaten zijn helden, maar zij worden op erbarmelijke wijze aangevoerd. Daar heb je het geval met den huzarenkapitein Chambon, een brave, eenvoudige kerel, hij komt in Saumur en laat het *Ça ira* blazen en zoo wordt de stad ingenomen; hij had gemakkelijk meteen het naburige Cholet kunnen bezetten, maar er komen geen orders en hij kan dus verder niets uitrichten; men was weer bang, dat hij te veel naam zou maken. En zoo gaat het met alles. Daar moet verandering in komen. Met de gezagsregeling en de organisatie van de bevelvoering kan het niet zoo doorgaan als het nu is, want zij versnipperen maar de strijdkrachten en het maakt eenheid in de actie onmogelijk; een verbrokkeld leger is een verlamd leger; het is een rotsblok dat men tot gruis slaat. In het kamp van Paramé zijn alleen nog maar

leege tenten, niemand er in. Tusschen Trégyler en Dinan zijn een honderd kleine posten uitgezet, elk op zichzelf van geenerlei nut en waarvan men een divisie zou kunnen vormen die de heele kuststreek daar in bedwang hield. Léchelle en Parrein ontblooten de noordkust van troepen, zoo het heet om de zuidkust te beschermen, en laten het land zoodoende open voor de Engelschen. Zij spelen daarmede in de kaart van Lantenac, die er juist op rekent dat de opstand der boeren zal worden ondersteund door een Engelsche landing. De jonge kommandant van de expeditiecolonne zit dien Lantenac op de hielen en jaagt hem op en brengt hem rake klappen toe — maar zonder permissie van Léchelle, die zijn chef is: Léchelle geeft dan ook te kennen, dat hij zeer ontevreden over hem is. De meeningen over dezen jongen man zijn wel erg verdeeld. Léchelle vindt dat hij den kogel verdient en onze commissaris Prieur van de Marne draagt hem voor als adjudant-generaal in Léchelle's plaats.

— Het schijnt, dat die jonge man ongewone eigenschappen heeft, zei Cimourdain.

— Maar hij heeft één fout!

Deze interruptie was van Marat.

— Welke? vroeg Cimourdain.

— Zachtmoedigheid, zei Marat.

En hij lichtte nader toe:

— Hij is flink in den strijd, maar daarna, dus als er juist het beste werk te doen is, te zacht. Dat speelt maar den grootmoedige, schenkt maar pardon en lijfsbehoud, beschermt monniken en nonnen, beveiligt de wijven en de dochters van de aristocraten, laat krijgsgevangenen los, stelt koningsgetrouwe priesters in vrijheid.

— Een zeer ernstige fout, beaamde Cimourdain.

— Een misdaad, zei Marat.

— Soms, zei Danton.

— Dikwijls, zei Robespierre.

— Bijna altijd, vulde Marat aan.

— Wanneer het vijanden der revolutie betreft, dan *altijd*, zei Cimourdain.

Marat wendde zich tot Cimourdain.

— En wat zou je dan doen met een republikeinsch aanvoerder, die om iets te noemen een aanvoerder van de koningsgezinden de vrijheid schonk.

— Ik zou met Léchelle zeggen: den kogel.

— Of de guillotine, zei Marat.

— Men zou hem zelf kunnen laten kiezen, zei Cimourdain.

Danton begon luid te lachen.

— Ik mag het eene even graag als het andere, zei hij. Jammer, dat altijd maar het een of het ander is toe te passen.

— Jij bent in elk geval voor je zelf zeker van het een of het ander, bromde Marat. En zijn blik, van Danton afdwalend, richtte zich weer op Cimourdain.

— Dus, burger Cimourdain, — weet wat je zegt, want in de opdracht die je hier krijgt, zou zich zoo iets kunnen voordoen — als een republikeinsch aanvoerder zijn plicht zoo verzaakt dan zou je hem straffen met den dood?

— Binnen vier en twintig uur.

— Goed, hernam Marat, dan ben ik het eens met Robespierre, dat we burger Cimourdain tot gedelegeerde commissaris van het Comité du salut public bij den commandant van de expeditie-colonne van het kustleger moeten benoemen. Hoe heet ook weer die commandant?

Robespierre antwoordde:

— Het is een gewezen edelman.

En hij begon in 't dossier, dat op tafel lag, te bladeren.

— Ja, laten wij den ex-priester opdragen den gewezen edelman te controleeren. Ik wantrouw een priester die op z'n eentje aan het werk is, ik wantrouw ook een edelman, die op zijn eentje aan het werk is; maar wanneer ze samen zijn en elkander in het oog houden, dan ben ik niet bang; de een past op den ander, en alles loopt best, zei Danton.

De verontwaardiging, die aan Climourdain's oogopslag eigen was, vlamde feller op, maar zeker, omdat hij Danton's opmerking in den grond juist vond, ging hij er niet op in, maar zeide met verheffing van zijn harde strenge stem:

— Als de aanvoerder, die onder mijn toezicht gesteld, zich aan een zoo ernstig vergrijp schuldig maakt — de doodstraf.

Robespierre, nog in het dossier bladerend zei nu:

— Hier heb ik den naam. Burger Cimourdain, de kommandant, over wien u volle macht wordt verleend, is een gewezen burggraaf. Hij heet Gauvain.

Een lijkkleur vloog over Cimourdain's gelaat.

— Gauvain! riep hij, met ongeveer dezelfde verbaasde ontsteltenis als de markies de Lantenac had doen blijken, toen hij de tweede onderteekening las op het biljet dat hem vogelvrij verklaarde.

Marat ontging het niet, welken indruk die naam scheen te maken op Cimourdain.

— Burggraaf Gauvain? herhaalde Cimourdain.

— Ja, zei Robespierre.

— Is daar wat bijzonders mee? vroeg Marat. Cimourdain strak aankijkend.

Toen niemand antwoordde, vervolgde Marat:

— Burger Cimourdain, neemt gij de opdracht van commissaris bij kommandant Gauvain aan, op den grondslag dien u zelf hebt aangegeven? Hebben we elkander goed begrepen?

— Ik neem het aan, antwoordde Cimourdain.

Hij was nog bleeker geworden.

Robespierre nam de pen op en schreef in zijn duidelijk en correct schrift vier regels op een vel papier met het hoofd: „Comité du salut public" (Comité van openbaar welzijn), onderteekende het stuk, en reikte het papier en de pen toe aan Danton; deze teekende en na hem Marat, die zijn oog niet van Cimourdain kon afhouden.

Robespierre, het stuk terugnemende, dateerde het en overhandigde het aan Cimourdin, en deze las het volgende:

Jaar II van de Republiek.

„Hierbij wordt volmacht verleend aan burger Cimourdain, gedelegeerd commissaris vanwege het Comité du salut public, bij burger Gauvain, commandant van de expeditie-colonne van het kustleger.

Robespierre — Danton — Marat.

En onder de onderteekeningen:

28 Juni 1793.

De revolutionaire kalender — of te wel burgerlijke kalender, — was op dit tijdstip nog niet wettelijk ingevoerd, dat zou eerst gebeuren op 5 October van dat jaar, op voorstel van Romme.

Onderwijl Cimourdain las, sloeg Marat hem scherp gade.

— Natuurlijk moet dit nog nader gepreciseerd en bekrachtigd worden door een decreet van de Conventie

of door een speciaal arrest van het Comité du salut public. Ik acht dat noodig.

— Burger Cimourdain, vroeg Robespiere, waar woont u?

— Cour du Commerce.

— Hé, ik ook, zei Danton, we zijn dus buren.

Robespierre vervolgde:

— Er is geen oogenblik te verliezen. Morgen krijgt u uw formeele opdracht, geteekend door alle leden van het Comité du salut public. Dit stuk hier is een bevestiging van uw opdracht het is uw geloofsbrief om u te legitimeeren bij de vertegenwoordigers op zending, Philippeaux, Prieur van de Marne, Levointre, Alquier en de overigen. Wij weten wie u bent. Uw macht is onbeperkt. U kunt Gauvain generaal maken of hem ter dood laten brengen. U hebt uw opdracht morgen om drie uur. Wanneer denkt u dan te kunnen vertrekken?

— Om vier uur, zei Cimourdain.

De vergadering werd gesloten en ieder ging zijns weegs.

Toen Marat thuis kwam, gaf hij Simonne Evrard, zijn huishoudster te kennen, dat hij den volgenden dag naar de vergadering van de Conventie zou gaan.

DERDE BOEK

DE CONVENTIE.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Conventie.

I.

Wij naderen den hoogen bergtop.

De Nationale Conventie rijst voor ons op.

De blik wordt strak bij iets zoo ontzaglijks.

Nooit is aan de kimmen der menschheid iets verheveners verschenen.

Er is een Himalaya en er is een Conventie.

De Conventie is misschien het hoogtepunt der geschiedenis.

Bij haar leven — want ook instellingen leven — gaf men zich geen rekenschap van wat zij was. Het was juist haar grootheid die den tijdgenooten ontging; men beefde te zeer voor haar om die grootheid te kunnen zien — men was te bang om te kunnen bewonderen. Al wat groot is slaat met heiligen afschrik. Het middelmatige en wat daar even bovenuit steekt bewonderen is gemakkelijk; maar wat te groot en te hoog is, een genie zoowel als een gebergte, een daad zoowel als een meesterwerk, doet, van te dichtbij gezien, duizelen. Iedere bergtop schijnt al te overdreven hoog. Daarnaar opstijgen is vermoeiend. Men raakt buiten adem op de steilten, men glijdt uit op de hellingen, men bezeert zich aan ruwheden, die juist schoonheden zijn; schui-

mende stortvloeden trekken het oog naar peillooze afgronden; de gedachte daarnaar op te klimmen doet evenzeer duizelen als de gedachte aan den mogelijken val. Vandaar meer vrees dan bewondering. Men ontwaart dit zonderlinge gevoel: tegenzin in het groote. Men ziet de afgronden, maar het wonderschoone blijft onopgemerkt; men ziet het monster, en is blind voor het wonder. Zoo is het geweest met het oordeel der tijdgenooten over de Conventie. De Conventie werd schuw begluurd door bijzienden; zij, geschapen om te worden aanschouwd door arenden.

Thans zien wij haar in perspectief en zij teekent aan den diepen hemel, in een door kleine dingen niet meer benevelde verafheid, het ontzaglijk profiel van de Fransche revolutie.

II.

14 Juli — Verlossings' geboortedag.
10 Augustus — der oude wereld oordeelsdag.
21 September — der herboren wereld opstandingsdag.
21 September — dagevening, gelijkmaking, evenwicht. *Libra.* De weegschaal. In dit teeken van gelijkheid en gerechtigheid is, naar het woord van Romme, de republiek ontstaan. Een sterrenbeeld bracht de blijde boodschap, was haar heraut.

De Conventie is de eerste incarnatie van god-het-volk. Met de Conventie begint de nieuwe geschiedenis en de nieuwe toekomst.

Iedere gedachte zoekt een zichtbaar omhulsel, ieder beginsel een tastbare uitdrukking, elke god wil zijn kerken, elk dogma zijn tempel. Toen na het scheppingswoord, er zij een Conventie, de Conventie er was, deed zich als eerste probleem de vraag voor: waar zij zou zetelen.

Men koos eerst de Manège (later de Tuileries). Men richtte die in tot vergaderzaal, liet deze decoreeren door kunstdictator David, zette er symmetrische rijen banken neer, sloeg er een vierkant podium op, sperde vierkante ruimten af voor het publiek, daarom publieke tribunes geheeten, en installeerde in deze Romeinsche schouwburgtent met haar Grieksche draperieën de Conventie, huisvestte in dat samenspel van meetkunst en rechtlijnigheid den stormvloed. Op de tribune werd met grijze verf de roode muts

geschilderd. Tot groot vermaak van de royalisten, die meenden hun buik te moeten vasthouden van het lachen om die grijze roode muts, om die heele vergaderzaal met haar gesimuleerde mooiheden, dat monument van bordpapier, dat heiligdom van papiermaché, dat pantheon van modder aangemaakt met spuug! Wat zou dat vooze kermisspel spoedig in elkaar moeten zakken! Alles was er onecht, namaak en schijn — de kolommen waren van hout, de gewelven van planken, de basreliefs van stopverf, de standbeelden van krijt, het marmer geschilderd en de muren van zeildoek; en in deze wankele noodwoning heeft Frankrijk werk voor de eeuwigheid opgebouwd.

Toen de Conventie in deze Manègezaal haar zittingen begon, waren de wanden er bedekt met biljetten, waarmee bij de terugkomst van Varennes heel Parijs was overstroomd. Op het eene las men: „De koning komt terug. Stokslagen, wie hem toejuicht, aan de galg wie hem uitjouwt." — Op een ander: „Stilte en hoeden ophouden. Hij komt voorbij zijn rechters." — Op weer een ander: „De koning heeft het volk tot mikpunt gehad. Hij heeft er op geschoten wat hij kon. Nu is het volk aan de beurt." — Op nog een ander: „De wet! De wet!" Tusschen deze muren richtte de Conventie Lodewijk XVI.

In de Tuileries, waarin de Conventie van 10 Mei 1793 af zitting hield, en die met hun nieuwe bestemming een nieuwen naam kregen, dien van Palais Royal, besloeg de vergaderzaal de geheele ruimte tusschen het Klokkepaviljoen, dat den naam kreeg van Eenheidspaviljoen, en het paviljoen van Marsan, van toen af Vrijheidspaviljoen genoemd: Het Paviljoen Flora kreeg den naam van Gelijkheids-paviljoen. Men kwam in de vergaderzaal langs de groote trap, het meesterwerk van Jean Bullant. De gelijkvloersche ruimte van het paleis onder de vergaderzaal, die de geheele eerste verdieping innam, was een langwerpig vierkante zaal, die er uitzag als een bivak, en gevuld was met de in rotten gezette geweren en de veldbedden der soldaten van alle wapens, die de wacht hielden over de Conventie. De vergadering had een eerewacht, de „grenadiers van de Conventie" genoemd.

Een driekleurig lint was de slagboom tusschen dit bolwerk der revolutie en den tuin, waarin het volk kwam en ging.

III.

Laten wij de beschrijving dezer vergaderzaal voltooien. Alles is van belang aan deze ontzaglijke plaats.

Wat bij het binnenkomen het eerst het oog trof, dat was een groot beeld der Vrijheid, staande tusschen twee breede ramen.

Twee-en-veertig meter lengte, tien meter breedte, elf meter hoogte, dat waren de afmetingen van de ruimte, die de schouwburgzaal was geweest van den koning en die nu het tooneel werd van de revolutie. De sierlijke, prachtige zaal, door Vigarani gebouwd voor het hof, werd geheel bedorven door een lompe stellage, in '93 daar in elkaar getimmerd om het volk op te nemen. Deze stellage, een reeks publieke tribunes boven elkaar vormend, had — bijzonderheid die waard is vermeld te worden — als eenig steunpunt één poot. Die poot was uit een stuk en had een omvang van tien meter. Weinig caryatiden hebben een carrière gehad als dit blok — het heeft jarenlang den woeligen last der revolutie gedragen. Het heeft getrild onder het applaus en de geestdrift, onder de uitbarstingen van hoon en beschimping, onder rumoer en tumult, onder den woesten chaos der hartstochten en der losgebroken volkswoede. Het is niet bezweken. Het heeft onder alles stand gehouden. Na de Conventie heeft het nog den Raad der Ouden aanschouwd. De 18e brumaire heeft het van zijn functie ontheven.

Percier heeft toen dezen monsterpilaar van hout vervangen door zuilen van marmer, die minder duurzaam zijn gebleken.

Bouwmeesters hebben soms vreemdsoortige idealen; dat van den ontwerper der rue Rivoli was: de kromme baan van een kanonskogel, dat van den bouwmeester van Karlsruhe: een waaier; en dat van den architect, die de zaal heeft gebouwd, waarin de Conventie 10 Mei 1793 voor het eerst vergaderde, schijnt een groote schuiflade te zijn geweest; zij was lang, hoog en vlak. Langs een der lengtezijden van het langwerpig vierkant was een groot halfrond podium aangebracht, met amphitheatersgewijs boven elkaar de banken der afgevaardigden, zonder tafels of lessenaars; Garan-Coulon, die altijd zat te schrijven, schreef op zijn knie; recht tegenover de banken de spreektribune, vlak voor de tribune het borstbeeld van Lepelletier-Saint-

Fargeau, en achter de tribune de zetel van den voorzitter. De kop van het borstbeeld stak boven den rand van de tribune uit, dat was hinderlijk, daarom werd het later weggenomen.

Het amphitheater der afgevaardigden bestond uit negentien, in halve cirkels, achter en boven elkaar opgestelde rijen banken, die aan weerskanten tot in de hoeken der zaal reikten. In de zaal, aan den voet van de tribune, bevonden zich de zaalwachters.

Naast de tribune hing aan den eenen kant van den muur een groot plakaat in zwarte lijst, negen voet hoog; op dat plakaat stond, in twee kolommen, gescheiden door een soort scepter, de declaratie der rechten van den mensch; aan den anderen kant van de tribune bleef de muur aanvankelijk leeg, maar later kwam ook daar zoo'n plakaat in zwarte lijst te hangen, bevattende den tekst van de grondwet van het jaar II, ook in twee kolommen of bladzijden verdeeld, met als scheidingslijn een zwaard. Boven de tribune, vlak boven het hoofd van den spreker, golfden drie groote driekleurvlaggen, met een soort altaar tot steunpunt; op dat altaar las men: De Wet. Achter het altaar verhief zich als wachter van het vrije woord, een zuil, die een roedenbundel met bijl, een enorme Romeinsche fasces, voorstelde. Tegen de muren stonden in de hoogte groote beelden, allen met het gezicht naar het amphitheater. Rechts van den voorzitter stond Lycurgus, links Solon; aan den kant van de Bergpartij stond Plato. Deze beelden hadden elk als voetstuk eenvoudig een vierkant blok. Deze blokken rustten op een breede vooruitspringende kroonlijst, die rond liep door de geheele zaal en de afscheiding vormde tusschen de vergadering en het publiek, dat gewoon was op deze kroonlijst te leunen.

De zwarthouten lijst om het plakaat met de rechten van den mensch reikte tot aan de kroonlijst en brak de symmetrie van het geheel, een hinderlijke afwijking van de rechte lijn, waaraan Chabot zich ergerde. „'t Is leelijk", zeide hij tot Vadier.

De hoofden dezer beelden waren om den andere gekroond met een eiken- en een lauwerkrans.

Een licht-groene draperie, waarop in donkergroen gelijke kransen waren geschilderd, hing in wijde, rechte plooien van de omloopende kroonlijst af en bedekte de wanden van de vergaderzaal tot op den

grond. Boven deze draperie waren de muren wit en kaal, en daarin in de hoogte, waren als uitgehakt met een reuzenbijl, en zonder lijstwerk of leuningen, in twee verdiepingen, de publieke tribunes, de ondersten vierkant, de bovensten rond; volgens den regel, immers Vitrucius, de koning der Romeinsche bouwmeesters, was door de revolutie niet onttroond, waren de archivolten aangebracht boven de architraven. Aan elk der beide lengtezijden van de zaal waren tien zulke publieke tribunes, en aan weerskanten aan het uiteinde twee buitengewoon groote loges; in het geheel vieren-twintig. Daar zat het publiek opeengepakt.

De toehoorders van de onderste tribunes konden op de randen en uitspringende punten gaan staan als op een soort galerij. Een lange, ijzeren stang, stevig bevestigd op elleboogshoogte, diende als leuning voor de bovenste tribunes en beveiligde de voorste rij toeschouwers tegen het dringen dergenen achter hen. Toch werd eens een persoon van de tribune gedrongen, hij viel naar beneden en kwam zoo'n beetje terecht op Massieu, gewezen bisschop van Beauvais, bracht er daardoor het leven af en riep: Kijk, zoo'n bisschop is toch ergens goed voor!

De vergaderzaal van de Conventie kon tweeduizend menschen bevatten, en bij bijzondere gelegenheden bleken er wel drieduizend in te gaan.

De Conventie vergaderde overdag en des avonds.

De zetel van den voorzitter had een gebogen rugleuning met vergulde kopspijkertjes. Zijn tafel steunde op vier, aan één poot in het midden verbonden gevleugelde monsters, die afkomstig schenen uit de openbaringsvizioenen van den apostel Johannes om mee te doen in de revolutie. Zij schenen afgespannen te zijn van den wagen van Ezechiel om de kar van Sanson te trekken.

Op de tafel van den voorzitter bevond zich een groote bel, haast een bengel, een zware koperen inktkoker, en een in perkament gebonden foliant — het notulenboek.

Menigmaal werd deze tafel besprenkeld met de bloeddruppels van pas afgeslagen en op een piek gestoken menschenhoofden.

Men kwam op de tribune langs een trap van negen treden. Die treden waren hoog, steil en nogal moeilijk te beklimmen; Gensonné struikelde eens op die trap

De Nationale Conventie.

bij het naar boven gaan en mopperde toen iets van „net de trap van een schavot".

— Om je te oefenen, leer 't maar vast ! schreeuwde Carrier hem toen toe.

Waar de muur al te kaal was, in de hoeken van de zaal, had de architect fasces-ornamenten aangebracht, en zoo zag men naar alle kanten bijlen.

Rechts en links van de tribune stonden op breede voetstukken twee candelabres van twaalf voet hoogte, elk met vier paar quinquetlampen. In iedere publieke loge was een soortgelijke candelabre. Op de voetstukken dezer candelabres waren ringen uitgehouwen, die de volksmond „halsbanden van de guillotine" noemde.

De achterste banken der afgevaardigden reikten bijna tot aan de kroonlijst der publieke tribunes; de afgevaardigden en het publiek konden daar met elkaar praten.

De uitgangen der publieke tribunes leidden naar een doolhof van gangen, waar het soms woest toeging.

Het Tuilerieënpaleis was voor de Conventie weldra te klein; het te veel werd ondergebracht in de omgelegen heerenhuizen, zooals dat van Longueville en dat van Coigny. Naar dit laatste werd na den 10en Augustus, als men ten deze een desbetreffenden brief van lord Bradford mag gelooven, uit het Tuileriënpaleis, het koninklijk meubilair overgebracht. Twee maanden duurde het voor men het heele paleis leeg had.

De comité's, zooveel als ministerieele departementen, hadden hun bureaux in andere gedeelten van het Tuilerieën-complex; in het Paviljoen-Egalité waren ondergebracht de comité's van wetgeving, landbouw en handel; in het Paviljoen-Liberté die van marine, koloniën, financiën, de dienst der assignaten, en salut public; in het Paviljoen-Unité het comité van oorlog.

Het Comité van algemeene veiligheid stond in directe gemeenschap met het Comité de salut public door een donkere gang, waarin dag en nacht een lantaarn brandde, en waar de spionnen van alle partijen in- en uitliepen. Hier werd altijd fluisterend gesproken.

De balie van de Conventie werd herhaaldelijk verplaatst. Gewoonlijk bevond ze zich rechts van den voorzitter.

De beide verticale beschotten, die aan de beide uithoeken der zaal links en rechts de concentrische halve cirkels van het amphitheater afsloten, lieten

tusschen zich en den muur twee lange, smalle wandelgangen vrij, die men kon verlaten door twee sombere vierkante deuren.

De afgevaardigden gingen rechtstreeks de zaal binnen door een deur op het terras des Feuillants.

De vergaderzaal, bij dag onvoldoende verlicht door grauwe vensters en bij avond slecht verlicht door het rosse schijnsel der lampen met vlammen als flambauwen, had bij beiderlei schemering iets triestigs en neerdrukkends. Deze halve verlichting gaf overal in de heele ruimte groote, spookachtige slagschaduwen, die de zaal vulden met onrustige, naargeestige ongezelligheid; vooral de zittingen bij lamplicht waren luguber. Men kon elkaar niet zien; van het eene eind der zaal naar het andere, van de rechterzijde naar de linker, scholden, hoonden en dreigden groepen onduidelijke gedaanten elkaar. Men kon er over elkaar vallen zonder elkaar te herkennen. Eens liep Laignelot, naar de tribune gaande, in de loop van boven naar beneden tusschen de banken, iemand tegen het lijf. — Pardon Robespierre, zei hij. — Voor wien zie je me aan? snauwde een heesche stem. — Pardon Marat, zei Laignelot.

Beneden, rechts en links van den voorzitter, bevonden zich twee gereserveerde tribunes — want, het moge vreemd klinken, de Conventie had ook bevoorrechte toeschouwers. Deze tribunes waren de eenige die een draperie hadden. De tribunes voor het volk waren kaal en naakt.

Het geheel was een toonbeeld van felheid, woestheid en regelmaat. Correctheid in het onstuimige — het is in weinig woorden eigenlijk de heele revolutie gekarakteriseerd. De zaal van de Conventie was het typisch voorbeeld van wat sindsdien in de kunst „stijl messidor" wordt genoemd. Het geheel was massief en krachteloos, overladen en toch leeg. De bouwmeesters van dien tijd verwarden symmetrie met schoonheid. Het laatste woord van de Renaissance was gesproken onder Lodewijk XV en nadien was er een reactie ingetreden. Men had het statige overdreven tot doodsche stijfheid, men was zoo zuiver geworden dat men vervelend werd. Ook in de bouwkunst kan men preutsch zijn. Na de zwelgende orgiën van vorm en kleur in de achttiende eeuw, had de kunst zich op streng dieet gesteld en veroorloofde zich alleen nog maar de rechte

lijn. Dit soort van vooruitgang voert op bedenkelijke wijze in de richting van leelijkheid. De kunst met als eenig model het skelet, dien kant ging het op. Dat zijn de gevolgen van zulk soort matigheid en onthouding; de stijl wordt zoo sober dat hij ontoonbaar wordt van magerte.

Buiten alle politieke hartstocht om, alleen al door haar inrichting en haar aankleeding, maakte deze zaal, zooals zij was toen de Conventie er vergaderde, op den toeschouwer een onbehagelijken indruk.

Men herinnerde zich onwillekeurig de vroegere vroolijke pracht hier, het oude tooneel, de loges omgeven door guirlandes, het hemelsblauwe plafond, de geslepen luchters, de girandoles vonkelend als diamant, de in luchtige plooien hangende wanddraperieën, het gewemel, waar men het oog wendde, van amors en nymfen, heel die idylle van vorstelijke pracht en galante sierlijkheid, schilderwerk en beeldhouwwerk en verguldsel, welke met haar levenslustigen, dartelen glimlach eens deze thans zoo strenge en harde ruimte gevuld had, waar men nu overal rondom zich scherpe hoeken zag, rechtlijnig, koud en snijdend als vlijmend staal; het was min of meer iets als de rococomeester Boucher geguillotineerd door den kunstdictator der revolutie David.

IV.

Maar wie de vergadering zag dacht niet meer aan de zaal. Wie het drama aanschouwde had geen oog meer voor het tooneel. Bij deze herschepping van de aarde was het woest, maar het was niet ledig. Over den chaos zweefde de geest van een schare helden en in hun schaduw wroette een bende satans. Daar worstelden leeuwen en tijgers met hyena's en reptielen. Daar wriemelden, botsten, tergden, dreigden elkander, vochten en leefden al die strijders, thans voor ons nog maar schimmen.

Elke opsomming is hier een wapenschouw over titans.

Als uiterste rechterzijde de Girondijnen, het legioen der denkers; als uiterste linkerzijde de Bergpartij, een schare athieten.

Onder de eersten *Brissot*, die de sleutels van de Bastille in ontvangst had genomen; *Barbaroux*, wien

de hulptroepen van Marseille gehoorzaamden; *Kervélégan*, die over het bataljon van Brest beschikte, dat ingekwartierd was in de voorstad Saint-Marceau; *Gensonné*, die het oppergezag van de volksvertegenwoordigers over de generaals had doen decreteren; de fatale Guadet, de Danton der Gironde, wien eens in een nacht, toen hij de wacht had in de Tuileries, de koningin het slapende kroonprinsje had laten zien, Guadet kuste het voorhoofd van het kind, maar deed het hoofd van den vader vallen; Salles, de phantastische onthuller van vriendschappelijke relaties van de Bergpartij met Oostenrijk; Sillery, de gebochelde van de rechterzijde, zooals Couthon de lambeenige was van de linkerzijde; Lause-Duperret, die, door een journalist voor *schurk* uitgemaakt, dien journalist bij zich te eten vroeg met de woorden: „Ik weet dat *schurk* eenvoudig zeggen wil: iemand, die niet net zoo denkt als wij"; Rabaut-Saint-Etienne, die zijn almanak voor 1790 had laten beginnen met de verzekering: „De revolutie is nu uit"; Quinette, die een der felste vijanden van Lodewijk XVI geweest was; de Jansenist Camus, die het „burgerlijk wetboek voor de geestelijkheid" redigeerde, aan de wonderen van den diaken Paris geloofde en alle nachten lag te bidden voor een zeven voet hoog Christusbeeld, dat in zijn kamer aan den wand was genageld; Fauchet, een priester, die met Camille Desmoulins den 14en Juli, den val der Bastille, had geschapen; Isnard, die de misdaad beging zich het ontstelteniswekkende woord, als zou Parijs als een gewone stad verwoestbaar zijn, te laten ontvallen op 't oogenblik dat Brunswijk in aantocht aan het hoofd van Pruisische legers, verklaarde: „Parijs wordt neergebrand;" Jacob Dupont, de eerste die uitriep: „ik ben atheïst" en toen van Robespierre ten antwoord kreeg: „Het atheïsme is aristocratisch"; Lanjuinas, de harde, scherpzinnige, kloeke Bretagner; Ducos, de Euryalus (vriend tot in den dood) van Boyer-Fonfrède; Rebecqui, de Pylades (onafscheidelijke metgezel) van Barbaroux, en die zijn mandaat neerlegde omdat Robespierre nog altijd niet was geguillotineerd; Richaud, die zich tegen het voortbestaan der secties verzette en hun opheffing eischte; Lasource, die den gevaarlijken stelregel: Wee de volken die dankbaar zijn! had uitgesproken, en aan den voet van het schavot zichzelve zou tegenspreken met dit

hooghartig woord, dat hij van die plaats de Bergpartij in het gezicht slingerde: „Wij sterven omdat het volk slaapt, als het wakker wordt, is het uw beurt"; Birotau, die de afschaffing van de onschendbaarheid der volksvertegenwoordigers bewerkte en daarmee zonder 't weten den valbijl smeedde en het schavot oprichtte voor zichzelf; Charles Vilette, die zich verschool achter dit fiere protest: „Stemmen met 't mes op de keel, dat doe ik niet"; Louvet, de schrijver van *Faublas*, die eindigen zou als boekverkooper in 't Palais-Royal, met Lodoïska achter de toonbank; Mercier, de schrijver van het *Tableau de Paris*, even schilderachtig als zijn uitroep: „Alle koningen hebben den 21sten Januari in hun hals voelen kriebelen"; Marec, die zich zoo bezorgd maakte over de „fractie der oude grenzen;" de journalist Carra, die op het schavot tot den beul zei: „Vervelend nou dood te moeten, 'k had zoo graag het vervolg willen zien"; Vigée, die zich grenadier noemde uit het tweede bataljon van Mayenne-et-Loire, en die, toen hij van de publieke tribunes af werd uitgejouwd en bedreigd, uitriep: „Ik stel voor bij het eerste protest van de tribunes maar niet meer te vergaderen en met z'n allen met de sabel in de vuist op Versailles af te gaan!" Buzot, weggelegd voor den hongerdood; Valazé, voorbeschikt voor zijn eigen ponjaard; Condorcet, die als een hond zou omkomen te Bourg-la-Reine, herdoopt in Bourg-Egalité, verraden door den „Horatius" dien hij in den zak had; Pétion, door het noodlot uitverkoren om te worden aangebeden door de menigte in 1792 en twee jaar later op de vlucht te worden verslonden door de wolven; nog twintig anderen; Pontécoulant, Marboz, Lidon, Saint-Martin, Dussaulx, die Juvenalis had vertaald en den veldtocht in Hannover had meegemaakt, Boileau, Bertrand, Lesterp-Beauvais, Lesage, Gomaire, Gardien, Mainvieille, Duplantier, Lacaze, Antiboul, en aan hun hoofd een Barnave die Vergniaud heette.

En aan den anderen kant bij de Montagne of Bergpartij, Antoine Louis Leon Florelle de Saint-Just, bleek, met laag voorhoofd, regelmatige trekken, mysterieus oog, melancholicus, drie en twintig jaar oud; Merlin van Thionville, door de Duitschers genoemd Feuer-Teufel, „de vuurduivel"; Merling van Douai, schuldig aan het ontwerpen van de wet der verdachten;

Soubrany, dien het volk van Parijs op 1 Prairial (20 Mei 1795) zich tot generaal koos; de ex-priester Lebon, wiens hand, die eenmaal wijwater sprenkelde, nu den sabel voerde; Billaud-Varennes, die zich het rechtswezen der toekomst zoo dacht: geen rechters meer, alleen scheidsrechters; Fabre d'Eglantine, die een prachtige vondst deed: de republikeinsche kalender, zooals Rouget de Lisle een verheven inspiratie had: de Marseillaise, beiden met die eene schepping voor goed uitgeput; Manuel, de procureur van de Commune, die gezegd had: „Een koning dood beteekent niet een mensch minder"; Goujon, die bij de inneming van Tripstadt, van Neustadt en van Spiers was geweest en 't Pruisische leger op de vlucht had zien slaan; Lacroix, advocaat, herschapen in generaal, en zes dagen voor den 10en Augustus nog geridderd met het kruis van den Heiligen Lodewijk; Fréron, de venijnige zwetsende Thersites, zoon van Fréron, den kleingeestigen, giftigen Zoïlus van Voltaire en Rousseau; Ryhl, de onvermoeide snuffelaar in de ijzeren kast der Tuileriën, vol verondersteld van afgrijselijke geheimen van het koningschap, hij, die den algemeenen zelfmoord der revolutie moest aanschouwen en de hand aan eigen leven zou slaan op den sterfdag der republiek; Fouché, van buiten een kadaver en van binnen een satan; Camboulas, de vriend van Père Duchêne, en die Guillotin toevoegde: „U is van de club der Feuillanten, maar uw dochter is van de club der Jacobijnen"; Jagot, die hun, die er tegen opkwamen dat de gevangenen haast geen kleeren aan hadden, ten antwoord gaf: „Elke gevangene heeft toch een goed pak aan van steen"; Javogues, de lugubere delver in de praalgraven van Saint-Denis; Osselin, voorstander van vogelvrij-verklaringen, die zelf een vogelvrij-verklaarde verborgen hield, nml. madame Charry; Bentabolle, die toen hij voorzitter was, teekens gaf aan de publieke tribunes om te applaudiseeren of uit te jouwen; de journalist Robert, de man van mademoiselle Kéralio, welke juffrouw schreef: „Robespierre noch Marat komen ooit bij mij op bezoek; Robespierre kan komen als hij wil, maar Marat nimmer"; Garan-Coulon, die tijdens het proces tegen Lodewijk XVI, toen Spanje tusschenbeide kwam, hooghartig eischte, dat de Conventie zich niet zou verwaardigen 't geschrijf van een koning ten behoeve van een koning zelfs maar te lezen; Gré-

goire, tevoren bisschop en aanvankelijk de eerste christenen waardig, maar die later onder het keizerrijk als graaf Grégoire zijn republikeinsch verleden uitwischte; Amar, die zeide: „De heele aarde veroordeelt Lodewijk XVI. Bij wien dus in hooger beroep gaan? Bij de sterren dan maar"; Rouyer, die er den 21sten Januari tegen protesteerde, dat er van de Pont Neuf kanonschoten zouden worden gelost, zeggend: „Het hoofd van een koning moet als het hoofd valt, niet meer geluid maken dan 't hoofd van een ander mensch"; Joseph Chénier, broer van den dichter André Chenier; Vadier, een dergenen, die als ze het woord voerden, een pistool naast zich hadden liggen; Tanis, die eens met Momoro de volgende samenspraak had:

— Ik wou dat Robespierre en Marat vriendschap sloten, maar het moest bij mij thuis zijn. — Waar woon je dan? — In het gekkenhuis van Charenton: —O, dan begrijp ik het, anders zou het me een raadsel zijn geweest, betuigde Momoro; Legendre, de slachter der Fransche revolutie zooals Pride de slachter was geweest van de Engelsche revolutie; „Kom hier en ik maak je dood!" schreeuwde hij eens tegen Lanjuinais, die terugschreeuwde: „Laat dan eerst decreteeren dat ik een os ben"; Collot d'Herbois, de lugubere komediant met op zijn gezicht 't antieke tooneelmasker met twee monden, die ja en neen zeiden, die met den eene goedkeurde wat hij met den andere beschimpte, die Carrier vervolgde, om wat hij had gedaan in Nantes en Chalier verheerlijkte, omdat hij hetzelfde deed in Lyon, die Robespierre op de guillotine bracht en Marat in 't Panthéon: Génissieux, die de doodstraf gesteld wou hebben op 't dragen van de medaille „Lodewijk XVI de martelaar"; Léonard Bourdon, de schoolmeester wiens woning openstond voor den grijsaard uit het Juragebergte; Topsent, zeeman, Goupilleau, advokaat, Laurent Lecointre, koopman, Duhem, arts, Sergent, beeldhouwer, David, schilder, Joseph Egalité, prins. En nog anderen; zoo Lecointe-Puiraveau, die voorstelde Marat bij decreet onnoozel en kindsch te verklaren; Robert Lindet, terrorist, schepper van de reuzenpoliep, wier kop het Comité van openbare veiligheid was en die met haar een en twintigduizend vangarmen, revolutionaire comité's geheeten, heel Frankrijk omstrengelde; Leboeuf, aan wien Girey-Dupré in zijn „Kerstfeest der valsche patriotten" dezen vers-

regel had gewijd: „Leboeuf (de os) zag Legendre en begon te loeien"; Thomas Paine Amerikaan, (Engelschman, vert.) en tegenstander van hevige maatregelen: Anacharsis Cloots, Duitscher, baron, millionair, atheïst, Hébertist, naief; de onkreukbaar eerlijke Lebas, de vriend der Duplay's; Rouvére, een der weinigen die kwaad doen om kwaad te doen, en het bewijs leveren, dat er toch meer kunst om de kunst bestaat dan men wel g looft; Charlier, die eischte dat men aristocraten zou aanspreken met *u*; Tallien, droefgeestig en bloeddorstig, die door liefde gedreven den 9den thermidor zou teweegbrengen; Cambacérès, een procureur die prins zou worden; Carrier, een procureur die een verscheurend dier zou worden; Laplanche, die eens op een dag uitriep: „Ik eisch dat het alarmkanon het eerst het woord krijgt"; Thuriot, die wou dat er door de juryleden bij de revolutionaire rechtbanken mondeling zou worden gestemd; Bourdon de l'Oise, die Chambon tot een tweegevecht uitdaagde, Paine aanklaagde en zelf werd aangeklaagd door Hébert; Fayau, die het voorstel deed een „brandstichtingsleger naar de Vendée te sturen"; Tavaux, die den 13en April bijna de middelaar tusschen de Girondijnen en de Bergpartij was geworden; Vernier, die van de leiders der Girondijnen en der Bergpartij eischte dat zij als gewoon soldaat dienst zouden nemen in 't leger; Rewbell, die zich opsloot in Mainz; Bourbotte, wiens paard onder hem werd doodgeschoten bij de inneming van Saumur; Gimberteau, die het leger van de kuststreek Cherbourg aanvoerde; Jard-Panvilliers, die het leger van de kuststreek van La Rochelle aanvoerde; Lecarpentier, die het bevel had over het eskader van Cancale; Roberjot, het toekomstige slachtoffer van het verraad van Rastath; Prieur van de Marne, die te velde zijn oude epauletten van eskadrons-commandant droeg; Levasseur van de Sarthe, die met één woord Serrent, commandant van het bataljon van Saint-Armand, bewoog, zich dood te vechten; Reverchon, Maure, Bernard de Saintes, Charles Richard, Lequinio, en op den top dezer groep een Mirabeau, die Danton heette.

Buiten deze twee kampen en beide in bedwang houdend, stond een eenling, Robespierre.

V.

Beneden wrongen en kromden zich de Schrik, die

edel kan zijn, en de Bangheid, die laag is. Daar onder het tooneel der hartstochten, der heroïsmen, der toewijding, der razernijen, verdrong zich de triestige stoet der anoniemen. Het onderste, de bodem der vergadering heette de Vlaktepartij. Daar vond men al wat geen vasten grond onder zich voelde, al degenen die twijfelden, die aarzelden, die terugdeinsden, de besluiteloozen, de durfloozen, die alleen wisten van uitstel en afwachten; niemand of hij was bang voor iemand. De Bergpartij was een élite, de Girondijnen waren een élite; de Vlaktepartij was middenstof, menigte, veel maar weinig. De samenvatting, het kortbegrip, het geconcentreerde, verkleinde beeld van de Vlaktepartij was Sieyès.

Sieyès, een man die zijn bodemlooze holheid voor diepte hield. Hij was in zijn gang opwaarts blijven staan bij den derden stand en had niet kunnen opklimmen tot het volk. Sommige geesten zijn gedoemd bij alles halverwege te blijven steken. Sieyès schold Robespierre uit voor tijger en werd door dezen uitgescholden voor mol. Deze metaphysicus had het gebracht niet tot wijsheid, maar tot voorzichtigheid. Hij was geen strijder der revolutie, maar haar hoveling. Hij nam een schop en trok uit met het heele volk van Parijs naar het C. amp de Mars, om mee te helpen dit te bewerken en in orde te brengen voor het groote inwijdingsfeest der revolutie en liep naast Alexander de Beauharnais te trekken voor dezelfde kar. Hij spoorde aan tot ijver, dien hij zelf nooit betoonde. Hij voegde de Girondijnen toe: „Zorg dat uw partij het kanon aan haar zijde heeft." Er zijn denkers, die strijders zijn; dezulken kozen zooals Condorcet, de zijde van Verginaud, of, zooals Camille Desmoulins, die van Danton. Er zijn ook denkers, die tot elken prijs hun leven willen redden, dezulken schaarden zich om Sieyès.

Zelfs vaten met den edelsten wijn hebben hun droesem. Nog weer onder de Vlaktepartij was ook nog een groep — deze vormde het Moeras. Een stilstaande walgelijke poel van doorzichtig egoïsme. Daar bibberde de bevende bende van vreesachtigen in stomme afwachting van wat komen zou. Iets ellendigers kan men zich niet voorstellen. Alle schandelijkheden bijeen en niet de minste schaamte; boosaardigheid die haar oogenblik afwacht; wrok en wangunst

verborgen onder slaafsche dienstwilligheid. Zij waren vreesachtige hyena's; zij bezaten al den moed der lafhartigheid; zij waren het eens met de Girondijnen, doch steunden de Bergpartij, wijl zij die meer vreesden; de beslissing hing steeds van hen af; zij hielden het altijd met den sterkste; zij leverden Lodewijk XVI uit aan Vergniaud, Vergniaud aan Danton, Danton aan Robespierre, Robespierre aan Tallien. Toen Marat leefde nagelden zij hem aan de schandpaal, toen Marat dood was verheerlijkten zij hem. Zij steunden alles tot het oogenblik, waarop zij het in elkaar trapten. Hun handelen werd bestuurd door een instinct om al wat maar begon te wankelen den genadeslag toe te brengen. Daar zij uit beginselloosheid alleen steunden wat hun door sterkte verblufte, was in hun oog wankelen hen verraden — wat steun noodig had hoefde op hun steun niet te rekenen. Zij hadden de macht van het aantal, zij waren de dommekrachten, de vreesachtige gevreesden, driest in gevaarlooze laaghartigheid, vermetel in buiten schot blijvende gemeenheid.

Daardoor is de 31e Mei, de 11de prairial de 9de thermidor mogelijk geweest, treurspelen ingeleid door reuzen en tot ontknooping gebracht door dwergen.

VI.

Behalve deze mannen vol hartstocht waren er onder de leden der Conventie ook mannen, vervuld met droombeelden. De utopie was er vertegenwoordigd in al haar vormen, van haar strijdbaren vorm, die het schavot overlaadde, tot haar vreedzamen vorm, die om afschaffing van de doodstraf riep, maar steeds booze geest voor de tronen, beschermengel voor de volken. Naast geesten, die worstelden, waren er geesten die broedden. Sommigen hadden het hoofd vol van den oorlog, anderen van den vrede; een Carnot bracht veertien legers ter wereld; Jean Debry dacht een democratische wereldfederatie uit. Behalve vurige welsprekendheid, behalve het brullen en snerpen der stemmen bij het botsen der meeningen, was er ook een vruchtbaar stilzwijgen. Lakanal zei nooit een woord, en hij ontwierp in zijn geest een volledig stelsel van openbaar onderwijs; Lanthenas was een zwijger, en hij schiep de lagere school; Reveillière-Lepaux liet zich nooit hooren, en hij droomde ervan de philosphie in dezelfde mate gemeen-goed te maken, als de godsdienst dat

was. Anderen hielden zich bezig met meer bijzondere vraagstukken, bepaalden zich tot een of ander speciaal gebied, minder omvangrijk en practischer. Guyton-Morveaux maakte studie van de hygiëne in de ziekenhuizen, Maire van de afschaffing der zichtbare erfdienstbaarheden, Jean Bon Saint-André van de opheffing der gijzeling voor schulden en van alle schuldvordering bij lijfsdwang, Romme van de met zooveel argwaan ontvangen uitvinding van Chappe — de telegraphie; Duboë, van de ordening der archieven; Coren-Fustier van de oprichting van het Anatomisch kabinet en van het Museum van natuurlijke historie; Guyomard van de scheepvaart op de binnenwateren en de afsluiting van de Schelde. De kunst had in de Conventie haar fanatici en zelfs haar monomanen; den 21sten Januari, onderwijl op het Revolutieplein het hoofd viel van de monarchie, ging Bézard, afgevaardigde van de Oise, een schilderij van Rubens onderzoeken, juist ontdekt op een vliering in de rue Saint-Lazare. Artisten, redenaars, profeten, kolossen als Danton en volwassen kinderen als Cloots, strijders en denkers, mannen van de daad en mannen van de gedachte, allen hadden het oog gericht op hetzelfde doel: de vooruitgang. Daar gingen zij recht op af. De grootheid van de Conventie lag in haar zoeken naar het mogelijke in wat men noemt het onmogelijke. Aan haar eene uiterste hield Robespierre het oog gevestigd op het recht; aan het andere heild Condorcet het oog gevestigd op den plicht.

Condorcet was een man van bespiegeling en haar formuleering; Robespierre was een executieve natuur, een man van uitvoering en van de daad, en in de eindcrisissen van verouderde maatschappijen beteekent uitvoering soms uitroeiing. In de revoluties zijn, als bij de bergen tusschen den voet en den top, alle jaargetijden in regelmatige volgorde vertegenwoordigd, van den bloemrijken zomer tot den ijzigen winter, en elke zône brengt de wezens voort, die zich in haar klimaat in hun element voelen, van degene, die tieren in den zonneschijn, tot dezulken die leven in stormen en onweer.

VII.

Men wees elkaar den hoek in den linker couloir, waar Robespierre Garat, boezemvriend van Clavière,

het dezen laatste niet goeds voorspellende woord in 't oor had gefluisterd: „Waar Clavière gaat of staat, overal moet hij samenzweren". In datzelfde hoekje, dat zich zoo bij uitstek leende om persoonlijke ruzies onder vier oogen uit te vechten, had Fabre d'Eglantine Romme aangesproken en hem verweten, dat hij zijn kalender, den revolutionairen kalender, had vervalscht door de maand *Fervidor* te veranderen in *Thermidor*. Men toonde elkander de plaats waar op een rij dicht naast elkander de zeven afgevaardigden van de Haute-Garonne hadden gezeten, die, toen zij het eerst werden afgeroepen om te beslissen over het lot van Lodewijk XVI, achter elkander gestemd hadden als volgt: Maihle: de dood. — Delmas: de dood. — Projean: de dood. — Calès: de dood. — Ayral: de dood. — Julien: de dood. — Desascy: de dood. Het woord, dat sinds het bestaan der menschelijke justitie door de heele geschiedenis heen den galm van het graf van de wanden der rechtszalen heeft doen weerklinken. Men wees in dien fel-bewogen warklomp van gezichten met den vinger al die mannen aan, die bij diezelfde tragische gelegenheid hun stem met een treffend woord hadden toegelicht; Paganel, die gezegd had: „De dood. Dat is het eenige waarmee een koning zich nuttig kan maken"; Milaud, die gezegd had: „als de dood niet bestond, moest hij nu worden uitgevonden"; de oude Raffron du Trouillet, die gezegd had: „De dood en gauw een beetje"; Goupilleau, die geroepen had: „Het schavot en onmiddellijk. Treuzelen verzwaart 't sterven"; Sieyès, die zich bepaald had tot een triestig kortaf: „De dood"; Thuriot, die het beroep op het volk, voorgesteld door Buzot, had afgewezen: „Wat! Tallooze voorbereidende vergaderingen! Vierenveertig duizend rechtbanken! Een proces zonder einde! Het hoofd van Lodewijk XVI zou den tijd hebben grijs te worden vóór het zou vallen"; Augustin Bon Robespierre, die, na zijn broer zijn stem uitbrengend, uitriep: „Ik moet niets hebben van humaniteit, die de volken slacht en despoten ontziet. De dood! Uitstel verlangen is geen beroep doen op het volk, maar op de tirannen"; Foussedoire, die in de plaats was gekomen van Bernardin de Saint-Pierre, en gezegd had: „Ik gruw ervan menschenbloed te vergieten, maar het bloed van een koning is geen bloed van een mensch. De dood!" Jean Bon Saint-André, die gezegd had: „Geen volk vrij vóór

den dood van zijn tiran"; Lavicomterie, die deze stelling had verkondigd: Zoolang de tiran ademt, stikt de vrijheid. De dood"; Chateauneuf-Randon, die had uitgeroepen: „De dood van Lodewijk den Laatste!" Guyardin, die dezen wensch had uitgesproken: „Laat hem terdoodbrengen bij het ingetrapte tolhuis", doelende op den omvergehaalden troon; Tellier, die gezegd had: „Maak om den vijand te ontvangen een kanon, waar de kop van Lodewijk XVI in kan". En degenen, die tegen het doodvonnis stemden: Gentil, die gezegd had: „Ik stem voor opsluiting en dwangarbeid. Als we een Karel I maken, maken we een Cromwell"; Bancal, die gezegd had: „Ballingschap. Dan krijgen we den eersten koning ter wereld te zien die veroordeeld is met werken zijn brood te verdienen"; Albouys, die gezegd had: „Verbanning. Laat hem als een levende schim om de tronen spoken"; Zangiacomi, die gezegd had: „Achter de tralies met hem. Laat hem dienen voor opper-vogelverschrikker"; Chaillon, die gezegd had: „Laat hem leven. Ik wil geen doode, waarvan Rome een heilige zal maken". Onderwijl deze uitspraken van die strenge lippen vielen en de een na de ander werden opgenomen in de geschiedenis, zaten op de publieke tribunes gedecolleteerde en opgeschikte vrouwen met een lijst in de hand de stemmen te tellen en elke stem met speldeprikken aan te teekenen.

Waar de tragedie haar intrede heeft gedaan, daar blijven afschrik en medegevoel.

Op welk tijdstip van haar heerschappij men de Conventie ook zag, altijd zag men weer opnieuw het vonnis, dat zij geveld had over den laatsten Capet; het treurspel van den 21sten Januari scheen samengeweven met al hare handelingen. De ontzagwekkende vergadering was als vol van den geweldig gedreven wind, die was heengegaan over de oude fakkel van het koningschap en deze had uitgedoofd, nadat zij achttien eeuwen haar walmig licht had verspreid. Het eindvonnis aller koningen in dezen eenen koning was als het uitgangspunt van den algemeenen oorlog die de Conventie begonnen was tegen het verleden. Welke zitting van de Conventie men ook nam, altijd zag men er zich afteekenen de schaduw van het schavot van Lodewijk XVI. De aanwezigen verhaalden elkander hoe Kersaint zich verwijderde, hoe Roland zich verwijderde, hoe Duchâtel, afgevaardigde van de Deux-Sèvres, zich

zwaar ziek op zijn bed naar de vergaderzaal liet dragen en, zelf stervende, voor het leven van den koning stemde, iets waar Marat om moest lachen. En men zocht met de oogen den afgevaardigde, wiens naam voor de geschiedenis is verloren gegaan, die in deze zitting van zeven- en-dertig uren van vermoeidheid op zijn bank in slaap gevallen, toen het zijn beurt was om te stemmen, door een bode wakker gemaakt, de oogen half opende. De dood ! prevelde en weer indutte.

Op het oogenblik dat zij Lodewijk XVI ter dood veroordeelden, had Robespierre nog achttien maanden te leven, Danton nog vijftien maanden, Vergniaud nog negen maanden, Marat nog vijf maanden en drie weken, Lepelletier Saint-Fergeau nog één dag, 's Menschen leven is een korte, benauwde ademtocht.

VIII.

Het volk had een open venster op de Conventie: de publieke tribunes, en wanneer dat venster niet genoeg was, opende het zich de deur en stroomde de straat de vergadering binnen. Deze invallen van het volk in dit parlement zijn een der opmerkelijkste en treffendste vertooningen in de geschiedenis. Gewoonlijk droegen deze geforceerde bezoeken een vriendschappelijk karakter. De achterbuurt verbroederde zich met den ivoren stoel. Maar ook zulke vriendschapsbetuigingen moesten iets dreigend hebben bij een bevolking, die op een enkelen dag in drie uren tijds de kanonnen uit de arsenalen vermeesterd had en zich in het bezit had gesteld van veertig duizend geweren. Ieder oogenblik kwam bovendien een betooging de zitting onderbreken, meest 'n deputatie die had verzocht toegelaten te worden om verzoekschriften in te dienen, hulde te brengen, offers voor de bedreigde republiek aan te bieden. De eere-lans van de voorstad Saint-Antoine verscheen ook nu en dan in de Conventiezaal en dan gedragen door vrouwen. Een aantal Engelschen kwam een keer twintigduizend schoenen aanbieden voor de revolutionaire soldaten, die er geen hadden. „De burger Arnoux, aldus een bericht in de *Moniteur*, pastoor van Aubignan, commandant van het bataljon van de Drôme, heeft verzocht naar het front te mogen gaan en dat dan zijn pastorie voor hem open gehouden wordt." — De gedelegeerden der

secties brachten op draagbaren schotels, schalen, kelken, altaarsieraden, hoopen goud- en zilverwerk en verguld zilver binnen, die deze menigte in lompen voor het vaderland bij elkaar wist te krijgen, als belooning waarvoor zij permissie vroegen om voor de Conventie de carmagnole te mogen dansen. Chenard, Narbonne en Vallière kwamen in de zaal liedjes zingen ter eere van de Bergpartij. De sectie van den Mont-Blanc had er een buste van Lepelletier gebracht, en een vrouw zette een keer den voorzitter een roode muts op het hoofd, en werd toen door hem omhelsd; en nog meer van zulke berichten vindt men in de kranten van die dagen, als bijvoorbeeld deze: „De burgeressen van de sectie du Mail" wierpen bloemen „naar de wetgevers"; de „kweekelingen van het vaderland" kwamen met de muziek voorop de Conventie dank betuigen dat zij „de gulden eeuw had ingeluid"; de vrouwen van de sectie der Gardes-Françaises kwamen rozen aanbieden; de vrouwen van de sectie der Champs-Elysées stelden er een eikenkroon op; de vrouwen van de sectie du Temple kwamen een keer zweren, „dat zij nooit met een ander zouden trouwen dan met echte republikeinen"; de sectie Molière bood de vergadering een Franklin-medaille aan, en terstond werd voorgesteld en goedgekeurd die medaille aan de kroon van het Vrijheidsbeeld te hangen; de vondelingen, tot kinderen van de republiek verklaard defileerden door de zaal in hun nationale uniform; de jonge meisjes van de sectie Quatredouze verschenen er eens in het wit gekleed en den volgenden morgen berichtte de *Moniteur:* „Den voorzitter werd door een allerliefste jeugdige schoonheid een ruiker aangeboden". Degenen die bij zulke bezoeken juist aan het woord waren, spraken gewoonlijk een woord van welkom en soms kreeg het publiek daarbij vleitaal te hooren, als: Gij zijt onfeilbaar, o volk! Gij zijt smetteloos rein! Gij zijt verheven! — het volk is in sommige dingen net als de kinderen en houdt van zulk suikergoed. Soms ook doorliep het oproer de zaal; het kwam er woedend binnen en kwam er gekalmeerd weer uit, evenals de Rijn, die het meer van Constanz doorloopt, met slijk er zich in werpt en het kristalhelder weer verlaat.

Soms ook ging het daarbij niet zoo vreedzaam toe en moest Henriot zijn roosters om kogels te gloeien, voor de poort van de Tuilerieën laten neerzetten.

IX.

Tegelijkertijd dat de Conventie de revolutie ontketende in haar hevigste vormen, gingen van haar stroomen van beschaving uit over Frankrijk en over de wereld. Een vuurhaard, maar smeltoven en smidse. In deze kuip, waarin de terreur kookte, gistte de vooruitgang. Uit dezen chaos van donkere schaduwen en uit dit door stormen voortgejaagde wolkgevaarte kwamen machtige stralen licht voort, parallel aan de eeuwige wetten. Onvergankelijke stralen ter verlichting van komende eeuwen, en voor altijd het firmament der volken verhelderend, stralen van gerechtigheid, verdraagzaamheid in geestelijke dingen, goedheid, zedelijkheid, waarheid, liefde. De Conventie proclameerde dezen stelregel: „De vrijheid van den burger houdt op waar de vrijheid van een anderen burger begint", waarin met een paar woorden het geheele menschelijk samenlevingsbeginsel is samengevat. Zij maakte een einde aan het misverstand als zou de armoede geen eer maar een schande en een bewijs zijn van minderwaardigheid; en zij verklaarde het gebrek voor eerbiedwaardig; zij hief de hulpeloosheid der gebrekkigen op door de blinden en doofstommen van staatswege levensonderhoud te verstrekken; zij huldigde metterdaad de heiligheid van het moederschap door de ongehuwde moeder op te beuren en bijstand te verleenen; zij eerde de kindsheid in den wees dien zij tot kind deed aannemen door het vaderland; zij eerbiedigde de onschuld door den ten onrechte verdachte schadeloos te stellen. Zij verklaarde den negerhandel voor eerloos en schafte de slavernij af. Zij verhief de solidariteit tot burgerdeugd. Zij decreteerde het kosteloos onderricht. Zij organiseerde een over het heele land vertakt stelsel van openbaar onderwijs met een normaalschool in de hoofdstad Parijs, een school voor uitgebreid onderwijs in elke hoofdplaats, en een lagere school in elke gemeente. Zij riep conservatoriums en museums in 't leven. Zij decreteerde de gelijkheid voor de wet, de eenheid der maten en gewichten, en de eenheid van rekenen volgens het tientallig stelsel. Zij legde den grond voor Frankrijk's geldwezen, en na het langdurig monarchistisch bankroet herstelde zij 't openbaar crediet. Zij schonk het wereldverkeer de telegraphie, den ouderdom gesub-

sidieerde stichtingen, de geneeskunde hygiënische ziekenhuizen, 't hooger onderwijs een polytechnische school, de wetenschap 't bureau voor aardrijkskundige lengtebepaling, den menschelijken geest het Instituut. En behalve nationaal werkte de Conventie ook cosmopolitisch. Van de elf duizend tweehonderd tien decreten, die van de Conventie zijn uitgegaan, beoogde een derde deel een politiek doel, de rest een humanitair doel. Zij verhief de algemeene moraal tot grondslag der menschelijke samenleving en het algemeen geweten tot grondslag van de wet. En dit alles — de afschaffing der dienstbaarheid, de verbreiding der broederschapsgedachte, de bevordering der humaniteit, de zuivering van het menschelijk geweten, de omzetting van den plicht tot arbeid in een recht op arbeid, waardoor de arbeid zelf van een last een lust kon worden, de consolidatie van den nationalen rijkdom, de voorlichting en verzorging van het kind, de bevordering van literatuur en wetenschap, het ontsteken van licht op alle toppen, hulpbetoon aan alle ellende, verkondiging van alle edele beginselen — de Conventie heeft het gedaan met in haar ingewanden een kanker, de Vendée, en op haar schouders een troep tijgers, de koningen.

X.

Ontzagwekkende plek. Alle menschelijke, onmenschelijke en bovenmenschelijke typen waren er vereenigd. Een Homerische zwerm antagonismen. Guilleton een David negeerend, Bazire Chabot hoonend, Guadet Saint-Just belachelijk makend, Vergniaud Danton kleineerend, Louvet Robespierre fel bestrijdend, Buzot Egalité beschuldigend, Chambon Pache met schande overstelpend, allen een Marat verafschuwend. En wat al namen blijven er nog te noemen ! Armonville, bijgenaamd Bonnet-Rouge, omdat hij in de vergadering altijd de Phyrigische muts droeg, vriend van Robespierre, dien hij na Lodewijk XVI geguillotineerd wou hebben, louter uit zin voor evenwicht; Massieu, collega en Menaechmus (evenbeeld) van den braven bisschop Lamourette, even beminnelijk als zijn naam, die verbonden is gebleven aan de algemeene maar onechte verzoening in de zitting van de Wetgevende Vergadering van 6 Juli '92; Lehardy van Morbihan, die

zoo fel de priesters haatte, speciaal die van Bretagne; Barère, de man der meerderheden, die voorzitter was, toen Lodewijk XVI voor de Conventie terecht stond, en die van Paméla was wat Louvet was van Lodoïska; Daunou, van de congregatie der oratorianen, wiens lijfspreuk was: „Laten we tijd zien te winnen"; Dubois-Crancé, wiens oor den mond van Marat zoo goed kende; de markies de Châteauneuf, Laclos, Hérault de Séchelles, die op 2 Juni '93 aan het hoofd der geheele Conventie zich door de massa die haar belegerde, wilde heenslaan, doch terugweek toen Henriot kommandeerde: Kanoniers, bij de stukken! Julien, die de Bergpartij gelijkstelde met de helden der Thermopylen; Gamon, die voorstelde een der publieke tribunes voor vrouwen te reserveeren; Laloy, die de honneurs van de zitting opdroeg aan bisschop Gobel, toen hij in de Conventie verscheen om z'n bisschoppelijke waardigheid af te leggen en de roode muts op te zetten; Lecomte, die toen uitriep: „De eer is dus aan wie zoo slim is zich te ontpriesteren!" Féraud, wiens hoofd op een piek gestoken door de Conventiezaal werd rondgedragen en begroet werd door den voorzitter Boissy-d'Anglas, die het aan de geschiedenis overliet de vraag te beantwoorden: Groette Boissy-d'Anglas het hoofd, dat wil zeggen het slachtoffer? Of wel de piek, dat wil zeggen de moordenaars? — De twee gebroeders Duprat, waarvan de een van de Bergpartij en de andere Girondijn was, en die elkaar even fel haatten als de gebroeders Chénier.

Er zijn in die vergadering van die duizelingwekkende woorden gesproken, die soms, zonder dat zij die ze uiten het bedoelen of weten, klinken als dreigende ongeluksorakels en over allen die ze hooren een geest van onrust en een huiverende angst voor geheimzinnige rampen brengen, en zoodoende opwinding, uitbarstingen en catastrofen teweeg brengen, waarvoor geen genoegzame materieele gronden te zien waren. Zoo kan in het gebergte een enkele schreeuw een lawine veroorzaken. Een woord te veel kan een ineenstorting ten gevolge hebben. Als dit of dat niet gezegd was, zou dit of dat niet gebeurd zijn. Het schijnt soms of de gebeurtenissen als levende wezens prikkelbaar zijn.

Op deze wijze is het gebeurd, door het toeval van een verkeerd begrepen woord, dat 't hoofd is gevallen van madame Elisabeth, de zuster van Lodewijk XVI.

Buitensporigheid in taal was een gewoonterecht in de Conventie.

Dreigementen sloegen op en doorkruisten de discussies als vonken uit een brand.

Pétion: Kom tot de zaak, Robespierre.

Robespierre: Dat bent uzelf, Pétion, die zaak. Ik kom er zoo meteen op en u zal er niet veel pleizier van hebben.

Een stem: Weg met Marat, sla hem dood!

Marat: Op den dag dat dat gebeurt, zal er geen Parijs meer bestaan, en op den dag dat Parijs er niet meer is, zal er geen republiek meer wezen.

Billaud-Varennes staat op en zegt: Wij verlangen....

Barrère interrumpeert: Zeg jij daar, je slaat een toon aan als een koning.

Bij een andere gelegenheid, Philippeaux: Een der leden heeft den degen tegen mij getrokken.

Audoin: Voorzitter, roep dien geweldenaar tot de orde.

De voorzitter: Eventjes geduld.

Panis: Voorzitter, nu roep ik u tot de orde.

Er werd ook vaak gelachen, vooral over grofheden.

Levointre: De pastoor van Chant-de-Bout beklaagt zich over Fauchet, zijn bisschop, dat die hem geen toestemming wil geven om te trouwen.

Een stem: Ik zie niet in waarom Fauchet, die er maintenées op na houdt, anderen beletten mag een vrouw te hebben.

Een andere stem: Neem d'er, pastoor en scheer je weg.

De publieke tribunes mengden zich niet zelden in de discussies. Zij spraken familiaar jij en jou tegen de afgevaardigden. Op zekeren dag beklimt Ruamps de sprekerstribune. Hij was mismaakt, zijn eene „achterheup" was veel breeder dan de andere, van de publieke tribune schreeuwde men hem toe:

„Keer je om, hier zien we je van je allerslechtste zijde en er worden er hier al misselijk van". Zoo sprong het volk om met de Conventie en zulke vrijpostigheden veroorloofde het zich tegen haar. Eenmaal echter, tijdens het tumult van 11 April '93, liet de president iemand van de publieke tribune, die geïnterrumpeerd had, in hechtenis nemen.

Op een keer — de oude Buonarotti heeft deze zitting bijgewoond — neemt Robespierre het woord en spreekt

twee uur achtereen, al maar het oog op Danton gevestigd, nu met strakken blik, wat bij hem al ernstig was, dan loerend van ter zijde, wat heel ernstig was. Hij houdt een donderrede, en eindigt met een uitbarsting van verontwaardiging, vol scherpe uitvallen: — Wij kennen ze, de intriganten, wij kennen ze, de verraders; ze zijn in deze vergadering aanwezig. Degenen die wij bedoelen, begrijpen wel wat wij bedoelen en ik verzeker ze, dat wij hen doorzien en hen in het oog zullen houden. Laten ze boven hun hoofd kijken, ze zullen er het zwaard van de wet gewaar worden; laten ze in hun geweten kijken, ze zullen misschien inzien, hoe gemeen ze zijn. En bovenal, laten ze oppassen. — En als Robespierre heeft uitgesproken, gaat Danton achterover leunen met het gezicht naar het plafond gekeerd. De oogen half dicht geknepen, zijn eene arm over de leuning van de bank hangend, en men hoort hem neuriën:

Cadet Roussel fait des discours
Qui n'sont pas longs quand ils sont courts.

De verwenschingen waren niet van de lucht en geen bleef onbeantwoord. — Het was ieder oogenblik: — Samenzweerder ! — Moordenaar ! — Schoft ! — Sectariër ! — Half zachte ! Men klaagde elkaar aan bij de buste van Brutus in de zaal. Heftige uitvallen, beleedigingen, uitdagingen. Woedende blikken en dreigende gebaren gewisseld van het eene eind der zaal naar het andere. Vuisten werden opgeheven, pistolen voor den dag gehaald; dolken ten halve getrokken. Vlijmende, vlammende taal van de spreektribune. Sommigen spraken alsof ze op de guillotine stonden. In de heele zaal een golving van verschrikte en schrikwekkende gezichten. Montagnards, girondijnen, feuillanten, temperaars, terroristen, jacobijnen, cordeliers; achttien priesters, die voor den dood van den koning hadden gestemd.

Al die menschen — wolkgevaarten, voortgedreven in alle richtingen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Marat achter de coulissen.

Gelijk hij aan zijn huishoudster, Simonne Evrard, had te kennen gegeven, ging Marat den dag na de conferentie in de rue de Paon, naar de Conventie.

Onder de aanwezigen bevond zich een vurig aanhanger van Marat, Louis de Montaut, die later de Conventie een pendule aanbood, met een tiendeelige wijzerplaat (overeenkomstig de indeeling van een dag in tien uren) en versierd met de buste van Marat.

Op het oogenblik dat Marat binnentrad kwam Chabot op dezen Montaut toe loopen en het volgende typisch gesprek, zooals men er zoovele in de Conventie kon hooren, ontspon zich:

— Zoo, ex-aristocraat, zei Chabot.

Montaut keek op.

— Waarom noem je me ex-aristocraat?

— Omdat je het bent.

— Ik?

— Je bent toch markies geweest?

— Praatjes.

— Dat kennen we.

— Mijn vader was soldaat en mijn grootvader was wever.

— Dacht je werkelijk ons dat wijs te kunnen maken, Montaut?

— Je hebt den verkeerde voor. Ik heet niet Montaut.

— Hoe dan?

— Mijn naam is Maribon.

— Eerlijk gezegd, kan 't me geen zier schelen, zei Chabot en zacht voegde hij er bij: Allemaal heeten ze liegen, dat ze markies of zoowat zijn geweest — ze zouen je haast doen twijfelen of er wel ooit adel bestaan heeft.

Marat was gedurende dit gesprek in de linkercouloir naar het tweetal blijven staan kijken.

Altijd alsMarat binnen kwam, ontstond er opschudding en stilte in de zaal — stilte in zijn onmiddellijke om-

geving, opschudding onder de rest der aanwezigen. Marat bekommerde zich daar niet om, lette er niet eens op. Het „gekwaak in het moeras" liet hem koud.

In het schemerdonker der onderste banken, wezen Conpé van de Oise, Prunelle, Villars, een bisschop die later lid der Fransche academie zou worden, Boutroue, Petit, Plaichard, Bouet, Thibaudeau, Valdruche, hem elkaar met den vinger aan.

— Kijk, daar heb je Marat!

— Hij is dus niet ziek.

— Dat wel, want hij is in nachtcostuum.

— In nachtcostuum?

— Nu ja, in z'n huisjasje.

— Die permitteert zich ook maar alles.

— Zoo kom je toch niet in de Conventie!

— Wie eenmaal met een lauwerkrans op het hoofd in de conventie heeft kunnen komen, mag er verder verschijnen precies zooals hij verkiest, ook in nachtcostuum.

— Een gezicht van koper en kopergroen op zijn tanden.

— Zijn pak schijnt nieuw te wezen.

— Van wat voor stof?

— Van reps.

— Gestreept reps.

— En kijk de revers eens.

— Ze zijn van bont.

— Zeker van tijger.

— Neen, toevallig van hermelijn.

— Natuurlijk geen echt.

— En hij heeft kousen aan ook.

— Wat is er met hem aan de hand?

— En schoenen met gespen.

— Van zilver nog wel.

— Dat zullen de klompen van Camboulas hem betaald zetten!

Op andere banken deed men of men Marat niet zag. Men sprak over wat anders. Santhonax begon druk te praten met Dussaulx.

— Heb je 't gehoord, Dussaulx?

— Wat?

— Van den voormaligen graaf de Brienne?

— Die opgesloten zit in de gevangenis la Force met den voormaligen hertog de Villeroy?

— Ja, die.

— Ik heb ze allebei gekend. En wat is er mee?

— Ze waren zoo bang, dat ze iederen lummel, die maar met een rooden muts op liep, alleronderdanigst groetten; en op een keer weigerden ze een partijtje piquet te spelen, omdat er geen andere kaarten bij de hand waren dan ouderwetsche spellen met koningen en vrouwen met een kroon op.

— En wat is er nu?

— Gisteren zijn ze geguillotineerd.

— Allebei?

— Allebei.

— Hoe hebben ze zich in de gevangenis gehouden?

— Meer dan erbarmelijk laf.

— En hoe gedroegen ze zich op het schavot?

— Flink en moedig.

En Dussaulx riep uit:

— Dood te gaan is makkelijker dan te leven.

Barère was een rapport aan het voorlezen; het handelde over de Vendée. Men vernam er uit, dat negenhonderd man met wat artillerie van Morbihan onderweg waren naar Nantes, om de bezetting daar te versterken. Troepen boeren bedreigden Redon. Paimboeuf had den eersten aanval doorstaan. Eenige oorlogsbodems kruisten voor de haven van Maindrin, om een landing te beletten. Van Ingrande tot Maure was de heele streek links van de rivier de Loire versperd met royalistische artillerie. Drieduizend boeren hadden zich meester gemaakt van Pornic. Zij hadden geroepen: Leve de Engelschman! Een brief van Santerre aan de Conventie, dien Barère ook voorlas, besloot aldus: „Zevenduizend boeren hebben een aanval gedaan op Vannes. Wij hebben ze teruggeslagen en daarbij zijn vier kanonnen in onze handen gevallen....”

— En hoeveel gevangenen? werd er geïnterrumpeerd.

— Gevangenen? wacht, antwoordde Barère, daarover licht een post-scriptum van den brief ons in: „Gevangenen hebben we niet, want die maken we niet meer.” 1)

Marat stond nog altijd onbewegelijk op dezelfde plaats, zonder te luisteren en blijkbaar verdiept in iets ergs.

---

1) *Moniteur*, dl. XIX, p. 81.

Hij hield in zijn hand, en frommeld tusschen zijn vingers een papier, waarop men, als men het had opgevouwen, de volgende regels in schrift van Momoro had kunnen lezen, waarschijnlijk een antwoord behelzend op een door Marat gedane vraag:

— Aan de onbeperkte macht van de gedelegeerde commissarissen is niets te doen, en dit geldt allereerst van de gedelegeerden van het Comité du salut public. Génissieux had goed praten, toen hij in de zitting van 6 Mei zeide: „Iedere commissaris is meer dan een koning," dat geeft niets Zij hebben macht over leven en dood. Ze zijn, waar ze geplaatst zijn, almachtig — Massade in Angers. Trullard in Saint-Amand, Nyon bij generaal Marcé. Parrein bij het leger des Sables, Millières bij het leger van Niort. De club der Jacobijnen heeft maar eigenmachtig Parrein tot brigadegeneraal benoemd, alles wordt verontschuldigd met een beroep op de omstandigheden. Een gedelegeerde van het Comité de salut public doet met een generaal wat hij wil."

Marat stak het tot een prop verfrommelde papier in zijn zak en liep langzaam op Montaut en Chabot toe; die nog altijd samen stonden te praten en Marat niet hadden zien binnenkomen.

Chabot zei:

— Maribon of Mortaut dan, ik kom juist van de vergadering van het Comité du salut public.

— En is er wat bijzonders voorgevallen?

— Ze hebben een edele onder toezicht geplaatst van een priester.

— Zoo.

— Een edele, net als jij....

— Ik ben geen edele.

— Zoo, ik je zei, onder toezicht van een priester.

— Zooals jij, zei Montaut.

— Ik ben geen priester, zei Chabot.

Beiden moesten lachen.

— Ga voort met je verhaal, zei Montaut.

— De zaak is deze. Een priester, Cimourdain heet hij, is tot gevolmachtigd commissaris benoemd over een burggraaf, die Gauvain heet; die burggraaf heeft het bevel over de expeditie-colonne aan de kusten. De vraag is nu: hoe schrikken we den edele en den priester af met elkaar te knoeien en toch den boel te verraden.

— Er moet een afzonderlijke zaak van worden gemaakt en de dood moet er mee gemoeid zijn, adviseerde Montaut.

— Daar kom ik juist voor hier, zei opeens Marat.

Beiden keken op.

— Bonjour, Marrat, zei Chabot; we zien je tegenwoordig weinig in de Conventie.

— Mijn dokter laat me veel baden, antwoordde Marat.

— Voor baden moet men oppassen, zei Chabot, onbewust profetisch; Seneca is gestorven in een badkuip.

Marat glimlachtte en zei:

— Chabot, bij ons hebben we geen Nero.

— We hebben jou toch ! zei een zware stem.

Het was Danton, die langs hen liep om naar zijn plaats te gaan.

Marat deed of hij niets gehoord had.

Hij bracht zijn hoofd tusschen de gezichten van Montaut en Chabot.

— Hoor eens. Ik ben gekomen voor een hoogsternstige zaak. Een van ons drieën moet vandaag een decreet aan de Conventie voorstellen.

— Ik dan niet, zei Montaut; naar mij luisteren ze niet; ik ben een markies.

— Naar mij luisteren ze ook niet, zei Chabot, ik ben een capucijner monnik.

— En naar mij luisteren ze ook niet, zei Marat, want ik ben Marat.

Alle drie zwegen ze een poos.

Als Marat iets had, was het niet geraden hem lastig te vallen met vragen. Niettemin waagde Montaut het een vraag te doen.

— Wat is het voor een decreet dat je bedoelt, Marat?

— Een decreet, dat iederen militairen bevelhebber met den dood straft, die een krijgsgevangen gemaakte rebel laat ontsnappen.

— Zoo'n decreet bestaat al. Eind April is het aangenomen.

— Dan wordt er de hand niet aan gehouden, zei Marat. In de Vendée laat ieder naar hartelust maar krijgsgevangenen loopen, en wie maar wil, verleent ze een schuilplaats, en van bestraffing hoort men niet.

— Marat, het heele decreet is in 't vergeetboek geraakt.

— Chabot, dan moet het weer van kracht worden verklaard.

— Natuurlijk, dat moet!

— En dat moet de Conventie aan het verstand worden gebracht.

— Marat, de Conventie is daarvoor heelemaal niet noodig; als het Comité du salut public dat verklaart is het voldoende.

— Als het Comité du salut public dat decreet in alle gemeenten van de Vendée laat aanplakken, en zoo noodig een paar voorbeelden stelt, is de zaak in orde, zeide Montaut.

— Als ze dan maar goede voorbeelden stellen, en ook de hoogsten niet ontzien, zei Chabot.

Marat bromde: — 't Is zoo, dat is voldoende.

— Nou Marat, loop dan zelf even bij het Comité du salut public aan en zorg dat het in orde komt, zei Chabot.

Marat keek hem vlak in de oogen, wat niet iets aangenaams was, zelfs niet voor Chabot.

— Chabot, zei hij, het Comité du salut public vergadert bij Robespierre, en ik kom niet bij Robespierre.

— Ik zal er wel heengaan, zei Montaut.

— Goed, zei Marat.

Den volgenden dag werd vanwege het Comité du salut public in alle richtingen een bevel gezonden, den last behelzende het decreet, dat de doodstraf stelde op het laten ontsnappen of de behulpzame hand daarbij leenen, van gevangen genomen roovers en oproerlingen in alle steden en dorpen van de Vendée aan te plakken en het met de meeste strengheid naar de letter ten uitvoer te leggen.

Dit decreet was slechts een eerste stap. De Conventie zag zich gedwongen nog verder te gaan. Toen eenige maanden later de stad Laval haar poorten voor de Vendeesche vluchtelingen openzette, decreteerde zij op 2 Brumaire jaar II (November 1793), dat iedere stad die asyl verleende aan rebellen, verwoest en met den grond gelijk gemaakt zou worden.

Van hun kant hadden de vorsten van Europa — in het manifest van den hertog van Brunswijk, dat door de uitgeweken aristocraten geïnspireerd was en

dat was opgesteld door markies de Linnon, intendant van den hertog van Orléans — verklaard dat elke Franschman, die met de wapens in de hand gegrepen werd, zou worden gefusilleerd en dat, zoo den koning van Frankrijk een haar werd gekrenkt, Parijs tot een puinhoop zou worden gemaakt.

Vandalisme tegen barbarie.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

1793

VICTOR HUGO

1793

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ „MINERVA"
AMSTERDAM

DERDE DEEL

IN DE VENDEE.

EERSTE BOEK

DE DRIE KINDEREN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Meer dan de burgeroorlog.

De zomer van 1792 was bijzonder nat geweest; de zomer van 1793 was bijzonder warm. Tengevolge van den burgeroorlog waren er in Bretagne om zoo te zeggen geen wegen meer. Doch, dank zij den warmen drogen zomer, was het toch wel te bereizen.

Op het einde van een helderen dag in Juli, een uur ongeveer na zonsondergang, hield een ruiter, die van den kant van Avranches kwam, stil voor de kleine herberg Croix-Branchard, aan den ingang van het dorp Pontorson.

Het was den heelen dag drukkend warm geweest, doch nu begon er een luchtig windje op te komen. Deze reiziger was gehuld in een wijden mantel die ook het kruis van zijn paard bedekte. Hij droeg een groote hoed met een driekleurige kokarde, iets waar nogal moed toe behoorde in dit land van struikgewas en geweerschoten, waar een kokarde zooveel als een schietschijf was. De mantel, om den hals toegeknoopt, was overigens los en de drager had de armen dus vrij. Onder den mantel zag men een driekleurige ceintuur, waaruit twee pistolenkolven staken. De sabel aan zijn zijde kwam van onderen onder den mantel uit.

De herbergier, een paard voor zijn huis hoorende stilstaan, kwam onmiddellijk naar buiten, met een lantaarn in de hand. Het was wat men noemt tusschen

licht en donker; op den weg kon men nog wel zien, maar binnenshuis moest de lamp al aan.

De kastelein zag de kokarde.

— Burger, zei hij, komt u hier overnachten.

— Neen.

— Waar gaat de reis heen, als ik zoo vrij mag zijn?

— Naar Dol.

— Dan zou ik u aanraden, maar weer naar Avranches terug te gaan, of hier in Pontorson te blijven.

— Waarom?

— Den kant van Dol uit wordt gevochten.

— Zoo, zei de ruiter. En hij ging voort: Is er wat haver voor mijn paard?

De kastelein sleepte den voederbak aan, stortte er een zak haver in en nam het bit uit den bek van het paard, dat dadelijk snuivend en blazend begon te eten.

De samenspraak werd voortgezet.

— Burger, is dat een paard van de opvorderingen?

— Neen.

— Is het van uzelf?

— Ja. Ik heb het gekocht en betaald.

— Waar komt u vandaan?

— Van Parijs.

— Niet rechtstreeks toch zeker?

— Neen.

— Dat dacht ik wel; er wordt scherp op de wegen gelet. Maar de postdiligence rijdt toch nog.

— Niet verder dan tot Alençon. Tot zoover heb ik met de post kunnen reizen.

— Het zal niet lang meer duren, of er is in het land geen postdienst meer. Er zijn geen paarden meer te krijgen. Voor een paard van driehonderd francs vragen ze zeshonderd francs, en de prijzen van de fourages daar schrik je van. Ik ben postmeester geweest, maar heb naar wat anders moeten omzien en zoo ben ik nu maar logementhouder. Van de dertienhonderd postmeesters die er eerst waren hebben er tweehonderd hun ontslag moeten nemen. U hebt zeker gereisd volgens het nieuwe tarief?

— Ja, Dat van 1 Mei.

— Per post twintig sous in een rijtuig, twaalf sous in een cabriolet, vijf sous in een boerenwagen. Hebt u dat paard in Alençon gekocht?

— Ja.

— U bent zeker den heelen dag op weg geweest?
— Sinds het aanbreken van den dag.
— En gisteren net zoo?
— En eergisteren ook.
— Dat is wel te zien. U bent zeker gegaan over Domiront en Mortain.
— En over Avranches.
— Dan zou ik nou toch maar wat rust nemen, burger. U moet op zijn, en uw paard is het zeker.
— Paarden mogen vermoeid zijn, menschen niet.

De kastelein bekeek den reiziger telkens oplettend. Het was een statige figuur, kalm en ernstig, bejaard al, want het gelaat was omlijst met grijze haren.

De kastelein wierp een blik op den weg; die zoover het oog reikte, verlaten en eenzaam was; toen zei hij:
— En u reist zoo maar heel alleen?
— Ik heb een geleide.
— Waar is dat dan?
— Hier — mijn sabel en mijn pistolen.

De kastelein ging een emmer water halen en gaf het paard te drinken, en onderwijl het dier dronk, nam de kastelein den reiziger opnieuw oplettend op en mompelde: — Net een geestelijke!

De ruiter begon het gesprek weer:
— U zegt, dat er bij Dol gevochten wordt?
— Ja, ik denk dat het nu zoo wat aan den gang zal gaan.
— Wie zijn het die daar vechten?
— Een voormalige tegen een voormalige.
— U bedoelt?
— Ik bedoel, dat een gewezen adellijke, die voor de republiek aan den gang is met een gewezen adellijke, die voor den koning is.
— Er is toch geen koning meer?
— Er is toch een kleine die het worden kan. En het gekste van 't geval is, dat de twee bloedverwanten van elkaar zijn.

De ruiter scheen oplettend te luisteren. De kastelein ging voort:
— De eene is jong, de andere oud. 't Is een achterneef en oud-oom. De oom is royalist, de neef patriot. De oom is de aanvoerder van de witten, de neef is de aanvoerder van de blauwen. En tusschen die twee is het: geen kwartier. Het is een strijd op leven en dood.
— Op leven en dood?

— Ja burger. Wil u de complimenten eens zien, die ze elkaar naar het hoofd gooien? Dit is een proclamatie, die de oude overal aangeplakt weet te krijgen, op elk huis, haast op elken boom, en die hij ook op mijn deur heeft laten plakken.

De kastelein verlichtte met zijn lantaarn een vierkant stuk papier, aan een der stijlen van de deur geplakt, en waarop met zoo groote letters, dat de ruiter ze van zijn paard af kon lezen, het volgende vermeld stond:

— Markies de Lantenac heeft de eer zijn achterneef, den heer burggraaf Gauvain, te laten weten, dat ingeval de heer markies het geluk mocht hebben den heer burggraaf in handen te krijgen, hij het genoegen zal hebben hem onmiddellijk voor de geweren te laten zetten.

— En, zei de logementhouder, ziehier het antwoord.

Hij keerde zich om en verlichtte met zijn lantaren een ander plakaat, recht tegenover het eerste op de andere deurstijl bevestigd. De reiziger las:

— Gauvain laat Lantenac weten, dat, zoo hij hem vat, hij hem zal laten fusilleeren.

— Gisteren, zei de kastelein hebben zij de eerste kennisgeving aan mijn deur geplakt en van morgen de tweede. Het antwoord heeft niet lang op zich laten wachten.

De reiziger zei half binnensmonds, alsof hij meer tot zichzelf sprak en waarvan de kastelein dan ook niet veel begreep:

— Ja het is meer dan de burgeroorlog, het is de familieoorlog. Het moet en het is goed zoo. Alleen tot dien prijs zijn de groote verjongingen der volkeren mogelijk.

En de reiziger, de hand aan zijn hoed brengend en het oog naar de tweede proclamatie wendend, salueerde haar.

De kapitein vervolgde:

— Kijk, burger, hier in deze streek is het zoo gelegen. In de steden en in alle groote plaatsen zijn we voor de revolutie, op het land zijn ze er tegen; dat is zooveel te zeggen, als dat we in de steden Fransch zijn en in de dorpen Bretonsch. Het is een oorlog van de burgers tegen de boeren. Zij noemen ons buffels, wij noemen hen kinkels. De edelen en de priesters staan aan hun kant.

— Niet allemaal, interrumpeerde de ruiter.

— Dat is zoo burger, hier hebben we tenminste al een burggraaf tegen een markies.

En zacht voegde hij er bij:

— En als ik het wel heb, heb ik op het oogenblik te doen met een priester.

De ruiter vroeg verder:

— En wie van beide heeft de overhand.

— Tot nu toe de burggraaf. Maar hij heeft zijn handen vol. De oude is taai. Ze zijn van de familie Gauvain, uit deze streek. 't Is een familie met twee takken, de groote tak, waarvan de markies de Lantenac het hoofd is, en de kleine tak, waarvan burggraaf Gauvain het hoofd is. En nu is er tusschen die twee takken oorlog. De boeren noemen dit den oorlog van den heiligen Michael tegen Beëlzebub. U weet misschien dat de heilige Michael hier wordt vereerd als de beschermengel van het land. Er is in zee hier dicht bij de kust een rots die aan hem is toegewijd. Ze gelooven dat hij den duivel heeft neergeveld en hem begraven heeft onder een heuvel hier dichtbij, die Tombelane heet.

— Juist, mompelde de ruiter, Tumba Beleni, het graf van Belenus, van Belus, van Bel, van Belial, van Beëlzebub.

— Ik zie, dat u op de hoogte bent.

En zacht voegde hij erbij:

— Zie je wel, hij kent Latijn, 't is een priester.

Toen hernam hij:

— Voor de boeren is het nu zooveel als net zoo'n oorlog tegen Beëlzebub, dien ze voeren. Natuurlijk is het voor hen een feit dat vast staat, dat de oude markies zooveel als de heilige Michael is of zijn vertegenwoordiger en de republikeinsche commandant is Beëlzebub; maar als er werkelijk een duivel bestaat, dan is het die Lantenac, en als er een engel bestaat, dan is het Gauvain. Moet u niet wat gebruiken, burger?

— Ik heb nog in mijn veldflesch en ook nog wat brood. Maar u hebt me nog niet verteld wat er bij Dol aan de hand is.

— Dat is gauw gezegd: Gauvain commandeert de expeditionaire colonne van de kuststreek. Het plan van Lantenac was het heele land in opstand te brengen, Neder-Bretagne en Neder-Normandië te laten samenwerken, en zoo de kust vrij te maken, de deur als het ware open te zetten voor den Engelschen minister Pitt,

die klaar staat de Vendée met 'n twintigduizend man Engelschen te hulp te komen. Gauvain heeft dat heele plan in duigen doen vallen. Hij is meester van de kuststreek, hij schopt Lantenac de bosschen en de Engelschen de zee in. Lantenac was hier in de buurt, Gauvain heeft hem gedwongen gauw te maken dat hij wegkwam; hij heeft Pont-au-Beau op hem heroverd, hij heeft hem weggejaagd uit Avranches en uit Villedieu en hem belet in Granville te komen. Hij manoeuvreert en legt het er nu op toe hem het bosch van Fougères in te drijven en hem daar in te sluiten, te omsingelen en van al zijn verbindingen af te snijden. Alles ging goed. Gisteren was Gauvain hier met zijn colonne. Ineens nam de toestand een gevaarlijken keer. De oude is slim en deed een handige zet — er komt bericht dat hij op weg is naar Dol. Als hij Dol in handen krijgt en op den Dolschen berg kanonnen opstelt, — hij heeft geschut bij zich — dan heeft hij een sterk punt aan de kust in handen, de Engelschen kunnen aan land komen en de zaak staat hopeloos. Gauvain, die begreep, dat er vastberaden moest worden gehandeld, en dat er geen minuut was te verliezen, heeft niet eerst orders afgewacht, maar is er op eigen verantwoordelijkheid op af gegaan, heeft zijn bereden manschappen dadelijk laten opzitten, zijn artillerie aangespannen, zijn voetvolk laten aantreden, zijn degen getrokken en is onmiddellijk op marsch gegaan. En nu is het zoo: Lantenac haast zich wat hij kan om zich op Dol te werpen en Gauvain haast zich wat hij kan om zich op Lantenac te werpen. In Dol zullen die twee harde Bretonsche koppen dus tegen elkaar stooten. Dat zal een stevige schok zijn ! Ik denk dat het nu wel al aan den gang is.

— In hoeveel tijd kan men van hier in Dol wezen?

— Een troep met al zijn nasleep doet er zeker minstens drie uren over; maar op het oogenblik moeten ze er wel al zijn.

De reiziger luisterde een oogenblik scherp en zei:

— Ja, ik geloof dat ik kanonschoten hoor.

De kastelein luisterde nu ook:

— O vast, ik hoor het ook. En ook geweervuur. Ze verscheuren daar elkaar. U deed verstandig als u hier bleef vannacht. Het is daar nu juist niet gezellig.

— Ik heb geen tijd te verliezen. Ik mag me niet ophouden.

— U doet verkeerd. Ik ken natuurlijk uw zaken niet, maar als niet zoo iets als het dierbaarste wat men heeft op deze wereld er mee gemoeid is....

— Zoo iets juist is er mee gemoeid, zei de ruiter.

— .... Zooiets als bijvoorbeeld een eigen kind....

— Bijna zooiets is het, zei de ruiter.

De kastelein hief het hoofd op en zei half onhoorbaar:

— Toch lijkt me die burger in alles een priester toe.

En na even te hebben nagedacht: — Maar, 't kan toch, priesters hebben tegenwoordig ook wel kinderen!

— Doe mijn paard het bit maar weer aan, zei de reiziger. Wat ben ik schuldig?

En hij betaalde.

De kastelein zette voederbak en emmer tegen den muur, en kwam toen den reiziger nog wat zeggen.

— Als u dan toch verder wilt, dan wil ik u een raad geven. Het is duidelijk dat u naar Saint-Malo moet. Ga dan niet over Dol. Dat is niet noodig, want men kan er op twee manieren komen, over Dol en langs het strand. En het is zoowat even ver, het maakt haast geen verschil. De weg langs het strand loopt over Saint-Georges de Brehaigne, Cherrueux'en Hirelle-Vivier, bezuiden Dol en benoorden Cancale. Kijk burger, aan het eind van deze straat komt u aan het begin van beide wegen; die van Dol gaat links, de andere rechts. Bedenk, burger, als u over Dol gaat, moet u dwars door de moordpartij heen. En daarom is het beter niet links te gaan, maar rechts.

— Dank u, zei de reiziger.

En hij gaf zijn paard de sporen.

Het was nu geheel donker geworden, hij sprong vooruit de duisternis in.

Toen hij het eind van de straat en het punt bereikt had, waar de twee wegen samenkwamen, hoorde hij den kastelein hem nog van verre toeroepen:

— Rechts af!

Hij ging links af.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Dol.

Dol, een Spaansche stad van Frankrijk in Bretagne, zooals het in de registers der kerkelijke goederen heet,

is geen stad, het is niet meer dan een straat, een lange, ouderwetsche straat, aan weerskanten begrensd door huizen in gothischen stijl, zeer onregelmatig naast elkaar gezet, een straat zonder regelmatige rooilijn, maar zeer breed. Overigens heeft deze stad nog een menigte steegjes, die allen uitloopen in deze hoofdstraat, als beken in een rivier of slooten in een vaart. De stad zonder poorten of muren, geheel open, en beheerscht door den berg Dol, zou geen beleg kunnen doorstaan; de straat echter wel. De vele vooruitspringende huizen, die men er nog in de eerste helft der vorige eeuw vond, en de rijen pilaren onder de lange balcons aan weerskanten van de straat, maakten haar tot een gemakkelijk te verdedigen, zeer solied gevechtsterrein, met groot weerstandsvermogen. Zooveel huizen, zooveel forten, die een voor een moesten worden genomen. Ongeveer in het midden van de straat bevond zich de oude markthal.

Het was, zooals de kastelein van de herberg Croix-Branchard gezegd had: op het oogenblik toen hij ervan sprak, was Dol het tooneel van een bloedige worsteling. Een nachtelijk duel tusschen de witten, die in den morgen het stadje bezet hadden, en de blauwen, die tegen den avond verschenen waren om hen er weer uit te drijven, was plotseling over het stille plaatsje losgebarsten. De strijdkrachten stonden niet gelijk in aantal; de witten waren zesduizend man sterk, de blauwen maar vijftienhonderd, maar in verbittering en felheid stonden zij volkomen gelijk. En wat opmerkelijk was, de zesduizend waren de aangevallenen, de vijftienhonderd de aanvallers.

Aan den eenen kant een verwarde horde, aan den anderen kant een geordende eenheid. Aan den eenen kant zesduizend boeren, met een heilig hart van Jezus op hun leeren buizen, witte linten om hun ronde hoeden, christenleuzen op hun armstrikken, rozenkransen aan de riem om hun middel, meer met mestvorken bewapend dan met sabels en zoo ze een geweer hadden dan een zonder bajonet, kanonnen meesleepend aan touwen, kortom een ordelooze menigte, slecht uitgerust, slecht gedisciplineerd, slecht bewapend, maar waanzinnig van fanatisme voor een zaak die zij goed geloofden. Aan den anderen kant vijftienhonderd soldaten, den driekanten steek met de driekleur-kokarde op het hoofd, jassen met lange panden en breede om-

slagen om het lijf, kruiselings de bandelieren daar overheen met koperen tonders met vuurslag en geweren met lange bajonetten, behoorlijk afgericht, wel geordend, kalm, verteerd door fanatisme voor de zaak die zij goed wisten, vijftienhonderd, waarvan man voor man wist te gehoorzamen als iemand die ook wist te bevelen, zij ook allen vrijwilligers, maar vrijwilligers van de revolutie, een phalanx haveloozen overigens, zonder schoenen aan de voeten. Voor de monarchie een zwerm slaafsche boeren; voor de revolutie een schare helden op bloote voeten; in beide kampen als hun ziel hun aanvoerder — de royalisten een grijsaard, de republikeinen een jongeling. Eenerzijds Lantenac, anderzijds Gauvain.

De revolutie heeft behalve jonge gigantische figuren, zooals Danton, Saint-Just en Robespierre, haar jonge ideale figuren gehad, zooals Hoche en Marceau. Gauvain was een dier figuren.

Gauvain was dertig jaar, hij had den lichaamsbouw van een Hercules, het statig voorkomen van een profeet, de vroolijkheid van een kind. Hij rookte niet, hij vloekte niet, hij dronk niet. Hij droeg in dezen oorlog in woestenijen een toiletnecessaire bij zich; hij verzorgde zijn nagels, zijn tanden, zijn haar dat bruin was en een pronk; tijdens de halten reinigde en luchtte hij in den wind zelf zijn kapiteinsuniform, die door kogels doorboord was en wit van het stof. Hoewel dolvermetel in het gevecht, was hij nog niet gewond geweest. Zijn zachte, welluidende stem kon als het moest de krakende hardheid en de scherpe kortafheid van het commando aannemen. Hij gaf het voorbeeld zich ter rust te leggen zoo op den grond, in den storm, in den regen, in de sneeuw, enkel in zijn mantel gerold en met het voor een man haast te mooie hoofd neergevleid op een steen. Het was een heldenziel, in den staat van kinderlijken eenvoud. Met den sabel in de vuist was deze droomende idealist plotseling een ander wezen. Hij had de vrouwelijk-weeke zachtheid die in den slag zoo geducht is.

Bij dit alles was hij denker en philosoof, een jonge wijze; een Alcibiades voor wie hem zag, een Socrates voor wie hem hoorde.

In de geweldige improvisatie, de onvoorbereide uitbarsting, die de Fransche revolutie was, waarin ieder een taak kreeg waarvoor hij maar geschikt moest

blijken, was deze jonkman van het begin af bevelhebber geweest en waren hem gewichtige militaire operaties opgedragen.

Zijn colonne, door hem zelf georganiseerd, was, evenals het legioen bij de Romeinen, een volledig legertje; zij bestond uit infanterie en cavalerie; zij had een verkenningsdienst, pionniers, sapeurs, pontonniers; en zooals het Romeinsche legioen catapulten had, had zij kanonnen: drie stukken met volledige bespanning, voldoende om sterk te zijn en niet teveel om de vlugge bewegelijkheid van den troep te belemmeren.

Lantenac was eveneens door en door een aanvoerder; geduchter nog. Hij was tegelijkertijd omzichtiger en vermeteler. Ware oude helden hebben meer koel overleg dan jonge helden, omdat zij ver verwijderd zijn van den dageraad, en grooter stoutmoedigheid, want het graf is toch dicht nabij. Wat hebben zij te verliezen? ach maar zoo heel weinig! Vandaar de even vermetele als sluw-overlegde bewegingen van Lantenac. Maar toch had in deze hardnekkige worsteling van den ouden met den jongen aanvoerder, Gauvain steeds de overhand behouden. Het scheen meer geluk dan wat anders. Alle geluk, ook dat in verschrikkelijke dingen kiest bij voorkeur de zijde der jonkheid. De glorie is min of meer jong meisje.

Lantenac haatte van alle revolutionairen Gauvain het felst; eerstens omdat hij het van dezen niet winnen kon, en voorts omdat het zijn bloedverwant was. Hoe kreeg hij het in zijn hersens jacobijn te wezen! die Gauvain, dat uitskuiken! zijn erfgenaam, want de markies had geen kinderen, een achter-neef, haast een kleinzoon! — O, zei deze quasi-grootvader, als ik hem in mijn handen krijg, trap ik hem dood als een hond!

Overigens had de republiek reden zich bezorgd te maken over dezen markies de Lantenac. Ternauwernood geland, of hij deed al beven. Zijn naam was door den Vendeeschen opstand heengevlogen als een loopend vuur en Lantenac was onmiddellijk het middelpunt geworden. In een opstand als deze, waarin allen jaloersch en wangunstig zijn op elkanders succes, en waarin ieder voor zijn struik of zijn greppel vecht, kan alleen iemand die boven allen staat al die elkaar tegenwerkende krachten, die voor elkander niet willen

onder doen, tot een eenheid vereenigen. Ongeveer alle aanvoerders en hoofden van de verschillende bosschen van heinde en verre stelden zich onder Lantenac's bevelen.

Een slechts had hem verlaten; het was degene die zich het eerste bij hem had aangesloten — Gavard. Waarom? De zaak was dat deze twee niet konden samenwerken Gavard wilde de oude methoden van den burgeroorlog blijven toepassen, Lantenac wou die door nieuwe vervangen en niet het voetspoor volgen van La Rouarie. Gavard had zich toen aangesloten bij Bonchamp.

Lantenac was in zijn militaire opvattingen een aanhanger van de school van Frederik II hij wist den oorlog in het groot te verbinden met dien in het klein. Hij verwachtte niets van de „ordelooze massa", die de groote katholieke en koninklijke armée was, een onsamenhangende menigte, die maar slachtvee was voor den vijand en hij was teruggekomen van den krummeloorlog in de struiken en in het kreupelhout, nu hij dien van nabij en in de practijk had leeren kennen als wel geschikt om den vijand te bestoken, maar niet om hem neer te slaan en meester te worden. De guerilla is nooit uit of hij loopt op niets uit — men heeft het gemunt op een republiek en beschouwt het als een groote overwinning een diligence te plunderen. Lantenac begreep dien Bretonschen oorlog niet, noch de methode van La Rochejaquelein, die altijd in het open veld bleef, noch die van Jean Chouan, die nooit onder de boomen vandaan kwam; geen Vendée en geen Chouannerie wilde hij, maar den echten oorlog, wel gebruik maken van den boer, maar onder leiding van den soldaat. Hij dacht zich benden voor de tactiek, en regimenten voor de strategie. Voor hinderlagen, voor overrompeling en verrassing vond hij die dorplegertjes wel heel best, omdat zij snel verzameld waren en even snel weer spoorloos verdwijnen konden, maar hij had al ondervonden hoe los en vloeibaar zij waren; zij waren in zijn hand als water; hij wou daarom trachten in dezen vlottenden, verwarden strijd een vast punt te scheppen; hij wilde aan de horden wilden uit de bosschen een leger geregelde troepen als vaste basis geven. Een weloverlegd en voor de tegenpartij gevaarlijk plan; als hij het zoover had kunnen brengen zou de Vendée niet te overwinnen zijn geweest.

Maar waar een geregelden troep te vinden ! waar soldaten vandaan te halen? hoe regimenten, een compleet leger bij elkaar te krijgen? In Engeland. Vandaar het idée fixe van Lantenac een Engelsche landing mogelijk te maken, Engelschen in het land te krijgen. Zoo kapituleert het geweten der partijen; de witte kokarde dekte den rooden rok der Engelsche soldaten. Lantenac was geheel vervuld van deze gedachte: een punt van de kust vermeesteren en dit uitleveren aan Pitt. Daarom, toen hij vernam dat Dol weerloos was en onverdedigd, was hij er als het ware op toegesprongen, om met Dol den berg Dol en met dezen de kust in zijn macht te krijgen.

Het punt was goed gekozen. Het geschut van den berg Dol kon aan den eenen kant de streek van Fresnois, aan den anderen kant die van Saint-Brelade bestrijken en zoo noodig schoonvegen, het kon het eskader van Cancale op een afstand houden en het heele strand van Raz-sur-Couesnon tot Saint-Meloir-des-Ondes open houden voor een landing.

Om deze beslissende onderneming te doen gelukken, had Lantenac een zesduizend van de flinkste en stevigste boeren uit de verschillende benden uitgekozen en alle artillerie waarover hij beschikte, meegenomen, in het geheel twaalf stukken. Het was zijn plan deze op te stellen op den berg Dol, en er mee te opereeren volgens het beginsel dat duizend schoten met tien stukken meer uitwerking hebben dan anderhalfduizend schoten met half zooveel stukken.

Het succes scheen zeker. Men was zesduizend man sterk en had uit de richting van Avranches niets te duchten dan Gauvain met zijn vijftienhonderd man en uit de richting van Dinan niets dan Léchelle. Léchelle, het is waar, had vijf-en-twintig-duizend man onder zich, maar hij was twintig mijlen weg. Lantenac achtte zich dus veilig, voor Léchelle's overmacht door den afstand, en voor Gauvain's nabijheid door diens klein aantal. Laten wij er bijvoegen dat Léchelle een prul was en dat later zijn heele legermacht van vijf-en-twintigduizend man in de velden van Croix-Bataille vernietigd werd, een nederlaag die hij boette met de hand aan zichzelf te slaan.

Lantenac meende dus volkomen zeker te zijn van zijn zaak. Zijn komst in Dol was onverwacht en met intimideerend machtsvertoon. De markies de Lantenac

had al een reputatie van niets-ontziende strengheid, men kende hem al als zonder erbarmen. De minste tegenstand werd niet beproefd. De verschrikte bevolking hield zich schuil in haar woningen. De zesduizend Vendéeërs legerden zich in het stadje op de ordelooze manier van boschbewoners, ongeveer als een troep kermisvolk, zonder eenige orde en zonder eenige beveiliging, sloegen hun bivak op waar ze maar een plaatsje vonden, maakten vuren om hun maal te bereiden en verspreidden zich voor het overige door de stad, vulden de kerken, lieten de geweren in den steek om den rozenkrans door hun vingers te laten gaan. Lantenac haastte zich met eenige artillerie-officieren den berg Dol te gaan opnemen, en droeg het bevel zoolang op aan zijn luitenant Gouge-le-Bruant, dien hij tot sergeant de bataille benoemd had.

De Lantenac stelde vertrouwen in hem om zijn wreedheid.

Gouge-le-Bruant, meer vechtersbaas dan militair, was beter geschikt om een gehucht uit te moorden dan om een stad te bewaken. Evenwel werden door hem schildwachten uitgezet.

Toen de avond was gevallen en de markies de Lantenac, na den berg Dol te hebben opgenomen en het plan van opstelling van zijn geschut te hebben vastgesteld, zich op den terugweg bevond naar Dol, hoorde hij plotseling kanonschoten.

Hij keek toe en zag boven de hoofdstraat een roode gloed omhoog stijgen. De stad was dus overvallen, verrast, er waren daar vijanden binnengedrongen, en er werd gevochten.

Hoewel nauwelijks meer vatbaar zich over iets te verwonderen, stond de markies versteld. Op zoo iets was hij niet voorbereid. Wie konden het zijn. Het was duidelijk dat het Gauvain niet kon zijn. Als men een tegen vier is valt men niet aan. Was het dan Léchelle? Maar welk een geforceerde marsch moest deze dan hebben afgelegd ! Léchelle was onwaarschijnlijk. Gauvain onmogelijk.

Lantenac zette zijn paard aan; onderweg kwam hij vluchtende inwoners van Dol tegen; hij ondervroeg ze, ze waren buiten zichzelf van angst. Zij riepen: de blauwen ! de blauwen ! En toen hij in het stadje aankwam, stond daar de zaak voor de zijnen hachelijk.

Zie hier wat was gebeurd.

DERDE HOOFDSTUK.

Kleine legers en groote acties.

Zoodra de boeren Dol waren binnengerukt, hadden zij zich, wij hebben het gezien, in de stad verspreid, ieder deed wat hem goeddacht, zooals dat gaat als men „het doet uit vriendschap", zooals de Vendéeërs het uitdrukten — een opvatting van gehoorzaamheid waarmee men wel helden kan krijgen, maar zeker geen soldaten. Hun stukken geschut hadden zij met hun overige voertuigen ondergebracht onder de bogen van de oude markthal; en vervolgens vermoeid als zij waren, etend, drinkend, hun rozekrans biddend, kris-kras door elkaar, hun bivak opgeslagen in de hoofdstraat, die daardoor eer verstopt was dan bewaakt werd. Zoodra het donker was geworden, waren de meesten gaan slapen, met hun knapzak als hoofdkussen, sommigen met hun vrouwen naast zich — de vrouwen volgden op zulke tochten dikwijls de mannen, en zwangere vrouwen werden in de Vendée speciaal gebruikt voor spionnage.

Het was een zachte Juli-nacht; de sterrenbeelden schitterden aan het diepe blauw van den hemel. Het heele bivak, dat meer had van een karavaan, die halt maakte dan van een kampeerend leger, was weldra in diepe en vreedzame rust. Eensklaps zagen degenen, die nog niet in de rust waren, in de schemering aan het begin van de straat drie kanonnen in stelling brengen.

Het was Gauvain. Hij had de wachtposten overrompeld, hij was in de stad en meester van den ingang der straat.

Een der boeren sprong overeind, riep: Onraad! en schoot zijn geweer af; een kanonschot was het antwoord. Toen barstte een woedend musketvuur los. De heele ingeslapen horde was in een oogenblik op de been. Een ruwe ontnuchtering — in te slapen onder de sterren en wakker te schrikken onder het schroot.

Het eerste oogenblik was vreeselijk. Niets tragischer dan het dooreenwriemelen van een aldus overvallen menigte. Zij wierpen zich op hun vijand. Men schreeuwde en gilde, rende radeloos dooreen, liep elkander onder den voet. De Vendéeërs, in het donker aangevallen, wisten niet wat te doen, schoten in de duisternis op

elkander. Van de doodelijk verschrikte bewoners kwamen velen hun huizen uit, vluchtten weer naar binnen, renden opnieuw naar buiten, en liepen in radelooze ontsteltenis rond. Gezinnen gilden de hunnen bij elkaar. Het was een luguber bloedbad, vermengd met de angstkreten van vrouwen en kinderen. De fluitende kogels sneden door de duisternis. Weldra hing over het woeste tumult een dichte wolk van kruitdamp. Het botsen van legerwagens en voertuigen verergerde den chaos. De paarden liepen tegen elkander op. De gevallen gewonden werden vertrapt. De grond was bedekt met menschelijke wezens, gillend en jammerend van pijn. Het was de hel midden in den chaos. Soldaten zochten hun aanvoerders en omgekeerd. En onder dat alles treffende tooneeltjes van tragische aandoenlijkheid. Een vrouw, tegen een stuk muur gezeten, gaf haar zeer jonge zuigeling de borst; naast haar zat haar man, die zijn been had gebroken, en die, bloedend en zich krommend van pijn, toch telkens nog zijn geweer laadde, en den doodenden kogel in het wilde de duisternis inzond. Sommigen, plat op den grond liggend, vuurden tusschen de wielen der voertuigen, door. Nu en dan verhief zich een verward geschreeuw. En de zware dreun van het kanon overstemde dan weer alles. Het was afgrijselijk.

En de slachting onder de boeren was onbeschrijfelijk; zij vielen bij hoopen. De troep van Gauvain, zelf goed gedekt, mitrailleerde die massa bij massa's, geen schot kon haast missen, zelf leden de aanvallers nagenoeg geen verliezen.

Toch wisten de overvallen boeren, wier moed niet gebroken was, zich te herstellen tot een geregeld defensief; zij weken terug op de markthal een groote donkere redoute, een woud van steenen pilaren. Daar hielden zij stand — al wat maar op een bosch leek schonk hen zelfvertrouwen. De Imânus deed wat hij kon om bij de afwezigheid van Lantenac zoo goed mogelijk diens plaats te vervullen. Zij hadden geschut, maar tot verwondering van Gauvain, maakten zij er geen gebruik van; de verklaring hiervan was, dat alle artillerie-officieren met Lantenac waren meegegaan om den berg op te nemen, en de Vendéeërs niet met die verschillende soorten geschut wisten om te gaan; maar wel onderhielden zij een algemeen en tot de grootst mogelijke snelheid opgevoerd geweervuur op de blauwen

wier kanonnen hen wegmaaiden. Zij beantwoordden het schroot met een stortvloed van geweerkogels. En toen de heele legermacht zich gedekt had in en achter de markthal, waren zij het, die gedekt stonden. Zij wierpen van al wat zij in de nabijheid vonden, bierwagens, karren, vaten, hun eigen voertuigen en van alles wat in de markthal voorhanden was, barricaden op; door wier openingen heen zij het geweervuur voortzetten, dat nu ongetwijfeld moorddadig was. Dit alles ging vliegensvlug in zijn werk. Binnen een kwartier had de hal een onneembaar front.

Daarmee werd Gauvain's situatie ernstig. Deze hal, eensklaps omgezet in een citadel was iets, waar niet op was gerekend. Daarin was een nog hoegenaamd niet gebroken overmacht van boeren stevig verschanst.

Gauvain was geslaagd in de overrompeling, maar het uiteenslaan was niet geslaagd. Hij was afgestegen. In gespannen aandacht, met den sabel in zijn vuist onder zijn gekruiste armen, ongedekt en rechtop in zijn volle lengte, staande in het schijnsel van een flambouw, die zijn geschut verlichtte, staarde hij in de vuurbrakende klomp duisternis voor hem.

Zijn hooge gestalte was bij het licht van de brandende fakkel voor hen achter de barricade duidelijk zichtbaar. Hij was algemeen het doel, doch scheen daaraan niet te denken.

De kogels vlogen uit de barricade, sloegen neer rondom Gauvain, die onbewegelijk bleef staren.

Tegen al die geweren had hij immers kanonnen. En tegenover het zwakkere wapen heeft het sterkere altijd het laatste woord. Wie artillerie heeft tegenover geweren, heeft de overwinning. Zijn geschut, goed bediend, verzekerde hem het overwicht.

Plotseling schoot er een vuurstraal uit de zwarte donkerte die de markthal omgaf, over het stadje rolde als een donderslag, en een kogel sloeg over Gauvain's hoofd in een huis.

De barricade beantwoordde het kanon met het kanon.

Wat gebeurde daar in de duisternis? Men stond voor een nieuwen toestand. De artillerie was nu niet meer aan één kant.

Een tweede kogel volgde de eerste en doorboorde den muur vlak bij Gauvain. En een derde sloeg hem den hoed van het hoofd.

Deze kogels waren van groot kaliber. Het was een zestienponder, waarmee geschoten werd.

— Men richt op u, commadant, riepen Gauvain's kanonniers.

En zij doofden de fakkel. Gauvain, nog in gedachten raapte zijn hoed op.

Het was zoo, iemand richtte het kanon op Gauvain, het was Lantenac.

De markies was, van den tegenovergestelden kant, in de barricade aangekomen.

De Imânus was op hem toegeloopen met de woorden — Monseigneur, wij zijn overrompeld.

— Door wien?

— Dat weten we niet.

— Is de weg van Dinan nog vrij?

— Ik geloof van wel.

— We moeten ons terugtrekken.

— Daarmee is al begonnen. Bij hoopen zijn ze er al vandoor.

— Niemand mag er vandoor gaan, we moeten ons terugtrekken. Waarom wordt het geschut niet gebruikt?

— Iedereen was zijn hoofd kwijt, en ook waren de officieren weg.

— Dan onmiddellijk aan de kanonnen.

— Monseigneur, ik heb de voertuigen en voorraden, de vrouwen en alles wat maar hinderlijk is, zooveel mogelijk den kant van Fougères opgestuurd. Wat moet er gebeuren met de drie kleine gevangenen?

— O, met de kinderen?

— Ja.

— Ze kunnen te pas komen als gijzelaars. Laat ze maar naar de Tourgue brengen.

Dit gezegd hebbende, ging de markies naar de barricade. Nu de aanvoerder er was, kreeg alles een ander aanzien. De barricade leende zich slecht voor geschut, er was maar plaats voor twee kanonnen; de markies liet twee zestienponders uitbrengen en in de barricade twee schietopeningen maken. Toen hij over een der kanonnen gebogen stond, en het vijandelijk terrein verkende, bemerkte hij Gauvain.

— Hij is het! riep hij.

Toen laadde hij en richtte eigenhandig en schoot zelf het stuk af, drie malen, op Gauvain, en miste. Het derde schot sloeg hem alleen den hoed van het hoofd.

— Suffert, mompelde Lantenac, een beetje lager, en ik had den kop gehad.

Op dit oogenblik werd de flambouw gedoofd en hij had vóór zich niets dan duisternis.

— Het is niet anders, zei hij.

En zich tot de kanonniers wendende, riep hij:

— Snelvuur !

Gauvain van zijn kant zag den ernst van den toestand ook zeer wel in. De situatie had een ongunstigen keer genomen. De strijd was een nieuwe phase ingetreden. De barricade had een geregeld kanonvuur geopend. Wie weet of zij al geen aanstalten maakten om van het defensief tot het offensief over te gaan ! Hij had, als hij het aantal gevallenen en gevluchten op een duizend stelde, nog minstens vijfduizend combattanten tegenover zich, hem restten nog maar een twaalfhonderd bruikbare manschappen. Wat moest er van de republikeinen worden als de vijand bemerkte hoe gering hun aantal was? De rollen zouden dan worden omgekeerd. Van aanvallende zouden zij dan aangevallen partij worden. Bij den eersten uitval, die de barricade deed, kon alles verloren zijn.

Wat te doen? Aan een frontaanval op de barricade was geen denken; een bestorming was pure dwaasheid; twaalfhonderd man kunnen geen vijfduizend man uit sterke stellingen werpen. Den vijand onder den voet loopen was onmogelijk, tijd verliezen moest noodlottig worden. De zaak moest snel tot een einde worden gebracht. Maar hoe?

Gauvain was uit deze streek, hij kende de stad, hij wist dat de oude markthal, waar de Vendéeërs zich hadden verschanst, omgeven was door een doolhof van nauwe, bochtige steegjes.

Hij keerde zich tot zijn luitenant, den dapperen kapitein Guéchamp, die later nog veel van zich heeft doen spreken, vooral door de zuivering van het bosch van Concise, waar Jean Chouan was geboren, en ook doordat hij de rebellen den weg naar het meertje la Chaine afsneed en ze daardoor belette Bourgneuf te vermeesteren.

— Guéchamp, zeide hij, ik draag u zoolang het bevel op. Houd de barricade zoo zwaar mogelijk onder vuur, overstelp ze met kanonskogels, laat de boeren daar geen seconde tijd om op hun verhaal te komen, houd ze bezig.

— Begrepen, zei Guéchamp.

— Verzamel de heele colonne, met de geweren geladen, en houd haar klaar voor den stormaanval.

En hij fluisterde Guéchamp nog een paar woorden in het oor.

— Het zal gebeuren, zei Guéchamp.

Gauvain hernam:

— Zijn alle tamboers nog ongedeerd.

— Ja.

— Er zijn er negen. Laat er twee hier blijven, en geef mij er zeven mee.

De zeven tamboers kwamen de een na den ander zwijgend voor Gauvain aantreden.

Toen riep Gauvain:

— Laat het bataljon de Roode Muts voorkomen.

Twaalf man, waaronder een sergeant, traden uit de gelederen.

— Ik bedoelde het heele bataljon, zeide Gauvain.

— Dit is het heele bataljon, antwoordde de sergeant.

— Twaalf man?

— Meer zijn er niet over.

— Het is goed, zei Gauvain.

Deze sergeant was de ruw-goedhartige soldaat Radoub, die in naam van het bataljon, de drie kinderen had aangenomen, die hij aan het hoofd van zijn verkenningstroep bij de zuivering van het bosch van Saudraie daar had aangetroffen.

De helft van het bataljon, men zal het zich herinneren, was te Herbe-en-Pail vernietigd, en Radoub was zoo fortuinlijk geweest daar niet bij geweest te zijn.

In de nabijheid stond een fouragewagen; Gauvain wees hem den sergeant met den vinger.

— Sergeant, laat uw manschappen stroo in elkaar draaien en dat om hun geweren wikkelen, zoodat het niet te hooren is als ze tegen elkaar stooten.

Een minuut verliep, het bevel werd uitgevoerd in alle stilte en in het donker.

— Het is klaar, zei de sergeant.

— Soldaten, uw schoenen uit,, beval Gauvain.

— Schoenen hebben we niet, zei de sergeant.

Met de zeven tamboers telde het troepje nu 19 man Gauvain was de twintigste. Hij commandeerde:

— In één gelid. Achter elkaar. En mij maar volgen. De tamboers onmiddellijk achter mij, daarachter het bataljon. Sergeant, u hebt het bevel over het bataljon.

Hij stelde zich aan het hoofd en onderwijl van weerskanten de kanonnades elkaar in snel tempo bleven opvolgen, gleden deze twintig mannen weg als schaduwen en verdwenen in de verlaten steegjes.

Zij slopen zoo eenigen tijd voort, dicht langs de huizen. Alles scheen uitgestorven in het stadje; de bewoners zaten weggescholen in hun kelders. Iedere deur was gegrendeld, van alle vensters waren de blinden gesloten. Nergens het minste licht te zien.

De hoofdstraat, omgeven door doodsche stilte, was zelf het tooneel van alle verschrikkingen van den oorlog; het vuurgevecht der kanonnen werd onverzwakt voortgezet; de republikeinsche batterij en de royalistische barricade spogen met toenemende woede hun schroot naar elkander toe.

Na een sluipmarsch van twintig minuten door de kronkelende steegjes kwam Gauvain, die in de duisternis met zekerheid zijn weg vond, aan het eind van een steeg, die uitliep op de hoofdstraat; echter niet voor, maar achter de markthal, dus achter de barricade.

De positie had zich dus gewijzigd. Aan die zijde had de boerenstrijdmacht geenerlei dekking — het eeuwige verzuim van allen die barricaden maken — de markthal lag open, men kon tot onder de pilaren gaan waar eenige bespannen en beladen wagens klaar stonden om te vertrekken. Gauvain en zijn negentien man, hadden hier tegenover zich de vijfduizend Vendeëërs, maar zij stonden achter hen, niet vóór hen.

Gauvain zeide fluisterend wat tot den sergeant; men ontdeed de geweren van hun omwikkeling, de twaalf grenadiers posteerden zich in bataille om den hoek van de steeg, en de zeven tamboers, de stokken klaar, wachtten.

De losbarstingen der kanonnen wisselden elkaar vrij regelmatig af. Plotseling, bij een interval, tusschen twee losbrandingen, stak Gauvain zijn degen in de hoogte en riep met een stem, die in de doodsche stilte weerklonk als een snerpende klaroenstoot:

— Tweehonderd man rechtsaf, tweehonderd man linksaf, de rest op het centrum !

De twaalf geweren gingen af, en de zeven tamboers sloegen den stormmarsch.

En Gauvain stiet den zoo geduchten strijdkreet der blauwen uit:

— Op de bajonet ! Voorwaarts !

Het effect was onbeschrijfelijk.

Heel die dicht-opeengehoopte massa boeren achtte zich van achteren aangevallen, verbeeldde zich door een nieuw leger in den rug te worden aangetast. Op hetzelfde oogenblik kwam ook de colonne in het voorste gedeelte van de hoofdstraat, onder bevel van Guéchamp, zoodra ze den stormmarsch hoorde slaan, in beweging, sloeg eveneens den stormmarsch, en wierp zich in den looppas op de barricade; de boeren zagen zich tusschen twee vuren geplaatst; de paniek vergroot alles, bij een paniek heeft een pistoolschot de uitwerking van een kanonschot, alles wordt onwezenlijk, en het geblaf van een hond lijkt het brullen van een leeuw. Laten wij hier bijvoegen, dat de te hoop geloopen massa's als deze boeren even weinig bestand zijn tegen angst als stroo tegen vuur, en even licht als een stroovuur een brand, veroorzaakt boerenangst een algemeene paniek. Alles sloeg in wilde wanorde op de vlucht.

In onbegrijpelijk korten tijd was de heele markthal leegg vlucht, de verschrikte boeren stoven uiteen in alle richtingen, zij waren door de officieren niet te houden. De Imânus sloeg vruchteloos twee of drie vluchtenden neer, men hoorde, slechts een algemeenen kreet: Berg je! En dit heele leger stroomde weg door de stegen als water door een zeef, de velden in, heel die menigte verwoei met de snelheid van een stofwolk in een orkaan.

In dichte drommen vluchtten zij drie kanten uit — naar Châteauneuf, naar Piergeur, naar Antrain.

De markies de Lantenac zag deze vlucht. Hij vernagelde eigenhandig de kanonnen en ging toen ook weg, met de laatsten, langzaam en afgemeten, met de woorden: — Weer een bewijs dat de boeren niet weten van standhouden. Zoolang de Engelschen er niet zijn, wordt het niets.

VIERDE HOOFDSTUK.

Voor de tweede maal.

De overwinning was volkomen.

Gauvain keerde zich tot de mannen van het bataljon de Roode Muts en zei:

— Jullie bent maar een dozijn, maar je telt voor duizend.

Een woord van lof van den aanvoerder stond in dien tijd gelijk met een eerekruis.

Guéchamp, door Gauvain met een deel zijner troepen buiten de stad gestuurd, vervolgde de vluchtende boeren, waarvan er velen gevangen werden genomen.

De achtergeblevenen begonnen inmiddels bij fakkellicht de stad te doorzoeken.

Al wat niet weg had kunnen komen, gaf zich over. In de hoofdstraat ontstak men groote vuren om haar te verlichten. De straat was bedekt met dooden en gewonden. Het eind van een veldslag rekt zich altijd — eenige groepen boden hier en daar nog wanhopig verweer, zij werden omsingeld en legden de wapens neer.

Gauvain had in de wanorde van de algemeene vlucht één man opgemerkt die stand hield, en als een vlugge en herculische boschgeest den aftocht der anderen dekte zonder zelf aan vluchten te denken. Aan de gevallen republikeinen, die doorschoten of met verbrijzelden schedel om hem heen lagen en aan het verbogen geweer zonder kolf dat aan zijn voeten lag kon men afleiden hoe hij zich met zijn karabijn, dien eerst als schietwapen en vervolgens als slagwapen gebruikend, verweerd had tot hij in stukken was gesprongen. Nu had hij in de eene hand een pistool en in de andere een sabel. Niemand durfde hem genaken. Op eens zag Gauvain hem wankelen en met den rug tegen een der pilaren van een huis in de hoofdstraat gaan staan leunen. Blijkbaar was hij gewond. Maar nog altijd hield hij zijn pistool en sabel dreigend omhoog. Gauvain stak den degen onder den arm en ging naar hem toe.

— Geef het nu maar op, zei hij, met de vriendelijkheid der bewondering.

De Vendéeër keek hem strak aan. Zijn bloed vloeide van onder zijn kleeren uit een wond of uit wonden die hij had, en vormde een plasje aan zijn voeten.

— Geef je gevangen, zei Gauvain.

De man gaf geen antwoord.

— Hoe heet je?

De man antwoordde:

— Ik heet Dans-in-'t-donker.

— Je hebt je flink gedragen, zei Gauvain.

En hij stak hem de hand toe.

De man beantmoordde dit met den kreet:

— Leve de koning!

En alle kracht, die nog in hem was verzamelend, hief hij beide armen op, legde met de eene het pistool aan op de borst van Gauvain en schoot af, en deed met de andere een felle houw met den sabel naar diens hoofd.

Hij deed dit met forsche kracht en verblindende snelheid; maar iemand anders was nog vlugger dan hij. Dat was een man te paard, die even te voren uit 't donker naar voren was gekomen, en eenige oogenblikken dit tooneel had gadegeslagen, zonder dat iemand op hem lette. En deze persoon, toen hij zag dat de Vendeeër zijn sabel en zijn pistool ophief, liet zijn paard een snellen tijgersprong doen en wierp zich tusschen Gauvain en zijn aanvaller. Zonder deze tusschenkomst zou Gauvain zeker getroffen zijn. Nu ving het paard het schot op en de man den sabelhouw, en beiden vielen neer als een levenlooze massa. Dit speelde zich af in minder dan een oogwenk.

De Vendeeër zakte uitgeput in elkaar.

De sabelhouw had Gauvain's redder midden in het gelaat getroffen; hij was neergestort en lag bewusteloos. Het paard bleef na eenige lichte stuiptrekkingen zonder teekenen van leven liggen.

Gauvain boog zich over den man en vroeg:

— Wie is dat?

Niemand wist het. Gauvain beschouwde hem oplettend. Het bloed gutste uit de wonde en bedekte zijn gezicht als met een donker masker. Dit maakte hem onherkenbaar. Dat bloedende hoofd was omlijst met grijze haren.

— Deze man heeft mij het leven gered, hernam Gauvain. Is er hier iemand die hem kent?

— Commandant, zei een soldaat, deze man is daar straks de stad komen binnenrijden. Ik heb hem zien aankomen. Hij kwam den weg van Pontorson af.

De chirurgijn-majoor van de colonne, die juist in de omgeving was, werd geroepen. De gewonde lag nog buiten kennis. De heelmeester onderzocht hem.

— Niets geloof ik dan die houw over 't gezicht en die heeft niet veel te beteekenen. Gemakkelijk te hechten, binnen acht dagen is de man weer op de been. Overigens een mooie sabelhouw.

De gewonde droeg een mantel en daaronder zag men

een driekleurige ceintuur, pistolen en een sabel. Men legde hem op een draagbaar en begon hem te ontkleeden. Er werd een emmer frisch water gebracht, de chirurgijn wiesch de wond. Het gezicht kwam meer en meer te voorschijn. Gauvain beschouwde het met toenemende aandacht.

— Heeft de gewonde papieren bij zich? vroeg hij.

De chirurgijn zocht in den zijzak en haalde er een portefeuille uit, die hij Gauvain toereikte.

Onderdehand begon de gewonde, door de verfrisschende werking van het koele water, bij te komen. Er begonnen zenuwtrekkingen over zijn gezicht te loopen.

Gauvain onderzocht de portefeuille; hij vond er een in vieren gevouwen papier in, vouwde het open en las:

„Comité du salut public. Burger Cimourdain...."

Een kreet ontsnapte hem;

— Cimourdain!

Deze kreet deed den gewonde de oogen opslaan.

Gauvain stond verstomd.

— Cimourdain, bent u het? Dat is de tweede keer dat u me het leven redt.

Cimourdain keek Gauvain aan. Een glans van onuitsprekelijke blijdschap verlichtte zijn bloedend gelaat.

Gauvain knielde bij den gewonde neer, met den uitroep:

— Mijn meester!

— Ja vader, zei Cimourdain.

VIJFDE HOOFDSTUK.

De droppel koud water.

Zij hadden elkander in vele jaren niet gezien, maar geestelijk was er nooit een scheiding tusschen hen geweest; zij herkenden elkander alsof zij den dag te voren van elkander waren gegaan.

Men had in het stadhuis van Dol een ambulance geïmproviseerd. Daarheen werd ook Cimourdain vervoerd en hij werd te bed gelegd in een kamertje naast de groote zaal, waarin de overige gewonden waren onder-

gebracht. De chirurgijn vond het, toen hij de wond had gehecht, wenschelijk, dat de gewonde nu wat rust kreeg en maakte daarom een eind aan de opgewonden gevoelsuitingen der beide mannen. Bovendien riepen Gauvain de duizenden zorgen die de plichten en beslommeringen van de overwinning zijn. Cimourdain bleef alleen; maar hij kon niet slapen; hij had tweeërlei koorts, de koorts van zijn wonde en de koorts van zijn blijdschap.

Hij sliep niet en toch kwam het hem voor of hij niet wakker was. Zijn droom verwezenlijkt — was het mogelijk? Cimourdain had sinds vele jaren niet meer aan het geluk kunnen gelooven, dat hem nu was te beurt gevallen. Hij had Gauvain teruggevonden. Toen zij hadden moeten scheiden, was hij nog een kind, hij vond hem terug als man; hij vond hem terug groot in dubbele beteekenis, lichamelijk als een reus, geestelijk als een held. Hij vond hem terug te midden der zegepraal, triomfeerend, en triomfeerend voor het volk. Gauvain was in de Vendée het steunpunt der revolutie, en hij, Cimourdain, was het die dezen krachtigen pijler der republiek had gemaakt. Deze overwinnaar hier was zijn leerling. Wat hij in dezen jongen held, bestemd misschien voor het pantheon der republiek, zag werken en schitteren, dat was zijn, Cimourdain's gedachte, zijn ziel, en hem vervulde de trots van het geestelijk vaderschap, zijn discipel, zijn geestelijke eeniggeborene was reeds de held en zou weldra de glorie zijn van de revolutie; het kwam Cimourdain voor, dat hij zijn eigen ziel terug zag in luistervolle herschepping. Hij had met eigen oogen gezien, hoe Gauvain strijd voerde; hij was als een Chiron, die zijn Achilles had zien zegepralen — treffende zelfvergelijking van den priester met den centaur: de priester is ook slechts ten halven lijve mensch. Het peinzen over de toevalligheden in dit avontuur brachten hem in deze uren van slapeloosheid, veroorzaakt door zijn wonde, in een toestand van onnatuurlijke opgewektheid. Hij zag een jong leven in volle opkomst, vol van de schitterendste beloften, en wat zijn blijde voldoening nog verhoogde, was dat hij alle macht, die de mensch hebben kan over een mensch, over dit jonge leven had; nog een overwinning als die hij hem dezen avond had zien behalen en hij zou maar een woord hebben te spreken en de republiek zou zijn Gauvain een heel leger toevertrouwen. Niets bedwelmt

en verblind zoozeer als alles te zien gelukken. — Het was de tijd dat ieder zijn militair droombeeld had en ieder had zijn krijgsgenie op het oog om dat droombeeld te verwezenlijken; Danton verwachtte wonderen van Westermann, Marat van Rissignol, Hébert van Ronsin; Robespierre wilde van geen dezer personen weten. Waarom Gouvain niet? vroeg Cimourdain zich af; en hij liet zijn verbeelding den vrijen teugel, hij steeg in het onbegrensde, sprong van hypothese op hypothese; alle hinderpalen verdwenen in het niet — als men eenmaal den voet heeft gezet op dezen ladder, weet men van geen stilstaan, het wordt een opstijgen in het oneindige, men gaat uit van den mensch en komt terecht tusschen de sterren. Een groot generaal is maar een opperbevelhebber van legers, die met vele middelen wat volbrengt; een groot aanvoerder is bovendien een hoofd vol nieuwe gedachten, waardoor hij met geringe middelen soms veel volbrengt; Cimourdain droomde zich Gauvain als groot aanvoerder. En hij zag al, want in het rijk der droombeelden gaat men snel, hoe Gauvain op den oceaan opereerend, de Engelschen naar hun eigen kusten terugslingerde; hoe hij aan den Rijn, de koningen van het noorden tuchtigde, op de Pyreneeën Spanje in bedwang hield en van de Alpen Rome het sein gaf om op te staan. Cimourdain had in zich twee wezens, een teeder en een somber van gemoed, en beide waren op dit oogenblik tevreden; immers, het onverbiddelijke was zijn ideaal en hij vond Gauvain terug tegelijkertijd grandioos en verschrikkelijk. Cimourdain wist al te goed wat er nog neergehaald, omgeworpen en uitgeroeid moest worden voor en aleer begonnen kon worden met heropbouw, en, zoo oordeelde hij, het was nu geen tijd voor zachtheid en teergevoeligheid. Gauvain, dat bleek wel, was „op de hoogte", zooals men toen zei. En Cimourdain liet in zijn verbeelding zijn Gauvain donkere stukken verleden verbrijzelen, en gepantserd met licht, met den glans van een meteoor op het voorhoofd, de breede vleugels uitslaan naar het ideaal van gerechtigheid, rede en vooruitgang, zich daarheen zijn weg forceerend met het zwaard; hij zag hem als de engel met het vlammend zwaard ter verdelging voor het paradijs, doch niet om dit te sluiten, maar om het te ontsluiten.

Op het hoogtepunt van deze opgewonden droomerijen, die grensden aan extase, hoorde hij door de deur die

op een kier stond, menschen praten in de groote ambulancezaal naast zijn kamertje; hij herkende de stem van Gauvain; die stem had al die jaren van scheiding steeds in zijn oor geklonken, en hij vond in de stem van den volwassen man ten volle de stem van het kind terug. Hij luisterde. Er werd een geluid van voetstappen vernomen. Hij hoorde soldaten zeggen:

— Commandant, deze knaap hier is degene die daar straks op u geschoten heeft. Toen niemand meer op hem lette is hij in een kelder gekropen. Maar we hebben hem gevonden. Hier is hij.

Vervolgens hoorde hij de volgende samenspraak tusschen Gauvain en den Vendéeër:

— Ben je gewond?

— Niet erg genoeg om me niet te fusilleeren.

— Breng dien man te bed. Verbind hem, verpleeg hem, maak hem beter.

— Ik vraag er niet om. Schiet me maar dood.

— Neen. Je hebt mij willen dooden in naam van den dooden koning, ik schenk je het leven in naam van de levende republiek.

Een donkere wolk van diep teleurstelling kwam over het gelaat van Cimourdain. Het was hem of hij met ruwe hand uit zijn mijmering werd wakker geschud, en hij mompelde op den toon van iemand die zich plotseling alle hoop voelt ontzinken:

— Marat had gelijk — hij is sentimenteel.

ZESDE HOOFDSTUK.

De borst genezen, het gemoed gewond.

Een houwwond geneest snel; maar er was ergens iemand erger gewond dan Cimourdain. Het was de gefusilleerde vrouw, die de bedelaar Tellmarch in den bloedplas bij de hoeve Herbe-enPail gevonden had met teekenen nog van leven.

Michelle Fléchard was zwaarder gekwetst gebleken dan Tellmarch gedacht had; zij had een wond boven de borst en een wond aan den schouder en beide schotwonden stonden inwendig met elkaar in gemeenschap; een kogel had haar het sleutelbeen verbrijzeld, een

andere het schouderblad; evenwel, de longen waren niet geraakt, de wonden waren daardoor niet doodelijk. Tellmarch was een „philosoof", wat in de taal der boeren wou zeggen een beetje dokter, een beetje heelmeester en een beetje kwakzalver. Hij verpleegde de gewonde in zijn dierenhol op zijn leger van zeewier en paste allerlei mysterieuse middelen toe, door welke of ondanks welke, de vrouw vrij voorspoedig genas.

Het sleutelbeen heelde weer en de wonden van borst en schouder sloten zich; na een paar weken was de gewonde herstellende.

Eindelijk op een morgen was zij in staat leunend op Tellmarch den kuil uit te komen; zij ging onder de boomen in het zonnetje zitten. Tellmarch wist nog altijd weinig of niets van haar, haar toestand had niet toegelaten dat zij veel sprak en al den tijd dat zij machteloos neerlag, had zij nauwelijks enkele woorden geuit. Als zij wat zeggen wou, maande Tellmarch haar aan te zwijgen; maar toch merkte de oude wel dat zij iets had, wat haar bekommerde en hij las in haar oogen dat zij zich aanhoudend met iets bezig hield. Dien morgen voelde zij zich sterk, zij kon haast alleen loopen; een genezing is als een vaderschap, de geneesheer voelt zich als de vader dergenen, die hij van den dood heeft gered en Tellmarch beschouwde haar met een zekere zelfvoldoening. De goede oude kwam in een gemoedelijke stemming en wou een praatje met haar beginnen.

— Zoo, we zijn in zooverre tenminste weer op de been, en de wonden zijn zoo goed als genezen.

— Maar van binnen niet, zei de vrouw. En zij voegde erbij: — U weet dus niet waar ze zijn?

— Wie? vroeg Tellmarch.

— Mijn kinderen.

Dat „dus" drukte een wereld van gedachten uit; het beteekende: „daar ge er heel niet over spreekt, daar ge al den tijd dat ge bij mij zijt er geen mond over opendoet, daar ge me zegt dat ik me stil moet houden, telkens als ik er over wil beginnen, daar ge bang schijnt dat ik er naar vraag, weet ge er mij zeker niets van te zeggen." Dikwijls had zij in haar koortsen, en als ze half buiten kennis was of ijlde, om haar kinderen geroepen en het was haar niet ontgaan, want ook in zijn ijlkoortsen weet de lijder op te merken, dat de oude haar daar nooit wat op had geantwoord.

De zaak was dat Tellmarch werkelijk niets wist te zeggen. Het is niet gemakkelijk een moeder te spreken van haar kinderen die men niet weet waar ze zijn. En hij wist niets, volstrekt niets. Hij wist dat men een moeder gefusilleerd had, dat hij die moeder voor dood had gevonden tusschen dooden, dat hij haar bijna als een lijk had opgenomen, dat dat lijk drie kinderen had, en dat de markies de Lantenac na de moeder te hebben laten fusilleeren, de kinderen had meegenomen. Verder gingen zijn inlichtingen niet. Wat was er van die kinderen geworden? Waren zij zelfs nog wel in leven? Degenen die hij er naar had kunnen vragen, hadden hem nog weten te zeggen, dat het twee jongens waren en een meisje, dit laatste nog nauwelijks van de borst. Verder wist hij niets en wat hij wist was eigenlijk ook niets. Vele vragen drongen zich ten deze aan hem op, maar hij vond geenerlei antwoord. De lieden uit de streek, die hij over het geval sprak, schudden het hoofd, bepaalden zich tot een voorzichtig stilzwijgen. Mijnheer de Lantenac was iemand van wien men liefst niet sprak.

Men sprak ongaarne van de Lantenac en men sprak niet gaarne tot Tellmarch. Deze boeren hebben zoo hun eigen redenen om iemand te wantrouwen. Zij hielden niet van Tellmarch. Zij vonden Tellmarch den Kaaiman een vreemd persoon, waarmee zij zich liever niet inlieten. Wat had hij altijd zoo in de lucht te staan kijken? wat voerde hij uit en waarmee hield hij zich toch bezig als hij zoo urenlang onbewegelijk voor zich heen staarde? Het was wel wat vreemd. In dit land dat in vollen opstand was, dat van vijandelijke troepen wemelde, waar een dubbele terreur heerschte, waar maar een zaak allen bezighield: verwoesting, en maar één ding te doen viel: dooden; waar iedereen maarnaar hem goeddacht en niet zonder redelijk doel huizen en hoeven neerbrandde, familiën uitroeide, een eenzame wachtpost sluipmoordde, een dorp overrompelde en uitplunderde, waar de meest volslagen vrijheid tot moord en berooving heerschte, waar men van niemand precies wist aan welke zijde hij stond en of hij misschien niet aan beide zijden, dat is aan geene zijde stond en in naam van beide partijen op eigen gelegenheid moordde en roofde; waar men aan niets anders dacht dan elkander lagen te leggen, elkander in valstrikken te lokken, en de vriend ieder oogenblik vijand kon blijken of

worden — onder zulke omstandigheden moest al wat zich zonderling gedroeg en niet deed als de anderen wel achterdocht wekken, en zoo hield men dan ook onwillekeurig dezen aanzamen bedelaar, die niets scheen te merken van al wat er omging, die te midden van al de ellenden van den oorlog rustig zich in de natuur en haar oneindigen vrede bleef vermeien, die kalm zijn kruiden liep te zoeken en zich met niets bemoeide dan met bloemen en vogels en sterren, voor een zeer gevaarlijk persoon. Blijkbaar was hij niet goed bij zijn hoofd, hij deerde niemand, hij verstopte zich niet, hij was altijd ongewapend en nooit overkwam hem wat. Dit alles hulde hem in geheimzinnigheid en alle geheimzinnigheid zet zich bij de onwetendheid om in vrees.

— Die is krankzinnig, zei men.

Tellmarch was daardoor meer dan een eenzame, hij was een gemedene; hij ontweek niet slechts, maar werd bovendien ontweken.

Men wachtte zich wel hem iets te vragen en als hij iets vroeg gaf men hem zelden antwoord. Hij had dus omtrent de vrouw en haar kinderen niet veel te weten kunnen komen, hoewel hij wel moeite had gedaan, zooveel mogelijk inlichtingen te krijgen. Bovendien had de oorlog, die hier een oogenblik in al zijn verschrikking gewoed had, zich naar elders verplaatst, de markies de Lantenac was hier uit den gezichtskring verdwenen; en Tellmarch's gemoedstoestand was zoo, dat hij den oorlog eerst gewaar werd en er zich eerst mee bemoeide als de oorlog zich rechtstreeks met hem bemoeide.

Na de vraag der vrouw naar haar kinderen, was de glimlach van zijn gezicht verdwenen, en de moeder bleef in gedachten voor zich staren. Wat ging er om in dat gemoed? Zij gevoelde zich als op den bodem van een afgrond. Opeens keek zij Tellmarch aan, en vroeg min of meer ongeduldig:

— Waar zijn mijn kinderen?

Tellmarch boog het hoofd als onder besef van schuld.

En hij dacht aan dien markies de Lantenac, wiens leven in zijn hand was geweest, aan dien machtige, die zeker niet meer aan hem dacht, die waarschijnlijk niet eens meer wist dat hij bestond. Hij stelde zich dit helder voor den geest, en zeide tot zichzelf: — Zoo zijn ze, die groote heeren, als ze in verlegenheid zitten,

en als er gevaar is, dan kennen ze je wel; is het voorbij dan kennen ze je niet meer.

En hij vroeg zich af: — Waarom heb ik ook eigenlijk dien meneer gered?

En hij antwoordde zichzelf: — Omdat ik dacht met een mensch te doen te hebben.

Toen bleef hij eenigen tijd zitten nadenken, en kwam tot deze conclusie: — Ik dacht het, maar was ik er wel zeker van?

En hij herhaalde voor de zooveelste maal, — Had ik dat geweten!

De heele historie drukte hem zwaar; of hij in deze zaak goed of verkeerd had gehandeld kon hij met zichzelf niet eens worden. Hij stond voor een pijnlijk raadsel dat hem niet met rust liet. Kan goed dan kwaad zijn, kan een goede daad een slechte daad zijn? Wie den wolf spaart, verscheurt de schapen. Wie de vlerk van den gier geneest is aansprakelijk voor zijn klauwen.

Hij voelde zich werkelijk schuldig. Het onbewuste verwijt dezer moeder was rechtmatig.

Hij troostte zich evenwel met de gedachte dat de redding van deze vrouw opwoog tegen de redding van den markies en het weer goed maakte.

Maar de kinderen?

De moeder zat eveneens in gedachten verdiept. Beider gedachten bewogen zich in eenzelfden kring, en ontmoetten elkander zonder het te weten in het donker der mijmering.

Eindelijk vestigde zij haar blik, glansloos van wanhoop, opnieuw op Tellmarch.

— Maar dat gaat toch zoo maar niet, zeide zij.

— Sst, stil, zei Tellmarch en hij legde den vinger op den mond.

Zij ging niettemin voort.

— Had me maar niet gered, dat was veel beter geweest. Ik was veel liever dood, dan zou ik nu mijn kinderen zien en weten waar ze zijn. Ze zouden mij wel niet zien, maar ik zou bij hen wezen. Een doode moeder zal zeker wel haar kinderen kunnen beschermen.

Hij nam haar bij den arm en voelde haar de pols.

— Kalm, of je maakt dat je weer koorts krijgt.

Zij vroeg, in antwoord hierop, bijna als een eisch:

— Wanneer zou ik weg kunnen?

— Weg?

— Ja. Weg, mijn kinderen zoeken.

— Nooit als je niet kalm blijft, morgen als je je verstand gebruikt.

— Wat is dat, mijn verstand gebruiken?

— Kalm wezen en op God vertrouwen.

— Op God? Waar heeft hij mijn kinderen gelaten?

Zij was als verdwaasd. Haar stem klonk zeer zacht.

— U begrijpt, zei ze, het kan zoo maar niet blijven. U hebt geen kinderen gehad. Ik wel. Dat maakt verschil. Men kan van iets niet meepraten als men niet weet wat het is. U hebt immers geen kinderen gehad?

— Neen, antwoordde Tellmarch.

— Ik had niets anders op de wereld. Wat ben ik zonder mijn kinderen, wat kan alles me schelen zonder mijn kinderen? Laten ze me zeggen waarom ik mijn kinderen niet heb. Ik weet wel, dat er wat gaande is, maar wat weet ik daarvan? Ze hebben mijn man doodgeschoten, ze hebben mij ook haast doodgeschoten, ze moeten het maar weten en zeggen wat ik heb gedaan.

— Kijk, zei Tellmarch. Nu krijg je weer koorts. Je mag niet meer praten.

Zij keek hem aan en zweeg.

En van dat oogenblik af sprak ze heel niet meer.

Ze volgde Tellmarch's voorschrift op naar de letter, meer dan deze bedoeld had. Zij bleef urenlang gehurkt zitten aan den voet van den ouden boom, als wezenloos. Zij zat maar te peinzen en zei niets. De stilte is voor eenvoudige zielen, die gebukt gaan onder felle smart, als een beschutting en een schuilplaats. Zij scheen het te hebben opgegeven er iets van te begrijpen. Boven een zekeren graad verdooft de wanhoop het begrip.

Tellmarch sloeg haar bewogen gade. Bij het leed dat hij voor oogen had, voelde deze oude man zich aangedaan als een vrouw. — Ik zie het wel, zei hij tot zichzelf, haar lippen spreken niet, maar haar oogen des te meer, ik merk wel, wat ze heeft, het laat haar niet met rust. Ze is moeder geweest en is het nu niet meer, de kinderen die ze gezoogd heeft zijn weg, die gedachte kan ze niet verdragen. Ze denkt misschien nog het meest aan de kleinste, die ze zoo kort geleden nog aan de borst had. Zij moet er al maar aan denken, of ze wil of niet. En wat moet het ook lief zijn zoo'n rood mondje dat zich voedt aan je lichaam en een deel van je leven tot zijn eigen leven maakt.

Hij van zijn kant sprak ook niet meer tot de vrouw; hij begreep, dat bij zulk een leed woorden toch niets uitwerken. Een idee fixe is niet voor rede vatbaar. En hoe rede te doen verstaan door het idée fixe van een moeder? Het moederschap kent geen troost; niets waar het zich aan vast kan klemmen; het is niet vatbaar voor rede. Wat de moeder zoo verheven maakt is dat zij niet enkel maar mensch is maar het wonder van het leven vertegenwoordigt. Bij de moeder gaat de rede van den mensch op in het instinct van het dier. Het moeder-instinct is goddelijk dierlijk. De moeder is niet meer vrouw, zij is wijfje.

Haar kind is haar als haar jong.

Daarom ook is er in de moeder iets dat tegelijkertijd beneden en boven de rede staat. Het moederschap is een natuurdrift. In de moeder is de duistere levensdrang, die de schepping vervult, en die drang leidt haar. Blindheid vol helderziendheid.

Tellmarch trachtte nu deze vrouw aan het spreken te krijgen, zooals hij haar eerst had laten zwijgen; hij slaagde daar echter niet in. Eenmaal zei hij tot haar:

— Het is zoo ongelukkig dat ik oud ben en niet meer loopen kan. Ik ben dadelijk op, ik ben altijd eerder aan het eind van mijn kracht dan aan het eind van mijn weg. Na een kwartier loopen kan ik niet meer en moet ik eerst weer op mijn verhaal komen. Anders zou ik met je mee kunnen gaan. Misschien is het ook wel goed, dat ik dat niet kan, want ik zou meer een gevaar voor je zijn dan dat ik je van nut kon wezen; hier in de buurt laten ze me met rust, maar ik ben bij iedereen verdacht, bij de blauwen als een boer en bij de boeren als een duivelskunstenaar.

Hij wachtte wat zij zou antwoorden. Zij sloeg zelfs de oogen niet op.

Een idée fixe voert tot krankzinnigheid of tot heroïsme. Maar tot welk heroïsme zou een arme, onwetende boerenvrouw in staat zijn? tot geen enkel. Zij kon moeder zijn, en verder niets. Steeds dieper verzonk zij in haar sombere mijmeringen. Tellmarch sloeg haar gade.

Hij probeerde haar af te leiden; hij bracht haar garen, naalden, een vingerhoed; en tot groot genoegen van den armen kaaiman begon ze deze te gebruiken; ze mijmerde nog altijd, maar ze werkte, teeken dat ze lichamelijk gezond was; hare krachten keerden allengs

terug; zij herstelde haar kleeren, haar schoenen, alles, maar haar oog werd niet levendiger. Onder haar arbeid zong ze zacht half verstaanbare liedjes. Vaak mompelde ze namen, waarschijnlijk kindernamen, maar niet duidelijk genoeg dat Tellmarch ze verstaan kon. En dan kon ze ineens ophouden en rondzien en naar de vogels luisteren alsof die haar nieuws hadden te brengen. Of ze keek welk weer het was. — Haar lippen bewogen, ze sprak in zichzelf. Zij maakte eens op een dag een zak en toen die klaar was vulde zij hem met kastanjes. En op een morgen zag Tellmarch haar klaar staan om weg te gaan, zoo op goed geluk de diepten van het woud in.

— Waar ga je naar toe? vroeg de oude haar.

— Ik ga ze zoeken.

Hij deed geen poging haar te weerhouden.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

De twee polen van de waarheid.

Na verloop van een paar weken, vol van de wisselvalligheden van den burgeroorlog, werd er over niets zoo algemeen gesproken als over twee mannen, die lijnrecht tegenover elkaar stonden, en die niettemin hetzelfde werk deden: naast elkander den grooten revolutionairen strijd voeren.

Het woeste Vendéesche duel werd voortgezet, maar de Vendée verloor terrein. Dank zij den jongen commandant, die te Dol den welberekenden aanslag der zesduizend royalisten zoo bijtijds door den vermetelen tegenaanval zijner vijftienhonderd revolutionairen had te niet gedaan, was vooral in Ille-et-Vilaine de opstand zoo al niet gedempt, toch in hooge mate verzwakt en ingedamd. Verscheidene gelukkige operaties waren nog op die van Dol gevolgd, en die menigvuldige successen hadden een nieuwe situatie geschapen.

De toestand had een ander aanzien gekregen, maar er deed zich daarbij een eigenaardige verwikkeling voor.

In dit gansche gedeelte van de Vendée zegevierde de republiek, daaraan viel niet te twijfelen; maar welke

republiek? In de algeheele overwinning, die zich begon af te teekenen, deden twee vormen der republiek zich gelden, de republiek der terreur en de republiek der menschelijkheid, waarvan de een wou winnen door hardheid, en de ander door zachtheid. — Welke zou de overhand behouden? Deze beide vormen, de verzoenende en de onverbiddelijke, werden vertegenwoordigd door twee personen, die beide hun eigen invloed en gezag hadden, de een als commandant, de ander als burgerlijk gedelegeerde; wie van beiden zou het pleit winnen? Van die twee mannen had de een, de gedelegeerde, vreeselijke machtsmiddelen; hij was gekomen om de opdracht van de Commune van Parijs aan de bataljons van Santerre: Geen genade, geen kwartier! naar de letter te doen naleven. Hij had, om allen en alles aan zijn autoriteit te onderwerpen, het decreet van de Conventie, dat het doodvonnis uitsprak over ieder, die een gevangengenomen rebellenleider de vrijheid zou geven of hem zou laten ontsnappen, en bovendien volmacht van het Comité du salut public, een bekrachtiging van zijn gazag, geteekend door Robespierre, Danton, Marat. De ander, de soldaat, had als richtsnoer voor zijn handelen en als macht om zich op te beroepen slechts dit eene: zijn menschelijk gevoel.

Hij had niets dan zijn arm, die den vijand versloeg, en zijn ridderlijk hart, dat hem genade schonk. Als overwinnaar meende hij het recht te hebben de overwonnenen te sparen.

Vandaar een nog sluimerend, maar diep conflict tusschen deze beide mannen. Hun geest leefde in verschillende atmosfeeren, beide bekampten zij dien opstand, elk had zijn eigen middel om dien neer te slaan, de een de overwinning, de ander de terreur.

Wij moeten hier nog bijvoegen, dat degene van het tweetal die bekend stond als de hardvochtige woesteling zich terzelfdertijd de hulpvaardigste, liefderijkste en meest broederlijke aller menschen betoonde; hij hielp de gewonden, verpleegde de zieken, bracht zijn dagen en zijn nachten door in ambulances en hospitalen, was zacht en hulpvaardig voor de troepen kinderen die door den oorlog van hun ouders beroofd, haveloos, hongerig en hulpeloos rondzwierven, dacht nooit aan zichzelf, gaf al wat hij had weg aan anderen. Als er gevochten werd, was hij er altijd bij, nam zijn plaats

in in de voorste rijen, was altijd bij hen die het verst vooruitdrongen en bij hen die het laatst zich terugtrokken; wel gewapend, want hij droeg een sabel en in zijn gordel had hij twee pistolen, en toch ongewapend, want nog niemand had hem dien sabel zien trekken of die pistolen zien aanraken. Hij trotseerde de slagen doch bracht er geen toe. Men zei dat hij priester geweest was.

De een dezer mannen was Gauvain, de ander was Cimourdain.

Tusschen de tegenstrijdige beginselen dezer onafscheidelijke vrienden was felle vijandschap — de twee menschen waren vrienden, de twee beginselen doodsvijanden; zij waren als één ziel, maar in twee helften gespleten; Cimourdain had inderdaad een deel van zijn ziel en zijn geest in Gauvain overgestort, maar het zachte, teere gedeelte. Het scheen of Gauvain de lichtzijde had ontvangen en dat Cimourdain wat men zou kunnen noemen de zwarte, donkere zijde had behouden. Vandaar innerlijke tweedracht bij deze tweeeenheid. Deze stille strijd kon niet blijven voortsmeulen, moest in vlammen oplaaien. Op een morgen toen er niet te vechten viel, nam de worsteling een aanvang.

Cimourdain zeide tot Gauvain.

— Hoe staan we er nu voor?

— Dat weet u evengoed als ik. Ik heb de bende van Lantenac verspreid. Hij heeft nog maar een handvol volk bij zich. En hij heeft geen anderen uitweg dan het bosch van Fougères. Over een week is hij omsingeld.

— En over twee weken?

— Is hij in onze handen.

— En dan?

— En dan? U hebt gelezen wat ik heb laten aanplakken?

— Ja. Welnu?

— Hij wordt gefusilleerd.

— Alweer zachtheid en tegemoetkoming. Hij moet geguillotineerd worden.

— Ik, zei Gauvain, ben voor den militairen dood.

— En ik, zei Cimourdain, ben voor den revolutionairen dood.

Hij schouwde Gauvain in het gezicht en zeide:

— Waarom heb je de nonnen van het klooster Saint-Marc-le-Blanc gespaard?

— Ik voer geen oorlog tegen vrouwen, antwoordde Gauvain.

— Vrouwen van dat soort verachten en haten het volk. En in den haat telt een vrouw voor tien mannen. Waarom heb je geweigerd dien heelen troep dweepzieke oude priesters, die we gevangen hebben genomen in Louvigné, op te zenden om terecht te staan voor de revolutionaire rechtbank?

— Ik voer geen oorlog tegen oude stakkers.

— Een oude priester is erger dan een jonge. De opstand is het felst en gevaarlijkst als hij gepredikt wordt door grijze haren. Rimpels wekken vertrouwen. Geen verkeerd medelijden alsjeblieft, Gauvain. De koningsdooders zijn verlossers. Houd het oog gericht op den Templetoren, waar het kind van den koning gevangen zit.

— Den Templetoren? Als ik kon, zou ik den kroonprins er uit laten. Ik voer geen oorlog tegen kinderen.

De blik van Cimourdain werd hard.

— Je moet begrijpen, Gauvain, dat het noodzakelijk is oorlog te voeren ook tegen de vrouw als ze Marie Antoinette heet, tegen een grijsaard als hij Pius V heet en paus is, en tegen het kind als het Lodewijk Capet heet.

— Ach, waarde meester, ik ben geen politiek mensch.

— Pas op, dat je geen gevaarlijk mensch wordt. Toen bij den aanval op den post van Cossé de rebellenaanvoerder Jean Treton in 't nauw gebracht en verloren was en alleen overgebleven zich met de sabel in de vuist door de heele colonne probeerde heen te slaan, waarom heb je toen gecommandeerd: Opent de gelederen: laat hem door!

— Omdat ik het verachtelijk en lafhartig vind, met vijftienhonderd man een enkele te lijf te gaan.

— Toen jij bij Cailleterie d'Astillé zag, dat je soldaten op het punt stonden den Vendéeër Joseph Bézier, die gewond was en zich voortsleepte, af te maken, waarom heb je toen geroepen: Doorloopen! Dat maak ik wel in orde! en toen je pistool in de lucht afgeschoten?

— Omdat het niet aangaat een gewonden en weerloozen vijand te dooden.

— Je hebt verkeerd gedaan. Die twee staan nu allebei weer aan het hoofd van benden opstandelingen, Joseph Bézier is niemand anders dan de beruchte

Moustache, en Jean Treton is Jambe d'Argent, waar we nog wel van zullen hooren. Door deze twee te sparen heb je de republiek twee vijanden bezorgd.

— Ik heb de republiek vrienden willen bezorgen en geen vijanden.

— Waarom heb je na je overwinning bij Landéan die driehonderd gevangen genomen boeren niet laten fusilleeren.

— Omdat, waar een vijand als Bonchamp genade heeft geschonken aan een troep van de onzen, die in zijn handen was gevallen, ik niet wou dat wij revolutionairen in dit opzicht achterbleven bij de royalisten.

— Als je Lantenac in handen krijgt schenk je hem dus ook zeker minstens het leven?

— Geen sprake van.

— Waarom niet? Aan driehonderd opstandelingen tegelijk schenk je wel gratie.

— Die boeren zijn onwetenden: Lantenac weet wat hij doet.

— Maar Lantenac is een bloedverwant van je.

— Frankrijk is de groote, de eenige bloedverwant.

— En Lantenac is een grijsaard.

— Lantenac is ons een vreemdeling en als zoodanig een indringer. Lantenac heeft geen leeftijd. Lantenac is de misdadiger, die in het land is gekomen om voor buitenwachtende misdadigers de deur open te maken en ze binnen te laten. Lantenac wil de Engelschen in het land halen. Lantenac is de inval van het buitenland. Lantenac is niet de opstandige tegenstander, maar de buitenstaande vijand. De kamp tusschen hem en mij kan niet anders eindigen dan met zijn dood of den mijne.

— Gauvain, onthoud wat je daar zegt.

— Dat zal ik.

Beiden zwegen een tijd lang en keken elkander aan. Gauvain vatte 't gesprek weer op.

— Dit jaar '93, dat we nu doormaken, zal in de geschiedenis een bladzijde wezen, die druipt van bloed.

— Neem je in acht, Gauvain, riep Cimourdain uit. Er zijn nu eenmaal vreeselijke plichten.

De revolutie kan en zal alleen met helpers die niets ontzien haar werk verrichten. Elke hand die beeft stoot zij weg. Zij stelt alleen vertrouwen in wie onverbiddelijk is. Wat zij noodig heeft is het verschrikkelijke

van Danton, de onbuigzaamheid van Robespierre, de onverzettelijkheid van Saint-Just, de onverzoenlijkheid van Marat. Neem je in acht, Gauvain. Deze menschen zijn noodig. Zij tellen voor onze zaak als legers. Zij zullen Europa van schrik doen verstijven, het afschrik inboezemen.

— En misschien ook de toekomst, zei Gauvain. En na een oogenblik zwijgen hernam hij:

— Maar u vergist u, mijn meester, ik beschuldig niemand. Ik ben van meening dat het standpunt, waarvan de revolutie moet uitgaan dit is, dat voor het verleden niemand verantwoordelijk mag worden gesteld. Wat er is, is er buiten iemand's persoonlijk toedoen en wij gaan het revolutioneeren. Niemand is onschuldig en niemand is schuldig. Lodewijk XVI bijvoorbeeld was 'n zachtmoedig schaap, dat terecht is gekomen onder leeuwen. Hij wil vluchten, zich uit de voeten maken, tracht zelfs zich te weer te stellen; hij had gebeten als hij kon. Maar men kan maar niet zoo een leeuw wezen als men wil. Zijn schaapachtigheid wordt hem als een misdaad aangerekend. Het schaap raakt in woede en toont zijn tanden. De verrader! brullen de leeuwen en zij verscheuren het schaap. En vervolgens elkander.

— Het schaap is maar een beest.

— En wat zijn de leeuwen dan?

Dit antwoord deed Cimourdain een oogenblik in gedachten verdiept staan. Toen hief hij het hoofd op en zeide:

— In die leeuwen spreken gewetens. In die leeuwen werken gedachten. In die leeuwen openbaren zich beginselen.

— En wat zij doen is de terreur.

— Eenmaal zal de revolutie de terreur billijken en bejubelen.

— Het is veeleer te vreezen dat de revolutie om de terreur gelasterd en tot schrikbeeld misvormd zal worden.

En Gauvain vervolgde:

— Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap, dat zijn het geweten, de gedachten en de beginselen der revolutie, de blijde boodschap en de heilsleer van vrede en harmonie.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Dolorosa.

Inmiddels zocht de moeder haar kinderen, zooals een wijfje haar jongen zoekt.

Zij liep op goed geluk maar voort. Waar leefde ze van? Het is niet te zeggen. Zij wist het zelf niet. Zij ging altijd maar verder, dag en nacht door. Zij vroeg aan de huizen wat te eten of at wat ze eetbaars tegenkwam op de velden, legde zich als ze uitgeput was op den grond en sliep in de open lucht, in de struiken, onder de sterren, soms in regen en wind.

Zij zwierf van dorp tot dorp, van hoeve tot hoeve, overal informeerend. Schuw bleef ze dan staan op den drempel. Haar kleeren hingen aan flarden. Soms liet men haar binnen, soms ook joeg men haar weg. Als men haar niet inliet ging ze de bosschen weer in.

Zij kende de streek niet, zij wist en kende heelemaal niets dan alleen haar geboorteplaats Siscoignard in de gemeente Azé, ze wist niet hoe ze liep of loopen moest, dwaalde en zwierf maar in het wilde weg, kwam op plaatsen terug waar ze al geweest was en liep zoo den meesten tijd voor niets. Nu eens was ze op een straatweg, dan weer volgde zij een wagenspoor, dan weer de paden door 't kreupelhout. Bij dit rondzwerven op goed geluk was haar armzalige plunje tot vodden versleten en vergaan. Toen haar schoenen op waren ging ze toch verder, eerst op bloote voeten, toen op bloedende voeten.

Ze trok door streken waar de oorlog woedde, dwars door het geweervuur, zonder iets te hooren, zonder iets te zien, zonder iets uit den weg te gaan — ze zocht haar kinderen. Het heele land was in opstand, en er waren geen veldwachters meer, geen burgemeesters meer, geen autoriteiten meer. Niemand tot wien ze zich wenden kon dan wien ze toevallig tegenkwam.

Die sprak ze dan ook aan. En ze vroeg:

— Hebt u ergens ook drie kinderen gezien?

De aldus aangesprokenen keken haar dan verwonderd aan.

— Twee jongens en een meisje, verduidelijkte ze dan.

En als men nog niet begreep:

— Ze heeten René-Jean, Gros-Alain, Georgette. Hebt u ze niet gezien?

En om het nog duidelijker te maken:

— Het oudste is vier en een half jaar, het jongste is twintig maanden.

En dan weer de vraag:

— Weet u niet waar ze zijn? Ze hebben ze meegenomen.

Ziende dat men niet begreep wat ze zeggen wou, was het dan:

— Ze zijn van mij, ziet u. Daarom vraag ik het.

De menschen gingen huns weegs. Dan bleef ze staan en zei niets meer en drukte zich de nagels in het vleesch.

Eens op een dag evenwel zei een boer, na haar te hebben aangehoord nadenkend en zijn geheugen raadplegend:

— Wacht eens.... Drie kinderen?

— Ja.

— Twee jongens?....

— En een meisje.

— Zoek je die?

Ja.

— Ik heb hooren praten over een heer die drie kleine kinderen heeft meegenomen en ze bij zich heeft.

— Waar is die heer? riep de vrouw. Waar zijn ze?

De boer antwoordde:

— Ga maar naar de Tourgue.

— Kan ik daar mijn kinderen vinden?

— Mogelijk wel.

— Hoe heet het daar zegt u?

— De Tourgue.

— Wat is dat, de Tourgue?

— Een plaats.

— Een dorp of een kasteel of 'n boerderij?

— Ik ben er nooit geweest.

— Is het ver hier vandaan?

— Niet dichtbij.

— Welken kant op?

— Den kant op van Fougères.

— Hoe kom ik daar?

— Je bent hier in Vantorens, zei de boer, je laat Ernée links liggen en Coxelles rechts, je gaat over Lorchamps en dwars door de Leroux.

En de boer wees met uitgestrekten arm naar het Westen.

— Aldoor maar rechtuit de kant op waar de zon ondergaat.

Voordat de boer zijn arm weer had laten zakken was de vrouw al op weg.

Hij riep haar nog na:

— Maar pas op. Er wordt gevochten.

Zij keerde zich niet eens om en liep zonder wat te antwoorden door.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Een bastille van het platte land.

Den reiziger, die een eeuw geleden van den kant van Laignelet het bosch van Fougères doorging en er ter hoogte van Parigné weer uitkwam, wachtte aan de grens van die weelderige wildernis een somber schouwspel. Het bosch verlatende had hij plotseling voor zich een middeleeuwsche burcht: de Tourgue.

Geen naargeestiger gezicht kon men zich denken dan deze doodsche bouwval van de Tourgue. Wat men dan te zien kreeg, was een hooge ronde toren, als het ware verdekt staande bij den uitgang van het bosch als een struikroover.

Naar de overlevering in deze streek wilde, waren er in het bovenste gedeelte van dezen toren geheime deuren, zooals die in de grafgewelven der koningen van Juda, bestaande uit een grooten sluitsteen, draaiende om een spil, die zich opende en weer sloot en dan niet te onderscheiden viel van den muur.

De bres, waardoor men in de ruïne kon komen, was een vormloos gat, in den muur geslagen door een mijn.

De bres gaf toegang tot wat voorheen de benedenverdieping was geweest en nu de bodem was van den enormen put, dien de toren nu geleek. Recht tegenover de bres was een zware deur, die den toegang afsloot tot een keldergewelf, uitgehouwen in de rots waarop de toren stond en van ongeveer een zelfden omvang als de toren zelf.

Dit keldergewelf was een onderaardsch cachot. Elk adellijk slot had zijn kerker. Het cachot van de Tourgue had, zooals velen dier gevangenisholen uit dezelfde tijden, twee verdiepingen. De eerste of bovenste

verdieping was een gewelfde holle ruimte in den muur, gelijkvloers met de benedenverdieping van den toren en daarvan zooveel als een zijvertrek. Aan den wand van dit vertrek zag men twee loodrechte groeven, die evenwijdig naast elkander liepen van de eene zijde van den muur naar de tegenovergestelde zijde en ook over het gewelf; die groeven deden denken aan een wagenspoor van muur tot muur, doch niet over den vloer maar over de zoldering loopend. En die groeven waren uitgehold door twee raderen. Vroeger, in de tijden van het leenwezen, werden in deze ruimte, menschen in stukken gescheurd, op een manier, die minder drukte maakte dan het vierendeelen met paarden.

Onder deze kamer was een tweede. Dat was het eigenlijke cachot. Men kwam daar niet in door een deur, maar door een gat.

Buiten den toren, boven de bres, die er een eeuw geleden de eenige open ingang van was, zag men een schietgat dat wijder was dan de overige, en daaraan hing een losgewerkt stuk ijzeren traliewerk.

Aan den toren, en wel aan de tegenovergestelde zijde van de bres, was een steenen brug verbonden, die uit drie bogen bestond en nog weinig beschadigd was. Op die brug had een tegen den toren aangebouwd en de heele brug overkappend gebouw gestaan, dat blijkbaar door een brand was verwoest, en waarvan nu niets meer over was dan een zwart geblakerd skelet, waar men doorheen kon zien en dat naast de toren stond als een geraamte naast een spook.

Tegenover den toren aan de westzijde verhief zich een vrij hoog plateau, dat met een zachte helling afdaalde naar de vlakte; dit plateau kwam zoo dicht bij den toren dat het dien bijna raakte, doch het was er van gescheiden door een diep ravijn, waar het bovenbedoelde stroompje doorheen liep, dat een arm is van de Couesnon. De brug verbond, zij het op ingewikkelde wijze, den toren met dit plateau en rustte op hooge pijlers, stevig genoeg om ook het gebouw te kunnen dragen, dat op de brug werd opgetrokken, over de heele lengte en breedte daarvan, zoodat beide ineensmolten. Dit gebouw was ongeveer in den trant als dat te Chenonceaux en was gehouden in den stijl Mansard. En het zag er wat beter bewoonbaar uit dan de toren. Maar de zeden waren nog zeer ruw; de seigneurs die

hier huisden konden in dat verblijf niet wennen en bleven de voorkeur geven aan de cachotachtige vertrekken van hun donjon. Het gebouw op de brug was in den trant van een klein kasteeltje. Boven de pijlers was als eerste verdieping een lange doorloop, die als wachtlokaal dienst deed; boven de wacht, die een soort sousterrain vormde, was een kamer die als boekerij was ingericht, en daarboven was een zolder. Het gebouw had hooge vensters met kleine ruitjes van Boheemsch glas, pilasters tusschen de vensters, gebeeldhouwde medaillons in den muur; drie verdiepingen dus: beneden hellebaarden en snaphanen, in het midden boeken, boven zakken haver; dat alles was wel wat onbehouwen, maar zeer adellijk.

De toren die zich naast dat gebouw verhief was een en al woestheid.

Hij beheerschte het coquette gebouwtje met zijn heele hoogte en heel zijn logge bruutheid. Van het plat van den toren kon men de brug verbrijzelen.

Men moest de brug over om bij deze deur te komen, en men moest de deur door om in den toren te komen. Een andere ingang was er niet.

De tweede verdieping van het gebouw op de brug correspondeerde met de tweede verdieping van den toren en op deze hoogte was voor meerdere zekerheid de ijzeren deur geplaatst.

De ijzeren deur gaf aan den kant van de brug toegang tot de bibliotheek, en aan den kant van den toren tot een gewelfde zaal met een pilaar in het midden. Deze zaal, zooals gezegd de tweede verdieping van den toren, was evenals de toren, rond: zij kreeg licht door de langwerpige schietgaten die uitzagen op het open veld. De ruwe muren waren kaal, niets dan de bloote steenen, die overigens onberispelijk symmetrisch waren opgemetseld. Van beneden was deze zaal te bereiken door een trap in schroefvorm in den muur aangebracht wat niet zeer bezwaarlijk is in een muur van vijftien voet dikte. In de middeleeuwsche oorlogvoering veroverde men een stad straat na straat, een straat huis na huis en een huis kamer na kamer. En zoo belegerde men een fort verdieping na verdieping. De Tourgue was in dit opzicht zeer doelmatig ingericht, gemakkelijk stuksgewijs te verdedigen, daardoor moeilijk te veroveren. Men moest van de eene verdieping naar de andere klimmen langs een spiraalvormige trap met

nauwe windingen en zoo laag dat men het hoofd moest bukken; 'n gebukt hoofd is in zulke omstandigheden een verloren hoofd; bij elke winding stond de belegerde de belegeraars af te wachten.

Onder de zaal met de pilaar in het midden, waren twee gelijkvormige kamers, die de eerste verdieping en de benedenverdieping vormden; boven die zaal waren er nog drie zulke; boven die zes ruimten boven elkander was de toren gedekt met een plat van steen, waar men op kon komen door een nauw torenhuisje.

De vijftien voets muur, waar men doorheen had moeten breken om er de ijzeren deur in aan te brengen, hield haar halverwege opgeveer van zijn dikte omsloten als in een portiek van aan weerskanten ongeveer zeven voet diepte; was de deur open dan was de ingang, bestaande uit het gat in den muur, vrij.

In het portiek buiten de ijzeren deur, dus aan den kant van de brug, bevond zich in den muur een laag poortje, dat toegang gaf tot een trap naar de verdieping onder de bibliotheek; voor een eventueelen aanvaller was dit nog een moeilijkheid te meer. Het gebouw op de brug had naar de zijde van het plateau niets dan een rechten muur, en de brug hield daar op. Een wipbrug met een laag poortje stelde haar in gemeenschap met het plateau. De wipbrug gaf toegang tot de wacht, beneden de bibliotheek. Een belegeraar, die de benedenverdieping van het gebouw op de brug al in handen had, moest om vandaar bij de ijzeren deur te komen, nog de trap naar het poortje in het portiek vermeesteren.

Wat de bibliotheek betreft, dit was een langwerpige zaal, even lang en breed als de brug. Uit deze zaal kon men bij de ijzeren deur en door deze in den toren komen — een andere uitgang was er niet. Ter plaatse waar de zaal overging in het portiek was een schijndeur met groen laken bekleed, aangebracht, die de ijzeren deur en zoodoende den toegang tot den toren maskeerde. Tegen de wanden stonden van boven tot beneden, van den vloer tot het plafond reikende boekenkasten met glazen deuren, uitgevoerd in den meubelstijl der zeventiende eeuw.

De zolder, die evenals de bibliotheek den langwerpigen vorm van de brug had, was niets dan de ruimte onder het dak, gevuld met stroo en hooi en licht ontvangend door zes dakvenstertjes.

Het geheel was dus zoo: een hooge en ruime toren

van zes verdiepingen met hier en daar een schietgat en als eenige in- en uitgang een ijzeren deur, die toegang gaf tot een bebouwde brug, welke uitliep in een ophaalbruggetje; achter den toren het bosch, vóór den toren een met struiken begroeid rotsvlak, iets hooger dan het ophaalbruggetje (dat daardoor als het werd neergelaten, schuin omhoog stond), veel lager dan de toren; onder de brug tusschen toren en rotsvlak een diep ravijn, nauw en dichtbegroeid, op den bodem daarvan een water, dat in den winter aanzwol tot een stortvloed, in de lente tot een beek werd en des zomers verdween en een steenige bedding achterliet — dat was de Tour-Gauvain, of in het spraakgebruik de Tourgue.

De maand Juli verstreek, het werd Augustus, een heroïsche storm woei over Frankrijk, twee schimmen waren zooeven aan den horizon der zichtbare wereld verdwenen — Marat met een mes in de zijde, Charlotte Corday onthoofd, een geweldige tijd brak aan, Wat de Vendée betreft, zij was in den oorlog in het groot verslagen, zij nam haar toevlucht tot den oorlog in het klein, die nog vreeselijker is, gelijk wij gezien hebben; de Vendéesche oorlog was nu een worsteling versnipperd over het heele gewest, zonder uitzicht op een beslissing; de ineenstorting van het groote, dusgenaamde katholieke en koninklijke leger, nam een aanvang.

Het was een ongehoorde crisis. Als de oorlog op het eene punt uit was, vlamde hij elders met nieuwe hevigheid weer op. Geen genade! geen gevangenen! was de leuze aan weerskanten. Er hing een donkere schaduw van verschrikking over de geschiedenis.

In die maand Augustus werd de Tourgue belegerd.

Op een avond, toen in de kalme schemering der hondsdagen, de sterren aan den hemel begonnen te verschijnen, terwijl in het bosch zich geen blaadje bewoog en in de velden geen grassprietje trilde, deed zich in de stilte van de vallende duisternis eensklaps een scherpe trompetstoot hooren. Die trompetstoot kwam van den toren.

Hij werd van beneden beantwoord met een stoot op de klaroen.

Bovenop den toren stond een gewapend man; beneden, in het donker, bevond zich een legerkamp.

In de duisternis was rondom den Tour-Gauvain

vaag een gewemel van donkere gedaanten te onderscheiden. Dat gewemel was een bivak. Hier en daar onder de boomen van het bosch en tusschen het struikgewas op het plateau, begonnen vuurtjes op te vlammen en besprenkelden de omgeving van den toren met lichtende stippen, alsof de aarde tegelijk met den hemel zich met sterren wilde bezaaien, maar met de sombere sterren van den oorlog ! Aan den kant van het plateau strekte het bivak zich uit tot in het vlakke veld en aan den kant van het bosch verloor het zich in de wildernis. De Tourgue was omsingeld en van de buitenwereld afgesneden.

De uitgestrektheid van het bivak der belegeraars wees er op dat deze talrijk waren.

Het kamp omsloot de sterkte in een nauwen kring, het kwam aan den kant van den toren tot aan den voet van de rots en aan den kant van de brug tot aan den rand van het ravijn.

Een tweede trompetstoot deed zich hooren, gevolgd door een tweede stoot op de klaroen.

Die trompetstooten waren vragen en die klaroenstooten waren antwoorden.

Die trompet was de belegerde toren, die het kamp vroeg: Kunnen we jullie daar spreken? en die klaroen was het kamp, dat antwoordde: Ja.

De Vendéeërs werden op dat tijdstip door de Conventie niet als bonafide belligeranten, niet als een gewone tegenpartij aangemerkt, tegenover welke de gewone oorlogsgebruiken in acht genomen moesten worden, men voelde zich tegenover hen niet als vijand tegenover een gelijkwaardige vijand, maar als gendarmen tegenover misdadigers, die in vereeniging verzet pleegden tegen de wettige orde; bij decreet was het dan ook verboden met de „bandieten" te parlementeeren, daarom behielp men zich maar zoo goed men kon als de vijand de onderhandeling verlangde, die recht en gebruik den gewonen oorlog toestaan, maar den burgeroorlog ontzeggen. Vandaar bij gelegenheid een soort zijdelingsche gedachtewisseling tusschen de boersche trompet en de militaire klaroen. De eerste roep was zooveel als een inleiding, een verzoek om attentie; de tweede stelde de vraag: Wordt er naar ons geluisterd, wil men ons aanhooren? Zweeg dan de klaroen dan was het verzoek afgewezen, gaf zij antwoord dan was het toegestaan. Dat betee-

kende dan: wapenschorsing voor enkele oogenblikken.

De klaroen had op den tweeden trompetstoot geantwoord, de man op den toren begon dadelijk te spreken, en men hoorde het volgende:

— Mannen daar beneden die mij aanhoort, ik ben Gouge-le-Bruant, bijgenaamd Brise-Bleu, omdat er al zoovelen van jullie door mijn hand zijn gevallen, en ook bijgenaamd Imânes, omdat ik nog veel meer van jullie wil uitroeien dan ik al gedaan heb; bij onzen aanval op Granville heb ik een vinger verloren, die is mij met een sabelhouw afgeslagen onderwijl ik den haan van mijn geweer overhaalde om een van jullie dood te schieten; van jullie kant heb je in de stad Laval mijn vader en mijn moeder laten guillotineeren, en ook mijn zuster Jacqueline, achttien jaar oud. Zoo staan we tegenover elkaar.

„Ik spreek hier in naam van markies Gauvain de Lantenac, burggraaf van Fontenay, prins van Bretagne, seigneur der Zeven Wouden, mijn commandant en mijn heer.

„Weet in de eerste plaats dat monseigneur de markies, voor hij zich verschanste in dezen toren, waarin jullie hem nu geblokkeerd hebben, alle gelegenheid heeft gehad, de leiding van den oorlog behoorlijk te regelen; hij heeft de bevelvoering verdeeld over zes aanvoerders, die zijn volle vertrouwen hebben; Delière heeft het commando in de streek tusschen den weg van Brest en den weg van Ernée; Treton in het land tusschen Roë en Laval; Jacquet, bijgenaamd Taillefer in de grensstreek van de Haute-Maine; Gaulier Grand-Pierre te Château-Gontier; Lecomte te Craon; monsieur Dubois-Guy in Fougères, en monsieur de Rochambeau in de heele Mayenne; zoodat niemand moet meenen dat het uit is en dat het iets te beteekenen heeft al wordt deze toren genomen; al zou monseigneur de markies hier bezwijken en vallen, de Vendée van God en den Koning, zal nooit bezwijken en voelt zich zeker van de overwinning.

„Wat ik zeg is alleen tot een waarschuwing. Monseigneur is hier, naast mij. Ik ben maar de mond waardoor hij laat uitspreken wat hij te zeggen heeft. Mannen om dezen toren, luistert nog een oogenblik.

„Wat voor u van belang is te hooren is dit:

„Bedenkt dat de oorlog, dien ge ons aandoet, niet rechtvaardig is. Wij zijn hier in ons eigen land waarin

we geboren zijn en leven, wij voeren een eerlijken strijd, wij zijn in ons recht en wij voelen ons geweten tegenover God zoo zuiver als het gras onder de dauw. De republiek is ons in onze bosschen en velden komen aanvallen, zij is hier den vrede komen verstoren, zij heeft onze huizen en onze oogsten in brand gestoken en onze hoeven beschoten, onze vrouwen en onze kinderen hebben de vlucht moeten nemen, blootsvoets de bosschen in, midden in den winter.

„Gij die hier zijt en mij aanhoort, gij hebt ons in het bosch opgejaagd en nagezet, en gij houdt ons opgesloten in dezen toren; gij hebt degenen die zich bij ons hadden aangesloten gedood of alle kanten uitgejaagd; gij hebt kanonnen bij u; gij hebt uw colonne versterkt met de garnizoenen en posten van Mortain, van Barenton, van Teuilleul, van Landivy, van Evran, van Tinténiac en van Vitré, waardoor ge hier nu met vierduizend vijfhonderd man zijt om ons hier te belegeren, en wij zijn maar met ons negentienen om ons te verdedigen.

„Aan levensbehoeften en munitie hebben wij geen gebrek.

„Het is u gelukt een mijn aan te leggen en een deel van deze rots te laten springen en een scheur te maken in den torenmuur.

„Daardoor is er nu onder in den toren een gat, en dat gat is een breс waardoor gij in den toren kunt komen, hoewel de toren er niet door is verzwakt en nog even sterk als tevoren tegen u stand houdt.

„En nu maakt ge toebereidselen om storm te loopen.

„En wij hier — in de eerste plaats monseigneur de markies, die prins van Bretagne is en wereldlijk prior van de abdij van de Heilige Maria van Lantenac, waar koningin Johanna een dagelijksche mis heeft gesticht, en de overige verdedigers van den toren, waaronder zich bevinden mijnheer de abbé Turmeau, te velde Grand-Francoeur geheeten, en mijn kameraad Guinoiseau, kapitein van het kamp Vert, mijn kameraad Chante-en-Hiver, kapitein van het kamp Avoine, mijn kameraad la Musette, kapitein van het kamp Fourmis, en ik zelf, landman, geboren in het dorp Doan, waar de beek Mariandre doorheen loopt — wij hebben u iets te zeggen.

„Mannen aan den voet van dezen toren, hoort goed toe.

„Wij hebben drie gevangenen in handen, drie kinderen. Deze kinderen zijn aangenomen door een van uw bataljons; het zijn dus kinderen van u. Wij zijn bereid u deze kinderen terug te geven.

„Op een voorwaarde.

„Die is dat wij vrijen aftocht krijgen.

„Wijst ge dit af; bedenkt dan dit: ge kunt ons maar van twee kanten aanvallen, van den kant van het bosch door de bres, en van den kant van het open veld over de brug. Het gebouw op de brug heeft drie verdiepingen; beneden nu heb ik, de Imânus, die hier tot u spreekt, zes vaten teer laten heenbrengen en honderd droge takkebossen; de bovenverdieping is gevuld met stroo, en de middelste met boeken en papier; de ijzeren deur, door welke men van de brug in den toren komt, is gesloten, en monseigneur heeft de sleutel er van; ik heb onder die deur een gleuf gemaakt, en door die gleuf loopt een gezwavelde lont, waarvan het eind in een der vaten teer hangt, terwijl het andere eind binnen den toren en onder het bereik van mijn hand is; wanneer het me goeddunkt kan ik die lont aansteken. Als ge weigert ons hier vrij te laten afmarcheeren, dan sluiten wij uw drie kinderen op in de middelste kamer, tusschen de verdieping waar de lont en de vaten teer zijn en de verdieping die opgevuld is met stroo, en de ijzeren deur wordt achter hen gesloten. Als ge stormloopt van den kant van de brug, dan zult ge zelf het gebouw in brand moeten steken; en bestormt ge den toren aan den kant van de bres, dan zullen wij het gebouw in brand steken en als ge van beide kanten tegelijk aanvalt, dan zal het gebouw tegelijk door u en door ons in brand worden gestoken; en in al die gevallen komen uw drie kinderen om.

„Ge kunt ons voorstel aannemen of afwijzen.

„Wordt het door u aangenomen, dan trekken wij af.

„Wordt het door u afgewezen, dan beteekent dat voor uw kinderen het doodvonnis.

„Ik heb gezegd." —

De spreker daarboven op den toren, zweeg.

En dadelijk riep een stem van beneden:

— Wordt afgewezen!

Die stem klonk kortaf en hard. Een andere stem, minder hard, maar toch forsch, voegde er bij:

— Wij geven u vier-en-twintig uur om u onvoorwaardelijk over te geven.

Na een oogenblik stilte besloot dezelfde stem:

— Als ge morgenavond om dezen tijd u niet hebt overgegeven, beginnen wij de bestòrming.

En de harde stem, die zich eerst had laten hooren, vulde aan:

— En dan geen kwartier.

Op deze woorden liet nu een andere stem van boven van den toren zich hooren. Men zag tusschen twee kanteelen een hooge gestalte zich voorover buigen, en bij het zwakke licht der sterren kon men daarin de geweldige figuur van den markies de Lantenac herkennen, en deze gedaante, welks oog men voelde dat de duisternis trachtte te doorboren als zocht het daar iemand, riep:

— Ah, is dat niet onze priester?

— Zeker, verrader, het is je priester! antwoordde de harde stem daar beneden.

TIENDE HOOFDSTUK.

Barbaarsch als de oudheid.

De stem van dengene met wien blijkbaar niet viel te onderhandelen, was inderdaad die van Cimourdain; de jongere en minder onverzoenlijke stem die van Gauvain.

De markies de Lantenac had zich dus niet vergist, toen hij zijn vroegeren abbé Cimourdain meende te herkennen.

In een paar weken had Cimourdain in deze streek, die door den burgeroorlog met bloed werd doorweekt, zich een algemeene bekendheid verworven, een lugubere befaamdheid; men zei: Marat te Parijs, Châlier te Lyon, Cimourdain in de Vendée. Men verafschuwde hem in dezelfde mate als men vroeger eerbied voor hem had gehad; zoo gaat het als het priesterkleed wordt omgekeerd. Cimourdain werd gevreesd. Onverzoenlijk gestrengen zijn ongelukkigen; wie hun daden ziet verfoeit en veroordeelt hen; wie hun gemoed kon doorgronden zou hen wellicht in een heel ander licht zien en misschien zachter zijn in zijn oordeel. Hoe dit zij, twee personen die in dezen oorlog op den voorgrond

kwamen, werden met gelijke felheid door de tegenpartij gehaat, de markies de Lantenac en de abbé Cimourdain; het afgrijzen van de koningsgezinden jegens Cimourdain was even diep als de walging der republikeinen jegens Lantenac. Elk dezer twee personen was voor de tegenpartij het monster; in die mate dat het opmerkelijk feit zich voordeed dat terwijl Prieur van de Marne te Granville een prijs stelde op het hoofd van Lantenac, Charette te Noirmoutier tegelijkertijd een prijs stelde op het hoofd van Cimourdain.

Trouwens er was ook eigenlijk geen verschil tusschen deze twee persoonlijkheden, den markies en den priester. Het bronzen masker van den burgeroorlog heeft twee gezichten, het eene niet minder tragisch dan het andere. Lantenac was het eerste dezer gezichten, Cimourdain het tweede; doch over het door bitterheid verwrongen wezen van de Lantenac hingen de triestige schaduwen van de vallende duisternis, en op Cimourdain's duister voorhoofd blonken de glansen van den doorbrekenden dageraad — de eene duisternis ging den nacht tegemoet, de andere een nieuwen dag.

Intusschen had de belegerde Tourgue uitstel verkregen.

Dank zij de tusschenkomst van Gauvain, was er, naar men gezien heeft, een soort wapenschorsing voor den tijd van vier-en-twintig uur tot stand gekomen.

De Imânus was bijzonder goed op de hoogte van den stand van zaken; Gauvain had, dank zij de requisities van Cimourdain, nu vier duizend vijf honderd man onder zijn bevel, zoowel nationale garde als infanterie, daarmee belegerde hij nu Lantenac in de Tourgue, en hij had twaalf stukken geschut tegen de sterkte in stelling gebracht, zes van den kant van den toren aan den rand van het bosch, in verdekte batterij, en zes aan den kant van de brug, op het plateau, als open batterij. Hij was er in geslaagd een mijn aan te leggen en deze had een bres onder in den torenmuur gescheurd.

Zoodoende zou, als de vier-en-twintig uren verstreken waren, de strijd onder de volgende omstandigheden worden hervat:

Op het plateau en in het bosch lagen vier en een half duizend man troepen.

In den toren negentien man.

De namen dezer negentien belegerden kan de geschiedvorscher terugvinden in de aankondigingen der

vogelvrijverklaringen. Misschien ontmoeten wij ze nog wel.

Cimourdain had gewild dat Gauvain als bevelhebber over deze vierduizend vijfhonderd man, bijna een heel leger, zich tot adjudant-generaal had laten benoemen. Maar Gauvain wilde daar niet van hooren en zei: — Als Lantenac in onze handen is zullen we zien. Ik heb nu nog nergens aanspraak op.

Zulke groote commandementen op te dragen aan officieren van bescheiden rang was trouwens een vrij algemeen gebruik in den tijd der eerste republiek. Bonaparte was, een paar jaar later, tegelijkertijd eskadrons-commandant bij de artillerie en bevelvoerend generaal van het leger dat in Italië opereerde.

Het lot, dat den Tour-Gauvain te beurt viel, de situatie die hier rondom hem ontstond, was wel zonderling — een Gauvain viel hem aan, en een Gauvain verdedigde hem. Een gevolg daarvan was een zekere terughouding in den aanval, niet echter in de verdediging, want mijnheer Lantenac behoorde tot degenen die niets ontzien, bovendien had hij het grootste deel van zijn leven te Versailles doorgebracht, aan het hof, en hij had hoegenaamd geen zwak voor de Tourgue, die hij nauwelijks kende. Hij had er een toevlucht in gezocht, omdat hij in het nauw was gedreven en voor het oogenblik geen anderen uitweg wist, dat was de heele zaak; maar hij was er in het minst niet aan gehecht en het kon hem weinig schelen al werd hij in elkaar geschoten. Gauvain daarentegen had nog wel wat respect voor dit bouwwerk dat zijn naam droeg.

Het zwakste punt van de sterkte was de brug; maar in de bibliotheek in het gebouw op die brug bevonden zich de familie-archieven; als men den toren van dien kant aanviel, dan zou dat gebouw met brug en al worden verwoest, de archieven zouden onvermijdelijk daarbij verloren gaan en dat kwam Gauvain voor als een schennis van de nagedachtenis zijner voorvaderen. De Tourgue was de voorvaderlijke veste der Gauvains, van het bezit daarvan hingen hun rechten op al hun domeinen in Bretagne af, zooals de domeinen van het regeerend vorstenhuis van Frankrijk verbonden waren aan het bezit van den toren van het Louvre. En ook voor hem persoonlijk had dat gebouw een bijzondere beteekenis: hij was er geboren;

de loop der omstandigheden bracht hem er toe tegen die eerwaarde muren, die hem toen hij kind was beschermd hadden, nu als volwassen man zijn verwoestingswerktuigen te richten. Was het geen schennis van het gewijde, dat verblijf, waar omheen zoovele herinneringen zweefden, in de asch te leggen, tot een puinhoop te maken? Misschien stond zijn, Gauvain's, eigen wieg wel in een of anderen hoek op dien zolder boven de bibliotheek. Zekere overwegingen zijn tevens gemoedsbewegingen. Gauvain gevoelde zich jegens dit antieke verblijf bewogen. Daarom had hij er tot nu toe zorg voor gedragen dat de brug gespaard bleef. Hij had er zich toe bepaald de belegerden te doen begrijpen, dat elke uitval dwaasheid en ontsnapping onmogelijk was; daarom had hij tegen de brug, de eenige uitweg uit den toren, een batterij in stelling gebracht; en zijn eigenlijke aanvallen had hij tegen de tegenovergestelde zijde van den toren gericht. Met het gevolg dat daar nu met behulp van een mijn een bres was gemaakt.

Cimourdain had hem laten begaan. Daarvan maakte hij zich weliswaar een verwijt, hij nam het zichzelf kwalijk, want zijn alomvattende haat jegens het verleden strekte zich ook uit tot al die gothische momenten der oude barbarie, en hij duldde evenmin dat haar steenen bolwerken als haar levende verdedigers ontzien werden. Een kasteel uit ander oogpunt beschouwen dan hoe het 't snelst en het grondigst te verwoesten, was voor hem een begin van weekelijke sentimentaliteit. En sentimentaliteit was de zwakke zijde van Gauvain; Cimourdain, wij weten het, hield Gauvain scherp in het oog, trachtte hem tegen te houden op dat hellend vlak, dat in zijn oog zoo noodlottig was. Maar in weerwil van dit alles moest hij erkennen, al was het met woede en verontwaardiging over deze zwakheid waarop hij zichzelf betrapte, dat hij zelf bij het terugzien van de Tourgue in zijn binnenste een trilling had ontwaard, dat hij zich verteederd had gevoeld bij den aanblik dier boekerij, waar zich de eerste boeken bevonden, die hij met Gauvain had doorgewerkt. Hij was pastoor geweest van het in de nabijheid gelegen dorp Parigné; hij had het bovengedeelte van het gebouw bewoond; in die bibliotheek had Gauvain als kleine jongen zoo vaak tusschen zijn knieën gestaan bij zijn eerste lessen in

het spellen; tusschen die oude muren had hij zijn geliefden leerling, het kind zijner ziel, zien opgroeien naar het lichaam en wassen naar den geest. Die bibliotheek, dat heele complex gebouwen, die muren waar de zegeningen zweefden door hem over het hoofd van het kind uitgestort, moest juist hij dat alles ineen doen storten, neerbranden, tot een puinhoop maken? Hij schonk dat gebouw genade. Maar niet zonder wroeging over zijn zwakheid.

Hij had toegelaten, dat Gauvain den toren aantastte en de brug ongemoeid liet. De Tourgue had haar woesten kant, den toren, en meest beschaafden kant, de bibliotheek. Cimourdain had goedgevonden dat Gauvain zijn aanvallen enkel richtte tegen wat er woest was aan den toren.

Voor deze oude burcht, zooals hij nu door een Gauvain werd belegerd en door een Gauvain werd verdedigd, was het eenvoudig een terugkeer, midden in de Fransche revolutie, tot de oude feodale gewoonten.

ELFDE HOOFDSTUK.

Reddingsplannen.

Heel den nacht werden aan beide kanten toebereidselen gemaakt.

Zoodra de sombere onderhandeling op de wijze zooals men gehoord heeft, was afgeloopen, was Gauvain's eerste werk zijn luitenant bij zich te laten komen.

Guéchamp, dien we wat nader moeten leeren kennen, was een persoonlijkheid van den tweeden rang, betrouwbaar, onverschrokken, middelmatig, bruikbaarder als mindere dan als meerdere, met het echte soldatenverstand dat slechts zoover denkt en begrijpt als de plicht als ondergeschikte zulks toelaat, verre van teergevoelig, ongenaakbaar en ontoegankelijk voor corruptie in den vorm zoowel van omkoopbaarheid, die het geweten veil maakt, als van teerhartigheid, die het rechtsgevoel verslapt. Voor zijn geest en zijn gemoed waren twee blinden geschoven, de discipline en het conisgne, de tucht en de orders, evenals een paard zijn twee oogkleppen heeft, en hij liep recht vooruit

in de richting die deze twee voor hem zichtbaar lieten. Zijn gang was rechtuit, maar zijn pad was smal.

Overigens iemand waar men op aan kon; streng als meerdere, nauwgezet als mindere.

Gauvain wendde zich met levendigheid tot Guéchamp

„Guéchamp, we hebben een ladder noodig.

— Die hebben we niet, commandant.

— We moeten er een hebben.

— Om in de Tourgue te komen?

— Neen, om er uit te komen.

Guéchamp begreep het niet direct; toen zei hij:

— O juist, die kinderen. Maar dan mag die ladder wel flink lang wezen.

— Een ladder voor minstens drie verdiepingen.

— Ja, zoo hoog is het zoowat.

— Hij moet er boven uit steken, om zeker te zijn van onze zaak.

— Ja, dat zal moeten.

— Hoe komt het dat we geen ladders hebben?

— Uw plan is de Tourgue niet van den kant van het plateau aan te vallen, commandant, u vond het beter ze van dezen kant te forceeren; u hebt bevolen de brug ongemoeid te laten en den toren aan te tasten, we zijn dus alleen doende geweest met het aanleggen van de mijn en we hebben geen toebereidselen gemaakt voor een beklimming. Zoo komt het dat we geen ladders hebben.

— Maak er dan dadelijk een.

— Een ladder van die lengte is zoo maar niet klaar.

— Bind een stuk of wat korte ladders aan elkaar vast.

— Dan moeten we ze eerst hebben.

— Zie ze te krijgen.

— Er zal er geen een te krijgen zijn. De boeren vernielen overal de ladders, evengoed als ze de voertuigen uit elkaar nemen en de bruggen afbreken.

— Zij willen de republiek verlammen; dat is zoo.

— Ze willen het zoover zien te krijgen dat we niemendal kunnen vervoeren, geen rivier over kunnen komen, en geen muur kunnen beklimmen.

— Maar we moeten toch zien dat we een ladder krijgen.

— Daar valt me iets in, commandant; er is in Javené, dicht bij Fougères, een flinke timmerwinkel. Daar zal er wel een te krijgen zijn.

— Er is geen minuut te verliezen.
— Wanneer wou u de ladder hebben?
— Morgen om dezen tijd op zijn allerlaatst.
— Ik zal dadelijk een expres naar Javené sturen met een vorderingsbevel. Er ligt in Javené een afdeeling cavalerie, die voor escorte kan zorgen. De ladder kan dan morgen voor zonsondergang hier wezen.
— Best, dat is voldoende, zei Gauvain. Zorg dan dadelijk dat het gebeurt.

Tien minuten later kwam Guéchamp bij Gauvain terug en zei:

— Commandant, de expres naar Javené is op weg.

Gauvain begaf zich naar het plateau en nam vandaar nog eens nauwkeurig het gebouw op, dat van den overkant van het ravijn op de brug tegen de Tourgue was aangebouwd. Het gebouw was alleen te bereiken over de thans neergelaten ophaalbrug. Om van het plateau onder de peilers van de brug en zoo over den stroom heen bij het gebouw te komen, moest men langs de steile helling van het ravijn naar beneden klimmen, wat, wijl die helling met struiken begroeid was niet onmogelijk scheen. Maar eenmaal onder de brug vandaan, stond men ongedekt voor de kogels van de belegerden.

Gauvain werd in zijn overtuiging versterkt, dat zoo de zaken nu stonden, de bestorming door de bres verre de voorkeur verdiende.

Hij nam alle maatregelen om ontvluchting uit de Tourgue onmogelijk te maken; hij haalde de omsingeling nog nauwer toe, verdichte de mazen tusschen de bataljons, zoodat er niets doorheen kon. Gauvain en Cimourdain verdeelden de bewaking en regelden voorloopig de aanstaande bestorming der ten doode opgeschreven sterkte; Gauvain nam den kant van het bosch voor zijn rekening en liet den kant van het plateau aan Cimourdain over. Zij kwamen overeen dat, terwijl Gauvain, bijgestaan door Guéchamp, den aanval op de bres uitvoerde, Cimourdain met de batterij tot vuren gereed de brug en het ravijn in het oog zou houden.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Wat de markies doet.

Onderwijl daarbuiten alles in gereedheid werd gebracht voor den aanval, bereidde men zich daarbinnen voor op een wanhopig verweer.

De Fransche volkstaal noemt dit soort schiettorens familiaar een vaatje, en zij hebben inderdaad daarmee overeenkomst, niet alleen door hun vorm, maar ook in ander opzicht. Een gat in een der duigen maakt het heele vat lek en een gat in een der muren maakt een toren gelijk aan een lek vat. Ook een torenwand is te doorboren, evenzeer als een ton. Dat was de Tourgue overkomen.

De mokerslag, den toren toegebracht door de ontbranding van honderd à honderdvijftig kilo kruit, had den enormen muur doen scheuren. De ontstane opening begon aan den voet van den toren, en kartelde door den muur waar deze het dikst was op tot de benedenverdieping, waar zij in een vormeloozen boog verliep. De belegeraars hadden deze scheur, om haar als toegangspoort te verbeteren, met kanonvuur verwijd, bijgewerkt, uitgeslepen.

De ruimte, waar deze bres binnen in den toren op uitkwam, was een groote ronde zaal met kale wanden en een zware pilaar, waarop de sluitsteen van het gewelf rustte, in het midden. Deze zaal, de grootste van den heelen toren, had een middellijn van niet minder dan veertig voet. Elke verdieping van den toren bestond uit een zaal, die in vorm gelijk was aan deze benedenzaal, doch minder ruim, en met kleine kamer tjes in de nissen der schietgaten. De benedenzaal had geen schietgaten, geen kijkgaten, geen luchtgaten; er was precies evenveel licht en lucht als in een graf.

De deur die toegang gaf tot de beide boven elkander gelegen cachotten en die meer van ijzer dan van hout was, bevond zich in deze benedenzaal. Een andere deur in deze zaal kwam uit op een trap, die naar de hooger gelegen vertrekken leidde. Van beneden tot boven was deze trap aangebracht in de dikte van den muur.

In deze zaal zouden de belegeraars terecht komen als het hun gelukte door de bres heen den toren binnen

te dringen. Als zij deze zaal hadden genomen, dan moest de toren nog worden genomen.

Nimmer was deze benedenzaal bewoond geweest. Niemand had het er een etmaal uit kunnen houden. Thans, nu er een bres in was gemaakt, konden lucht en licht binnenstroomen.

De belegerden hadden geen poging gedaan de bres te stoppen.

Wat zou het hun hebben gebaat? Het kanon zou haar in een oogwenk weer geopend hebben.

Zij sloegen een ijzeren bout in den muur en hingen daar een toorts aan; men kon in de benedenzaal toen zien.

De vraag was nu, hoe zich het best te verdedigen.

De opening dichtmaken op een of andere manier was gemakkelijk, maar nutteloos. — Daarachter iets als een barricade opwerpen was veel doelmatiger; dan kon men op de aanvallers een geregeld vuur onderhouden — de bres was dan wel van buiten open, maar van binnen verstopt — men kon er wel in, maar niet er door en wie er zich in waagde, was verloren; zoo kon men van de bres een gapende muil maken, die alles verzwolg en vermaalde wat er in geraakte. Aan materiaal ontbrak het niet, en de belegerden besloten zulk een barricade aan te leggen, met openingen er in voor de geweerloopen. Men legde haar aan in een halven kring om de bres, met de pilaar als uitgangspunt en vandaar met twee vleugels naar den muur aan weerskanten van de bres en op eenigen afstand daarvan. Op de geschiktste punten legde men kleine mijnen aan, om die, als de barricade bezweek, te laten springen.

De markies bestierde alles. Hij sprak moed in, gaf bevelen, werkte mee, gaf het voorbeeld, bezielde alles met zijn sombere energie.

Lantenac behoorde tot dat ras van achttiende-eeuwsche krijgslieden, die op tachtigjarigen leeftijd nog steden heroverden. Hij was een evenknie van den graaf van Aalberg, die als bijna honderdjarige den koning van Polen uit Riga joeg.

— Ze hebben ons nog niet, vrienden, zei de markies; in het begin van deze eeuw, in 1713, heeft Karel XII te Bender ingesloten in een huis, met driehonderd Zweden stand gehouden tegen twintigduizend Turken.

Men barricadeerde de beide verdiepingen boven

de benedenzaal, versterkte alle overige vertrekken, alle in de muur vrijgelaten zijkamertjes, versperde de deuren met balken; de trap echter, die als een spiraal naar boven liep en alle verdiepingen verbond, moest men vrijlaten, omdat men die zelf noodig had om zich ongehinderd van de eene verdieping naar de andere te kunnen bewegen — als men de trap voor den aanvaller versperde, zou men haar ook voor den verdediger versperren. De verdediging van wat ook heeft zoo altijd een zwakke zijde.

De markies, onvermoeibaar, krachtvol als een jongeman, tilde balken op, droeg steenen aan, ging allen voor, werkte zelf het hardst, bestuurde terwijl hij zelf werkte het werk der anderen, hield de geest en de vroolijkheid erin, en bleef toch de seigneur, de gebieder, uit de hoogte familiaar, jegens ieder wellevend, voor ieder onmenschelijk hardvochtig.

Hij eischte blinde gehoorzaamheid en duldde geenerlei tegenspraak. Hij zeide: „Al zou de helft van jullie aan het muiten slaan, dan liet ik die door de andere helft fusilleeren en ik zou den toren verdedigen met de rest." Zulk optreden van een aanvoerder wekt de bewondering van zijn manschap.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Wat de Imânus doet.

Terwijl de markies zich bezig hield met de bres en met den toren, nam de Imânus de brug voor zijn rekening. De brandladder die altijd aan den buitenkant onder de vensters hing, was bij het begin van het beleg op bevel van den markies naar binnen gehaald en lag nu in de boekenzaal. De ladder, waarnaar Gauvain had gevraagd, moest waarschijnlijk dienen om de ingehaalde brandladder te vervangen. De ramen van de benedenverdieping, de wacht geheeten, waren als gepantserd met een driedubbele rij in den muur ingemetselde ijzeren staven; hier kon men dan ook in noch uit.

Voor de ramen van de bibliotheek waren geen tralies, maar zij waren zeer hoog.

De Imânus nam drie man mee om hem te helpen, lieden van zijn slag, en evenals hij tot alles in staat en niet minder vastberaden. Deze mannen waren Hoisnard, bijgenaamd Branche-d'Or, en de gebroeders Pique-en-Bois. De Imânus ontstak een donkere of dusgenaamde dievenlantaren, opende de ijzeren deur, en inspecteerde met zorg de drie verdiepingen van het bijgebouw. Hoisnard Branche-d'Or was even fel in zijn revolutiehaat als de Imânus, want de republikeinen hadden een broer van hem gedood.

De Imânus nam de bovenverdieping in oogenschouw, die opgepropt was met hooi en stroo, en vervolgens de benedenverdieping, waar hij nog een paar vuurpotten bij de tonnen teer liet zetten; hij liet de takkebossen tegen de teertonnen opstapelen, en vergewiste zich van den goeden staat der gezwavelde lont, waarvan het eene eind hier en het andere in den toren was. Hij liet op den vloer, onder de takkebossen en rondom de vaten een plas teer loopen en legde daar de lont in. En toen liet hij in de boekenzaal, boven den brandstapel in de wacht en onder de hoop brandbare stoffen op den zolder, drie bedjes binnendragen, — daarin sliepen drie kinderen: René-Jean, Gros-Alain en Georgette. Men vervoerde de bedjes zoo voorzichtig mogelijk, om de kleinen niet wakker te maken.

Het waren eenvoudige kribjes zooals bij de boeren in die streek in gebruik waren, een soort platte teenen mandjes, die men zoo op den grond zette, zoodat het kind er alleen en zonder hulp gemakkelijk uit kon komen. Bij elk der wiegen liet de Imânus een bord soep neerzetten, met een houten lepel er bij. De ingehaalde brandladder lag op een van haar kanten onder de ramen, de Imânus liet de wiegen achter elkaar langs den tegenovergestelden muur plaatsen, zoo, dat het voeteinde der eene het hoofdeinde der andere raakte. En bedenkende dat ruime toevoer van lucht bevorderlijk zou zijn voor het beoogde doel, gooide hij de zes ramen der boekenzaal wijd open. Het was een heldere, zachte zomernacht.

Hij beval de gebroeders Pique-en-Bois ook de ramen van de beneden- en van de bovenverdieping open te zetten. Hij had wel aan den oostelijken gevel van 't gebouw de oude verdorde klimop bemerkt, die van beneden tot boven den geheelen muur bedekte en de ramen der drie verdiepingen omlijstte. Doch hij achtte

het niet noodig, die te verwijderen. De Imânus ging ten slotte alles nog eens goed na, waarna de vier mannen het bijgebouw verlieten en den toren weer binnengingen. De Imânus deed de zware deur op het dubbele slot, beschouwde dit een oogenblik met aandacht, en onderzocht toen, aldoor tevreden met het hoofd knikkend nog eens goed de lont, die door de gleuf liep die hij onder de deur door gemaakt had en van nu af de eenige gemeenschap uitmaakte tusschen den toren en het bijgebouw. Deze lont liep van uit de ronde kamer onder de ijzeren deur door en dan door het poortje in het portiek heen, kronkelde de trap af naar beneden en kroop dan over den vloer van de wacht naar den brandstapel van takkebossen en teer. De Imânus had uitgerekend, dat als de lont binnen in den toren werd aangestoken, het vuur den brandstapel op de brug in ongeveer een kwartier zou bereiken. Toen al deze toebereidselen gemaakt waren en de inspectie was afgeloopen, bracht hij den sleutel van de ijzeren deur aan den markies de Lantenac terug, die hem bij zich stak.

Het was noodzakelijk alle bewegingen der belegeraars gade te slaan. De Imânus, met zijn koehoorn aan zijn gordel, posteerde zich als schildwacht in het uitkijkhuisje op het plat van den toren. En onderwijl hij aandachtig den heelen omtrek in het oog hield, den boschkant zoowel als de vlakte, hield hij zich onledig met munitie voor de geweren te maken, waarvoor hij de benoodigdheden bij zich in het huisje had.

Toen de zon opging verlichtte zij in het bosch acht bataljons, sabel op zij, de ransel op den rug, de bajonet op 't geweer, klaar voor de bestorming; op het rotsvlak een batterij kanonnen met hun caissons, kruitzakken en munitiekisten; in den toren negentien man, bezig met hun geweren en verder schiettuig; en in de drie bedjes in de boekenzaal drie slapende kinderen.

TWEEDE BOEK

EEN BARTHOLOMEUSSLACHTING.

I.

De kinderen werden wakker.

De kleinste het eerst.

Het ontwaken van een kind is het opengaan van een bloem; het is of er wierook opstijgt uit die frissche jonge zielen.

Georgette, het kleine meisje van twintig maanden, de jongste van het drietal en drie maanden geleden nog aan de borst, lichtte haar kopje op, ging overeind zitten, keek naar haar voetjes en begon te babbelen.

Op haar wiegemand viel een straal van de morgenzon; het zou niet makkelijk uit te maken zijn geweest wat rosiger was, het voetje van het meisje of de straal van den dageraad.

De beide andere kinderen bleven nog doorslapen — bij het mannelijk geslacht is alles logger en zwaarder, tot de slaap toe. Georgette bleef maar vroolijk in haar eentje zitten babbelen.

René-Jean was bruin, Gros-Alain kastanje, Georgette blond. Zulke schakeeringen in de kleuren van het haar zijn in de kindsheid dikwijls scherper dan later. René-Jean zag er sterk en gezond uit, als een kleine Hercules; hij lag voorover, met zijn gezicht op zijn beide knuistjes. Gros-Alain lag met beide beenen buiten zijn bedje.

De kleertjes der drie kleinen waren minder dan lompen; wat zij van het bataljon de Roode Muts hadden gekregen, was versleten en aan flarden gescheurd; ondergoed hadden zij in het geheel niet aan; de beide jongens hadden nog nauwelijks wat lompen aan het

lijf; het meisje was in een lap gerold, die eens een rok was geweest en nu niet meer was dan een verrafeld vod. Wie trok zich wat van deze kleinen aan? Zoo goed als niemand. De moeder was er niet. Die halfwilde boeren, die hen meevoerden van bosch tot bosch en aan niets dachten dan aan vechten, gaven hun op tijd hun portie soep. Daarmee uit. Zoo leefden ze maar zoo'n beetje op het toeval voort. Iedereen bemoeide zich met hen en niemand liet zich met hen in ieder speelde den baas over hen en niemand bekommerde zich om hen. Maar ook haveloosheid en lompen kunnen de heerlijke kindsheid niet verduisteren. De drie kinderen waren bekoorlijk.

Georgette zat in haar bedje te babbelen.

Wat Georgette keuvelde en snapte was niet van verdrietigen aard, want haar zacht toetje was een en al glimlach. Haar mondje glimlachte, haar oogjes glimlachten, de kuiltjes in haar wangen glimlachten. Er straalde uit dien glimlach een onbewuste groet aan den morgen. De ziel, ook van het kind, voelt zich door het zonlicht gerustgesteld. De hemel was blauw. Het was warm, het was heerlijk weer. Het teere wezentje, onkundig, onwetend, zonder eenig begrip van iets ter wereld, zachtjes wiegelend op den stroom van nog onbewust leven, voelde zich veilig in deze omgeving, in de nabijheid van die gemoedelijke boomen, van dat goedmoedige groen, van die vredige, vriendelijke velden, bij die geluiden van nestjes en van stroomend water, bij het gegons van vliegen en dat geruisch der bladeren, boven al hetwelk de zon schitterde in smettelooze pracht.

Na Georgette werd René-Jean, de oudste, de groote, bijna al vijf jaar oud, het eerst wakker. Hij kwam overeind, sprong meteen vol levendigheid zijn bed uit, zag zijn bordje soep staan, vond dat heel gewoon, ging op den vloer zitten en begon direct te eten.

De geluidjes van de kleine Georgette hadden het derde kind, Gros-Alain, niet wakker gemaakt, maar op het getik van den lepel, keerde hij zich om, ging opzitten, en keek in het rond. Gros-Alain was drie jaar. Hij zag zijn bordje, hij had de hand maar uit te steken om het te kunnen pakken, wat hij dan ook dadelijk deed; waarna hij, met het bordje op zijn knieën en den lepel in zijn knuistje, het voorbeeld van zijn broer volgde en begon te eten.

Na Georgette werd René-Jean, de oudste wakker.

Georgette lette niet op dit alles, haar teer stemmetje scheen op en neer te wiegelen op de golvingen van een droom. Haar groote, heldere oogen keken naar boven, en weerspiegelden het goddelijke; wat er zich ook bevindt boven het hoofd van een klein kind, altijd ziet het een hemel.

Toen René-Jean klaar was, schraapte hij met zijn lepel zijn bord uit, zuchtte en zei zelfbewust: De soep is op.

Dit riep ook Georgette tot de werkelijkheid.

— Soepie, zei ze.

En zeker van meening dat wat haar oudste broer gedaan had en haar jongste broer nog bezig was te doen, ook zij wel mocht doen, pakte ze het bordje soep dat naast haar stond, wat gelukkig zonder morsen gelukte, en ging eten, waarbij ze haar lepel even vaak naast als in haar mondje stak.

Nu en dan had ze maling aan alle manieren en at met haar vingertjes.

Toen Gros-Alain zijn bord leeg had en tot het laatste spoor van soep had uitgeschraapt, ging hij zijn broer achterna, die al bezig was door de kamer te loopen.

II.

Plotseling klonken daarbuiten in de laagte, van den kant van het bosch stooten van een klaroen, die op hoogen en strengen toon gehoor scheen te eischen. En onmiddellijk antwoordde daarop boven van den toren het geluid eener trompet.

Deze keer was het de klaroen die zich het eerst liet hooren en de trompet die door te antwoorden te kennen gaf dat men bereid was te woord te staan.

De klaroen liet zich ten tweeden male hooren en kreeg weer onmiddellijk antwoord van de trompet.

Van den uitersten rand van het bosch riep toen een scherpe stem, ondanks den afstand duidelijk verstaanbaar:

— Bandieten! Laatste sommatie: voor zonsondergang je onvoorwaardelijk overgeven; zoo niet dan wordt overgegaan tot bestorming.

Een stem, die deed denken aan een gebrom, antwoordde van het plat van den toren:

— Storm maar op!

De stem van omlaag:

— Als laatste waarschuwing zal er een half uur voor de bestorming een kanonschot worden gelost.

En de stem van boven herhaalde:

— Storm maar op!

Die stemmen drongen niet door tot de kinderen, maar de tonen van klaroen en trompet, die hooger en verder klonken, wel, en Georgette rekte bij het eerste geluid van de klaroen haar halsje en hield op met eten; op het geluid van de trompet legde ze den lepel in haar bordje; bij den tweeden stoot op de klaroen hief ze haar rechter wijsvingertje op, en bewoog dit zoolang de trompet zich deed hooren op en neer, als om de maat te slaan; toen beide instrumenten zwegen bleef ze met haar vingertje opgeheven nog met alle aandacht luisteren en stamelde zachtjes: — M'ziekie.

Wij veronderstellen dat ze zeggen wou: muziek.

De twee jongens, René-Jean en Gros-Alain, was dit intermezzo van klaroen en trompet ontgaan; iets anders nam al hun aandacht in beslag — over den vloer van de bibliotheek liep een groote tor.

Gros-Alain zag haar en riep:

— Een beest.

René-Jean kwam toeloopen:

Gros-Alain waarschuwde:

— Hij steekt.

— Niet 'm wat doen, zei René-Jean.

En beiden bleven ze in spanning naar dien passagier staan kijken.

Intusschen had Georgette haar bordje leeg; met de oogen zocht ze haar broertjes. Deze lagen nu op hun knieën in een nis tussschen twee ramen, muisstil, met de voorhoofden tegen elkaar, zoodat hun haar ineenwarde; zij hielden den adem in, opgetogen en in spanning de oogen gevestigd op de tor, die nu stil lag en zich niet meer bewoog, ongetwijfeld weinig ingenomen met zooveel belangstelling....

Georgette, ziende dat haar broertjes naar wat keken, wou weten wat het was. Bij ze te komen ging wel zoo maar niet, maar ze wou toch den moeilijken tocht wagen; het traject dat moest worden afgelegd, was bezaaid met hindernissen, er lag van alles op den grond, omgegooide tabouretjes, bundels papieren, open en leege pakkisten en allerlei dingen waar ze tusschendoor of omheen moest zien te komen, een archipel vol gevaarlijke klippen; Georgette liet zich echter niet

afschrikken. Zij begon met uit haar bedje te klauteren, wat al een heel werk was; en toen waagde ze zich tusschen de klippen, laveerde door de engsten heen, duwde een tabouret op zij, kroop tusschen twee groote koffers door, kwam met moeite over een hoop paperassen heen door er aan den eenen kant bij op te klauteren en er zich aan den anderen kant van af te laten rollen, zich in haar onschuld er niet om bekommerend wat daarbij allemaal bloot en ten toon kwam, en bereikte zoo wat de zeelui noemen de open zee of het ruime sop, in dit geval een tamelijk breede strook vloer waar niets lag en dus geen gevaar meer dreigde: ze kroop op handjes en voetjes met de vlugheid van een kat die ruimte door, die bijna de geheele breedte van de zaal innam, en kwam zoo voor de nis. Daar echter was nog een geduchte hinderpaal: de groote ladder, die eenigszins schuins op een van haar stijlen tegen den muur was gelegd en een eind voorbij de nis reikte, stelde zich tusschen haar en haar broertjes, en om bij ze te komen moest ze aan den anderen kant van die ladder zien te komen. Zij wachtte even om te bedenken hoe ze dat moest aanleggen; toen ze het dienaangaande met zichzeld eens was geworden, pakte ze ferm met haar rose vingertjes een der sporten beet, die nu niet horizontaal lagen als bij een ladder die rechtop staat, maar verticaal stonden, doordat de ladder op een van haar zijden lag. Zij probeerde zich op te trekken, maar viel terug; ze probeerde het nog eens, en nog eens, doch het lukte niet; maar eindelijk kwam ze toch overeind en op haar voetjes, en toen liep ze, zich telkens aan een sport vasthoudende en den volgende pakkende, de ladder langs; aan het eind gekomen was er geen sport meer om zich aan vast te houden en tuimelde ze haast om, maar ze pakte nog juist het eind van den dikken stijl en bleef overeind, herstelde zich, scharrelde om het eind van de ladder heen en kon nu tusschen muur en ladder door naar haar broertjes kruipen; toen ze bij ze was keek ze René-Jean en Gros-Alain aan en begon lief te lachen.

III.

Op dat oogenblik hief René-Jean, voldaan over het resultaat van zijn waarneming, het hoofd op en zei:
— 't Is een wijfje.

Omdat Georgette lachte moest René-Jean ook lachen en omdat die twee lachten moest ook Gros-Alain lachen.

Georgette ging bij haar broertjes zitten en zoo was het kleine gezelschap nu bij elkaar.

Maar de tor had zich ondertusschen uit de voeten gemaakt.

Zij had gebruik gemaakt van de gelegenheid dat er een seconde niet op haar werd gelet en was in een gat in den vloer verdwenen; de lach van Georgette was haar uitkomst en haar redding geweest.

Andere gebeurtenissen deden de tor spoedig vergeten.

Allereerst kwamen er een paar zwaluwen voor het raam heen en weer vliegen.

Waarschijnlijk bevonden zich hun nesten onder de daklijst, boven de ramen. Zij kwamen tot vlak bij het venster vliegen, mogelijk wat verschrikt die gezichten in de kamer te zien. Zij beschreven wijde kringen in de lucht, onder luide schreeuwtjes. Een en ander trok de aandacht van de kinderen en dat deed de verdwenen tor ook uit hun gedachten verdwijnen.

Georgette wees met haar vingertje naar de zwaluwen en riep: — Kokies !

Daarmee haalde zij zich een terechtwijzing van haar oudsten broer op den hals:

— Ach meid, 't is niet kokies; vogeltjes moet je zeggen.

— Zoozies, zei Georgette, zich naar vermogen verbeterend.

En toen keken alle drie weer naar de zwaluwen.

Opeens kwam er een bij binnenvliegen, — een bij het insect dat van bloem tot bloem vliegt, zooals een ziel van ster tot ster, en honig vergaart zooals de ziel het licht, en daarom beter dan wat ook met de ziel is te vergelijken.

De nieuwe bezoekster kwam met groot geraas de kamer invliegen, zij gonsde uit al haar macht en het was of ze zeggen wou: Hier ben ik, ik kom juist bij de rozen vandaan, nu kom ik eens bij de kindertjes kijken. Wat is dat hier?

Een bij heeft dit met sommige knorrige oudjes gemeen, dat zelfs als ze zingt het net is of ze gromt.

Zoolang de bij in de kamer was, volgden de drie kleinen haar met de oogen.

De bij nam de heele bibliotheek op, snuffelde in alle hoeken, vloog rond alsof ze thuis was, in haar korf, en zweefde langs de boekenkasten, door de glazen heen de titels der boeken bekijkend, alsof zij er verstand van had.

Toen haar nieuwsgierigheid voldaan was, vloog ze weer weg, het venster uit, naar buiten.

— Hij gaat naar zijn huis, zei René-Jean.

— 't Is een beest, meende Gros-Alain.

— Nietes, zei René-Jean, 't is een vlieg.

— Viegie, zei Georgette hem na.

Hiermee was dit onderwerp uitgeput en bovendien zag Gros-Alain juist een touwtje liggen; aan het eene eind was één knoop, hij nam het andere eind tusschen duim en wijsvinger en liet het touwtje snel ronddraaien, wat hij met de grootste aandacht gadesloeg.

Van haar kant was Georgette weer tot den viervoetigen staat teruggekeerd en kroop rond over den vloer; eindelijk ontdekte zij een bekleede fauteuil, eerwaardig van wormstekigheid en zoo kapot dat het paardehaar er aan alle kanten uitstak. Ze kroop naar die fauteuil toe en begon met grooten ijver de gaten grooter te maken en handjesvol paardehaar eruit te trekken.

Opeens stak ze haar vingertje op, wat beteekende: Hoor!

De twee broertjes stonden stil en luisterden.

Daarbuiten liet zich een verward geraas hooren, dat van eenigen afstand kwam; waarschijnlijk kwam het uit het kamp der belegeraars, die in het bosch een of andere militaire beweging uitvoerden; paarden hinnikten, tromgeroffel klonk op, wagens reden af en aan, kettingen knarsten en schuurden tegen elkander, militaire hoornsignalen werden gegeven en beantwoord, het was een verwarring van scherpe wangeluiden, die samensmolten tot een soort schrille harmonie; de kinderen luisterden opgetogen toe.

— Da's lieve-Heertje, zei René-Jean.

IV.

Het geluid hield op.

Rene-Jean bleef diep in gedachten staan kijken.

Hoe toch ontstaan en verbinden en ontbinden de gedachten zich in die kleine kinderhoofden? Van

welken aard zijn die geheimzinnige ontroeringen van het jonge gemoed, zoo ontvankelijk nog, dat geen indruk nog blijvend is? Er vluchtigde in dat nadenkend hoofdje een voorstelling op waarin tot één geheel zich vereenigden de lieve-Heer, een gebedje, gevouwen handjes en een liefdevolle glimlach die vroeger op hen rustte en die er nu niet meer was, en René-Jean fluisterde haast als een snik: Moessie.

— Moessie komme, zei Gros-Alain.

— Moessie, snapte Georgette hem na.

En toen begon René-Jean door de kamer te springen.

Gros-Alain, dit ziende, begon eveneens te springen.

Gros-Alain deed René-Jean in alles na, alle bewegingen en alle bokkesprongen; Georgette deed daar geen moeite toe. Drie jaar copiëert vier jaar, maar twintig maanden bewaart zijn onafhankelijkheid en blijft oorspronkelijk.

Georgette bleef op den grond zitten, en zei nu en dan wat, doch altijd maar één woord. Georgette was niet breedsprakig. Zij was blijkbaar een denkster; zij hechtte meer aan kortheid dan aan duidelijkheid. Zij uitte zich consequent eenlettergrepig, zij was monosyllabisch.

Na verloop van eenigen tijd evenwel begon 't voorbeeld ook aanstekelijk op haar te werken, en zij probeerde, zij het op haar eigen manier, hetzelfde te doen wat haar broers deden, en toen was het een gedans en een gehol en een gedribbel van die drie paar bloote voetjes, in het stof dat den gladden eikenhouten parketvloer bedekte, onder de streng-ernstige blikken van de marmeren borstbeelden, waarnaar Georgette van tijd tot tijd schuw opzag, schuchter fluisterend: Mommom.

In de taal van Georgette was een „mommom" iets wat op een mensch geleek en er toch geen was. Voor het kind vereenzelvigen alle levende wezens zich met schimmen.

Georgette, wier loopen nog maar waggelen was, wou toch met haar broertjes meedoen, en als ze met loopen te veel achterbleef en te ver van hen afraakte, nam ze haar toevlucht tot de manier van plaatsbeweging die haar liever was, wijl ze haar vlugger afging, en kroop op alle vier weer naar ze toe.

Eensklaps uitte René-Jean, die dicht bij een der ramen stond, 'n kreet van schrik en kroop weg in de

nis naast dat raam. Hij had buiten een man gezien die naar binnen keek. Het was een soldaat van de blauwen uit het kamp op het plateau, die gebruik makende van den wapenstilstand en de daarvoor geldende regelen misschien een beetje te buiten gaande, zich zoo dichtbij waagde, dat hij in de bibliotheek kon kijken. Ziende dat René-Jean wegkroop, kroop Gros-Alain ook weg, hij kwam naast René-Jean in de nis staan, en Georgette kroop weer weg achter hen. Zoo bleven ze daar staan, muisstil, en Georgette legde haar vingertje op haar mondje. Na eenige minuten, waagde René-Jean het zijn hoofd vooruit te steken en te kijken — de soldaat was er nog. René-Jean trok zijn hoofd snel terug, en de drie kleinen durfden nauwelijks meer ademhalen. Dat duurde zoo een tijdje. Eindelijk verveelde het Georgette, zij vatte moed en ging kijken. De soldaat was weg. Toen gingen ze weer in de zaal loopen spelen.

Gros-Alain, hoewel een bewonderaar van zijn broertje René-Jean, dien hij alles nadeed, had ook zelf iets waarin hij uitmuntte, n.l. in het doen van ontdekkingen. Zoo zagen zijn broer en zijn zusje hem op een gegeven oogenblik zoo hard hij kon door het vertrek hollen met een karretje op vier wieletjes achter zich, dat hij de hemel mag weten waar vandaan had gehaald.

Dat stuk kinderspeelgoed had daar jaren lang gestaan onder het stof, vergeten, in het verheven gezelschap van de boeken van al die genieën en van de borstbeelden van al die wijzen. Het was misschien wel een karretje waarmee Gauvain als kind nog gespeeld had.

Gros-Alain had van zijn touwtje een zweep gemaakt, die hij nu liet klappen; hij voelde zich niet weinig trotsch. Zoo zijn die uitvinders. Als ze geen Amerika vinden om te ontdekken, dan ontdekken ze maar een karretje. En hun trots is er even groot om.

Maar nu moest men zien practisch nut van de ontdekking te trekken. Besloten werd rijtuigje te spelen. René-Jean wou wel paard wezen, Georgette moest met behulp van koetsier en paard in het rijtuig stappen.

Zij schikte zich zoo goed mogelijk in het karretje. René-Jean was paard, Gros-Alain koetsier.

Maar de koetsier bleek niets van zijn vak af te weten; gelukkig kon het paard zijn voerman inlichten hoe hij met zijn paard had om te gaan.

— Zeg dan: hu vort, zei het paard.

— Hu vort, zei de voerman het paard na.

Het paard zette te sterk aan en het heele rijtuig viel om. Georgette rolde op den grond. Engeltjes zijn allerminst stom. Georgette gaî een gilletje.

En vervolgens zette ze een gezicht of ze zou gaan huilen.

— Groote meid, zei René-Jean, mag niet huilen.

— Ik-ke g'oot, bevestigde Georgette.

En haar grootheid troostte haar over haar val.

De vensterbanken van de ramen waren zeer breed; het stof van het dichtbegroeide plateau opgewaaid, had er zich op verzameld tot een vrij dikke korst, en de regens hadden van dat stof weer een laagje aarde gemaakt, de wind had daar zaadjes op uitgestrooid, en een braamstruik had van dat beetje aarde gebruik gemaakt om te ontkiemen. Het was Augustus, de struik was met bessen beladen, en een der takken hing tot in de kamer.

Gros-Alain, die het touwtje had ontdekt, en het karretje had ontdekt, ontdekte ook deze braamstruik. Hij liep er op toe.

Hij plukte een bes af en at die op.

— He, wat te eten ! zei René-Jean.

En Georgette, springende op haar knietjes en beide handjes, kwam er ook bij.

Met hun drieën plunderde zij de struik en vergastten zich al aan de bessen die ze bereiken konden, zij bemorsten gezicht en handen met het roode sap, en het purper van de braambessen veranderde deze drie serafijntjes in faunen, waarover Dante zich zou hebben geërgerd en wat Virgilius heerlijk zou hebben gevonden. En de kinderen hadden de grootste pret.

Nu en dan prikten ze zich aan de stekels van de struik. Niets voor niets.

Georgette liet René-Jean haar vingertje zien, waarop een klein bloeddruppeltje parelde en zei, naar de braamstruik wijzend: Prik.

Gros-Alain, die zich ook geprikt had, keek wantrouwend naar de struik en zei:

— Stout beest.

— Nee, zei René-Jean, 't is een stok.

— Stoute stok, verbeterde Gros-Alain.

Georgette zette weer een gezicht of ze wou beginnen te huilen, maar ze bedacht zich en begon te lachen.

V.

Ondertusschen begon de avond te vallen, het werd zoo drukkend warm, dat men er wel slaperig van moest worden, de oogjes van Georgette werden dan ook kleiner en kleiner, René-Jean haalde de stroozak die als matras moest dienen uit zijn bedje, sleepte hem tot bij het raam, strekte er zich op uit en zei: Nou slapen.

Gros-Alain legde zijn kopje op René-Jean, Georgette het hare op Gros-Alain, en de drie boosdoeners sliepen in of er niets gebeurd was.

Zoele zomerluchten stroomden binnen door de open vensters. Geuren van wilde bloemen stegen op uit de rotskloven en van de heuvels en deelden zich mede aan de eerste ademtochten van den nieuwen avond.

Het landschap, waarover een stemming hing van ongestoorde rust, glansde in het bewegelijk kleurenspel dat in het uur der schemering als het donker nadert en het licht niet wijken wil, over de velden wemelt. Rookwolkjes dreven de lucht in naar de wolken als mijmeringen naar vizioenen. Scharen vogels vlogen rond de Tourgue; zwaluwen tuurden door de open ramen, als of ze kwamen kijken of de kinderen wel goed sliepen. En die kleinen lagen daar zoo lief bij en op elkander als een groepje bekoorlijke cupidootjes, ondanks hun vodderige lompen een ontroerend troepje, met hun drieën nog geen negen jaar; hoewel ongetwijfeld hongerig en dorstig droomden deze verlaten en tot een vreeselijken dood veroordeelde kleinen droomen van het paradijs, die zich weerspiegelden om hun tot glimlachjes zich vertrekkende mondjes; goede geesten fluisterden hun wellicht wat in, zij behoorden tot de wezentjes waaraan alle talen hun liefste naampjes, hun teerste klanken wijden — zij vertegenwoordigden de gewijde onschuld; alles hield zich roerloos stil alsof hun zachte ademhaling te hooren van belang was voor heel de schepping, de bladeren ruischten niet, het gras bewoog zich niet; het was of de sterren zoo onmerkbaar stil verschenen om het troepje kleine slapers niet te storen, en het was ontroerend, die verheven eerbied der natuur rondom dat hulploos zwakke.

De zon ging onder en raakte bijna al den horizon. Opeens schoot door dat tooneel van kalme vrede een felle vuurstraal, een donderslag deed den toren dreunen. Het was het kanonschot, waarmee de belegeraars den

toren aan den naderenden afloop van de wapenschorsing herinnerden. De echo's maakten zich meester van dien slag en slingerden hem elkaar terug. Het gerommel van heuvel tot heuvel bracht het heele landschap in beroering. Georgette werd er wakker van.

Zij tilde haar hoofdje wat op, stak haar vingertje omhoog, luisterde, en zei:

— Poem !

Het geluid stierf weg, en alles werd weer stil. Georgette vleide haar kopje weer op haar broertje neer en sliep weer in.

DERDE BOEK

DE MOEDER.

EERSTE HOOFDSTUK.

De dood gaat voorbij.

Dien dag had de moeder, die we op zoo vage aanwijzingen op weg hebben zien gaan om de Tourgue te zoeken, van den morgen tot den avond geloopen. Dit deed ze trouwens dag aan dag, al maar voort, al maar verder, zonder zich ergens op te houden. Als ze van vermoeienis niet meer voortkon, dan kroop ze in een of anderen hoek en bleef dan liggen tot ze zich weer in staat voelde haar tocht te vervolgen, en evenmin als voor rust gunde ze zich tijd om behoorlijk te eten; dat ging maar zoo hier en daar, onder het loopen door, zooals de vogels hun voedsel pikken. Zij at en sliep juist genoeg als volstrekt noodzakelijk was om niet te bezwijken.

Den nacht tevoren had zij doorgebracht in een verlaten, halfingestorte woning, zooals de burgeroorlogen, waar ze woeden, die aanrichten; zij had in een eenzaam veld iets als vier muren gezien, met een gat er in voor een deur, zij had binnen die muren wat stroo gevonden onder een overblijfsel van een dak; zij had zich op dat stroo en onder dat dak uitgestrekt, terwijl ze in het stroo de ratten voelde wriemelen en door het dak de sterren zag opkomen. Ze had een paar uur geslapen; midden in den nacht was ze wakker geworden, en ze was meteen weer op weg gegaan, om een zoo groot mogelijken afstand te kunnen afleggen

voor het te warm werd. Voor wie des zomers te voet reist, is middernacht gunstiger dan de middag.

Zij hield zich angstvallig aan de richting die de landman te Vantortes haar had aangegeven; het punt waar de zon onderging was haar baken, daar ging ze zooveel mogelijk recht op af. Wie zich in haar nabijheid had bevonden, had haar telkens zacht kunnen hooren herhalen: de Tourgue. — Behalve de namen harer kinderen kende en wist ze niet veel meer dan dit woord; en daarvan wist ze in het minst niet wat het beteekende.

Onder het loopen mijmerde en dacht ze aan alles wat haar den laatsten tijd was overkomen, aan alles wat ze had geleden, aan alles wat ze sinds ze op weg was, zich had moeten laten welgevallen, aan wat men van haar verlangd had, aan al het misbruik dat er gemaakt was van haar weerloosheid, aan de voorstellen die zij niet had durven afwijzen, die haar werden gedaan in ruil voor een paar uren onderdak, of voor 'n stuk brood, of zelfs voor de moeite haar even den weg te wijzen. In een toestand van ellende en hulpeloosheid is de vrouw er erger aan toe dan de man, want zij is een weerloos genotsinstrument. Zoo was haar zwerftocht bezaaid geweest met afschuwelijkheden. Maar alles was haar onverschillig, als ze maar haar kinderen terugvond.

Zeer vroeg in den morgen van dien dag was ze aan een dorp gekomen waar haar weg doorheen liep; het begon nog nauwelijks te dagen; alles lag nog verzonken in het sombere van den nacht. Toch stonden in de dorpsstraat vele deuren al aan en de bewoners lagen uit de ramen nieuwsgierig rond te kijken. Er was op dat vroege uur een opschudding in het dorp als in een verontruste bijenkorf. Dat kwam omdat men het gedruisch van wielen en het geknars van ijzer had vernomen.

Op het plein, voor de kerk, stond een hoop volk druk pratend te kijken naar iets wat van een hoogte af het dorp kwam binnenrijden. Het was een voertuig op vier wielen, getrokken door vijf paarden, gespannen aan kettingen. Op dit voertuig zag men iets als een hoop lange balken en in 't midden daarvan stond een vormeloos voorwerp, bedekt met een zeil dat er uit zag als een doodskleed. Tien mannen te paard reden voor het voertuig uit, tien anderen er achter. Die mannen droegen driekante hoeden en boven hun schouders zag

men punten uitsteken als van getrokken sabels. De stoet kwam langzaam naderbij en teekende zich zwaarzwart af tegen den nog donkeren horizon. De kar scheen zwart, de bespanning scheen zwart, de ruiters schenen zwart. Daarachter de vale schemering van den morgen.

Het kwam het dorp binnen en reed door naar het dorpsplein.

Toen het dit had bereikt was het inmiddels iets lichter geworden, en men kon nu onderscheiden wat het was, deze stoet, die een drom schimmen geleek, die zich zwijgend voortbewogen.

Die ruiters waren gendarmen. Zij hadden inderdaad de sabels getrokken. Het dekzeil was zwart.

De arme moeder kwam op haar droeven tocht het dorp in en had zich juist bij den hoop toeschouwers gevoegd, toen het voertuig en de gendarmen het dorpsplein kwamen oprijden. In den menschenhoop werden vragen en antwoorden gefluisterd.

— Wat zou het wezen?

— Sst.... 't is de guillotine.

— Waar komt-ie vandaan?

— Van Fougères.

— En moet-ie hier wezen?

— Ik weet het niet. Ze zeggen dat hij onderweg is naar een kasteel den kant uit van Parigné.

— Van Parigné?

— Wat komt het er op aan waar, als hij hier maar niet wezen moet.

Dat groote voertuig met zijn onder een soort lijkkleed verborgen bevrachting, die bespanning, die gendarmen, het geknars der kettingen, het zwijgen dier sombere gedaanten, vormden in het schemerig halfduister een spookachtig geheel.

De stoet reed het plein over en verliet het dorp weer. Het dorp lag in de laagte tusschen twee heuvels. Na verloop van een kwartier zagen de dorpelingen, die angstig en verontrust op het plein waren blijven staan praten, de triestige processie op den top van den heuvel aan de westzijde van het dorp weer te voorschijn komen. De wagensporen kraakten onder de zware raderen, de kettingen knarsten in den morgenwind, de sabels glinsterden; de zon rees boven de kim. De stoet was nu over den heuveltop, alles verdween.

Het was hetzelfde oogenblik waarop in de bibliotheek

van de Tourgue de kleine Georgette, met haar broertjes daar opgesloten, wakker werd en naar haar rose voetjes zat te kijken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De dood aan het woord.

De moeder had dat sombere gevaarte zien voorbijtrekken, maar er niets van begrepen en ook niet getracht er iets van te begrijpen, ze had een ander vizioen voor oogen, haar kinderen, verloren in de duisternis.

Ook zij verliet het dorp, onmiddellijk achter de processie, die er als een spookverschijning doorheen was gegleden, zij bleef er achter loopen, op eenigen afstand van de tweede escouade gendarmen. Op eens herinnerde ze zich, dat de menschen op het dorpsplein het donkere ding dat daar voor haar uitreed „guillotine" hadden genoemd; zij herhaalde dien naam bij zichzelve — „guillotine". Ach, de arme half wilde Michelle Fléchard wist niet wat het was, de guillotine; maar het instinct waarschuwde haar, en zonder te weten waarom, voelde zij een rilling door haar leden gaan; zij vond het eng zoo achter dat akelig ding te loopen, ze ging links af, verliet den weg en ging het bosch in, het bosch van Fougères.

Toen ze zoo haar tocht van alle dagen eenige uren had voortgezet, bemerkte ze een torentje en daken. Het was een dorp aan den zoom van het bosch. Zij ging er heen. Ze had honger.

Dit dorp was een van die waarin de republikeinen militaire posten hadden gelegd.

Ze liep het dorp door tot ze op het plein voor het raadhuis kwam.

Ook in dit dorp heerschte opschudding en ontsteltenis. Een menschenmassa verdrong zich voor het raadhuis, waartoe een stoep van eenige treden toegang gaf. Op die stoep, die werd vrijgehouden door soldaten, zag men een man staan, met een groot papier in de hand. Rechts van dien man stond een tamboer, en links een aanplakker met een pot plaksel en een kwast.

Op het balcon boven den ingang van het raadhuis

stond de burgemeester met over zijn boerenkleeding de driekleurige sjerp van de republiek.

De man met het papier in de hand was een omroeper. Hij had zijn ambtsbandelier om en daaraan hing een leeren tasch, wat er op wees dat hij op tournée was, van dorp tot dorp ging om in de heele streek iets bekend te maken.

Juist toen Michelle Fléchard het plein opkwam, rolde de omroeper het papier open om de daarin vervatte bekendmaking voor te lezen. En hij begon met luider stem:

— „Fransche Republiek, één en ondeelbaar."

De tamboer sloeg een roffel. Onder de luisterende menigte ontstond als een deining. Sommigen namen hun muts af; anderen trokken hun hoed dieper over hun hoofd. In die dagen kon men haast al aan wat iemand op het hoofd droeg zien, welke meening hij was toegedaan; de hoed was het teeken van koningsgezindheid, en wie een muts droeg werd voor republikein gehouden. Het verwarde gemommpel van stemmen hield op, men luisterde toe, de omroeper las:

— „.... Krachtens de orders en volmachten ons gegeven en opgedragen door het Comité van openbaar welzijn...."

Nadat deze woorden door een tweede tromgeroffel waren onderstreept, ging de omroeper voort:

— „.... En ter executie van het decreet van de Nationale Conventie, waarbij rebellen, die met de wapens in de hand worden gevat, zijn gesteld buiten de wet, en hij die hen herbergt of behulpzaam is bij de vlucht als schuldig aan landverraad bij voorbaat is veroordeeld tot de capitale straf...."

Een der toehoorders vroeg zacht aan zijn buurman:

— Wat is dat, de capitale straf?

Het antwoord was:

— Ik weet het niet.

De omroeper zwaaide met het papier ten teeken dat nu het voornaamste kwam:

— „.... Gezien artikel 27 van de wet van 30 April, hetwelk den gedelegeerden en sub-gedelegeerden ten opzichte van de rebellen, onbeperkte macht verleent,

„Zijn buiten de wet gesteld — hetgeen voor ieder insluit den plicht hen te dooden of over te leveren of hun schuilplaats ter kennis te brengen van de naastbijzijnde autoriteiten...."

Hij wachtte even en vervolgde toen:

— „....De individuen wier namen en toenamen hier volgen...."

De verzamelde menigte spitste de ooren nog scherper.

De stem van den omroeper klonk nog forscher toen hij begon:

— Lantenac bandiet.

— Dat is onze landheer, mompelde een der toehoorders.

En men hoorde in de menigte fluisteren: Dat is monseigneur, dat is mijnheer de markies.

De omroeper herhaalde:

— „....Lantenac, voormalig markies, bandiet.

— Imânus, bandiet.

Twee der dorpelingen keken elkaar aan. De een zei:

— Dat is Gouge-le-Bruant.

— Ja, die ze ook Brise-Bleu noemen, fluisterde de ander.

De omroeper ging intusschen voort:

— „....Grand-Francoeur, bandiet.

Een gefluister doorliep weer de menigte:

— Een priester.

— Het is abbé Turmeau, ergens ginder den kant uit van Chapelle. Hij is pastoor, zei er een.

— Maar toch een bandiet zei een man met een muts op.

De omroeper las:

— „....Boisnouveau, bandiet. De gebroeders Pique-n-Bois, bandieten. Houzard, bandiet."

— Dat is mijnheer de Quélen, riep een dorpeling.

— „....Panier, bandiet."

— Hoor je 't, mijnheer Sepher ook.

— ....Place-Nette, bandiet.

— Mijnheer Jamois ook al!

De omroeper las door, zonder zich aan deze en dergelijke commentaren en opmerkingen te storen.

— „....Guinoiseau, bandiet, Chatenay, gezegd Robi, bandiet....

Een boer fluisterde:

— Die Guinoiseau noemen ze ook le Blond. Châtenay is er een van Saint-Ouen.

— „....Hoisnard, bandiet," vervolgde de omroeper.

En uit de menigte werd geroepen:

— Dat is er een uit Ruilly.

— Hij heet ook Branche-d'Or.

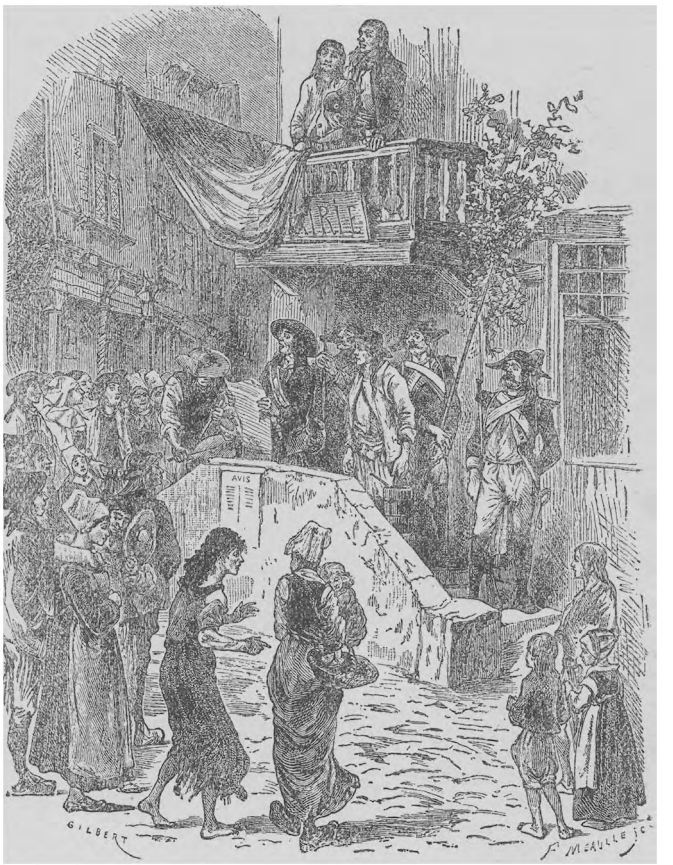

„Wat?" zei een vrouwenstem.

— Hij had een broer, die gesneuveld is bij Pontorson.
— Die noemden ze Hoisnard-Malonnière.
— Een jonge snuiter van negentien jaar.
— Attentie ! gebood de omroeper. Er staan er nog een paar op de lijst: Belle-Vigne, bandiet. La Musette, bandiet. Sabre-tout, bandiet, Brin d'Amour, bandiet.

Een jonkman stiet met den elleboog een jongedochter aan en fluisterde: Wat wil hij van amour? Het meisje moest lachen.

De omroeper ging voort:

— „....Chante-en-hiver, bandiet. Le Chat, bandiet...."

Een boer zei:

— Dien ken ik. Hij heet Moulard.
— „.... Tabouze, bandiet.

Men hoorde roepen:

— Die heet ook Gauffre.
— Er zijn er twee die zoo heeten, vulde een vrouw aan.
— Allemaal flinke kerels, bromde een met een hoed op.

De omroeper zwaaide weer met het papier. De tamboer sloeg de trommel. Daarna ging de omroeper voort:

— „....De genoemde personen zullen ter plaatse waar zij worden gevat, na vaststelling van hun identiteit, zonder uitstel ter dood worden gebracht."

Weer ontstond er beweging in de menigte.

— „....Hij, die hun schuilplaats verleent of hun de behulpzame hand biedt om zich aan hun vonnis te onttrekken door de vlucht, zal ter beschikking worden gesteld van den krijgsraad en eveneens met den dood worden gestraft. Was geteekend...."

Een oogenblik heerschte diepe stilte.

— „....Geteekend: de gedelegeerde van het Comité van openbaar welzijn, Cimourdain."

— Een priester ! zei een boer.
— Hij is pastoor geweest in Parigné, zei een ander.

Een burger merkte op:

— Turmeau en Cimourdain — een witte priester en een blauwe.
— Maar allebei zwart, zei een andere burger.

De burgemeester, op het balcon staande, lichtte zijn hoed op en riep:

— Leve de republiek !

Toen sloeg de tamboer de trommel nog eens, ten

teeken dat de omroeper nog iets te zeggen had. Deze wenkte dan ook met de hand en riep:

— Stilte nog even voor het slot van de bekendmaking, dat onderteekend is door den chef van de expeditionaire colonne van de Côtes-du-Nord, commandant Gauvain.

— Stilte! klonk het van alle kanten uit de menigte.

En de omroeper las:

— „Op straffe des doods...."

Allen luisterden in spanning.

— „....is het volgens bovenstaande order verboden hulp en bijstand te verleenen aan de negentien daarin genoemde rebellen, die de wijk hebben genomen en thans omsingeld zijn in de Tourgue."

— Wat? zei een stem.

Het was een vrouwenstem, de stem van de moeder.

DERDE HOOFDSTUK.

Boerencommentaar.

Michelle Fléchard had zich onder de menigte voor het raadhuis begeven. Zij had wel niet geluisterd, maar men kan toch wel hooren al luistert men niet. En toen zij het woord hoorde dat haar zoo bezighield: de Tourgue hief zij het hoofd op.

— Wat? herhaalde ze, in eens een en al belangstelling en links en rechts van zich de menschen vragend aankijkend, de Tourgue?

Men nam haar argwanend op. Zij zag er verwilderd uit in haar voddige plunje. Stemmen fluisterden: Wat is dat voor een landloopster?

Een boerenvrouw, die een mand brood aan den arm droeg, kwam naar haar toe en zei zacht:

— Pas op, hou je stil.

Michelle Fléchard keek de vrouw verbluft aan. Weer begreep zij er niets van. Die naam, de Tourgue, was aan haar voorbij gegaan, als een lichtstraal en dadelijk werd alles weer donkere nacht om haar heen. Mocht ze dan niet eens inlichtingen vragen? Wat had men haar dan zoo aan te kijken?

Inmiddels had de tamboer de laatste roffel geslagen

de burgemeester was weer naar binnen gegaan, de omroeper was al weer op weg naar een ander dorp, en de menigte begon zich te verspreiden.

Een groepje bleef voor het aangeplakte biljet staan. Michelle Fléchard voegde zich bij dat groepje.

Er werden allerlei opmerkingen gemaakt over de personen, die op dat biljet buiten de wet werden gesteld.

Er waren onder dat groepje boeren en burgers, met andere woorden witten en blauwen.

Een boer zeide:

— Wat beteekent dat nu nog, die paar. Het zijn er heelemaal negentien. En Priou is er niet eens bij, en Benjamin Moulin ook niet, en Goupil uit het dorp Andouillé ook niet.

— En Lorieul uit Monjean ook niet, zei een ander.

— En Brice-Denys niet.

— En François Dudouet niet.

— O, je bedoelt dien van Laval.

— En Huet uit Launey-Villiers niet.

— En Gregis niet.

— En Pilon niet.

— En Filleul niet.

— En Ménicent niet.

— En Guéharrée niet.

— En de drie broers Logerais niet.

— En monsieur Lechandelier de Pierreville niet.

— Praat toch zoo dom niet, zei een grijsaard van statig uiterlijk. Als ze Lantenac hebben, hebben ze alles.

— Maar ze hebben hem nog niet, bromde een jongmensch.

De grijsaard vervolgde:

— Als Lantenac in hun handen valt, dan hebben ze de ziel van de heele zaak. Als Lantenac valt, dan is het met de Vendée gedaan.

— Wat is er dat voor een, die Lantenac? vroeg een burger.

Een burger antwoordde:

— Het is een van de hoogadelijken van vroeger.

En een ander voegde erbij:

— Het is er een die vrouwen laat doodschieten.

Michelle Fléchard, die dat hoorde, bevestigde het:

— Ja, dat doet hij.

De omstanders keerden zich om, om te zien wie dat zei.

En zij lichtte nader in:

— Hij heeft mij ook laten doodschieten.

Dat klonk wel wat vreemd; een levende, die zegt dat ze dood is, is iets ongewoons. Men begon de vrouw, die voorgaf doodgeschoten te zijn, oplettend gade te slaan, zonder zich met haar in te laten.

Zij was een toonbeeld van afzichtelijke ellende; in lompen, vervuild, uitgeput, bibberend, schuw en wezenloos en zoo bang, dat men bang van haar werd. Er is in de wanhoop van de vrouw iets onbeschrijfelijk hulpeloos, dat het hart doet breken. Het is of men een wezen ziet wankelen op den uitersten rand van het noodlot. Maar boeren nemen alles meer in het grove op. Een hunner bromde: — Als die hier maar niet komt spionneeren.

— Hou je toch stil en blijf hier niet staan, zei het vrouwtje, dat haar al had aangesproken.

Michelle Fléchard antwoordde:

— Ik doe toch niks. Ik zoek mijn kinderen.

Het vrouwtje keek degenen aan die naar Michelle Fléchard keken, bracht haar vinger aan haar voorhoofd, knipte met het oog en fluisterde:

— Het is bij die niet pluis.

Toen nam ze haar ter zijde en gaf haar een stuk brood.

Michelle Fléchard beet er gretig in zonder een woord van dank te uiten.

— O, die is vast simpel, zeiden de boeren, kijk ze vreten als een beest.

En wat er nog over was van de volksverzameling verspreidde zich nu ook. De een na den ander ging zijns weegs.

Toen Michelle Fléchard het brood op had, zei ze:

— Ziezoo. En nu naar de Tourgue.

— Daar krijgt ze het weer, riep de boerenvrouw uit.

— Ik moet naar de Tourgue. Zeg u me hoe ik daar kom.

— Ik zou je danken! zei de boerin. Of wou je soms doodgeschoten worden? En ik weet trouwens niet hoe je daar komt. Je bent dus werkelijk niet goed bij je hoofd? Kijk eens, arme stumperd, je ziet er doodmoe uit. Wil je bij mij wat uitrusten?

— Ik hoef niet te rusten, zei de moeder.

—Haar voeten zijn heelemaal opengeloopen, mompelde de boerin.

Michelle Fléchard werd opeens spraakzaam:

— Ik zei toch, dat ze mijn kinderen hebben gestolen. Een klein meisje, en twee kleine jongens. Ik ben een tijdje in het bosch geweest in een gat in den grond. Ze kunnen het vragen aan Tellmarch de Kaaiman of het niet zoo is, als ik zeg. En ook aan den man dien ik tegen ben gekomen op den weg. De Kaaiman heeft me weer beter gemaakt. Ik geloof, dat er iets bij me gebroken was. Dat is allemaal waar gebeurd. Ze kunnen het ook aan sergeant Radoub vragen, die weet het ook. Die heeft ons zelf gevonden, toen we in een bosch waren gevlucht. Het zijn er drie. Ik zeg u zoo het is, drie kinderen. En ook dat de oudste René-Jean heet. Ik kan alles bewijzen wat ik zeg. De andere heet Gros-Alain en de andere Georgette. Ik ben weduwvrouw, m'n man is dood. Dien hebben ze doodgeschoten. Hij was pachter van een stuk grond in Siscoignard. Ik geloof dat u een goed mensch bent. Zeg me hoe ik moet loopen. U moet niet denken dat ik niet goed bij het hoofd ben, ik ben moeder. Ze hebben mijn kinderen meegenomen. Ik loop ze te zoeken en meer niet. Ik weet niet meer waar ik allemaal al geweest ben. Ik heb vannacht geslapen op een hoop stroo in een huis waar niemand in was. Ik moet naar de Tourgue. Ik doe niemand wat. U hoort wel dat ik de waarheid spreek. Waarom helpen ze me niet mijn kinderen weerom te krijgen? Ik ben hier niet vandaan en ik ken hier geen een. Ze hebben mijn heele borst en mijn heele schouder stuk geschoten, maar ik kan niet zeggen waar dat was.

De boerin schudde het hoofd bij al die wartaal en zei:

— Hoor nu eens even, m'n goeie mensch. In een tijd als tegenwoordig moet je niet allemaal dingen vertellen waar niemand wijs uit kan worden. Je zou maken dat ze je oppakten.

— Maar ik wil naar de Tourgue, riep de moeder. Och juffrouw, bij de lieve Jezus en de heilige maagd van het paradijs, zeg me dan toch, juffrouw, ik bid het u, smeek het u, ik bezweer het u, wijs me hoe ik moet loopen naar de Tourgue.

De boerenvrouw verloor nu haar geduld.

— Ik weet het niet ! en als ik het wist zei ik het nog niet ! Van zulke plaatsen moet men vandaan blijven. Iedereen blijft er vandaan.

— Ik ga er toch naar toe, zei de moeder.

En ze ging weer op weg.

De boerin keek haar na en mompelde:

— Maar het arme schepsel moet toch wat te eten hebben.

Zij liep Michelle Fléchard achterna en stopte haar een weitebroodje in de hand.

— Hier, voor als je weer honger krijgt.

Michelle Fléchard nam het broodje aan, maar bleef, zonder te antwoorden, zonder zelfs het hoofd om te wenden, doorloopen.

Zij ging het dorp weer uit. Bij de laatste huizen kwam ze drie kleine kinderen tegen; zij waren sjofeltjes gekleed en liepen op bloote voeten. Ze ging naar die kinderen toe en zei tot zichzelf maar hardop:

— Dat zijn twee meisjes en een jongen.

En ziende dat ze naar het brood keken, dat ze in de hand had, gaf ze het hun.

De kinderen namen het brood aan en leken bang te worden voor die vrouw.

Zij liep het bosch weer in.

VIERDE HOOFDSTUK.

Een vergissing.

Dienzelfden morgen, heel in de vroegte, nog voor 't goed licht was, had zich in de onbestemde schemering van het bosch aan den weg van Javené naar Lécousse, het volgende afgespeeld.

In de Bocage zijn alle wegen kloven in den grond, en vooral de weg van Javené over Lécousse naar Parigné is als een diepe bedding eener uitgedroogde rivier. Bovendien is hij zeer bochtig. Het is meer een ravijn dan een weg.

Deze weg begint bij Vitre en heeft de eer genoten de karos van madame de Sévigné te hotsen. Aan weerskanten verheffen zich hooge muren, dichtbegroeid met struikgewas. Geen betere plaats kan men zich wenschen voor een hinderlaag.

Een uur voordat Michelle Fléchard in een ander gedeelte van het bosch binnenkwam, waar zij de somberdoodsche verschijning had van dat door gendarmen

geëscorteerde voertuig, was er in het dichte bosch waar de weg van Javené, voorbij de brug over de Couesnon, doorheen loopt, een gewemel van onzichtbare gedaanten. Zij hielden zich zorgvuldig schuil in het struikgewas. Uit wat men nu en dan van hun kleeding zag, viel af te leiden, dat het een troep boeren was — allen droegen de grigo, het ruwharig wambuis dat in de zesde eeuw de dracht was der Bretonsche koningen en in de zestiende der Bretonsche boeren. Allen waren gewapend, sommigen met geweren, anderen met bijlen. Zij die van een bijl waren voorzien hadden een eind van den weg af op een open plek, van droge houtblokken en takkebossen een soort brandstapel gemaakt, die alleen nog maar behoefde te worden aangestoken. Degenen onder hen die een geweer hadden, stonden aan weerskanten van den weg opgesteld en schenen te wachten op iets dat zij verwachtten. Wie door de takken had kunnen zien, zou overal geweerloopen hebben bemerkt, rustende op steunpunten tusschen de takken van struikgewas, en de handen aan den trekker, gereed om elk oogenblik vuur te geven. Deze menschen stonden op den uitkijk. Alle geweren waren aangelegd op den weg, dien de dageraad begon te verlichten.

In de schemering hoorde men fluisterende stemmen gesprekken voeren.

— Ben je er wel zeker van?

— Te duivel, het werd gezegd.

— En zou ze hier langs komen?

— Ze is in elk geval hier in de buurt.

— Ze komt er niet weer vandaan.

— Ze gaat op den brandstapel.

— We zijn hier met drie dorpen bij elkaar ze gaat er aan.

— Ja, maar het escorte?

— Het escorte gaat er ook aan.

— Maar zou ze dezen weg afkomen?

— Het is ons gezegd.

— Maar kan het wel dat ze van den kant van Vitré komt?

— Waarom niet?

— Ik heb gehoord dat ze van Fougères moest komen.

— Of ze van Vitré komt of van Fougères, ze komt in elk geval van den duivel.

— Dat weet ik ook wel.

— En we zullen zorgen dat ze weer gauw bij hem terug is.

— Juist, zoo van de brandstapel naar de hel.

— Ze is dus op weg naar Parigné?

— Dat schijnt het plan te zijn.

— Maar ze komt er niet.

— Vast niet.

— We zullen haar leeren!

— Sst! Stil! Opletten!

Het werd nu raadzaam zich stil te houden, want het begon al wat licht te worden.

Op eens doken de verscholen staande mannen nog dieper in de struiken en allen hielden den adem in; het geluid van wielen en de stap van paarden deed zich hooren. De scherp turende oogen tusschen de struiken onderscheidden vaag en onduidelijk in den hollen weg een wagen met iets er op en een escorte te paard eromheen; het kwam hun kant uit.

Daar is ze! zei degene die de aanvoerder scheen te zijn.

— Ja, met escorte en al, zei een der boeren.

— Uit hoeveel man bestaat het escorte?

— Ik tel twaalf man.

— En het waren er twintig werd er gezegd.

— Twaalf of twintig, doet er niet toe — allemaal gaan ze eraan.

— Wacht tot ze goed onder schot zijn.

Even later kwam de processie een hoek van den weg om; zij was nu duidelijk te overzien.

— Leve de koning! riep de aanvoerder.

Honderd geweerschoten gingen tegelijk af.

Toen de rook was opgetrokken was er van het escorte niets meer te zien. Zeven der ruiters waren neergestort, vijf waren het bosch ingevlucht. De boeren stormden naar den wagen toe.

Wat zij er op vonden scheen hen ten hoogste teleur te stellen.

— Het is de guillotine niet, werd er geroepen, 't is maar een ladder.

En inderdaad, de heele vracht van het voertuig bestond uit een lange ladder.

De beide paarden voor het voertuig waren gewond neergevallen. De voerman, misschien een hunner eigen menschen, was ook gedood, maar daar konden ze niets aan doen.

— In elk geval, zei de aanvoerder, een ladder zoo te vervoeren, dat heeft wat in. Ze gingen den kant uit van Parigné. Ze moest dus zeker dienen om de Tourgue te beklimmen.

— Laten we die ladder verbranden ! riepen de boeren.

En in plaats van de guillotine, die zij gehoopt hadden in handen te krijgen, sleepten de boeren de ladder naar den brandstapel en verbrandden haar.

Wat de sombere wagen betreft dien zij verwacht hadden, deze volgde een anderen weg, hij was al een heel eind van dit punt vandaan en reed op datzelfde oogenblik door het dorp, waar Michelle Fléchard hem bij het opgaan van de zon had zien doorkomen.

VIJFDE HOOFDSTUK.

De stem in de woestenij.

Na aan die drie kinderen haar brood te hebben weggegeven was Michelle Fléchard op goed geluk het bosch ingegaan.

Daar men haar den weg niet wou zeggen, moest ze dien zelf wel zien te vinden. Nu en dan ging ze even zitten, liep dan weer een eind voort, en moest weer gaan zitten. Ze kon haast niet meer voort, ze gevoelde die vermoeidheid, die niet alleen maar in de spieren, maar tot in de beenderen toe schijnt te zitten — de afmatting van de voortgedreven slavin. En ze was werkelijk een slavin, slavin voor haar verloren kinderen. Ze kon er toch maar niet in berusten dat ze weg waren, ze moest om ze terug te vinden toch meer dan het mogelijke beproeven. Ze mocht geen minuut verliezen, want dan kon het misschien te laat zijn. Wie zulk een plicht heeft, die heeft geen recht meer; zoolang ze niet neerviel mocht ze niet rusten. Maar ze was wel heel erg vermoeid. Bij dien graad van uitputting wordt een stap meer of minder een vraagstuk van doen of niet doen. Zij liep al haast van middernacht af; zij vond op haar weg geen dorp en zelfs geen huis meer, den heelen dag niet. Ze liep eerst in de goede richting. Toen in de verkeerde en tenslotte wist ze in deze

wildernis met niets dan op elkaar gelijkende boomen, niet meer welken kant uit te gaan. Naderde ze haar doel? Was ze nu het eind van haar leed nabij ? Ze voelde dat ze op haar lijdensweg was aan de laatste statie. Moest ze bezwijken, neervallen onder haar kruis en omkomen ? Er kwam een oogenblik dat verder gaan haar onmogelijk toescheen, de zon begon te dalen, in het bosch was het al donker, paden waren er in het gras en het mos niet meer te onderscheiden, zij wist niet wat ze moest beginnen. Ze had geen andere toevlucht meer dan God.

Zij begon te roepen, maar er kwam geen antwoord.

Zij keek in het rond, zij zag een plek waar het gebladerte wat meer licht doorliet zoodat het er iets helderder was, dien kant ging ze uit en ineens bevond ze zich buiten het bosch.

Zij had voor zich iets als een gracht, nauw als een loopgraaf, op den bodem waarvan tusschen de steenen door helder water stroomde. Op het zien van dat water werd ze zich bewust van een brandende dorst. Ze liep op het water toe, ging op de knieën liggen en dronk.

En nu toch geknield liggend begon ze meteen haar gebed te doen.

Toen stond ze op en keek rond om zich te oriënteeren.

Ze stapte over het water heen.

Zoo ver het oog reikte breidde zich aan alle kanten een vlakte uit, begroeid met gras en lage heesters, zacht oploopend tot waar ze samensmolt met den horizon. Was het woud een wildernis, deze vlakte was een woestijn. In het bosch kon men achter elke struik iemand ontmoeten, hier schonk een enkele oogopslag de troostelooze zekerheid dat men in een onmetelijke uitgestrektheid alleen was. Eenige vogels, die dit oord ook al schenen te ontvluchten, vlogen boven de struiken.

Deze ledige verlatenheid om zich heen ziende, maakte zinnelooze angst zich van de moeder meester, zij viel neer en in vertwijfeling begon ze te gillen: — Is hier niemand !

Toen wachtte ze of er ook antwoord zou komen.

Er kwam antwoord.

Een dof en zwaar geluid deed zich hooren; dat geluid kwam van een punt ergens aan den horizon, de

echo's herhaalden het; het deed denken aan een korten donderslag; ook kon het een kanonschot zijn; in elk geval was het alsof dat geluid een antwoord was op de vraag van de moeder en dat het zei: Ja.

Toen werd alles weer stil.

De moeder stond op, met nieuwen moed bezield; er was tenminste iemand; het was haar of ze nu iemand had om mee te spreken; gedronken en gebeden had ze zoo pas al; met de hoop keerden haar krachten terug, ze begon de zacht-rijzende helling van de vlakte te beklimmen in de richting vanwaar ze meende dat die stem uit de verte haar had geantwoord.

Eensklaps zag zij aan den horizon een hoogen toren te voorschijn komen. Die toren stond daar in het verlaten landschap eenzaam en alleen; de ondergaande zon bestraalde hem met purperen glans. Zij was er ongeveer een half uur gaans van verwijderd. Achter dien toren verloor zich in de nevelen een groenende massa — het bosch van Fougères.

Het kwam haar voor dat die toren zich aan hetzelfde punt van den horizon bevond vanwaar zooeven haar dat antwoord op haar roepen had toegeklonken. Was het van dien toren dat het geluid was gekomen?

Michelle Fléchard had nu de helling naar de vlakte beklommen; ze had voor zich niets dan effen terrein.

Zij ging dadelijk recht op den toren af.

ZESDE HOOFDSTUK.

De toestand.

Het oogenblik was daar.

Het onverzoenlijke had het meedoogenlooze bij de keel.

Cimourdain had Lantenac zoo goed als in zijn hand.

De oude royalistische rebel was overvallen in zijn hol; aan ontsnappen viel niet te denken, en Cimourdain stond er op dat de markies zou worden terechtgesteld bij zich thuis, hier op deze plaats, op zijn eigen grond, in zijn eigen woning om zoo te zeggen, opdat de feodale veste het hoofd van den feodalen heer zag vallen en het te stellen voorbeeld onvergetelijk zou zijn.

Daarom had hij manschappen naar Fougères gestuurd om de guillotine te halen. Wij hebben gezien dat zij onderweg was.

Met den dood van Lantenac zou de Vendéesche opstand ineenstorten en met de ineenstorting van dien opstand was Frankrijk gered. Lantenac kon er op rekenen dat hij Cimourdain onverbiddelijker zou vinden dan de dood zelf. Deze gewezen priester voelde zich temidden der verschrikkingen van de revolutionaire oorlogsnoodzaak volkomen op zijn gemak.

De markies was menschelijkerwijze gesproken verloren; hierop was Cimourdain volkomen gerust, maar hij maakte zich bezorgd over iets anders. De worsteling die de belegeraars nog wachtte, zou, dat stond vast, vreeselijk zijn; Gauvain die haar leiden moest zou er misschien persoonlijk deel aan willen nemen; deze jonge aanvoerder was soldaat in zijn hart, hij zou zich niet willen bepalen tot bevelen te geven, maar 't voorbeeld willen geven, en dan liep hij gevaar ook te vallen! Gauvain! zijn kind! de eenige op aarde waaraan hij gehecht was! Gauvain was er tot dusver altijd goed afgekomen, hij had geluk gehad, maar het geluk is onbestendig. Cimourdain beefde als hij hieraan dacht. De zonderlinge loop van het lot had hem geplaatst tusschen twee Gauvains, een wiens ondergang en dood hij zocht een wiens leven en geluk hij zocht.

Het kanonschot dat de kleine Georgette in haar bedje had wakker gemaakt en de radelooze moeder in de diepte der verlatenheid voor bezwijken had behoed, had nog iets meer gedaan dan dat. Het schot was alleen bedoeld als een laatste waarschuwing, maar de kogel had het zij bij toeval, het zij door opzet van dengene die het stuk bediende, de bepantsering van ijzeren staven die het groote schietgat der eerste verdieping beschermde en afsloot gedeeltelijk verbrijzeld, weggeslagen, losgescheurd. De belegerden hadden niet meer den tijd deze schade te herstellen.

Het was grootspraak en snoeverij van de belegerden geweest, toen zij verklaarden munitie in overvloed te hebben — zij hadden maar heel weinig munitie. Hun toestand was om de waarheid te zeggen nog veel kritieker dan de belegeraars vermoedden. Als zij kruit genoeg hadden gehad, dan zouden ze niet geaarzeld hebben de Tourgue, als die bezweek, met vriend en vijand in de lucht te laten springen; hoe graag zouden

ze dat gedaan hebben, maar hun voorraad was uitgeput. Ze hadden nog nauwelijks een dertig schoten per man. Geweren en andere handvuurwapens hadden ze genoeg, maar slechts weinig munitie. Ze hadden al hun vuurwapens geladen, teneinde een onafgebroken vuur te kunnen onderhouden; maar het zou maar van korten duur kunnen zijn. Men moest 't kruit tegelijkertijd niet sparen en wel sparen, daar zat de moeilijkheid. Gelukkig — wel een huiveringwekkend geluk! — zou de strijd er voornamelijk een zijn van man tegen man, met de blanke wapens, met sabel en dolk. Men zou elkander meer slachten en overhoop steken dan mitrailleeren; zij zouden elkaar verscheuren, daarvoor is geen munitie noodig, dat was hun troost.

Het binnenste van den toren scheen onmogelijk te forceeren, onneembaar. In de benedenzaal, waar de bres op uitkwam, had Lantenac in een halven kring om de opening een barricade laten opwerpen, om den toegang toch weer ontoegankelijk te maken. Achter deze versperring stond een lange tafel die bedekt was met geladen vuurwapens en met sabels, bijlen en ponjaarden. Het onderaardsche cachot, dat met de benedenzaal in gemeenschap stond, kon, nu de munitie ontbrak om den toren te laten springen, van geen dienst zijn, daarom had de markies de deur die er toegang toe gaf afgesloten. Boven de benedenzaal bevond zich de ronde zaal der eerste verdieping, waar men van beneden af alleen kon komen langs een zeer nauwe schroeftrap; evenals in de benedenzaal stond ook hier een tafel met wapens, kant en klaar voor onmiddellijk gebruik, zoodat men er maar de hand naar behoefde uit te steken; deze kamer werd verlicht door het groote schietgat, waarvan het traliewerk door een kanonskogel gedeeltelijk verbrijzeld en voor de rest verwrongen was; van hier leidde de spiraaltrap naar de ronde zaal der tweede verdieping, waar de ijzeren deur was waardoor men de brug kon bereiken. Deze kamer van de tweede verdieping werd de zaal met de ijzeren deur genoemd en ook wel spiegelkamer, omdat de kale muren er bedekt waren met een groot aantal kleine spiegeltjes, opgehangen aan zoo maar in de voegen tusschen de steenen geslagen en nu zwaar verroeste spijkertjes — een phantastische luxe in deze barbaarsche omgeving. De nog hooger gelegen kamers

waren niet met vrucht te verdedigen, de spiegelkamer was wat Manesson-Mallet, autoriteit op het gebied der versterkingskunst, noemt „de laatste wijkplaats waar den belegeraars niets anders overblijft dan te capituleeren." Men moest dus zien, wij zeiden het reeds, de belegeraars te beletten tot daar door te dringen.

Deze ronde zaal der tweede verdieping werd verlicht door schietgaten; evenwel brandde er een fakkel op dezelfde manier tegen den muur geplaatst als de fakkel die de donkere benedenzaal moest verlichten; de Imânus had haar aangestoken en vlak er bij lag het eind van de lont. Gruwzame voorzorgen der ter dood veroordeelden om stervende nog den voorgenomen kindermoord te kunnen plegen !

Achter in de benedenzaal lagen op lange planken op schragen hoopen eten als in een Homerisch hol, schalen rijst, roggepap, plakken kalfsgehakt, schotels meelkost, maccaroni, vruchten in water gekookt en kannen cider. Het stond ieder vrij te eten en te drinken naar believen.

Het kanonschot deed hen allen opspringen. Over een half uur zou de bestorming beginnen.

Boven op den toren stond de Imânus op wacht om de bewegingen der belegeraars te volgen. Lantenac had bevolen niet te schieten en de bestormers ongehinderd te laten naderen. Hij had gezegd:

— Ze zijn met vijf-en-veertig honderd man. Er een paar neer te schieten zoolang ze buiten zijn heeft geen zin. Dat geeft niets. We bemoeien ons alleen met wat binnen komt. Binnen is er weer gelijkheid en daar zijn ze immers zoo voor.

En honend had hij er bij gevoegd: — Gelijkheid, Broederschap !

Er was afgesproken dat als de vijand in beweging zou komen de Imânus met zijn trompet zou waarschuwen.

Zwijgend stond alle man achter de versperring of op de treden der trappen te wachten, in de eene hand het geweer, in de andere de rozenkrans.

De situatie was nu klaar en duidelijk en wees beide partijen precies aan wat er voor hen nog te doen viel en dat was:

Voor de aanvallers: een bres binnen te dringen, een barricade te forceeren, drie boven elkander gelegen zalen een voor een in een worsteling van man tegen

man den verdedigers uit handen te wringen, twee wenteltrappen trede voor trede te vermeesteren onder een stortvloed van vuur en ijzer; voor de belegerden: te sterven.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Laatste schikkingen.

Gauvain van zijn kant regelde den aanval. Hij gaf zijn laatste instructies aan Cimourdain, die, zooals we weten, zonder een werkzaam aandeel te nemen aan de actie, het plateau moest bewaken, en aan Guéchamp, die opdracht had met het gros van de troepen in het kamp in het bosch in observatie te blijven. In het aanvalsplan was de verdekte batterij in het bosch zoowel als de open batterij aan de brugzijde van den toren uitgeschakeld, het kanon zou alleen ingrijpen als er een uitval werd beproefd of de belegerden een poging zouden doen om te ontvluchten. Gauvain had zichzelf het bevel over de stormcolonne voorbehouden, wat Cimourdain zeer verontrustte.

De zon was nu onder.

Gauvain besefte dat er geen andere manier was om de Tourgue te vermeesteren. Hij was er zich evenzeer van bewust dat een aanval als deze, waarbij de gezichten elkander als het ware raken, in moorddadigheid alles overtreft. Hij wist precies wat de aanvallers daarbinnen in den toren wachtte, hij kende het binnenste van deze geduchte bastille — hij was er kind geweest.

Het vreeselijke dat hier te gebeuren stond drukte hem en hij verzonk in sombere gedachten.

Inmiddels stond op een paar pas van hem af zijn luitenant, Guéchamp, met een verrekijker aan het oog den horizon op te nemen, in de richting van Parigné. Opeens riep hij:

— Ah, eindelijk.

Deze uitroep deed Gauvain uit zijn mijmering opschrikken.

— Wat is er, Guéchamp?

— Daar komen ze gelukkig eindelijk met de ladder, commandant.

— Met de ladder voor de brug?
— Ja.
— Nu pas? Ik dacht dat die er al lang was.
— Neen, commandant. En ik begon ongerust te worden. De ordonnans, dien ik naar Javené heb gestuurd, is al lang terug.
— Dat is me bekend.
— Hij kwam met het bericht dat hij in de timmerwerkplaats in Javené een ladder van de vereischte lengte had te pakken gekregen, dat hij ze gevorderd had, dat hij ze op een wagen had laten laden, dat hij een escorte van twaalf bereden manschappen had gerequireerd, en dat hij de wagen met de ladder en het escorte naar Parigné op weg had zien gaan, waarna hij vooruit was gereden om zoo gauw mogelijk weer hier te zijn.
— Ja, en toen heeft hij het rapport uitgebracht dat je me hier herhaalt. En hij heeft er nog bijgevoegd dat het voertuig met de ladder een uitstekende bespanning had en tegen twee uur vannacht vertrokken was en zoodoende voor donker hier zou kunnen wezen. Dat is me allemaal bekend. En hoe zit het nu?
— Wel, commandant, het begint donker te worden en de ladder is er nog altijd niet.
— Hoe kan dat dan? Wachten met de bestorming gaat niet, ze zouden daar in den toren denken dat we aarzelden.
— We kunnen gerust beginnen, commandant.
— Maar we hebben de ladder beslist noodig.
— Dat is zeker.
— Nu, en wij hebben ze niet.
— We hebben ze wel.
— Hebben we ze wel?
— Daarom riep ik zoo pas, ah, eindelijk! De ladder kwam maar niet, toen heb ik mijn kijker genomen en het veld tusschen Parigné en de Tourgue eens opgenomen, en het is in orde, daarginder komt het escorte met de kar aan. Ze dalen juist een hoogte af. Kijk u zelf maar even.
Gauvain nam den kijker en keek.
— Ik zie ze. Ze komen er aan. Het is al te donker om alles precies te onderscheiden. Maar het escorte is duidelijk te zien. Alleen zou ik zeggen dat het talrijker is dan je gezegd hebt, Guéchamp.
— Ja, zoo komt het mij ook voor.

— Ze zijn nog zoowat een kwartmijl hier vandaan.
— Dan is de ladder binnen een kwartier hier, commandant.
— We kunnen dan wel dadelijk den aanval beginnen.
Wat daar in de verte naderde was wel een kar, maar niet die welke zij dachten.
Gauvain, zich omkeerend, zag achter zich sergeant Radoub staan, recht in de houding, met neergeslagen oogen salueerend.
— Wat is er, sergeant Radoub?
— Burger commandant, de manschappen van het bataljon de Roode Muts hebben u een gunst te verzoeken.
— En die is?
— Ons vooraan te zetten in den stormtroep.
— Zoo, wou je dat, zei Gauvain.
— Wilt u ons die gunst toestaan.
— Maar.... ja, waarom eigenlijk? vroeg Gauvain.
— Hierom, commandant, dat we wel merken dat u ons sedert de affaire in Dol achteraf houdt. We zijn nog altijd met ons twaalven.
— En wat zou dat?
— Daar voelen we ons over vernederd.
— Jelui bent bij de reserve ingedeeld.
— We willen liever worden ingedeeld bij de voorhoede.
— Maar ik heb jullie hard noodig om op het eind van een actie, op het kritieke oogenblik, de overwinning te beslissen. Ik ontzie en spaar jullie.
— Al te veel.
— Wat komt het er op aan. Jullie bent bij de colonne en dus overal bij.
— Achteraan. Parijs heeft het recht vooraan te staan.
— Ik zal er over denken, sergeant Radoub.
— Denk u er dan nu dadelijk over, commandant. Er is nu een gelegenheid. Er gaan er hier vannacht aan weerskanten een hoop tegen den grond. Het zal er vroolijk van langs gaan. Wie aan de Tourgue wil komen, zal wel eerst even zijn vingers branden. Wij vragen de gunst er bij te mogen wezen.
De sergeant stokte, draaide aan zijn knevel, en vervolgde toen met bewogen stem:
— En ziet u, commandant, dan is er nog een reden, in die toren zitten onze kleuters. Ze hebben daar onze

kinderen, de kinderen van het bataljon, onze drie dreumessen. En het is u bekend wat dat ondier van een Gribouille-mekus-de-cu, — die meneer Brise-bleu, oftewel meneer Imânus, ook naar hij zegt geheeten zooiets van Boebreboesie-Tramelant of Boeble-bochel-de-brigand, de duivel zal hem door de hel heen naar den hemel trappen — met onze kleinen voorheeft. Ze levend verbranden, commandant, onze kleine rakkers. Maar al zou alles wat ondersteboven gaat er aan te pas komen, dat zal niet gebeuren. Die boodschap had ik u als onze overste te brengen. Het zal niet gebeuren. Daarstraks heb ik van de gelegenheid gebruik gemaakt dat er toch niet gevochten werd en ik ben eens gaan kijken, ik ben het plateau opgegaan en ik heb ze door de ramen van de kamer, waar ze opgesloten zitten, gezien. En jawel hoor, ze zitten er, je kon ze van den rand van het ravijn af zien, en ik heb ze gezien, maar de snaken merkten zeker niet dat ik het was, want ze schrikten toen ze me zagen en kropen weg. Commandant, als er een haar van die kleine kopjes gekrenkt wordt, dan zweer ik bij alles in de hel wat heilig is, dat ik, sergeant Radoub, den ouwe in den hemel zelf er met zijn karkas voor zal laten boeten. En dit heeft het bataljon, waarvan haast niks meer over is, te zeggen: wij verlangen dat de kleine kleuters worden gered, en anders gaan we allemaal maar naar de bliksem. Dat neemt niet weg: respect en broederschap, commandant. En Radoub salueerde.

Gauvain stak hem de hand toe en zei:

— Jullie bent dappere kerels. Ik zal jullie bij de aanvalscolonne zetten. Ik zal jullie bataljon in tweeën deelen. Zes gaan er bij de voorhoede om het voorbeeld te geven, en zes in de achterhoede om te zorgen dat niemand wijkt.

— En ben ik nog altijd de bevelhebber van ons twaalven?

— Natuurlijk.

— Dan, commandant, onzen dank. Ik ben, dat spreekt, bij het gedeelte van mijn bataljon dat bij de voorhoede wordt ingedeeld.

En Radoub bracht nogmaals het militaire saluut en ging naar zijn plaats terug.

Gauvain keek op zijn horloge, fluisterde Guéchamp een paar woorden toe, en onmiddellijk begon de aanvalscolonne zich op te stellen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Het laatste offer.

Op dit oogenblik liep Cimourdain, die zijn post op het plateau nog niet had ingenomen, nog niet had kunnen scheiden van Gauvain, op een horenblazer toe.

— Blaas het onderhandelingssein, beval hij.

De klaroen gaf een stoot en onmiddellijk antwoordde van den toren de trompet.

Een tweede klaroenstoot en een tweede trompetstoot werden gewisseld.

— Wat is dat? vroeg Gauvain aan Guéchamp. Wat wil Cimourdain?

Cimourdain was naar den toren gegaan, met een witten zakdoek in de hand.

Hij riep met luide stem:

— Mannen daar in den toren, weet ge wie ik ben?

Een stem, de stem van den Imânus, antwoordde van boven van den toren:

— Maar al te goed.

En nu hoorden degenen die zich in de nabijheid bevonden het volgende gesprek:

— Ik ben de lasthebber van de republiek.

— Je bent de afgedankte pastoor van Parigné.

— Ik ben de gedelegeerde van het Comité van openbaar welzijn.

— Je bent een verloopen priester.

— Ik ben de vertegenwoordiger van de wet.

— Je bent een renegaat.

— Ik ben de commissaris van de revolutie.

— Je bent een afvallige.

— Ik ben Cimourdain.

— Je bent een ondier uit de hel.

— Jullie kent me dus.

— We spuwen op je.

— Zijn jullie er op gesteld me in je macht te hebben.

— Met ons negentienen zooals we hier zijn, zouden we ons hoofd willen geven om het jouwe te hebben.

— Ik ben bereid me aan jullie over te leveren.

Men hoorde boven aan den toren een honenden lach en den kreet:

— Kom dan maar hier.

Het kamp luisterde in de uiterste spanning toe.

Cimourdain riep terug:
— Op één voorwaarde.
— En die is?
— Luister.
— Spreek maar op.
— Jullie haten me?
— Als de pest.
— Ik jullie niet. Ik ben jullie broeder.
De stem van boven van den toren antwoordde:
— Zooals Kaïn.

Cimourdain antwoordde, met een trilling in zijn stem, die zijn woorden tegelijk fier en gevoelig deden klinken:

— Scheldt maar, maar luistert. Ik wil met jullie onderhandelen. Ik heb jegens jullie geen andere gevoelens dan die van broederschap. Jullie bent arme verdwaasden. Ik ben jullie vriend. Ik ben het licht dat zich wenden wil tot de onwetendheid. In alle licht is ook broederschap. En hebben wij bovendien niet allen dezelfde moeder, ons land en ons volk? Luistert, ik heb wat te zeggen. Eenmaal zult gij, of zullen uw kinderen, of de kinderen van uw kinderen inzien en weten dat wat er in deze tijden gebeurt een wedergeboorte is, een herschepping Gods van de wereld tot een nieuwe, een hoogere orde. En zal nu, onderwijl wij het tijdstip tegemoet gaan waarop alle hoofden en harten, zelfs de uwe, zullen verstaan en begrijpen, en alle fanatismen, zelfs de onze, zullen hebben uitgewoed, zal tot den dag dat al het oude zal zijn voorbij gegaan en alles nieuw is geworden, niemand medelijden hebben met uw duisternis? Ik kom tot u, ik bied u het offer van mijn leven; ik doe meer, ik reik u de vriendenhand. Ik wil op dit oogenblik uw leven redden en u tevens in de gelegenheid stellen uw haat jegens mij te bevredigen. Ik heb onbeperkte volmacht en kan volbrengen wat ik beloof. In dit opperste oogenblik doe ik een laatste poging. Zeker, degeen die hier tot u spreekt is een revolutionair, en in dien revolutionair leeft, het is zoo, een priester. De revolutionair bekampt u, maar de priester geeft zich voor u. Bedenk, velen onder u hebben vrouw en kinderen. Ik sta hier als de verdediger van uw vrouwen en kinderen, ik neem ze onder mijn bescherming tegen u. Luistert broeders....

— Een vervelende preek, pastoor, je hebt 't verleerd, spotte de Imânus.

— Mijn broeders, wendt het vreeselijke af dat zoovelen hier boven het hoofd hangt. Een vreeselijke slachting staat hier op het punt los te breken. Velen onder ons die hier voor den toren staan zullen den dag van morgen niet zien aanbreken, zeker, velen onzer zullen door uw handen vallen, en gij zelf zult allen omkomen. Schenk uzelf genade. Waarom al dat bloed vergieten als het onnoodig en nutteloos is? Waarom zooveel menschen te dooden als er maar twee hoeven te vallen?

— Twee? klonk het van den toren.

— Ja, niet meer dan twee.

— Wie zijn dat dan?

— Lantenac en ik.

En Cimourdain vervolgde met stemverheffing:

— Twee menschen zijn hier te veel. Lantenac voor ons, ik voor u. Luistert wat ik u voorstel, om door twee op te offeren alle anderen te sparen: geeft ons Lantenac en neemt mij. Lantenac wacht dan de guillotine, met mij kunt ge doen wat ge wilt.

— Als we je hadden, afvallige, dan zouden we je langzaam roosteren, schreeuwde de Imânus.

— Doe met mij wat ge wilt, antwoordde Cimourdain.

En hij vervolgde:

— Gij, buiten de wet gestelden en ter dood veroordeelden die in dezen toren zijt, binnen een uur kunt ge zeker van uw leven en vrij zijn. Ik bied u leven en vrijheid. Neemt ge het aan?

De Imânus schreeuwde terug:

— Je bent niet alleen een ploert maar ook 'n gek. Wat sta je daar met je onzin ons te vervelen ? Wie heeft er je op uitgestuurd om zulke zotteklap uit te slaan ? Wat wou je eigenlijk?

— Z'n hoofd. En in ruil daarvoor bied ik....

— Je huid. Want we zouden je natuurlijk villen als een hond, verloopen pastoor Cimourdain. Maar nee hoor, jouw huid is zijn hoofd niet waard. Maak maar dat je wegkomt.

— Er staan hier verschrikkelijke dingen te gebeuren. Voor de laatste maal, denk eens na.

Het werd geheel donker gedurende deze sombere samenspraak, die men binnen in den toren evengoed kon volgen als daarbuiten. Markies de Lantenac mengde er zich niet in en liet zijn luitenant begaan. Altijd achten aanvoerders zich gerechtigd en verplicht

tot dit soort egoïsme. Het is een der rechten van de verantwoordelijkheid.

De Imânus antwoordde Cimourdain niet rechtstreeks, maar riep over diens hoofd heen:

— Mannen die daar klaar staat om ons aan te vallen, wij hebben onze voorstellen laten weten, jullie hebt ze gehoord, en wij hebben er niets in te veranderen. Neemt ze aan — zoo niet, dan moet ge het maar weten. Stemt ge er in toe ? Dan geven we u de drie kinderen die in onze handen zijn en gij laat ons vrij en ongedeerd afmarcheeren, allemaal.

— Goed, allemaal, antwoordde Cimourdain, behalve één.

— Wie is die eene?

— Lantenac.

— Monseigneur uitleveren? Monseigneur? Nooit!

— Wij *moeten* hem hebben.

— Nooit.

— Wij kunnen alleen op dien voet onderhandelen.

— Dan 't maar uitvechten.

Hiermede was de onderhandeling geëindigd.

Even later gaf de Imânus het signaal, dat de overige verdedigers van den toren er van verwittigde dat de aanvallers zich in beweging hadden gesteld. Toen ging ook hij naar beneden. De markies trok zijn degen, de bezetting van negentien man stelde zich zonder dat men er iets van hoorde in de benedenzaal op, achter de barricade, en allen gingen op de knieën liggen, zij hoorden den regelmatigen pas van de aanvallers, die in de duisternis op den toren aanrukten; dat geluid kwam nader en nader, opeens hoorden zij het vlak bij zich, men was in de bres. Al die geknielde gedaanten legden toen door de spleten van de barricade heen hun geweren aan, en een hunner, Grand Francoeur, anders gezegd priester Turmeau, stond op en zeide, in de rechterhand een sabel en in de linker een kruisbeeld omhoog houdende op plechtigen toon:

— In den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes !

Allen gaven tegelijk vuur en de worsteling nam een aanvang.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Titans tegen reuzen.

Het werd inderdaad monsterachtig.

Deze strijd van man tegen man was boven alle voorstelling afgrijselijk.

De plek waarop de aanval zich concentreerde was afschuwelijk; het was een gewelfde of gesloten bres, dat wil zeggen een scheur die niet tot boven aan den muur doorliep, maar slechts tot eenige hoogte en naar boven toe. nauwer en nauwer werd. Het kruit had gewerkt als een boor, die niet alleen had doorboord, maar ook had doen splijten. De uitwerking van de mijn was zoo geweldig geweest, dat de toren door de ontploffing tot veertig voet boven den grond was gescheurd, maar er was toch niets meer dan een spleet ontstaan en het onderste gedeelte daarvan, dat tot binnen in den toren toe doorliep en dus kon dienen als bres, was meer een wonde, toegebracht door een lansstoot, dan een in de steenmassa gehouwen toegang.

Het was een geopende barst in de zijde van den toren, een lange scheur als van een gesprongen buis, een kronkelende koker in een muur van vijftien voet dikte, iets als een vormelooze cylinder, half verstopt met zijn eigen puin, met gehavende, hoekig-ingescheurde, zigzag-breukige wanden, waarin het hoofd stiet op steenklompen, de voet op neergestort puin en het oog op tastbare duisternis.

Door dien ingang moesten de aanvallers heen, door die roofdiermuil met het gesteente van den muur als kaken en de uitstekende punten daarvan als gebit; een walvischbek is niet zoo dicht met tanden bezet als deze splinterige scheur in dien steenklomp. Daar moest men in en daar moest men door.

Was men er in dan stond men bloot aan een regen van kogels, was men er door dan stond men voor de vuurspuwende barricade, waarmee de verdedigers de benedenruimte hadden versperd.

Alleen het treffen van sappeurs, als zij in hun onderaardsche mijngang stuiten op de tegenmijn, en de slachtingen met bijl en dolk in de donkere ruimen van bij een zeegevecht geënterde schepen, leveren tooneelen op die met een dergelijke bestorming zijn te vergelijken.

Een massaslachting op den bodem van een grafkuil, dat is wel de laatste graad van verschrikking. Een bloedbad in het donker onder een gewelf is wel het afschuwelijkste wat zich denken laat. Op 't oogenblik dat de eerste golf belegeraars de bres binnendrong, schoten van alle kanten vuurstralen uit de barricade, het ingewand van het steenen monster braakte zijn eerste lavastroom, en 't was als de losbarsting van een onderaardsch onweer. De onweerswolk van buiten antwoordde onmiddellijk de onweerswolk daarbinnen. De losbrandingen volgden elkander op; daartusschen klonken Gauvain's kreten: Dringt in! Breekt door! en de kreet van Lantenac: Standhouden, houdt ze buiten! en van den Imânus: Op! mannen van de Maine! en weldra gekletter van blanke wapens, sabels tegen sabels, slag op slag overstemd door moordende salvo's. De toorts, opgehangen aan den muur, verlichtte vaag deze verschrikking, waarin niets duidelijk viel te onderscheiden, en die zich verloor in rossige duisternis; wie binnendrong was opeens blind en doof — blind van de kruitdamp, doof van het tumult. De gevallenen lagen op en tusschen het puin, men liep over de lijken, men trapte in bloedende wonden, men kneusde gebroken ledematen van gekwetsten die brulden van pijn, en zich kronkelden om de beenen van wie over hen heen liepen, zich in hun doodsangst met nagels en tanden aan hen vastklampend. Nu en dan was er een oogenblik van stilte, die nog afschuwelijker was dan het woeste rumoer — men hoorde dan hoe ze er elkander worgden, het dof gegorgel van naar lucht snakkende monden, tandengeknars, doodsgerochel, vervloekingen ten afscheid mee in den dood, tot het rumoer weer inviel en alles overstemde. Bloed vloeide uit den toren door de bres heen naar buiten en verspreidde zich in het donker naar alle kanten, om tusschen het gras te stollen tot een afzichtelijke korst.

Het was of de toren zelf bloedde, of deze reus zelf was gewond.

Zonderling, van wat zich binnen afspeelde was buiten nauwelijks iets te hooren. De nacht was zeer donker, en in de wijde ruimte rondom den worstelenden toren heerschte op de vlakte en in het bosch grafstilte.

Daarbinnen was het de hel, er om heen was alles

kerkhof. De botsing van menschen die elkander in het donker verscheurden, het geweervuur, dat gebrul nu en dan en die kreten van woede, heel dat woeste tumult verdoofde onder de massa der muren en gewelven, er was hier geen lucht genoeg voor geluid, en men stikte er onderwijl men elkaar slachtte. Buiten de Tourgue was nauwelijks iets te hooren. De kleine kinderen bleven rustig doorslapen.

De worsteling werd feller en woester. De barricade hield stand. Een zoo opgestelde en zoo verdedigde barricade is zeer moeilijk te forceeren. Tegenover het nadeel van hun klein aantal hadden de belegeraars het voordeel van hun sterke positie. De aanvalscolonne leed zware verliezen. In lange rijen opgesteld aan den voet van den toren, wrong zij zich langzaam de opening binnen en schuurde en gleed vooruit als een slang die zijn gat onder den steenklomp binnenkruipt.

Gauvain, die de onvoorzichtigheid had van een jong aanvoerder, was al binnen, was zelfs al in de benedenzaal, waar iedere borst door al die geweren van de barricade bedreigd werd. Laten we niet vergeten dat hij het min of meer bijgeloovig zelfvertrouwen had van den soldaat die er tot dusver altijd goed was afgekomen.

Op een moment dat hij zich omkeerde om een commando te geven, verlichtte de vlam van een afgevuurd geweer een seconde een gelaat vlak naast hem.

— Cimourdain ! riep hij, ontsteld, wat komt u hier doen ?

Het was inderdaad Cimourdain, en deze antwoordde:

— Ik wil in dit uur bij je wezen.

— Maar u verkeert hier in het grootste levensgevaar.

— En jijzelf dan ?

— Ik ben hier noodig. U niet.

— Omdat jij hier bent, moet ik er ook zijn.

— Ik wou veel liever dat u ging waar het veilig is, mijn meester.

— Ik ben liever daar, waar jij in gevaar bent, mijn kind.

En Cimourdain bleef bij Gauvain.

De dooden hoopten zich intusschen op voor de barricade en in en om de bres.

Hoewel de barricade nog niet was genomen, was het toch duidelijk dat de overmacht het tenslotte moest winnen. De aanvallers stonden ongedekt, de

aangevallenen stonden beschut, er vielen tien aanvallers tegen één verdediger; maar voor de gevelde aanvallers kwamen steeds nieuwe in de plaats. De aanvallers groeiden aan en de verdedigers smolten weg.

Ook de verdedigers achter hun barricade, negentien man sterk toen de strijd begon, hadden al een paar dooden en gewonden. Vijftien man op zijn hoogst waren nog op de been. Een der meest verbitterden, Chante-en-hiver, had afschuwelijke wonden. Hij was een Breton, kort en dik, kroesharig, klein van persoon en levendig. Hem was een oog uitgeschoten en zijn kaak was verbrijzeld. Hij kon zich nog staande houden. Hij sleepte zich de spiraaltrap op en ging naar de zaal der eerste verdieping, om daar te bidden en te sterven.

Hij ging tegen den muur staan bij het schietgat, om wat frissche lucht in te ademen.

Beneden werd de slachting voor de barricade steeds gruwelijker. In een oogenblik van stilte tusschen twee losbrandingen verhief Cimourdain zijn stem en riep:

— Belegerden! Waarom nog meer bloed te vergieten? Gij zijt in onze macht. Geeft u over. Bedenkt dat wij met vijf en veertig honderd man zijn tegen negentien, dat is meer dan tweehonderd tegen een. Geeft u over!

— Laat die daar ophouden met zijn gezwets! antwoordde de markies de Lantenac.

En een nieuw salvo onderstreepte dit antwoord.

De barricade reikte niet tot het gewelf; dit had voor de verdedigers het voordeel dat zij er over heen konden vuren, maar het maakte het den aanvallers mogelijk haar te beklimmen.

— Stormloop op de barricade! commandeerde Gauvain opeens. Is er een vrijwilliger om voor te gaan?

— Ik! riep in zijn nabijheid sergeant Radoub.

TIENDE HOOFDSTUK.

Radoub.

De aanvallers stonden een oogenblik ontzet. Radoub was door de bresopening gedrongen, aan den kop van de stormcolonne, met zijn vijf kameraden van het

bataljon de Roode Muts, waarvan er op dit oogenblik al vier waren gevallen. Nadat men hem had hooren roepen: Ik! zag men hem, niet naar voren komen, maar integendeel terugwijken en gebukt en voorovergebogen, tusschen de beenen der strijdenden door naar de opening van de bres terugkruipen en naar buiten gaan. Was het een vlucht? Zulk een man vluchten? Wat beteekende dat dan?

Buiten de bres gekomen en nog verblind door den kruitdamp, wreef Radoub zich allereerst de oogen uit, als om er de verschrikkingen en de duisternis van daarbinnen uit weg te vagen, en beschouwde toen bij het schijnsel der sterren aandachtig den torenmuur. En hij maakte met het hoofd die beweging van zelfvoldoening die zeggen wil: Juist, ik heb me niet vergist.

Radoub had opgemerkt, dat de diepe bresspleet, bij de ontploffing van de mijn in den muur van den toren ontstaan, opklom tot aan het schietgat van de eerste verdieping, waarvan het waarschuwingsschot het ijzeren traliewerk zwaar had beschadigd. Het hing half verbrijzeld en losgeslagen in de lucht, het schietgat was voldoende vrij dat een man er doorheen kon kruipen.

Iemand kon er doorkomen, maar kon iemand er bij komen? Ja, door de spleet heen en op voorwaarde dat hij de klimvaardigheid had der katten.

En die had Radoub. Hij was van het ras dat Pindarus „de snelvoetige athleten" noemt. Een oud soldaat behoeft niet oud van jaren te zijn; Radoub, die bij de Fransche garde was geweest, was nog geen veertig jaar. Hij was een nog lenige Hercules.

Radoub legde zijn musket op den grond, deed zijn bandelier en verdere uitrustingsstukken af, trok zijn jas en vest uit, en hield alleen zijn pistolen bij zich, die hij in den band van zijn pantalon stak en zijn sabel, die hij tusschen zijn tanden nam. De kolven der beide pistolen staken uit den band van zijn pantalon.

Aldus zooveel mogelijk verlicht, begon hij, met de oogen gevolgd door degenen van de stormcolonne, die nog buiten de bres waren, de uitspringende steenen en kartels van de spleet te beklimmen of het de treden waren van een trap. Dat hij geen schoenen had was in dit geval een voordeel, niets klimt zoo makkelijk als bloote voeteu; zijn teenen wrongen zich in de kleinste holten en deden die dienen als steunpunten.

Hij trok zich op met zijn handen en klemde zich vast met zijn knieën. Zoo naar boven te klimmen, was zwaar werk. Het was als een opstijging langs de tanden van een zaag. — Gelukkig, dacht hij, dat er op de eerste verdieping niemand is, want dan kwam ik er niet.

Hij moest zich op deze manier niet minder dan veertig voet omhoog werken. De uit zijn pantalon stekende pistoolkolven waren hem nogal hinderlijk, en naarmate hij hooger kwam werd de spleet nauwer en ondieper, waardoor het opklimmen moeilijker en moeilijker werd. Het gevaar van te vallen nam toe naarmate de diepte onder hem grooter werd.

Toch bereikte hij het schietgat dat van boven gaaf was, daar de spleet hier eindigde; hij duwde het verwrongen en losgeslagen traliewerk terzijde en had toen ruimte genoeg om naar binnen te komen; hij moest zich boven zijn hoofd vasthouden, spande alle krachten in en greep zich vast aan een nog vastzittend stuk tralie, om zoo met een zwaai naar binnen te komen. Zoo, met zijn sabel tusschen zijn tanden, hing hij daar in het schietgat, boven den afgrond.

Nog een krachtige inspanning, een sprong naar binnen en hij zou zijn waar hij wezen wilde, in de zaal der eerste verdieping.

Maar daarbinnen verscheen voor de opening een gelaat.

Radoub zag daar voor zich in het halfdonker plotseling iets afschuwelijks — een misvormd, bloedend, onbeweeglijk hoofd, met maar één oog, staarde hem aan.

Opeens bewoog het zich, en uit het donker kwamen twee handen te voorschijn, die zich naar Radoub uitstrekten, de eene hand rukte met een enkele greep zijn beide pistolen uit zijn pantalon, de andere nam hem den sabel tusschen zijn tanden weg.

Radoub was ontwapend. Zijn knie vond geen steunpunt, hij kon zich met zijn beide handen nauwelijks vasthoudend aan het stomp tralie waar hij aan hing, en onder zich had hij veertig voet diepte.

Dat gelaat, dat een bloederige vleeschklomp was en die handen waren van Chante-en-hiver.

Deze, half-gestikt door den kruitdamp die van beneden door de trapkoker naar boven drong en ook deze zaal vulde, was in de opening van het schietgat gekropen, daar had de buitenlucht hem opgefrischt,

de koelte van den avond had door het bloed in zijn wonden tot korsten te stollen het bloeden gestelpt, en hij was een weinig bijgekomen. Opeens had hij een menschelijke gedaante voor de opening zien verschijnen; en toen hij deze boven de scheur in den muur zag hangen, met geen andere keus dan zich naar beneden te laten vallen of zich te laten ontwapenen, had Chante-en-hiver zonder dat zijn tegenstander het kon beletten, hem zijn pistolen en zijn sabel afgenomen.

Een ongehoord tweegevecht begon — duel tusschen een ongewapende en een doodelijk gewonde.

Naar het scheen was de stervende hier de sterkste. Met een enkel schot kon hij Radoub doen neerstorten in den afgrond, die onder zijn voeten gaapte.

Gelukkig voor Radoub kon Chante-en-hiver, omdat hij in één hand twee pistolen had er geen afschieten, en was hij gedwongen de sabel te gebruiken. Hij bracht Radoub een steek in den schouder toe. Deze steek wondde Radoub en redde hem.

Sergeant Radoub, ongewapend maar in het volle bezit van zijn kracht, zonder zich te bekommeren om zijn wond die trouwens maar een vleeschwond was, liet de traliestomp los en sprong op den binnenrand van het schietgat.

Chante-en hiver, die den sabel achter zich had gesmeten had nu in elke hand een pistool.

Chante en-hiver, die op zijn knieën lag, legde op Radoub aan die zich vlak vóór hem bevond, maar zijn arm beefde te sterk dat hij dadelijk kon vuren.

Radoub benutte dit respijt om in lachen uit te barsten.

— Zeg jij daar, riep hij, met je kop waar geen draad meer aan heel is, denk je me bang te maken met je muil als een geslachte os? Sapristi, wat hebben ze je toegetakeld.

Chante-en-hiver legde opnieuw aan.

— Het is niet om wat te zeggen, maar ze hebben je bakkes aardig aan flarden geschoten. Ouë jongen, de oppermarketentster Bellone heeft je hardhandig geaaid. En vooruit nou maar met je schotje, gauw een beetje.

Het schot ging af en vloog zoo dicht langs het hoofd van Radoub dat het hem de helft van een oor wegnam. Onmiddellijk hief Chante-en-hiver den anderen arm met het tweede pistool op, maar Radoub liet hem den tijd niet om aan te leggen.

— Met een oor minder heb ik nu mijn portie wel, riep hij. Je hebt me tweemaal gewond, nu is 't genoeg.

En hij wierp zich op Chante-en-hiver, sloeg diens arm terug, waarbij het schot afging en hier of daar terecht kwam, pakte hem in de borst en gaf hem een vuistslag op zijn verbrijzelde kaak.

Chante-en-hiver stiet een gebrul uit en verloor het bewustzijn.

Radoub stapte over hem heen en liet hem in het schietgat liggen.

— Nou dat ik je heb laten weten hoe ik er over denk, zei hij, hou nou je gemak daar en blijf daar stil liggen, deugniet, in je slangennest. Je denkt zeker dat ik me nu nog druk zal maken met het beetje kapot te maken wat er nog heel aan je is. Hou je nou maar dood tot je werkelijk dood bent en dan zal je zien hoe je pastoor je altijd leuterpraat op je mouw heeft gespeld. En kruip nou maar op je gemak de grootere donkerte in, boerenlummel.

En hij sprong de zaal der eerste verdieping in.

— Helder licht is het hier niet, bromde hij, toen hij merkte dat men er nauwelijks een hand voor oogen kon zien.

Chante-en-hiver begon zich heftig te bewegen en lag te kermen in zijn doodsstrijd. Radoub keerde zich om....

— Stil jij daar ! doe me een plezier en hou je gemak, en stel je niet aan als een kruidje-roer-mij-niet. Ik bemoei me niet meer met je. Je afmaken, daar kom ik niet in. En nou laat je me maar met rust.

Toch niet geheel op zijn gemak dien mensch daar zoo te zien liggen, woelde hij met de vingers door zijn haar.

— Maar te duivel, hier sta ik maar en wat moet ik nou beginnen. Alles goed en wel, maar die knaap heeft me ontwapend. De twee schoten die ik bij me had heb jij me afhandig gemaakt, varken. En dan die stinkende rook hier die je in je oogen steekt als een hond.

Zijn hand raakte zijn gewond oor.

— Au, riep hij.

En zich weer naar Chante-en-hiver wendend, zeide hij :

— Wat moest je aan mijn oor, hè, deugniet ! Maar enfin, ik mis liever een oor dan wat anders, want het is toch maar een ornament. En je bent ook aan

mijn schouder aan 't knoeien geweest merk ik, al hou je je nou van den domme; maar ik neem 't je niet kwalijk hoor, in jou plaats had ik 't ook gedaan, alleen hoop ik wat beter. Je hebt mijn absolutie voor je knoeiwerk, boerenkinkel.

Hij luisterde. Het tumult in de benedenzaal was verschrikkelijk. Het was of er met nog meer woede gevochten werd dan eerst.

— 't Gaat er goed aan toe, daar beneden. Hoor ze nog eens brullen van leve de koning. Ze houden zich taai.

Zijn voeten stieten tegen zijn sabel, die op den grond lag. Hij nam hem op, en zeide in de richting van Chante-en-hiver, die zich niet meer bewoog en die misschien al dood was:

— Zie je, boschjesmensch, die sabel die je me hebt laten houden, is niks waard voor wat ik doen wou. Ik zal hem terugnemen als gedachtenis aan je. Maar ik had liever mijn pistolen gehad, denk er een volgenden keer om. Wat te duivel moet ik hier nou uitvoeren. Ik kan hier niks beginnen.

Hij liep de zaal in en deed zijn best wat te onderscheiden en zich te oriënteeren. Opeens zag hij in de walmige schemering, achter de pilaar in het midden, een lange tafel, en op die tafel iets glinsterends. Hij betastte het. De tafel bleek beladen met donderbussen, pistolen, karabijnen, een heele serie vuurwapens, zoo maar voor het grijpen daar neergelegd; het was de reserve, daar door de belegerden opgesteld voor de tweede phase der verdediging: voor Radoub was het een heel arsenaal.

— Een welvoorzien buffet ! riep hij uit.

En hij danste haast van blijdschap.

Maar toen werd het ernst.

De opening van de trap naar boven en die van de trap naar beneden waren beide naast de met wapens beladen tafel duidelijk zichtbaar. Radoub gooide zijn sabel op den grond, nam in elke hand een dubbelloops pistool en schoot, op de bovenste trede van de trap staande, met beide handen tegelijk op goed geluk naar beneden, toen nam hij een kleine donderbus en schoot die ook af, vervolgens greep hij een groote donderbus, volgepropt met kogels, liep de spiraaltrap zoover mogelijk af en schoot naar beneden. De donderbus, geladen met vijftien kogels, leek wel een schroot-

brakend kanon. Radoub voelde zich nu weer op zijn gemak, en schreeuwde zoo hard hij kon naar beneden: Leve Parijs !

Toen ging hij snel een tweede donderbus halen, grooter nog dan de anderen, stelde zich op in de eerste wending van de spiraaltrap en wachtte.

De ontsteltenis en de verwarring, die dit schieten en die kreet bij de verdedigers teweegbrachten was onbeschrijfelijk. Deze onverwachte aanval in den rug deed hen een oogenblik verstomd staan van schrik en verbazing.

Het schieten van Radoub had twee der verdedigers geveld; een der kogels had den oudsten der gebroeders Pique-en-Bois gedood, een andere Houzard, anders gezegd monsieur de Quélen.

— Ze zijn boven! riep de markies.

Deze kreet besliste den val van de barricade, een vlucht opgeschrikte vogels is niet gauwer verdwenen, men verdrong zich om de trap op te komen. De markies dreef hen aan om de vlucht te bespoedigen.

— Gauw, gauw ! riep hij. Even kordaat vluchten als vechten. Dadelijk doorloopen naar de tweede verdieping. Daar beginnen we opnieuw.

Hij zelf verliet het laatst de barricade.

Deze bravour was zijn behoud.

Radoub, op de trap in hinderlaag staande, met zijn vinger aan den trekker van zijn donderbus, hoorde de vluchtenden naar boven komen stormen. De eersten, die in de wending van de spiraal verschenen, kregen het schot in de volle borst en stortten neer. Als de markies daar bij was geweest, dan zou ook hij zijn geraakt. Vóór Radoub den tijd had gehad een nieuw wapen te halen, waren de vluchtenden hem al voorbij, de markies achteraan en langzamer dan de anderen. Zij meenden dat de zaal der eerste verdieping vol vijanden zat, hielden zich daar dus niet op, maar gingen meteen door naar de tweede verdieping, naar de spiegelkamer. Daar was de ijzeren deur, daar was het eind van de lont waarmee het huis op de brug in brand gestoken kon worden, daar moesten de verdedigers capituleeren of vallen.

Gauvain, evenzeer als de verdedigers zelf verbaasd over het schieten op de trap en zich de vandaar allerminst verwachte hulp niet kunnende verklaren, had er niettemin zijn voordeel mee gedaan zonder tijd te

verliezen met er over te philosofeeren, was met een menigte der zijnen over de barricade gesprongen en had met de sabel in de vuist de vluchtenden vervolgd tot de eerste verdieping.

Daar vond hij Radoub.

Radoub begon met in de houding te gaan staan en het militair eerbewijs te brengen en zei toen:

— Een minuut, commandant. Ik ben het, die dit gedaan heb. Ik heb aan Dol gedacht. Ik heb net gedaan als u en den vijand tusschen twee vuren gezet.

— Een aannemelijke leerling, zei Gauvain glimlachend.

Als men eenigen tijd in het donker is, went het oog daaraan en wordt als dat der nachtvogels, dat in het donker ziet; Gauvain bemerkte ineens dat Radoub een en al bloed was.

— Maar je bent gewond, kameraad !

— 't Is de moeite niet waard, commandant. Wat heeft het te beteekenen, een oor meer of minder? Ik heb ook een tik gehad met mijn eigen sabel, maar laten we er geen drukte over maken. Wie een ruit inslaat, loopt schrammen op. Een fiksche aderlating, meer niet.

In de zaal van de eerste verdieping, door Radoub met een slag veroverd, werd om zoo te zeggen een oogenblik halt gehouden. Er werd een lantaren gehaald. Cimourdain voegde zich weer bij Gauvain. Zij beraadslaagden. En daar was alle reden voor. De aanvallers wisten niet hoe de belegerden er voor stonden; het was hun onbekend dat hun munitie zoo goed als op was; dat zij nagenoeg geen kruit meer hadden; de tweede verdieping was de laatste redoute, het laatste punt van weerstand; de aanvallers moesten er rekening mee houden dat de belegeraars mijnen konden hebben aangelegd om de trap of den heelen toren in de lucht te laten vliegen.

Eén ding was zeker, en dat was dat de vijand nergens heen kon, dat hij niet kon ontsnappen. Wie nog niet dood waren, zaten als opgesloten. Lantenac zat in de val.

Nu dat zeker was kon men zich een oogenblik tijd gunnen om te overleggen wat de beste manier was om de zaak tot een einde te brengen. Men had al heel wat verliezen geleden. Men moest zien den laatsten aanval zoo zuinig mogelijk aan te leggen.

Deze laatste worsteling zou toch nog zwaar genoeg zijn. Men zou waarschijnlijk nog voor een heet vuur komen te staan.

De strijd was onderbroken. De aanvallers, thans meester van de benedenzaal en van de eerste verdieping, wachtten met den strijd te hervatten op het bevel van hun aanvoerder. Gauvain en Cimourdain overlegden. Radoub stond erbij, doch mengde zich niet in de beraadslaging.

Wel waagde hij, een beetje schuchter, een nieuw saluut, ten teeken dat hij iets zeggen wilde.

— Commandant !

— Wat is het, Radoub?

— Mag ik aanspraak maken op een kleine belooning?

— Zeker, jongen. Zeg maar wat je wilt.

— Mijn verzoek is het eerst naar boven te mogen gaan.

Men kon het hem niet weigeren. Te minder wijl men begreep dat hij het toch zou doen, met of zonder permissie.

ELFDE HOOFDSTUK.

De wanhopigen.

Terwijl men op de eerste verdieping beraadslaagde, barricadeerde men zich op de tweede. Is de overwinning een furie, de nederlaag is een razernij. De strijd waarop beide verdiepingen zich voorbereidden zou een worsteling zijn van furiën en razernijen. Waar overwinningszekerheid is, is al overwinningsroes. Beneden bezielde allen de hoop, die de machtigste aller krachten in den mensch zou zijn, als de wanhoop niet bestond.

Boven was de wanhoop.

Een kalme, koele, onheilspellende wanhoop.

Zoodra ze deze zaal, hun laatste wijkplaats, de eenige plek waar zij den dood nog een oogenblik op een afstand konden houden, hadden bereikt, was de eerste zorg van de belegerden den toegang te versperren. Eenvoudig de deur te sluiten was nutteloos, de trap te blokkeeren was beter. In zulke omstandigheden is een hindernis die de mogelijkheid overlaat de tegenpartij te zien en te bedreigen, doelmatiger dan een gesloten deur.

De toorts door de Imânus aan den muur gehangen nabij de gezwavelde lont, verlichtte hen.

Er bevond zich in deze zaal een dier groote, zware eikenhouten koffers, die vóór de uitvinding der meubelen met laden, dienden om er kleeding en linnengoed in op te bergen.

Zij sleepten dien koffer tot bij de trapopening en zetten hem vóór de trap overeind. Hij sloot deze geheel af en liet alleen van boven een nauwe spleet open, waar een man doorheen zou kunnen kruipen; maar als de aanvallers zouden probeeren op die wijze de zaal te bemachtigen, werden ze een voor een afgemaakt. Het was niet waarschijnlijk dat ze zich daaraan zouden wagen.

De trap was dus versperd en voor het moment waren ze veilig.

Er werd appèl gehouden.

Van de negentien waren er nog zeven man over, waaronder de Imânus. Behalve de Imânus en de markies, waren allen gewond.

De vijf anderen, gewond maar nog ten volle gevechtswaardig — in de hitte van den strijd telt men geen wonden en blijft, zoo ze niet direct doodelijk zijn op de been — waren Châtenay, gezegd Robi, Guinoiseau, Hoisnard Branche-d'Or, Brin-d'Amour en Grand-Francoeur. Alle overigen waren gevallen.

Munitie hadden zij niet meer. Hun kruit was op. Enkelen hadden nog een schot op hun vuurwapen. Zorgvuldig gingen ze na hoeveel schoten ze nog konden doen. Het bleken er voor hun zevenen niet meer te zijn dan vier.

Zij waren zoover, dat hun niets meer overbleef dan zich dood te vechten. Ze bevonden zich aan den uitersten rand van den gapenden afgrond, die hen zou verzwelgen.

En reeds begon men beneden den aanval te hervatten; doch langzaam en zeer omzichtig. Men hoorde gestamp van geweerkolven, de belegeraars peilden de trap, onderzochten trede voor trede.

Geen middel ter ontkoming restte hun. Door de bibliotheek? Op het plateau lag een deel van de vijandelijke legermacht met zes kanonnen klaar om te vuren. Naar de hooger gelegen kamers? Wat zou het hun baten! Zij zouden terecht komen op het platte dak, met geen anderen uitweg dan zich

van boven van den toren naar beneden te werpen.

De zeven overgeblevenen van deze schare contrarevolutionairen, maar toch helden, zagen zich reddeloos ingesloten tusschen deze machtige muren, die hen beschermden en hen uitleverden. Zij waren nog niet gevangen, maar zij waren al wel gevangenen.

De markies verhief zijn stem:

— Mijn vrienden, het is met ons gedaan.

En na een korte stilte voegde hij erbij:

— Grand-Francoeur, wordt nu maar weer priester.

Allen knielden en grepen hun rozenkrans. De stooten der geweerkolven kwamen dichterbij.

Grand-Francoeur, geheel bebloed door een schotwond aan het hoofd, hield met de rechterhand zijn kruisbeeld omhoog. De markies, in zijn hart ongeloovig, boog één knie naar den grond.

— Laat ieder, zeide Grand-Francoeur, met luider stem zijn biecht doen. Monseigneur, spreek.

De markies antwoordde:

— Ik heb veel bloed vergoten.

— Ik heb er velen omgebracht, zei Hoisnard.

— Ik heb vele menschen het leven benomen, zei Guinoiseau.

— Ik heb gemoord, zei Brin-d'Amour.

— Ik heb vele menschen gedood, zei Châtenay.

— Ik ben een moordenaar, zei de Imânus.

En Grand-Francoeur antwoordde:

— In den naam der Allerheiligste Drievuldigheid geef ik u absolutie. Mogen uwe zielen heengaan in vrede.

— Amen ! antwoordden alle stemmen.

De markies stond op.

— En nu moeten we er maar een eind aan maken, zei hij.

— In elk geval zooveel mogelijk gezelschap meenemen, zei de Imânus.

De stooten der geweerkolven klonken op dit oogenblik tegen den eikenhouten koffer, die den toegang versperde.

— Denk aan God, zei de priester. De aarde bestaat niet meer voor u.

— Zoo is het, zei de markies, nog voor ons sterven zijn we al in het graf.

Allen bogen het hoofd en sloegen zich op de borst. Alleen de markies en de priester stonden overeind. Allen hadden de oogen gesloten, de priester bad, de

boeren baden mede, de markies dacht. De koffer, als met hamers geslagen, gaf een akeligen, hol-doffen klank.

Op dit oogenblik deed zich achter hen in de zaal een krachtige, levendige stem hooren, die riep:

— Ziet u nu wel, monseigneur, dat ik gelijk had !

Alle hoofden wendden zich ontsteld om.

In den muur vertoonde zich een opening.

Een groote steen, die precies in de anderen sloot en met den muur samensmolt, doch niet daaraan was vastgemetseld, maar daarin bevestigd was met een pin van boven en een van onderen, draaide om zichzelf op de wijze van een tourniquet, en maakte zoodoende in den muur een opening vrij. De steen draaide om een as, er kwamen dus twee openingen, een links en een rechts van den steen, wel nauw, maar toch wijd genoeg om een mensch door te laten. Aan gene zijde van deze onverwachte deur bemerkte men de eerste treden van een spiraaltrap. En voor een der beide openingen vertoonde zich het gelaat van een manspersoon.

De markies herkende terstond Halmalo.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

De redder.

— Ben jij het, Halmalo?

— In eigen persoon, monseigneur. U ziet dat steenen die draaien toch wel bestaan, wat u niet gelooven wou toen ik het u zei. Door deze opening kan u wegkomen. Ik kom net nog bijtijds geloof ik. Als u voortmaakt, kunt u in tien minuten in het bosch zijn.

— God is machtig, zei de priester.

— Maak dan dat u in veiligheid komt, monseigneur, gauw maar weg, riepen de anderen.

— Jullie allemaal eerst, zei de markies.

— Neen, u het eerst, monseigneur, zei abbé Turmeau.

— Ik ga het laatst, antwoordde Lantenac.

En op scherpen toon ging hij voort:

— Nu geen zot vertoon van edelmoedigheid, op-

offering en meer van dat moois. We hebben nu geen tijd den grootmoedige te spelen. Jullie bent gewond. Ik beveel jullie het mogelijke te doen om er het leven af te brengen en dus de plaat te poetsen. Gauw ! neem de gelegenheid waar. Onzen dank, Halmalo.

— Heer markies, zei abbé Turmeau, we blijven zeker niet bij elkaar?

— Natuurlijk niet; beneden gaat ieder een anderen kant uit; alleen zoo is er kans uit de voeten te komen.

— En zou u geen plek kunnen aanwijzen, waar we weer bij elkaar kunnen komen?

— Ja, dat is goed. Er is in het bosch een open plek, de Pierre-Gauvaine. Kennen we die allemaal?

Allen gaven te kennen, die plek te weten.

— Morgenmiddag ben ik daar. Laat iedereen die kan, maken dat hij er ook is.

Allen verklaarden op de aangeduide plaats aanwezig te zullen zijn.

— En dan beginnen we van nieuws af aan, zei de markies.

Intusschen kwam Halmalo, toen hij den sluitsteen heen en weer wilde draaien om te zien of hij goed werkte, tot de ontdekking, dat er geen beweging meer in was te krijgen

— Monseigneur, zei hij, laten we voortmaken. Ik merk dat de steen vastzit. Ik heb hem gelukkig wel open kunnen krijgen, maar hij kan niet weer dicht.

De steen, die wie weet hoelang niet open was geweest, was inderdaad als het ware in z'n gewrichten verstijfd. Er was geen beweging meer in te krijgen.

— Monseigneur, hernam Halmalo, ik had de opening weer willen sluiten, zoodat de blauwen als ze hier kwamen niemand vonden en er niets van zouden begrijpen en wel moesten denken, dat u de lucht in was gegaan, maar de steen gaat niet meer. De vijand zal nu heel gauw zien hoe u bent weggekomen en zal u achterna gaan. Laten we nu geen minuut meer verliezen. Gauw, alleman de trap af.

De Imânus legde zijn hand op Halmalo's schouder.

— Kameraad, hoeveel tijd heeft men noodig om op deze manier in het bosch te komen?

— Zijn er ernstige gewonden onder de menschen hier? vroeg Halmalo.

— Geen enkele, kreeg hij ten antwoord.

— In dat geval een kwartier, meer niet.

— Dus, hernam de Imânus, als de vijand eerst over een kwartier hier binnen is?....

— Dan mag hij ons vervolgen wat hij wil, dan zitten we al veilig in het bosch.

— Maar, zei de markies, ze zijn hier binnen vijf minuten, die oude koffer zal ze niet lang tegenhouden. Een paar stooten met de geweerkolven en hij ligt in elkaar. Een kwartier! Wie zou ze nog een kwartier kunnen ophouden?

— Ik, zei de Imânus.

— Jij, Gouge-le-Bruant?

— Ik, monseigneur. Luister. Van de zes zijn er vijf gewond. Ik heb nog geen schram opgeloopen.

— Ik evenmin, zei de markies.

— U is de aanvoerder, monseigneur. Ik ben maar soldaat. Aanvoerder en soldaat zijn twee.

— Dat is zoo, onze plichten verschillen.

— Neen, monseigneur, u en ik we hebben beiden denzelfden plicht, namelijk u in veiligheid te brengen.

De Imânus wendde zich tot de anderen:

— Kameraden, het is noodig den vijand nog wat aan den praat te houden, zoodat jullie om weg te komen tenminste een flinken voorsprong op hem hebt als hij je achterna gaat. Luister. Ik ben nog ongedeerd, ik heb nog geen droppel bloed verloren; en waar dat zoo is kan ik het langer volhouden dan een ander. Gaat dus weg. Laat jullie vuurwapens hier. Ik zal er een goed gebruik van maken, ik neem op me den vijand nog een half uur buiten de deur te houden. Hoeveel geladen pistolen zijn er nog?

— Vier.

— Laat die dan hier. Leg ze maar op den grond.

Men deed wat hij verlangde.

— Goed. Nu, ik blijf hier. Ze zullen hier tenminste één vinden om ze te woord te staan. En nu, allemaal gauw weg.

In een toestand waar het leven afhangt van snel handelen, houdt men zich niet op met dankbetuigingen en verdere plichtplegingen. Ternauwernood gunde men zich den tijd hem die bleef, de hand te drukken.

— Tot straks, zei de markies.

— Neen, monseigneur, schertste de Imânus, ik hoop van niet — niet tot straks, want u begrijpt wel, dat ik hier niet levend uit kom.

De een na den ander verdwenen nu allen in het donkere gat, de gewonden voorop. Terwijl zij de trap afdaalden nam de markies het potlood dat in zijn notitieboekje zat, en schreef een paar woorden op den sluitsteen die niet meer draaien wilde en die de opening ook voor den vijand openliet.

— Kom, monseigneur, er is nu niemand meer dan u, zei Halmalo.

En ook hij verdween op de donkere trap.

De markies volgde hem.

De Imânus bleef alleen achter.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

De beul.

Van de vier geladen pistolen die waren achtergelaten op de steenen vloer — een houten vloer had deze zaal niet — nam de Imânus er twee op, in elke hand een.

Hij sloop langs den wand naar den toegang tot de trap, die door den koffer versperd en gemaskeerd werd.

De aanvallers duchtten blijkbaar een of andere verrassing, een dier wanhoopsdaden, die voor den overwinnaar zoowel als voor den overwonnene de worsteling met een verschrikkelijke eindcatastrofe besluiten. Zoo onstuimig de eerste aanval was geweest, zoo voorzichtig en langzaam werd de laatste ondernomen. Zij hadden den koffer niet kunnen, of wellicht niet willen inslaan; zij hadden alleen de naar hen toegekeerde zijde er van met de kolf van het geweer ingestooten en met de bajonet een paar gaten in den naar de zaal gekeerden wand gestoken; en door die gaten trachtten zij te zien wat er in de zaal omging alvorens den inval te wagen.

Het licht der lantarens, waarmee zij de trap verlichtten, scheen door deze gaten heen.

De Imânus zag opeens, dat er voor één dier gaten iemand verscheen om naar binnen te kijken. Hij legde snel een zijner pistolen op dat gat aan en drukte af. Het schot ging af en de Imânus, wiens gezicht zich daarbij vertrok tot een grijns van blijdschap

hoorde een luiden gil. De kogel was door het oog in het hoofd van den soldaat die gekeken had, gedrongen en hij sloeg achterover neer op de trap.

De koffer was bij het boren der kijkgaten gespleten, er was een scheur in gekomen en de Imânus stak den loop van zijn andere pistool daar doorheen en schoot in het wilde op den drom aanvallers. De kogel sloeg waarschijnlijk tegen den muur en van dezen terug op de soldaten, want men hoorde verscheidene kreten, alsof meerderen getroffen waren en op de trap ontstond een groot tumult van menschen, die zoo hard zij kunnen naar beneden rennen.

De Imânus gooide de twee pistolen die hij afgeschoten had, neer en nam de beide andere die hem nog overbleven; en met de beide pistolen in zijn twee vuisten tuurde hij door de gaten in den koffer.

Hij vergewistte zich van de eerste uitwerking van zijn tegenaanval.

De aanvallers waren weer naar beneden gegaan. Op de trap lagen een paar zieltogende gewonden. De draai van de spiraal liet niet toe verder te zien dan een viertal treden.

De Imânus wachtte.

— Die tijd is tenminste gewonnen, dacht hij.

Opeens zag hij een man, plat op zijn buik kruipende, de trap op komen, en terzelfder tijd zag hij lager, om den hoek van de as der spiraal het hoofd van een tweede verschijnen. De Imânus legde aan op het hoofd en schoot. Een kreet weerklonk, de soldaat viel neer en de Imânus nam snel het eenige nog geladen pistool van zijn linker- in zijn rechterhand.

Op dat oogenblik echter voelde hij een felle pijn, en slaakte nu op zijn beurt een snijdenden gil. Hij voelde iets kouds en scherps in zijn ingewanden dringen. De man die de trap op kroop, had plotseling zijn sabel door een der gaten gestoken en de Imânus den buik doorboord.

De wond was afschuwelijk, de stoot was zeer hevig geweest.

De Imânus hield zich op de been. Hij knarste met de tanden en siste: Goed zoo!

Vervolgens sleepte hij zich, bij elken stap wankelend naar de plaats waar de fakkel hing te branden, dicht bij de ijzeren deur; hij legde zijn pistool op den grond en greep de fakkel en zijn linkerhand op de wond houdend

om het bloeden te verminderen, stak hij met de rechter de lont aan.

De lont vatte vuur en begon te vonken. De Imânus liet de fakkel vallen, en deze bleef op den grond liggen branden; hij bukte zich om zijn pistool weer op te rapen, viel neer, maar krabbelde weer op, op zijn knieën en begon met de weinige kracht die hem nog restte, de lont aan te blazen.

Het vuur plantte zich voort, ging onder de ijzeren deur door en vonkte voort naar het bruggebouw.

Zijn afschuwelijken toeleg ziende gelukken en misschien meer voldaan over het kwaad dat hij stervende hier deed dan over het goede dat hij ooit mocht hebben gedaan, gleed er een grijnslach over het gelaat van dit wezen, dat zich een held had betoond, doch nu niets meer was dan een moordenaar.

— Ik zal ze een herinnering aan mij nalaten, fluisterde hij. Ik zal aan hun kleinen onzen kleine wreken, dien ze in de Templegevangenis opgesloten houden.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

Ook de Imânus ontkomen.

Op dit oogenblik deed zich een hevig rumoer hooren, de koffer stoof de zaal een eind in, en door de nu vrijgekomen trapopening sprong een man naar binnen, die met de sabel in de hand de zaal instormde.

— Hier is Radoub. Wie wil er wat? 't Verveelde me, dat gemier. Hier ben ik. En hier heeft er een zoo pas al kennis gemaakt met mijn sabel. Kom nu maar allemaal, of ze me hier alleen laten of dat ik hulp krijg, komt er niet op aan, hier ben ik. Met hoeveel jullie?

Het was inderdaad Radoub, en hij was alleen. Na het schieten van den Imânus op de trap, had Gauvain die een of andere valstrik duchtte, zijn mannen laten terugtrekken en was nu met Cimourdain aan het overleggen.

Radoub, met de sabel in de hand, stond in de zaal, in deze donkere ruimte, waarin de bijna uitgedoofde fakkel nog maar nauwelijks haar naaste omgeving een weinig verlichtte. Niemand ziende, herhaalde hij zijn uitdaging.

— Ik ben maar alleen. En jullie toch zeker nog met meer!

Nog niets hoorend, liep hij de zaal verder in. Een dier laatste flikkeringen van uitdoovend vuur, die als de laatste snikken zijn van licht dat sterft, glansde op van de toorts en verlichtte de heele ruimte.

Radoub zag een der aan de muren hangende spiegeltjes, liep er naar toe en beschouwde zijn bebloed gelaat en zijn misvormd oor, en zei:

— Er lijkt wel geen draad meer heel aan die kop!

Toen keerde hij zich om, er niets van begrijpend dat hij niets zag of hoorde.

— Is hier niemand! riep hij. Allemaal weggekropen? Niemand om me te woord te staan?

Zijn oog viel op het gat in den muur, met een grooten steen dwars er in staande, en de trap waar dat gat toegang toe gaf.

— O, ik snap het. De plaat gepoetst en misschien al in het bosch. Komt naar boven, jongens, kom maar gerust, het is mis, ze zijn weg, geen sterveling meer hier, alle man uitgeknepen, verdwenen, den grond in gekropen, den aftocht geblazen met stille trom. Dit gedrocht van een toren heeft een staart onder den grond door. Hier is het gat waar het ontuig is ingekropen. Zoo krijgen we het nooit voor elkaar met Pitt en Coburg, als ze je zulke poetsen bakken. Onze lieve Heer de satan zelf is ze te hulp gekomen! Komt maar, 't is hier helaas veilig.

Een pistoolschot knalde, een kogel schramde hem den elleboog en sloeg plat tegen den muur.

— Zoo, zijn jullie toch nog hier? Waar is-ie die me hier zoo vriendelijk goë-dag zegt?

— Hier, ik! gromde een zwakke stem.

Radoub keek den kant uit waaruit dat geluid kwam en zag in de schemering een donkere massa liggen, de Imânus.

— O zoo! riep Radoub. Hier hebben we er tenminste toch nog een. Als de anderen den dans dan ontsprongen zijn ben jij tenminste ons — zie jij nou ook eens dat je wegkomt.

— Dacht je mij te hebben? antwoordde de Imânus.

Radoub deed een stap voorwaarts, bleef staan en riep:

— Hé, jij daar op den grond, wie ben je?

— Ik ben degene die hier ligt en die maling heeft aan wie hier staat.

— Wat heb je daar in je hand?
— Een pistool.
— En in de andere, die je onder je kleeren houdt?
— Mijn darmen.
— Ik neem je gevangen.
— Je doet niets.

En de Imânus, nog eenmaal het hoofd opheffend naar de lont, die al verkoold was en aan gene zijde van de ijzeren deur voortsmeulde, blies er op en viel toen neer. Hij was dood.

Een oogenblik later was de zaal vol volk. Gauvain en Cimourdain en een menigte anderen. Allen zagen de opening in den muur. Men doorzocht alle hoeken en ging de trap af, die bleek te leiden naar een uitgang in het ravijn. Allen bleken ontkomen. Men schudde de Imânus, hij was dood. Gauvain, met een lantaren in de hand, onderzocht den steen, die de belegerden in staat had gesteld weg te komen. Hij had wel eens hooren praten over een draaienden steen. die in den toren moest zijn, maar ook hij, evenals Lantenac zelf, had dit voor een fabel der bijgeloovige boeren gehouden. En terwijl hij den steen zoo bekeek en onderzocht, zag hij er met potlood iets op geschreven; hij hield de lantaren er dichtbij en las:

— Tot weerziens, mijnheer de burggraaf.

Lantenac.

Guéchamp kwam bij Gauvain om orders. De gevluchten te vervolgen was, iedereen gevoelde het, volstrekt nutteloos; de vlucht was een spoorlooze verdwijning — de ontkomen rebellen hadden, eenmaal buiten den toren, tot hun beschikking het heele land, de wildernis, het ravijn, het kreupelhout, de bevolking; zij waren ongetwijfeld al een heel eind weg; hen op te sporen was ondoenlijk; het bosch van Fougères was één groote schuilplaats. Wat te doen! Men kon van voren af aan beginnen. Gauvain en Guéchamp onderhielden zich met elkaar, spraken hun vermoedens uit en verborgen niet hun diepe teleurstelling.

Cimourdain hoorde hen aan met een ernstig gezicht en zonder een woord te zeggen.

— Apropos. Guéchamp, zei Gauvain, hoe staat het met onze ladder?
— Ze is niet gekomen, commandant.
— Maar we hebben toch een wagen in de verte zien aankomen, begeleid door gendarmen.

Guéchamp antwoordde:

— Die wagen is er, maar hij bracht niet de ladder?

— Niet? wat dan?

De guillotine, viel Cimourdain in.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

Een horloge en een sleutel niet in denzelfden zak dragen.

De markies de Lantenac was nog niet zoo ver weg als zijn vijanden geloofden.

Maar hij was in elk geval volkomen veilig en buiten hun bereik.

Hij was Halmalo gevolgd.

De trap die Halmalo en hij waren afgedaald, de andere vluchtelingen achterna, eindigde beneden in de nabijheid van de bogen der brug in een nauwen gang, die doorliep onder den bodem van 't ravijn en uitkwam in den wand van een diepe, natuurlijke rotsspleet, die kronkelend doorliep eenerzijds tot aan het ravijn en anderzijds tot in het bosch. Deze rotsspleet was onzichtbaar onder en gevuld met dichte massa's struikgewas. Wie zich daar verscholen hield, was volstrekt onvindbaar en veilig. De vluchteling had, als hij zich eenmaal in deze rotsspleet bevond, niets te doen dan deze in haar kronkelenden loop te volgen tot waar zij uitkwam in het bosch. Ook de ingang van den ondergrondschen gang naar de verborgen trap was zoo dichtbegroeid, met een chaos van heesters dat degenen, die dezen koker hadden aangelegd, het niet noodig hadden geoordeeld hem op nog andere wijze af te sluiten.

Niets belette den markies meer weg te gaan. Om een vermomming had hij zich niet te bekommeren. Sinds zijn komst in Bretagne was hij de boerenkleeding, waarin hij aan land was gestapt, blijven dragen, van oordeel, dat dit zijn populariteit slechts kon verhoogen.

Hij had alleen zijn degen met riem en al afgedaan en weggeworpen.

Toen Halmalo en de markies den gang uitkwamen en in de rotsspleet kwamen, was van de vijf anderen

— Guinoiseau, Hoisnard, Branche-d'Or, Brin-d'Amour, Châtenay en den abbé Turmeau — al geen spoor meer te ontdekken.

— Die hebben er gang achter gezet met uit de voeten te komen, zei Halmalo.

— Volg dan hun goede voorbeeld, zei de markies.

— Moet ik monseigneur hier verlaten?

— Natuurlijk Dat heb ik immers al gezegd. Op de vlucht moet men liefst alleen zijn. Waar een er doorglipt, hebben twee dikwijls niet de minste kans. Als we bij elkaar bleven zouden we heel gauw de aandacht trekken. Zoo zou je mij verraden en ik jou.

— Monseigneur kent hier de streek?

— Ja.

— En de plaats van samenkomst blijft zooals monseigneur heeft bepaald, op de Pierre-Gauvaine?

— Morgen. Tegen twaalven.

— Ik zal er wezen. Niemand zal er mankeeren. Wat kan 't vreemd loopen, monseigneur! als ik nog denk hoe we in volle zee waren, heel alleen met ons tweeën, en dat ik u wou dooden, en dat u onze heer was, en dat u me dat had kunnen zeggen, en dat u het toch niet gedaan hebt. Wat zijn we allemaal trotsch op u!

De markies blijkbaar aan andere dingen denkend, zei:

— Engeland. Dat is onze eenige hoop. Binnen veertien dagen moeten we Engelschen in het land hebben.

— Ik heb monseigneur een heeleboel te rapporteeren. Ik heb alles gedaan wat me is opgegeven.

— Daar praten we morgen wel over.

— Tot morgen dan, monseigneur.

— Tot morgen. Maar heb je misschien honger?

— Dat zou wel kunnen. Ik heb me zoo moeten haasten om hier te komen toen ik hoorde, dat u in de Tourgue omsingeld was, dat er vandaag van eten niet veel is gekomen.

De markies haalde een tablet chocolade uit zijn zak, brak het in tweeën, gaf de eene helft aan Halmalo en begon zelf de andere helft op te knabbelen.

— Nu monseigneur, het ravijn is dien kant uit en het bosch dien kant.

— Goed. Ga nu maar, ik kom er nu wel.

Halmalo gehoorzaamde. Hij verdween en loste zich als op in de duisternis. Nog even werd een geluid gehoord van krakende takken en van geschuifel door de

struiken, toen niets meer. Na verloop van een paar seconden ware het al onmogelijk geweest het spoor van Halmalo terug te vinden. De grond van de Bocage bedolven onder een zondvloed van oer-weelderigen plantengroei, was de bondgenoot van ieder die spoorloos wou zijn. Men verdween er niet slechts in, men verzonk er in het niet. Het was dit vermogen van plotselinge verwaseming, deze eigenschap er elk oogenblik naar willekeur te zijn of niet meer te zijn, die onze legers deed aarzelen den strijd aan te binden met deze sponsige Vendée en haar zoo wanhopig ontastbare combattanten.

De markies bleef nog waar hij was. Hij behoorde tot de menschen, die steeds hun gevoelens trachten te onderdrukken en zich niet laten meeslepen door aandoeningen, maar de emotie van hier nu zoo vrij te ademen na die felle uren van bloed en slachting, was hem toch te sterk. Zich volkomen veilig te voelen na volkomen verloren te zijn geweest, na van zoo nabij het graf te hebben aanschouwd zich weer ongedeerd buiten alle gevaar te bevinden, uit den dood op te staan en het leven weer in te treden, dat was iets, waarvan zelfs een man als Lantenac ontroerde; en hoe ook met dergelijke dingen vertrouwd, kon nu zijn verhard gemoed toch voor een oogenblik zich niet beheerschen. Hij moest zichzelf bekennen dat hij aangedaan was. Hij onderdrukte snel deze gemoedsbeweging, die hem in een stemming van meegaande zachtheid dreigde te brengen.

Hij haalde zijn repeteerhorloge uit en liet het slaan. Hoe laat zou het al zijn?

Tot zijn verwondering was het nog maar tien uur. Bij de gebeurtenissen in het leven die alle denken en voelen in beslag nemen, die alle aandacht opeischen voor dat eene en het bewustzijn als afsluiten voor al het andere, verwondert men er zich altijd over dat de seconden waarin zooveel gebeurde, niet langer van duur zijn geweest dan de andere. Het waarschuwingsschot was gelost even voor zonsondergang, en de aanval op de Tourgue was begonnen een half uur daarna, tegen acht uur, bij het vallen van de duisternis. Deze geweldige strijd dus, om acht uur begonnen, was al om tien uur geeindigd. Heel dat heldendicht had maar honderdtwintig minuten geduurd. Soms voltrekken zich de catastrofen met bliksemsnelheid. Gebeurtenissen die

dagen konden vullen, persen zich soms samen in enkele minuten.

In dit geval was er geen grond voor verwondering en had het bij eenig nadenken eerder verbazing moeten wekken dat de strijd zoolang had kunnen duren; een verweer van een zoo klein aantal tegen een zoo groot aantal was iets buitengewoons, de worsteling was niet kort van duur geweest, integendeel ongelooflijk lang; negentien man twee volle uren tegen vier en een half duizend!

Meer het werd tijd te gaan. Halmalo moest nu al een goed eind weg zijn, en de markies achtte het noodig niet nog langer daar te blijven. Hij stak zijn horloge weer in zijn vestzakje; niet echter in hetzelfde zakje, want hij bemerkte dat het daar tot nu toe in aanraking was geweest met de sleutel van de ijzeren deur, die hij, toen de Imânus ze hem terugbracht achteloos bij het horloge had gestopt; doch hij bedacht nu, dat zoodoende het glas van het horloge licht zou kunnen breken door dat contact met den sleutel. Toen wilde hij weggaan.

Maar bij den eersten stap dien hij deed, opziende, meende hij in de hoogte door takken en loof heen een vagen glans te bespeuren.

Hij keerde zich om en zag door het struikgewas heen, dat zich nu helder afteekende tegen een rooden achtergrond en plotseling scherp en duidelijk in zijn teerste lijnen en omtrekken zichtbaar was geworden, een fellen gloed oplaaien uit het ravijn. Hij ging eenige passen dien kant uit, bezon zich toen, en vond het blijkbaar niet geraden zich te wagen in dat helle licht, wat het dan ook wezen mocht; het ging hem ten slotte ook niet aan wat het was. Hij ging terug, den anderen kant uit, dien Halmalo hem gewezen had als te leiden naar het bosch.

Opeens, terwijl hij als ondergedoken in dezen plantenstroom op den bodem daarvan voortging, hoorde hij boven zijn hoofd een doordringenden gil. Die gil scheen te komen van het plateau, van den rand van het ravijn. De markies keek naar boven en bleef staan.

VIERDE BOEK

DE MENSCH IN DEN ONMENSCH.

EERSTE HOOFDSTUK.

Gevonden, maar verloren.

Toen Michelle Fléchard het eerst den door de ondergaande zon roodgekleurden toren bemerkte, was zij er meer dan een mijl nog van af. En hoewel nauwelijks meer in staat nog een stap te doen, had die afstand haar niet afgeschrikt. De vrouwen zijn zwak, maar de moeders zijn sterk. Zij was op weg gegaan.

De zon was ondergegaan; de schemering was gekomen, en toen de diepe duisternis; onder het loopen had zij in de verte de klok van een toren die niet te zien was, acht uur hooren slaan, en later negen uur. Die klok was waarschijnlijk die van Parigné. Van tijd tot tijd was ze blijven stilstaan om te luisteren naar onbestemde, doffe geluiden, die zij hoorde, maar waarvan zij den aard niet kende, en die misschien een dier vage geruchten waren van den nacht.

Zij liep al maar recht voor zich uit, door het hooge stekende gras en de doornige struiken, waarvan de takken kraakten en knakten onder haar bloedende voeten. Zij liet zich leiden door een zwakken lichtglans, die voortkwam van den toren daar in de verte, vaag diens omtrekken tegen de duisternis liet uitkomen en hem temidden van den zwarten nacht in een geheimzinnige schemering hulde. Die lichtschijn werd wat sterker als de doffe slagen duidelijker werden, doch doofde ten laatste uit.

De uitgestrekte vlakte waarop Michelle Fléchard zich bevond was een en al gras en struiken, nergens een huis en zelfs geen boom, zacht oploopend tot waar zij in de verte met een scherpe, harde lijn samensmolt met den somberen, met sterren bezaaiden horizon. Wat haar bij dien gang op de been hield was de toren daar voor haar. Allengs werd hij voor haar grooter en grooter.

De doffe en gedempte geluiden en de vale weerlichtglansen die van den toren kwamen, waren er nu eens niet en dan weer wel; hield het geluid op dan was er ook geen licht te zien; dit ging zoo door, de arme verworpene die in deze woestenij haar kinderen zocht, pijnigend met wie zal zeggen welke kwellende raadsels.

Opeens was het gedaan; geen licht meer en geen geluid; er was een oogenblik van volstrekte stilte, van drukkende geluidlooze duisternis.

Michelle Fléchard had op dat oogenblik den rand van het plateau bereikt. Zij kon niet verder, zij stond op den rand van een ravijn als in de dakgoot van een huis, de diepte daar onder haar was gevuld met zwarte duisternis; op eenigen afstand, in de vlakte een wirwar van wielen en daar op niet te onderscheiden dingen; het was de batterij kanonnen; en vlak vóór haar, onbestemd verlicht door de brandende lonten dier kanonnen een machtig gevaarte, donkerder en zwarter nog dan de nacht, die het omringde, een klomp samengeperste duisternis.

Dit gevaarte scheen op te rijzen uit de diepte van het ravijn en verhief zich hoog daarboven, en onmiddellijk daarachter verrees een nog veel hooger massa met ronde omtrekken. De moeder begreep dat zij bij den toren was, dien zij met zooveel inspanning had te bereiken.

Door openingen in den toren zag men lichten verschijnen en verdwijnen en naar het rumoer dat er uit voortkwam moest men wel opmaken, dat hij vol menschen was, waarvan er enkelen heen en weer schenen te loopen heel in de hoogte op het platte dak.

In de nabijheid van de batterij was een kampement en Michelle Fléchard kon de schildwachten onderscheiden; maar in de duisternis die over het struikgewas hing, had men haar nog niet bemerkt.

Zij bevond zich aan den rand van het plateau, zoo dicht bij het steenen gevaarte vóór haar, dat zij het

naar zij meende met de hand wel kon bereiken. Maar de diepe kloof van het ravijn scheidde haar er van. Wel kon zij in de donkerte allengs onderscheiden dat zij voor een soort huis stond, waarvan drie verdiepingen vrij duidelijk waren te onderscheiden, terwijl het zich beneden in de diepte verloor.

Zij bleef eenigen tijd, zij had niet kunnen zeggen hoelang, want alle begrip van tijd vervaagde zich in haar geest, die gapende diepte aan haar voeten en die donkere warklomp daarachter staan aanstaren. Wat was dat daar vóór haar? Wat viel daarbinnen voor? Was dat de Tourgue? Zij stond verbijsterd, zij durfde niet hopen dat het de Tourgue was en zij durfde niet vreezen dat hij het niet was. Zij vroeg zich af waarom ze daar zoo bleef staan.

Zij keek en zij luisterde.

Plotseling zag ze niets meer.

Uit de diepte steeg een dichte wolk van rook op tusschen haar en dat waar ze naar keek. Een scherpe, prikkelende walm deed haar de oogen dicht knijpen. Maar nauwelijks had zij ze gesloten of ze meende purperen gloed en fel licht te zien. Ze opende de oogen weer.

Het was nu geen nacht meer om haar heen, maar volle dag, verblindend licht, echter geen vroolijk, vreedzaam, maar een woest en vreeselijk licht — het licht dat komt van vuur. Wat zij voor zich zag was het uitbreken van een brand.

De rook werd van zwart purperkleurig en omhulde een groote vlam, die verscheen en verdween en in de rookwolk omhoog schoot met de wilde kronkels van den bliksem en der slangen.

Deze vlam sloeg als een tong uit een muil naar buiten door een venster waarachter alles vuurgloed was. Dit venster, getralied met weldra rood-gloeiende ijzeren staven, was er een van de benedenverdieping van 't gebouw naast den toren. Van het geheele gebouw was niets te zien dan het venster. De rook bedekte alles, ook het plateau, en behalve de rand van het ravijn, zwart afstekend op het geelrood van de vlam, was niets duidelijk te onderscheiden.

Michelle Fléchard keek in stomme ontzetting toe. Rook is nevel en nevel is mijmering; ze wist niet meer wat ze zag. Moest ze vluchten? Moest ze hier blijven? Zij wist niet meer of dit alles om haar heen werkelijkheid was of verbeelding.

Een windvlaag scheurde het gordijn van rook vaneen en in het felle licht van de vlammen werd de tragische bastille, plotseling beroofd van haar masker van duisternis, geheel en al zichtbaar, met toren, bijgebouw, brug en alles, woest-dreigend, monsterachtig, van onder tot boven bestraald door den schitterenden gloed van den brand. Michelle Fléchard kon nu bij het felle licht van de vuurzee alles duidelijk onderscheiden.

De benedenverdieping van het gebouw op de brug stond in brand.

De beide verdiepingen daarboven waren nog niet door het vuur aangetast, maar zij schenen alleen nog maar te rusten op zuilen van vlammen. Van de plaats waar Michelle Fléchard zich bevond kon men tusschen rook en vuur door vaag het inwendige van 't gebouw zien. Alle ramen stonden wijd open.

Door de zeer groote ramen der tweede verdieping zag Michelle Fléchard kasten staan, vol met boeken naar het scheen, en, achter een der ramen op den vloer, in het donker, iets wat zij niet onderscheiden kon wat het was, maar dat haar deed denken aan een nest met vogels en waarop zich naar zij meende nu en dan iets bewoog.

Zij bleef er naar kijken, wat dat toch was daar in de duisternis, dat groepje daar op den grond in die kamer.

Telkens kwam het haar voor dat het was alsof zich daar levende wezens bevonden; zij was koortsig, zij had den heelen dag niet gegeten, zij was uitgeput van haar eindeloozen marsch, zij was duizelig van honger en vermoeienis, het suisde in haar ooren en zij had vreemde gewaarwordingen, waartegen zij zich instinctmatig verzette; en steeds opnieuw vestigden haar starende blikken zich op die donkere massa onduidelijke, waarschijnlijk levenlooze, maar zich toch bewegende voorwerpen daar op den vloer van die zaal onmiddellijk boven de vuurzee.

Opeens stak het vuur, alsof het met overleg te werk ging, een zijner vlammige tongen ver uit zijn gloeiende muil en begon de doode klimop langs den muur, waar Michelle Fléchard onbewegelijk naar opzag, te belekken. Het was of het vuurmonster in het hol daar beneden, om zich heen tastend naar voedsel, dezen voorraad uitgedroogde takken ontdekt had en er nu op aanviel;

het maakte zich gulzig meester van deze nieuwe prooi, de klimop vatte vlam en die vlam plantte zich voort met gretige felheid als in een aangestoken lont. In een oogwenk had zij de tweede verdieping bereikt. Daardoor werd de zaal van die tweede verdieping van binnen helder verlicht. En in dat heldere licht teekenden zich plotseling drie slapende wezentjes af.

Het was een bekoorlijk groepje zooals het daar lag met armen en beenen verward in elkander gestrengeld, de oogjes gesloten, en drie glimlachende kopjes.

De moeder herkende haar kinderen.

Zij gaf een hartverscheurende gil.

Dien kreet van hartstochtelijke smart, die alleen gegeven is aan de moeders. Niets is wilder en niets is ontroerender. Als 'n vrouw hem uitschreeuwt meent men een wolvin te hooren, als een wolvin hem uitstoot meent men een vrouw te hooren.

De kreet van Michelle Fléchard was een gehuil. Hebuca loeide, zegt Homerus.

Het was deze kreet dien de markies de Lantenac gehoord had en die hem had doen stilstaan.

De markies bevond zich tusschen den uitgang van den ondergrondschen gang door welken Halmalo hem had doen ontsnappen, en het ravijn. Tusschen de struiken door die hem ongaven zag hij de brug in vlammen, de Tourgue roodgekleurd door den weerschijn van het vuur, en, tusschen twee uitstaande takken door bemerkte hij boven hem op den rand van het ravijn, tegenover het brandende gebouw en fel beschenen door den brand, een verwilderde, havelooze gedaante, een vrouw die zich heenboog over de diepte.

Hij begreep dat die vrouw het was, die zoo gegild had.

Die gedaante geleek in niets meer de nietige, verworpen, half-wijze Michelle Fléchard, wat daar stond was een schrikwekkende Gorgone. Overmaat van ellende bewerkt vreeselijke herscheppingen. De stille boerenvrouw was veranderd in een huilende eumeide. Deze stakkerige, onbehouwen, onwetende, halfzinnelooze dorpelinge stond daar in haar ontzetting plotseling als de heroïsche hoofdpersoon in het woeste drama dat zich hier afspeelde, zij had eensklaps de epische grootheid aangenomen van de wanhoop, die in staat stelt tot wonderen. Bij groot leed zet de ziel zich uit; deze moeder daar was niet maar deze of gene moeder, in dat nietige ontoonbare wezen was de

geest van het moederschap belichaamd. Alle geconcentreerde menschelijkheid is bovenmenschelijk; zij verhief zich daar, op den rand van dat ravijn, tegenover die losgebroken hel, tegenover dit walgelijk misdrijf, als 'n bovenaardsche macht, aardsch nog door haar kreten van het dier, bovenaardsch door haar houding en gebaren als van een godin; haar gelaat, gloeiend van de extase der ontsteltenis, scheen bedekt met een vlammend masker. Zij stond daar als de souvereine gebiedster, ondanks haar hulpeloosheid en haar tranen. Haar oog schoot bliksems op den brand.

De markies luisterde. Het hield hem als geboeid aan de plek waar hij stond; hij hoorde op wie zal zeggen welken toon onsamenhangende en hartverscheurende hulpkreten meer uitsnikken dan uitschreeuwen.

— O Jezus ! Mijn kinderen ! Het zijn mijn kinderen ! Help ! brand ! brand ! brand ! Wat zijn het hier voor bandieten? Geeft niemand antwoord? Moeten die kinderen daar verbranden? Wat moet ik beginnen ! Georgette ! Kinderen ! Gros-Alain, René-Jean ! Wat willen ze daar met die schapen? Hebben ze dat expres gedaan? Ze liggen te slapen. Ik word krankzinnig ! Maar dat gaat toch maar niet.... Help !

Intusschen was alles in de Tourgue en op het plateau in beweging gekomen. Het heele kamp kwam toeloopen om te zien wat het was met dien brand, die daar opeens was uitgebroken. Nu de verslagen vijand de belegeraars niet meer kon overstelpen met schroot zette hij hen in de vlammen; de overwonnene was in veiligheid en liet de overwinnaars een vuurzee die misschien diende om aangelegde mijnen aan te steken en zoo alles in de lucht te laten springen. Gauvain, Cimourdain, Guéchamp gaven bevelen. Hoe dien brand meester te worden? Uit de zoo goed als uitgedroogde stroom in het ravijn waren nauwelijks een paar emmers water te scheppen. De onrust nam toe. Het wemelde bij het ravijn van ontstelde gezichten, die toekeken. Men keek toe, maar kon niets uitrichten.

Het vuur had inmiddels langs de verdorde klimop, die vlam had gevat, de bovenste verdieping bereikt. Het had daar hoopen stroo gevonden en zich met gulzigen honger op dat versche voedsel geworpen. Heel de bovenste verdieping brandde al. Het was of de vlammen van blijdschap dansten, en niets afschuwelijkers dan de uitgelaten vreugde der vlammen. Het

scheen of een misdadige adem den brandstapel aanblies tot feller woede. Men had zich kunnen verbeelden dat de vreeselijke Imânus in eigen persoon daar spookte, veranderd in een wervelende zuil van vonken, bezield met het dood-verspreidend leven van het vuur, en dat dit monsterachtige wezen zich daar oploste in laaiende vlammen. De verdieping van de boekerij was nog niet aangetast, aan haar buitenkant bood zij geenerlei aangrijpingspunt aan den brand, de dikke muren hielden het vuur nog buiten, maar ieder voelde dat het fatale oogenblik naderde dat ook dat gedeelte van het gebouw voor de vlammen zou bezwijken; vuurtongen lekten de benedenzijde van haar vloer en de bovenkant van haar zoldering. Zij zou weldra onder de vurige kussen van het gretig monster moeten bezwijken. Beneden een lavakrater, boven als gewelf een gloeiende oven. Eén gat in de vloer en de lava van omlaag zou de zaal in een oogwenk tot een vuurhaard maken; één gat in het plafond, en de vuurgloed van boven zou naar beneden stroomen. René-Jean, Gros-Alain en Georgette waren nog altijd niet wakker geworden, zij sliepen den vasten, onbekommerden slaap der kindsheid en door de geulen in den rook en in de vlammen, die beurtelings de ramen bedekten en verlichten, kon men ze in dat vuurhol, door den rossen gloed beschenen, rustig, onbewust van eenig onheil, zien liggen slapen, als drie Madonnakinderen in een hel van onbereikbaar vuur; en een tijger zou tot tranen toe bewogen zijn geweest als hij dat tooneel gezien had, die bloeiende rozen in dien vurigen oven, die kinderbedjes op dien brandstapel.

Intusschen jammerde de moeder handenwringend onophoudelijk door.

— Brand ! Hoor dan toch menschen ! Is iedereen hier dan doof dat er niemand komt ? Ze verbranden daar mijn kinderen ! Kom dan toch te hulp, jullie mannen daar. Dagen en dagen lang heb ik geloopen en zoo vind ik ze terug ! Brand ! Help ! Kijk dan toch wat een arme schapen. Wat hebben die stumpers gedaan? Mij hebben ze dood willen schieten, die kleine stakkerds willen ze verbranden ! Wie doet dat toch allemaal? Help ! redt mijn kinderen ! Hooren jullie me dan niet, menschen? Men zou nog geen hond zoo laten verbranden ! Kinderen ! Kinderen ! Och God, ze blijven maar slapen ! Kijk de kleine Georgette,

haar bloote lijfje kan je zien, de kleine stumperd. René-Jean ! Gros-Alain ! zoo heeten die kinderen daar, menschen. Het is toch wel te zien dat ik hun moeder ben. Wat er tegenwoordig allemaal gebeurt is verschrikkelijk. Ik heb dagen en nachten geloopen en van morgen nog over ze gesproken met een vrouw. Help ! help ! brand ! Wat zijn het hier voor wezens ! Het is niet te gelooven. De oudste is nog geen vijf jaar, en de jongste geen twee. Kijk ze daar liggen met hun bloote beentjes. O heilige maagd ! en ze blijven maar doorslapen ! God in den hemel zelf heeft me hierheen gestuurd om ze te halen en de duivel wil ze me weer afnemen. Het is niet te zeggen hoe ik om ze heb geloopen. Mijn arme stakkerds van kinderen, die ik tot zoover heb grootgebracht. En ik voelde me nog wel zoo ongelukkig dat ik ze niet had, en nu dit ! Heb toch medelijden, menschen. Ik moet en ik zal mijn kinderen hebben ! En ze zitten daar in het vuur ! Kijk hoe ik mijn voeten heb stuk geloopen. Help dan toch ! Het is toch niet mogelijk dat er menschen op de wereld zijn en dat ze de arme stakkerds daar maar zoo levend laten verbranden ! Help ! Wat een moordenaars ! Wie heeft ooit zooiets beleefd ! O wat een beesten ! Wat is dat dan toch voor een moordenaarshol, dat huis daar? Ze hebben ze van me gestolen om ze te vermoorden ! O Jezus, help ! ik moet mijn kinderen hebben ! O, God wat moet ik beginnen ! Ik kan het niet aanzien dat ze zoo meteen levend verbranden daar. Help ! help ! Als ze daar zoo omkomen zal ik God vervloeken tot ik er bij neerval.

Terwijl de moeder zoo jammerde in haar radeloosheid, werden overal op het plateau en in het ravijn uitroepen gehoord als:

— Is er nergens een ladder?

— Neen, er is geen ladder.

— Water !

— Waar haal je hier water vandaan?

— In den toren, op de tweede verdieping, is een deur om er bij te komen.

— Die is van ijzer.

— Breek ze open.

— Is al geprobeerd. Gaat niet.

En de moeder verdubbelde haar wanhopige klachten.

— Brand ! help ! Maak dan toch wat voort ! Vermoord mij anders ook maar ! Och God, och Jezus mijn

kinderen, mijn arme lieve kinderen ! O God wat een vuur ! Haal ze er uit of gooi mij er ook maar in.

Tusschen deze uitroepen door hoorde men het knetteren en loeien van den brand.

De markies tastte in zijn zak en voelde er den sleutel van de ijzeren deur. Toen, bukkend onder het gewelf waardoor hij was ontkomen, ging hij den ondergrondschen gang, dien hij zooeven had verlaten, weer in.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de deur van steen naar de deur van ijzer.

Een heel leger radeloos rondom een onmogelijke redding; vijf en veertig honderd man onmachtig drie kinderen te hulp te komen; zoo was de toestand.

Dat men geen ladder had, was waar; de ladder, die men uit Javené had laten halen was niet aangekomen. De vuurpoel werd grooter en grooter, als een kratermond die zich onder den druk der uitbartsing verwijdt. Een poging om den vuurgloed te blusschen met het beetje drabbig water uit de zoo goed als uitgedroogde beek zou belachelijke dwaasheid zijn geweest — zoo iets als een glas water geworpen in een vulkaan.

Cimourdain, Guéchamp en Radoub waren in het ravijn afgedaald; Gauvain was den toren weer ingegaan en bevond zich in de spiegelkamer, waar de verborgen toegang, de draaiende steen en de ijzeren deur waren. Daar was het ook dat de gezwavelde lont was geweest, die door de Imânus was aangestoken, en waar dus de brand was begonnen.

Gauvain had twintig sappeurs meegenomen. De ijzeren deur forceeren, openbreken, verbrijzelen, dat was het eenige wat zij konden beproeven. Maar die deur was hopeloos goed verzekerd.

Men begon met haar te bewerken met bijlslagen. De bijlen sprongen stuk. Een sappeur zeide:

— Het staal is als glas op dat ijzer.

De deur was dan ook van geslagen ijzer, twee platen elk drie duim dik, op elkander geklonken.

Men nam ijzeren staven, werkte die als hefboomen onder de deur, on haar te doen bezwijken. De staven knapten.

— Als zwavelstokken, zei de sappeur.

Gauvain stond somber toe te zien en mompelde:

— Alleen met het kanon kan men zoo'n deur verbrijzelen. Ik weet geen ander middel meer dan te zien hier een kanon te krijgen.

— En dan gaat het nog niet, zei de sappeur.

Er heerschte een oogenblik algemeene verslagenheid. Al die machtelooze armen gaven het op. Zwijgend, overwonnen, bedremmeld beschouwden zij die vreeselijke onbeweegbare deur. Door de schietgaten viel de lichtgloed van de vlammen in de zaal. Daarbuiten nam de brand in hevigheid toe.

Het lijk van den afschuwelijken Imânus lag op den vloer, duivelachtig grijnzend, de eenige overwinnaar onder al die verslagenen.

Nog een paar minuten en heel het brandende gebouw zou ineenzakken.

Wat moest men beginnen ! Hier was geen hoop meer. Gauvain, buiten zichzelf, vestigde het oog op den draaienden steen en op den nog geopenden uitgang, waardoor degenen die men in de val meende te hebben, ontkomen waren en riep uit:

— Daardoor is de markies de Lantenac dus ontsnapt.

— En komt hij ook weer terug, zei 'n stem.

En in de steenen omlijsting van den verborgen uitgang verscheen een witbehaard hoofd.

Het was de markies.

Sinds verscheidene jaren had Gauvain hem niet van zoo nabij gezien. Hij deinsde achteruit.

Allen die bij dit tooneel aanwezig waren bleven als versteend staan waar zij zich bevonden.

De markies had in de hand een sleutel, hij keek een paar sappeurs die in zijn nabijheid stonden aan op een wijze die hen de oogen deed neerslaan, liep regelrecht op de ijzeren deur toe, bukte zich onder het gewelf van het portiek, en stak de sleutel in het slot. Het slot knarste, de deur ging open, een loeiende vlammenzee werd zichtbaar. De markies liep zonder aarzelen door.

Hij liep op den vuurgloed toe, met vasten tred en hoog opgericht hoofd.

Allen volgden hem met de oogen en huiverden.

Nauwelijks had hij eenige stappen in de bibliotheekzaal gedaan of de door het vuur ondermijnde en verkoolde parketvloer boog onder zijn zwaarte door en stortte achter hem in, opende daarmee tusschen hem

en de ijzeren deur een afgrond. Gauvain en die bij hem waren konden hem daardoor niet volgen. De markies wendde zelfs het hoofd niet om en liep door. Een seconde later was hij in den rook niet meer te zien .

Die hem nastaarden konden niets meer onderscheiden.

Had hij door kunnen loopen? Was hij bij een nieuwe instorting door het vuur verzwolgen. Was hij er alleen maar in geslaagd zichzelf in het verderf te storten? Men wist het niet. Men stond voor een muur van rook en vlammen, even ondoordringbaar als tevoren de metalen deur. De markies was aan gene zijde van dien muur, dood of levend.

DERDE HOOFDSTUK.

De kinderen ontwaakt.

Inmiddels waren de kinderen eindelijk wakker geworden.

De brand die nog altijd de bibliotheek niet had aangetast, verlichtte het plafond met rooden weerschijn. De kinderen kenden dat soort dageraad niet. Ze keken met aandacht naar dat vreeselijke licht. Vooral Georgette.

Alle schoonheden van den brand ontplooiden zich; de zwarte hydra en de purperen draak, alle monsters van het vuur, zag de verbeelding vlammen spuwend en verslindend met elkander worstelen, en elkaar verdringen te midden van de sombere pracht van kleurige rookpaleizen. Groote vonken dreven hoog de lucht in en streepten de zwarte duisternis, en schenen strijdende kometen die elkaar vervolgden. Het vuur is kwistig met zijn schatten, wat het verteert verandert het in kostbaarheden die het uitstrooit in den wind; het is niet vreemd, dat wat verkoolt identisch is met diamant. In de muren der derde verdieping waren barsten geblakerd, door welke de vuurhaard lawines van brillanten naar beneden perste; de hoopen stroo en haver, die op den zolder brandden, begonnen door de ramen naar buiten te storten als watervallen stofgoud, en de haverkorrels werden vurige juweelen

en de stroohalmen werden schitterende guirlandes.

— Mooi ! zei Georgette.

Zij lagen alle drie op hun knieën.

— O, gilde de moeder, ze zijn wakker !

René-Jean stond het eerst op, toen Gros-Alain, toen Georgette.

René-Jean ging naar het venster, stak zijn handen buiten het raam en zei: — Heet.

— Heet, zei Georgette hem na.

De moeder, haar lang gezochte kinderen daar zoo ziende staan, riep hen:

— Kinderen ! René ! Alain, Georgette !

De kinderen keken met groote oogen rond. Ze begrepen er niets van, wat dat allemaal was. Waar groote menschen radeloos zijn, is het kind hoogstens nieuwsgierig. Hoe ontvankelijker nog voor verwondering, hoe onontvankelijker voor vrees; in onwetendheid ligt stoutmoedigheid. Kinderen hebben zoo weinig de hel verdiend, dat zij opgetogen in de handen zouden klappen als ze haar zagen.

De moeder bleef roepen:

— René ! Alain ! Georgette !

René-Jean keek op; die stem verdreef al wat hem verder bezig hield; kinderen zijn kort van geheugen maar vlug van herinnering; het heele verleden is voor hen het gisteren; René-Jean zag zijn moeder, vond dat heel gewoon, en een vage behoefte voelend aan steun bij al dat vreemde om zich heen riep hij:

— Moe !

— Moe ! riep ook Gros-Alain !

— Moessie ! riep Georgette.

En zij stak haar armpjes uit.

En de moeder huilde: — Mijn kinderen !

Alle drie stonden zij daar bij het raam, stijf tegen de vensterbank; gelukkig sloegen aan dezen kant de vlammen niet op.

— Wat heet, zei René-Jean.

En hij voegde er bij:

— Er is brand.

Hij zocht met de oogen zijn moeder.

— Komt u dan toch, moe.

— Moessie komme, zei Georgette.

De moeder kroop langs den steilen rotswand naar beneden, liet zich afglijden door de struiken, waarin haar haren zich verwarden en die haar havenden en

verwondden, en ze kwam zoo in het ravijn. Cimourdain en Guéchamp waren daar al en stonden hier beneden even machteloos als Gauvain boven in den toren. De soldaten, wanhopig dat zij niets konden uitrichten, krioelden om hen heen. De hitte was ondragelijk, maar niemand merkte er wat van. Men had alleen maar oog voor de brug met haar onbeklimbaar steile bogen, voor de hoogte der verdiepingen, voor de onbereikbare ramen; een één gedachte vervulde hen allen: dat er snel moest gehandeld worden en dat er niets viel te beginnen. Drie verdiepingen beklimmen zonder eenig middel! Dat was ondoenlijk, Radoub, gewond aan hoofd en schouder, druipend van bloed en van zweet, kwam juist aanloopen; hij zag Michelle Fléchard. — Waarachtig, zei hij, onze doodgeschoten tweede marketentster! ben je herrezen? — Redt m'n kinderen! gilde de moeder. — Gelijk heb je, antwoordde Radoub, we hebben nu geen tijd voor spookhistories. — En hij probeerde de brug te beklimmen, maar tevergeefs, hij sloeg zijn nagels in de steenen, hij kwam een paar voet naar boven, maar de muur was volkomen effen, geen barst, geen scheurtje, niet de geringste oneffenheid, geenerlei steunpunt, de muur was nog zoo zuiver in zijn voegen alsof hij nog nieuw was, en Radoub viel weer naar beneden. De brand woedde voort, vreeselijk; in de omlijsting van het venster zag men bij het licht van den vuurgloed duidelijk drie kinderkopjes. En op dat gezicht stak Radoub zijn vuist ten hemel, alsof hij daar in het donkere luchtruim iets of iemand bedreigde, en riep uit: Je houdt je daar wel prachtig, jij daarboven! De moeder sloeg geknield haar armen hartstochtelijk om de zuilen van de brug en snikte: Red ze! Red ze!

Onder het loeien van den vuurhaard hoorde men reeds het dof gekraak van instortingen. De ruiten van de glazen deuren der boekenkasten in de bibliotheek sprongen, en lieten los en men hoorde ze rinkelend op den vloer in scherven vallen. Het was duidelijk dat het haast uitgebrande gebouw op instorten stond. Geen menschelijke kracht kon hier iets uitrichten. Nog een oogenblik en alles zou ineen zakken tot een gloeienden puinhoop. De toeschouwers verwachtten niets meer dan het einde. Nog hoorde men de kleinen roepen: Moeder! Moessie! Allen stonden als verlamd van ontzetting.

Eensklaps verscheen aan het venster naast dat waarvoor de kinderen stonden, in den purperen gloed van den brand, een hooge gestalte.

Alle hoofden verhieven zich, aller oogen werden strak. Er was bij de bedreigde kinderen iemand, er was iemand in de zaal van de bibliotheek, het was dus iemand gelukt door te dringen in dien vuurhaard. Zijn gestalte teekende zich donker af tegen de vlammen, maar men zag dat hij witte haren had. Men herkende den markies de Lantenac.

Hij verdween doch verscheen onmiddellijk weer aan het raam en men zag hem een ladder op de vensterbank tillen. Het was de brandladder, die in de zaal langs den muur was gelegd, en die hij had opgenomen, blijkbaar om ze te gebruiken. Hij bracht haar naar buiten en bevestigde haar met de behendigheid en de kracht van een athleet weer op haar plaats aan den buitenkant van den muur. Zij reikte ver genoeg naar beneden om gemakkelijk op den bodem van het ravijn te kunnen komen. Radoub, die van omlaag die toebereidselen zag, stond verstomd, strekte de handen uit, onderzocht de ladder alsof hij twijfelde en het werkelijkheid was wat hij aanschouwde, sloeg er zijn armen omheen en riep: — Leve de Republiek!

En de markies antwoordde van boven: Leve de Koning!

Radoub bromde: — Je mag roepen wat je wilt en ons op onzin tracteeren als je er lust in hebt, maar je bent de lieve God in eigen persoon.

De ladder was nu op haar plaats, — er was nu een verbinding tusschen het brandende gebouw en den grond, men kon er binnen dringen en er uit komen; twintig man, Radoub nummer een, sprongen de ladder op, achter elkaar als opperlieden die steenen aandragen en vulden haar in een ommezien van onder tot boven — en bedekten zoo de houten ladder met een levende ladder. Radoub, op de bovenste sport staande, kwam boven de vensterbank uit en kon in de kamer zien, door wier vloer de vlammen reeds waren heengebroken.

Gauvain's heele legertje, verspreid tusschen de struiken en overal in de omgeving, verkeerde in de grootste spanning, opgewonden door al die emoties, verdrong zich op het plateau, in het ravijn en op het plat van den toren.

De markies verdween weer voor een oogenblik, en

kwam terug met een der kinderen, die van de ramen waren weggeweken, in zijn armen.

Een ontzaglijk gejuich met hoerageroep en handgeklap steeg op uit de donkerte rondom den brand.

De markies had er maar op goed geluk een gegrepen — het was Gros-Alain.

Deze schreide: Ik ben bang.

De markies reikte Radoub het kind toe, deze gaf het over aan den man, die onder hem stond, die het weer overgaf aan den volgende, en terwijl Gros-Alain, verschrikt en huilend, zoo van hand tot hand de ladder werd afgetild, kwam de markies, na weer even weg te zijn geweest, aan het venster terug met René-Jean, die tegenspartelde en schreeuwde en om zich heen sloeg, toen de markies hem aan Radoub overreikte.

De markies ging onmiddellijk weer de kamer in, die nu in lichtelaaie stond. De kleine Georgette was er nu alleen nog maar. Hij ging naar haar toe. Zij lachte tegen hem. En die man van marmer voelde, dat hij iets vochtigs in zijn oogen kreeg. Hij vroeg: — Hoe heet klein zusje?

— Orsettie, zei het kind.

Hij nam haar in zijn armen, zij bleef vriendelijk lachen, en op het oogenblik, dat hij haar overgaf aan Radoub, werd de aanvalligheid der onschuld deze trotsche en sombere natuur te sterk, en de oude man gaf het kind een kus.

— 't Is de kleine meid, zeiden de soldaten; en Georgette werd nu op haar beurt de ladder afgetild, net als haar broertjes, onder het gejuich der toeschouwers. Men klapte in de handen, men stond te trappelen, de gezichten gloeiden van enthousiasme, oude grenadiers stonden met tranen in de oogen, en het kind lachte allen toe.

De moeder bevond zich onder de ladder, hijgend, wezenloos, buiten zichzelf van al dat onverwachte, en duizelend van dien plotselingen overgang van de hel in het paradijs. Overmaat van blijdschap treft het hart op haar wijze. De moeder strekte de armen uit, zij kreeg er eerst Gros-Alain in, toen René-Jean, toen Georgette, zij kuste en liefkoosde ze alle drie tegelijk, brak toen uit in zenuwachtig lachen en viel van zichzelf.

Er werd luid geroepen:

— Ze zijn allemaal gered! Er is niemand meer in.

Het was zoo, allen waren gered, behalve de grijsaard.

Maar aan hem dacht niemand, hij zelf misschien niet eens.

Hij bleef eenige oogenblikken in gedachten voor het raam staan kijken, alsof hij overwoog of hij gaan zou of blijven, of hij zich aan het vuur zou uitleveren of aan den vijand. Toen stapte hij zonder overhaasting, langzaam en met waardige kalmte over de vensterbank op de ladder en daalde zonder zich om te keeren, rechtop den rug naar de sporten gekeerd, met achter zich de vuurzee en onder zich de diepte, de ladder af, met de stilte en met de majesteit van een geestverschijning. De anderen, die op de ladder hadden gestaan, hadden, zoo gauw ze konden, gemaakt, dat ze er weer afkwamen, en keken nu ontsteld naar boven, en er ontstond rondom dien man, die zich daar van boven neerliet een spanning van bewonderend ontzag, als voor een vizioen. Hij evenwel daalde ernstig en zonder op iets acht te slaan, de duisternis onder zich in; die drom van vijanden terug, hij naderde; op zijn marmerwit gezicht was geen rimpel van eenige emotie, in zijn spookachtig oog was geen glans en geen leven; bij elken pas dien hij naderkwam bij al die menschen, wier verbaasde blikken zich niet van hem konden afwenden, scheen hij grooter te worden; de ladder trilde en kraakte onder zijn geheimzinnigen tred, en het was of het standbeeld van den commandeur weer in zijn grafkuil daalde.

Toen de markies beneden was, toen hij zich van de onderste sport neerliet en zijn voeten den grond raakten, viel er een hand op zijn schouder. Hij keerde zich om.

— Ik neem je gevangen, zei Cimourdain.

— Goed, zei Lantenac.

VIJFDE BOEK

NA DE ZEGE BEGINT EERST DE STRIJD.

EERSTE HOOFDSTUK.

Lantenac gevangen.

Het vizioen van daareven was een profetie geweest — de afdaling van den markies was werkelijk een neerdalen geweest in den grafkuil.

Hij werd weggeleid.

De onderaardsche kerker van de oude Tourguebastille werd opengemaakt, onder het strenge toezicht van Cimourdain; men bracht er een lamp in, een kruik water, een stuk soldatenbrood, men gooide er een armvol stroo in, en minder dan een kwartier na het oogenblik, waarop de hand van den priester den markies had gegrepen, sloot de deur van het cachot zich achter Lantenac.

Toen dit gedaan was ging Cimourdain naar Gauvain; op dit oogenblik sloeg de verwijderde kerktoren van Parigné elf uur; Cimourdain zei tot Gauvain:

— Ik ga krijgsraad beleggen. Daar behoef jij niet bij te zijn. Jij bent een Gauvain en Lantenac is een Gauvain. Je bent een te nauwe bloedverwant om rechter te kunnen zijn, en ik neem het Egalité kwalijk, dat hij Capet mee heeft veroordeeld. De krijgsraad zal bestaan uit 3 rechters — een officier, kapitein Guéchamp, een onderofficier, sergeant Radoub en ik, die presideeren zal. Verder heb je je met de heele zaak niet in te laten. We zullen ons eenvoudig houden aan het decreet van de Conventie: wij zullen er ons toe bepalen de

identiteit van den voormaligen markies de Lantenac te constateeren. Morgen krijgsraad, overmorgen de guillotine. De Vendée is dood.

Gauvain antwoordde met geen enkel woord, en Cimourdain, geheel vervuld van de opperste taak, die nog op hem rustte, verliet hem. Cimourdain had nog veel te regelen, uren vast te stellen, plaatsen aan te wijzen. Hij had, evenals zijn collega's Lequinio te Granville, Tallien te Bordeaux, Châlier te Lyon, Saint-Just te Straatsburg, de gewoonte, die als een goed voorbeeld gold, persoonlijk de terechtstellingen bij te wonen; de rechter kwam zien hoe de beul werkte; een gebruik door het schrikbewind van 1793 ontleend aan de Fransche parlementen en aan de Spaansche inquisitie.

Ook Gauvain was geheel van iets vervuld.

Van den boschkant woei een frissche wind. Gauvain liet Guéchamp de noodzakelijke bevelen geven, ging naar zijn tent, die in het open veld was, aan den zoom van het bosch, niet ver van de Tourgue-rots, en deed zijn kapmantel om. Deze mantel was afgezet met de eenvoudige galon, die aan de republikeinsche uniform, zoo sober in ornamenten, den opperbevelhebber aanduidde. Toen begon hij heen en weer te loopen op dat bloedige veld voor de bres, waar de aanval begonnen was. Hij was hier alleen. De brand woedde nog voort, en niemand stelde er meer belang in. Radoub was bij de kinderen en bij de moeder, en toonde zich haast even moederlijk als deze; het gebouw op de brug brandde voort; de sappeurs letten op het vuur, dat het nergens heen zich kon voortplanten, men dolf graven en begroef de gevallenen, men verleende hulp aan de gewonden, de barricade werd geruimd, uit de vertrekken en van de trappen werden de lijken weggedragen, het tooneel van de slachting werd gereinigd, het onoogelijk vuil van de overwinning werd op hoopen geveegd, met militaire regelmaat en vlugheid redderden de soldaten om zoo te zeggen den boel van den geëindigden slag. Gauvain zag of hoorde van dit alles niets.

Ternauwernood lette hij, onderwijl hij peinzend rondliep, op de schildwacht voor de bres, die op bevel van Cimourdain was verdubbeld.

Hij kon die bres in het donker daar op tweehonderd pas van het hoekje van de prairie, waar hij zich als

het ware had teruggetrokken, duidelijk onderscheiden. En telkens dwaalde zijn blik naar die zwarte opening. Daar was de bestorming, drie uur geleden, begonnen, door die spleet in den muur was ook hij, Gauvain, den toren binnengedrongen; daarachter was de benedenzaal met de barricade; en in die benedenzaal was de deur van het cachot, waarin nu de markies zich bevond. Die schildwacht was daar alleen om dat cachot te bewaken.

En terzelfder tijd, dat zijn oog peinzend op de bres was gevestigd, verbeeldde hij een doodsklok de woorden weer in zijn oor te hooren galmen: Morgen krijgsraad, overmorgen de guillotine.

De brand, dien men had geïsoleerd en dien de sappeurs nu met het weinige water, dat er te krijgen was, trachtten te blusschen, doofde niet uit zonder verzet, en laaide nu en dan weer hoog op; men hoorde het gekraak der neervallende gebinten en het naar beneden ploffen der ingestorte verdiepingen; dan wervelden zuilen van vonken de lucht in, alsof een reuzenfakkel heftig heen en weer werd geschud, flikkeringen als van fel weerlicht verlichtten den ganschen omtrek, en de zwarte schaduw van de Tourgue, plotseling in haar gigantische afmetingen scherp zichtbaar, verlengde zich tot aan het bosch.

Gauvain liep in die schaduw voor de bres, door welke hij dit steenen monster had overvallen, langzaam heen en weer. Van tijd tot tijd vouwde hij zijn handen in zijn hals, bedekt met de oorlogskap, te zamen. Hij liep te denken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De strijd na de overwinning.

Zijn gedachten verloren zich in het onbestemde en vonden geen steunpunt.

Hij had een onmensch mensch zien worden, een satan een goddelijke daad zien verrichten.

De markies de Lantenac had een herschepping ondergaan.

En hij, Gauvain, was getuige geweest van die herschepping.

Nooit had hij gedacht, dat hij eenmaal voor problemen en raadsels en dilemma's zou komen te staan als hem nu bestormden. Op iets dergelijks was hij volstrekt onvoorbereid en alle innerlijke zekerheid begaf hem. Het niet-verwachte, het onvoorziene, dat geheimzinnige van wie zal zeggen welken oorsprong, had Gauvain in de ziel gegrepen, en liet hem niet los. Gauvain had voor zich ondenkbare onmogelijkheden, die zichtbare, tastbare, onweerlegbare, onverbiddelijke werkelijkheid waren geworden.

Wat had hij, Gauvain, daarvan te denken?

Het liet zich maar niet met een of andere drogreden op zijde schuiven; hier moesten conclusies worden getrokken.

Er was hem een vraag voorgelegd; hij kon die niet ontwijken.

Voorgelegd, door wie?

Door de feiten.

En niet door de feiten alleen.

Want als de feiten, wisselend en veranderlijk als ze zijn, ons een vraag voorleggen, dan sommeert ook het rechtsgevoel, dat onveranderlijk en standvastig is, te antwoorden. Als nieuwe feiten zich voordoen, dan moet overwogen worden, of aan een meening, een zienswijze, een overtuiging, die op grond van de te voren beschikbare feiten goed en juist was, nog kan worden vastgehouden, of dat zij niet worden losgelaten. Voor elk eerlijk gemoed begint in zulke gevallen een zware innerlijke worsteling.

Achter de wolk, die ons in schaduw hult, is het licht, dat alles om ons heen helder maakt.

Wij kunnen ons evenmin onttrekken aan het licht als aan de schaduw.

Gauvain onderging een scherp verhoor. Hij stond voor een rechter.

Voor een strengen, scherpzinnigen, niet te misleiden rechter.

Zijn geweten.

Gauvain voelde alles in zich wankelen. Zijn meest stellige, vast-gevestigde denkbeelden, zijn met den grootsten ernst zichzelf en anderen gedane beloften, zijn onherroepelijke besluiten al wat hij als afgedaan en vastbestaand had beschouwd, voelde hij twijfelachtig en onzeker worden en zijn innerlijk wezen werd tot in zijn diepten geschokt.

Ook in ziel en geest kunnen instortingen plaats grijpen.

Hoe meer hij nadacht over hetgeen hij gezien had, des te meer voelde hij zich zijn vroegere zekerheid ontzinken.

Gauvain de republikein, geloofde, en terecht, in zijn zaak en in zijn denkbeelden onaantastbaar sterk en onwankelbaar vast te staan. In zijn zaak en die der tegenpartij zag hij de absolute tegenstelling van volstrekt goed en volstrekt kwaad, hij had deze opvatting der dingen overgebracht op de menschen en was daardoor in de vertegenwoordigers van wat hij een kwade zaak wist, wezens in elk opzicht lager orde gaan zien. Wat hij zooeven aanschouwd had, schrikte hem op uit die dwaling.

Boven den revolutionair staat altijd nog de mensch.

Het gebeurde stelde hem voor vragen, die hij niet kon ontwijken; de zaak was van den grootsten ernst: hij kon er zich niet van af maken; hij moest er zich rekenschap van geven; en hoewel Cimourdain hem gezegd had, dat hij zich verder met de heele zaak niet had in te laten, voelde hij in zich toch iets als wat de boom moet ondervinden als men hem van zijn wortels berooft.

Elk menschelijk gemoed heeft een steunpunt, een zedelijke basis; als die basis instort, veroorzaakt dat innerlijke onrust; Gauvain was ten prooi aan die onrust.

Hij perste zijn hoofd tusschen zijn beide handen als om er de waarheid uit te doen ontspringen. In 'n toestand als waarin hij verkeerde het met zichzelf eens te worden is zeker niet gemakkelijk; niets zoo moeilijk als vereenvoudiging van het ingewikkelde; hij had van een zeer samengestelde algebraïsche formule van feiten de oplossing te zoeken. Feiten opwegen tegen feiten, ze onderling vergelijken om zoo te komen tot een eindcijfer — welk een taak ! Hij wilde het beproeven hij wilde probeeren tot klaarheid te komen; hij spande zich in om zijn gedachten te concentreeren en zich niet te laten afleiden door zijn gevoelens en allereerst de feiten klaar en scherp tegenover elkander te stellen.

Hij stalde ze om zoo te zeggen voor zich uit, om ze te onderzoeken en hun waarde te bepalen.

Wien is het niet gebeurd dat hij op eenigen tweesprong des levens, in zijn twijfel of de juiste weg links

lag of rechts zoo met zichzelf worstelde in bangen, donkeren zielsstrijd?

Gauvain had een wonder zien gebeuren.

Tegelijk met den bloedigen kamp met de moordwapens had er zich een geestelijken strijd afgespeeld.

De strijd tusschen goed en kwaad.

Een marmerhard gemoed was verteederd, overwonnen.

Aan een mensch, bezeten door de booze geesten van wreedheid, dwaling, verblinding, onredelijke hardnekkigheid, hoogmoed, egoïsme, had Gauvain een mirakel zien geschieden.

De zegepraal van de menschelijkheid op den mensch.

Het menschelijke had het onmenschelijke overwonnen.

En waardoor? op welke wijze? hoe had het zulk een kolos van wraakzucht en haat overweldigd! welke wapens had het gebruikt, van welk oorlogstuig zich bediend? Van de wieg van een paar hulpelooze kinderen.

Een huivering liep Gauvain door de leden. Te midden van de ontketende razernijen van den oorlog, onder het loeien der vlammen van haat en opgekropte wraakzucht, op het donkerste, vreeselijkste oogenblik van de uitbarsting, op het moment dat de misdaad al haar vlammen spuwde en de haat al zijn duisternissen braakte, op het hoogtepunt der worstelingen, als alles tot wapen wordt, als het bloedbad allen zoo verblindt dat alle onderscheidingsvermogen wegvalt, had plotseling het Onbekende, de geheimzinnige voorlichter der zielen, zijn eeuwigen glans verspreid over dit erbarmelijk tooneel van menschelijke kracht en menschelijke zwakheid.

Boven het sombere duel daar omlaag tusschen het stellig kwade en het betrekkelijk goede, was plotseling het aangezicht der waarheid verschenen.

Eensklaps was de kracht der zwakken tusschenbeide gekomen.

Drie hulpelooze wezentjes — nauwelijks het leven ingetreden, nog van niets zich bewust, verlaten weezen, onschuldig lachende kleinen, weerlooze kinderen, meegesleurd in den burgeroorlog, geofferd aan de weerwraak, ten marteldood gewijd op 't altaar van 't brute oog om oog, aangegrijnsd door het geweld,

de slachting, de broedermoord, het bloedbad, door alle geesten der verdelging — had men zien zegevieren en met hun uitgestrekte armpjes al die monsters zien bezweren. Men had een helsche berekening om door een onbereikbaren, dus onbluschbaren brand nog na eigen ondergang gruwelen te plegen, zien falen, de misdaad door een mirakel zien beletten. Men had een laaghartigen toeleg zien verijdelen. Men had de oude feodale barbaarschheid, gewoon in koelen bloede en spelenderwijs gruwelen te bedrijven, met alle drogredenen van oorlogsnoodzaak en reden van staat, zien capituleeren voor den vragenden blik van een paar onschuldige kinderoogen.

De markies de Lantenac, omsingeld, ingesloten, veroordeeld, buiten de wet gestooten, in een kooi gedreven als een dier, in de klem als de spijker in de nijptang, opgesloten in zijn bastille, die zijn gevangenis was geworden, binnen steenen muren, omtringd weer door muren van ijzer en vuur, was er in geslaagd door dat alles heen te breken en te ontkomen. Hij had het wonder verricht van te ontsnappen. Hij had dit meesterstuk, het moeilijkste van alle in zulk een oorlog en in zulke omstandigheden, volbracht: de vlucht. Hij die alles scheen te hebben verloren had alles met een enkelen greep hernomen: het bosch, om er zich te herstellen, het land, om den strijd voort te zetten, de duisternis, om er in te verdwijnen. Hij was opnieuw de alomtegenwoordige, de ongrijpbare, de geheimzinnige zwerver, de opperheer der onzichtbaren, de aanvoerder van onderaardsche legioenen, de koning van heel een onderwereld, want hij was opnieuw meester van de bosschen. Gauvain had de overwinning, maar Lantenac had de vrijheid. Lantenac was in veiligheid in de grenzenlooze ruimte met een onbeperkte keuze van schuilplaatsen.

Hij was onvangbaar, onvindbaar, onbereikbaar. De leeuw zat in de val, maar hij was er uit losgebroken.

Welnu, hij was er in teruggekeerd.

De markies de Lantenac had vrijwillig, uit eigen beweging, geheel uit zichzelf het bosch, de duisternis, de veiligheid, de vrijheid den rug toegekeerd, de nog nauwelijks den dood ontkomene was den dood weer tegemoet gegaan; stoutmoedig en rustig had Gauvain hem eerst zien afdalen in de vlammen langs een pad dat achter hem instortte; daarna had hij hem de ladder

zien afklimmen, die hem overleverde aan zijn vijanden en die, voor anderen een reddingsladder, voor hem een ladder des verderfs was.

En waarom had hij dat gedaan?

Om drie kinderen te redden.

En wat ging men nu doen met dezen man?

Hem ter dood brengen, hem guillotineeren.

Moest het dan gebeuren dat deze man — die zich in den strijd groot had betoond, deze geweldige tachtigjarige, deze ontwapende titan, in hun handen gevallen, niet terwijl hij tegen hen streed maar terwijl hij hun kinderen redde, die met eigen goedvinden in hun macht was, wiens voorhoofd nog droop van het zweet eener grootsche daad — de trappen van het schavot beklom zooals men de hoogte bestijgt van een apotheose?

En dat alles zou zoo maar kunnen gebeuren in tegenwoordigheid van hem, Gauvain, die hier de bevelhebber was!

En waar hij het kon verhinderen zou hij toch maar toelaten dat het gebeurde?

Maar — die terechtstelling, het leven van dien man, was door hem toegezegd, beloofd, bezworen. Had hij, Gauvain, geneigd tot genade niet zelf bij herhaling verklaard, dat hij voor Lantenac een uitzondering maakte, en dat hij Lantenac overliet aan Cimourdain?

Hij was dat hoofd schuldig. Welnu, wat men schuldig is moet men betalen. Dat is toch heel eenvoudig.

Goed, maar was het wel hetzelfde hoofd? Was er nog wel een Lantenac zooals hij dien had beloofd?

Het bloed, dat hij zou vergieten — immers het laten vergieten stond gelijk met het zelf te vergieten — was het niet zijn, Gauvain's eigen bloed? Zijn grootvader was dood, maar zijn oud-oom leefde nog, het was de markies de Lantenac. Zou degene der beide broeders die in het graf lag, daar uit niet opstaan om te verhinderen dat men den andere er in stiet? Zou hij niet komen om zijn kleinzoon te bevelen van nu af aan die kroon van witte haren, zuster van zijn eigen aureool, te eerbiedigen? Was er niet tusschen Gauvain en Lantenac de verontwaardigde blik van een schim?

Zoo mijmerde Gauvain. Waar Lantenac was teruggekeerd in de menschheid, had hij, Gauvain, daar niet het recht en den plicht terug te keeren in de familie, in de bloedverwantschap?

Het vraagstuk in dit hartstochtelijk debat van Gauvain met zijn geweten was hiermee scherp gesteld, tot zijn kern blootgelegd en de zaak was zoo duidelijk dat maar één oplossing redelijk en mogelijk scheen: hij moest Lantenac redden.

Ja, wat hem zelf betrof, maar — Frankrijk dan?

Het uur der gerechtigheid had geslagen; de revolutie kon zich nu van dezen vijand van het openbaar welzijn ontdoen; men was nu van hem af, hij kon geen kwaad meer doen, geen onheil meer stichten; in deze Vendée met haar tallooze krachtige armen was hij het eenige denkende hoofd; als hij weg was, was het met den burgeroorlog gedaan; en men had hem nu, gelukkige ontknooping van de bloedige tragedie, na zooveel bloedvergieten en verwoesting, was hij aan het einde, hij de man die zoovelen gedood haf, en het was nu zijn beurt om te sterven.

En kon het nu werkelijk bij iemand opkomen hem te redden?

Cimourdain, dat wil zeggen '93, had Lantenac, dat wil zeggen de monarchie, bij den strot, en zou er nu iemand tusschenbeide willen komen, om die prooi uit dien ijzeren greep te verlossen?

Wat zou hij zijn afschuwelijk werk opnieuw beginnen! Hoe zou Lantenac juichen en onverzoenlijker dan ooit zich opnieuw in den poel van gruwelen storten! hoe zou men onmiddellijk weer overal waar hij den voet zette hooren van brandende dorpen, vermoorde gevangenen, afgemaakte gewonden, doodgeschoten vrouwen!

Neen met zulk een man viel niets te beginnen, dan hem dooden of hem vrijlaten.

Zoodra Lantenac weer vrij was zou alles in de Vendée opnieuw beginnen, evenals met de hydra, zoolang haar het hoofd niet is afgeslagen. In een oogwenk, met de snelheid van een meteoor, zou de brand, uitgedoofd door de verdwijning van dezen man, weer met nieuwe hevigheid oplaaien. Lantenac zou niet rusten alvorens zijn plan: de monarchie op de republiek te wentelen als een zerk op een graf, Engeland op Frankrijk, verwezenlijkt was. Lantenac redden was Frankrijk opofferen; het leven van Lantenac beteekende de dood van ontelbare onschuldige wezens, mannen vrouwen, kinderen, die bij de hervatting van den burgerkrijg zouden vallen; het beteekende de landing van de Engelschen, de omsingeling van de revolutie,

steden uitgemoord en geplunderd, doodslag en verwoesting allerwege, nieuwe gruwelen in het doodbloedend Bretagne, de zieltogende prooi opnieuw blootgesteld aan den roofdierklauw. En Gauvain zag te midden van al die onzekere weerlichtglansen die voor zijn geestesoog flikkerden en van al die tegenstrijdige klaarblijkelijkheden die elkander ophieven, het probleem dat zijn geest zoo afmattend kwelde, nu weer zoo, dat het vrijlaten van Lantenac gelijk stond met het loslaten van een tijger.

Gauvain geraakte in radeloozen tweestrijd. Rede en gevoel presten hem tot dingen die elkander uitsloten.

Twee afgronden openden zich voor hem. Den markies loslaten of hem redden — hij moest zich in den eenen afgrond storten of in den anderen.

De rede dreef hem naar den eenen, het gevoel naar den anderen — wie van beide moest hij gehoorzamen?

DERDE HOOFDSTUK.

De bevelhebbersmantel.

Gauvain was bereid zijn plicht te doen, maar wat was hier zijn plicht, welke van de beide mogelijkheden?

Zoo gemakkelijk de zaak was voor Gimourdain, zoo onoplosbaar moeilijk was zij voor Gauvain.

Cimourdain wist maar van één mogelijkheid en bij hem kon dus geen twijfel zijn wat hem te doen stond; Gauvain stond voor de keus tusschen twee mogelijkheden, en tegen beide kwam al wat in hem was in opstand.

Het werd middernacht, het werd één uur in den morgen. Gauvain was zonder dat hij het wist of er zich rekenschap van gaf vlak bij de bresopening komen staan.

De brand begon uit te dooven en verspreidde nog maar een onzeker licht.

Het plateau aan den anderen kant van den toren werd als het vuur weer even opflikkerde, even zichtbaar, en zonk weer weg in de zwarte duisternis als de rook

de overhand kreeg. De zwakke glans van den stervenden vuurgloed, nu eens wat levendiger, dan weer doorbroken en verdonkerd door zuilen zwarten rook, gaf aan de voorwerpen die er in zichtbaar werden onnatuurlijke, wanstaltige gedaanten; de schildwachten die ook daar waren uitgezet, leken geheimzinnige spookverschijningen. Gauvain lette te midden van zijn overdenkingen werktuigelijk op die worsteling om de overhand, dat beurtelings wijken van den rook voor de vlam en van de vlam voor den rook. Dat verschijnen en verdwijnen van dat onzekere licht daar voor zijn oogen had een vreemde overeenkomst met het verschijnen en verdwijnen van de waarheid in zijn geest.

Opeens verlichtte een zuil van vonken, die tusschen twee wolken rook uit het smeulende geraamte van het bijgebouw opsteeg fel de aangrenzende strook van het plateau en in dat licht teekende zich de purperen silhouet af van een groote kar. Gauvain's oog viel op dat voertuig; het was omringd door ruiters, aan hun hoeden kenbaar als gendarmen. Het kwam hem voor dat het de kar was die hij met behulp van Guéchamp's verrekijker in de verte had zien aankomen. Een paar uren geleden, toen het al donker begon te worden. Op de wagen stonden mannen die bezig schenen iets af te laden. Wat zij van den wagen laadden scheen zeer zwaar; en gaf nu en dan de klank van ijzer; wat het was, was niet te zien; het leek een of andere stellage; twee der mannen sprongen van den wagen en zetten een kist op den grond, die te oordeelen naar haar vorm, een driehoekig voorwerp moest bevatten. De zuil van vonken doofde uit, alles trok zich terug in de duisternis; Gauvain hield mijmerend het oog gevestigd op datgene wat hij niet zag maar aanwezig wist daar in de donkerte.

Lantaarns waren aangestoken, men liep druk heen en weer over het plateau, maar de gedaanten die zich daar bewogen waren onduidelijk; bovendien stond Gauvain in de laagte en aan den anderen kant van het ravijn, hij kon zoodoende alleen datgene zien wat zich op den uitersten rand van het plateau bevond.

Hij hoorde praten, maar geen woord drong verstaanbaar tot hem door. Hier en daar werd een geluid gehoord als van slaan op hout. En ook vernam men doordringend knarsen van metaal, waarbij men onwillekeurig dachten aan het scherpen van een zeis.

Het sloeg twee uur.

Gauvain ging langzaam en als iemand die liever drie stappen achteruit doet dan twee vooruit, naar de bres. Bij zijn nadering presenteerden de schildwachts, in het schemerdonker den mantel en de gegallonneerde kap van hun commandant herkennend, het geweer. Gauvain ging de bres in en kwam in de benedenzaal van den toren, nu herschapen in wachtlokaal. Aan den muur was een lantaarn opgehangen. Zij verlichtte de ruimte juist genoeg om door de zaal te kunnen loopen zonder op de manschappen te trappen, die op den met stroo bedekten grond lagen en voor het meerendeel sliepen.

Zij lagen daar nu zoo rustig; een paar uur geleden had zich in deze zelfde ruimte een woeste worsteling afgespeeld; nog lagen overal de kogels en andere sporen van het gevecht over den maar vluchtig schoongeveegden grond verspreid, en menigeen lag nu onzacht op het schroot dat kort te voren zijn leven had bedreigd; maar zij waren vermoeid en rustten er niet minder om op hun harde leger. Deze ruimte had helsche tooneelen aanschouwd; daar was men binnengedrongen, daar was de barricade geweest; hier had men gebruld, getierd, de tanden geknarst, vuur gespogen met de geweren, gebeten met het zwaard, hier had men gedood en het leven gelaten; velen der hunnen waren hier gevallen, hadden hun doodstrijd gestreden op dezen steenen vloer, die nu de overlevenden tot rustplaats diende; het stroo waarop ze lagen zoog het bloed op van hun doode makkers; nu was alles rustig, het bloed stolde, de sabels waren gedroogd, de dooden waren dood en genoten een nog volkomener rust. Zoo is de oorlog. En ach, morgen, overmorgen, vroeger of later, gingen allen denzelfden weg.

Toen Gauvain binnenkwam, stonden enkelen dergenen die hier lagen op, waaronder de officier die het bevel had over deze wachtpatrouille. Gauvain wees op de deur van het cachot.

— Maak open, zei hij.

De grendels werden weggeschoven, de deur ging open.

Gauvain trad het cachot binnen.

De deur werd achter hem gesloten.

ZESDE BOEK

FEODALISME EN REVOLUTIE.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Voorzaat.

Bij het vierkante luchtgat in den steenen vloer van het cachot was een lamp neergezet.

Op den vloer zag men verder de kruik met water staan en daarnevens het soldatenbrood en de bos stroo. De ruimte was in de rots waarop de toren gebouwd was uitgehold, de gevangene, die in zijn hoofd zou hebben gekregen het stroo in brand te steken, zou moeite hebben gedaan voor niets — geen mogelijkheid hier brand te stichten, zekerheid van te stikken zou het eenige gevolg geweest zijn van zoo'n wanhoopspoging.

Op het oogenblik dat de deur op haar scharnieren draaide, liep de markies in zijn cachot op en neer van muur tot muur — de werktuigelijke beweging van alle opgesloten wilden.

Op het geluid van het openen en weer sluiten van de deur hief hij het hoofd op en de lamp op den grond tusschen Gauvain en den markies lichtte beide mannen vlak in het gezicht.

Zij keken elkander aan, en er was iets in hun blik dat beiden als aan den grond genageld deed staan.

Maar het volgende oogenblik barstte de markies in lachen uit en gaf volgenderwijs uiting aan zijn gevoelens:

— Bonjour, mijnheer, u hier? In heel wat jaren

heb ik niet het pleizier gehad u bij me op visite te krijgen. En nu komt u hier zoo eens naar me kijken. Heel aardig en wel bedankt. Hier is elk gezelschap welkom en u doet me werkelijk genoegen, wat met me te komen praten. Ik begon me te vervelen. Uw vrienden maken veel te veel omslag, waarvoor al die rompslomp van vaststelling van de identiteit, krijgsraden, al die gewichtigheid kost maar tijd. Bij ons gaat het veel vlugger in zijn werk. En zoo ben ik hier dan gezellig bij me thuis. Neemt u plaats, mijnheer, zoo op den grond maar, want fauteuils of zulke dingen zijn er niet in dit salon; en voor een die leeft in de modder is het ook niet zoo erg als hij zitten moet op den grond. Ik zeg dit niet om u te krenken, hoor.... Wat wij de modder noemen dat noemt u het volk. En u verlangt toch niet van me, niet waar, dat ik Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap! zal roepen? Waar we hier nu zoo gezellig met elkaar keuvelen, dat is een der kamers van het huis van mij en mijn geslacht; vroeger stopten de heeren hier de kinkels in, en nu stoppen de kinkels er de heeren in. En die aardigheid heet nu een revolutie. Ik heb een soort voorgevoel dat ze me binnen, laat ons zeggen zes en dertig uur, de keel zullen afsnijden. Ik zie niet in, waarom ze het niet zouden doen en ik voor mij heb er niets tegen. Alleen, als de kinkels wisten hoe het hoorde, zouden ze me mijn tabaksdoos hebben gebracht, die boven in de spiegelkamer zal liggen, waar u als jong kind zoo vaak hebt gespeeld, en waar ik u zoo vaak op mijn knie heb laten springen. Ik zal u wat zeggen, mijnheer, u heet Gauvain, en hoe gek het ook lijkt, u hebt edel bloed in uw aderen, pardieu, hetzelfde bloed als ik zelf, en dat bloed dat van mij een man van eer maakt, datzelfde bloed maakt van u een schobbejak. Ja, het kan vreemd loopen. — Voor ik het vergeet, doe u bij gelegenheid de complimenten aan mijnheer den abbé Cimourdain.

De markies sprak rustig, volkomen op zijn gémak, zonder eenige heftigheid, op den toon van een gezellig praatje, zijn toehoorder kalm en gemoedelijk aanziende, als in genoegelijke stemming zijn duimen in zijn vestzakje gestoken.

— U bent vrij, zei Gauvain.

En hij liep op den markies toe, deed zijn bevelhebbersmantel uit, gooide dien den gevangene om

de schouders, en trok hem de kap over het hoofd. Beide waren ongeveer even groot van persoon.

— Wat beteekent dat, wat doet u? vroeg de markies.

Gauvain riep met stemverheffing:

— Luitenant, maak open.

De deur ging open.

Gauvain riep:

— Zorg dat u de deur weer achter me sluit.

Meteen duwde hij den verbaasden markies naar buiten.

De benedenzaal van den toren, in een wachtlokaal veranderd, werd, men zal het zich herinneren, alleen maar verlicht door een hoornen lantaarn, die slechts een zeer twijfelachtig licht verspreidde en meer nacht gaf dan dag. In die schemering, waarin duidelijk zien onmogelijk was, zagen diegenen onder de soldaten die niet sliepen een persoon van hooge gestalte, gehuld in den kapmantel van hun commandant, zich naar den uitgang begeven; zij salueerden en de gestalte verwijderde zich.

De markies stapte langzaam de benedenzaal door, liep door de bres heen, waar hij meer dan eens zijn hoofd stootte, en kwam buiten.

De schildwacht, in de meening Gauvain voor zich te zien, presenteerde het geweer.

Toen hij buiten was, het gras der velden onder zijn voeten voelde, twee honderd pas verder het bosch en vóór zich de ruimte, de nacht, de vrijheid, 't leven, bleef hij een oogenblik onbewegelijk stilstaan als iemand die maar met zich heeft laten begaan, die in zijn verbazing zich niet helder bewust was wat hij deed, die een deur open zag en daar gebruik van maakte, doch tot bezinning gekomen nagaat of hij goed of verkeerd heeft gedaan en aarzelt of hij verder moet gaan en met zichzelf overleg pleegt. Na eenige seconden te hebben nagedacht, hief hij zijn rechterhand op, deed zijn middelvinger knakken tegen zijn duim en mompelde: Vooruit, het moet!

En hij ging heen.

De deur van het cachot was achter hem weer gesloten. Daarbinnen was Gauvain.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De krijgsraad.

De krijgsraden van dien tijd waren volstrekt discretionair, hun bevoegdheid had het eigen goeddunken, de willekeur, tot vrijwel eenigen maatstaf, zij waren aan geenerlei geschreven recht gebonden.

Cimourdain had als rechtszaal van den krijgsraad, die Lantenac zou vonnissen, dezelfde benedenverdieping van den Tourguetoren aangewezen, waar eerst de barricade was geweest en die nu wachtlokaal was. Hij wou alles zooveel doenlijk bekorten, ook den weg van de gevangenis naar de rechtbank en het traject van de rechtbank naar het schavot.

Om twaalf uur was de krijgsraad overeenkomstig zijn bevelen bijeen en het heele decor bestond uit het volgende: drie matten stoelen, een withouten tafel, twee brandende kaarsen, en vóór de tafel een tabouret.

De stoelen waren voor de rechters en de tabouret voor den beklaagde. Links en rechts van de tafel stond nog een tabouret, de eene voor de commissaris-auditeur, waarvoor een fourier, de andere voor den griffier, waarvoor een korporaal was aangewezen.

Op de tafel zag men een staaf roode was, het zegel van de republiek in koper, twee inktstellen, bundels onbeschreven papier en twee gedrukte biljetten, open op de tafel uitgespreid; het eene bevatte de afkondiging van de vogelvrijverklaring, het andere het decreet van de Conventie.

Achter de middelste stoel waren eenige driekleurige vlaggen opgesteld. In die tijden van ruwen eenvoud was men met het decor bijzonder gauw klaar en wist men in een ommezien een soldatenwacht in een gerechtshof te veranderen.

De middelste stoel, bestemd voor den president, stond naar de deur van het cachot gekeerd.

Als publiek waren er een aantal soldaten aanwezig.

Twee gendarmen bewaakten het tabouretje, dat als bank der beschuldigden dienst deed.

Cimourdain had op den presidentszetel in het midden plaats genomen; rechts van hem zat kapitein

Guéchamp, als eerste rechter, links sergeant Radoub, als tweede rechter.

Hij had zijn hoed met den driekleurigen vederbos op het hoofd, zijn sabel op zijde, zijn beide pistolen in zijn ceintuur. Het felroode lidteeken op zijn gezicht verhoogde nog de woestheid van zijn voorkomen.

Radoub was er eindelijk toe gekomen zich te laten verbinden. Hij had om zijn hoofd een zakdoek, waarop een roode plek grooter en grooter werd, teeken dat de wond nog steeds bloedde.

Te twaalf uur, toen de zitting nog niet was geopend, stond een estafette, wiens paard men buiten kon hooren trappelen, voor de tafel van het gerechtshof. Cimourdain zat te schrijven. Hij schreef het volgende:

„Burgers leden van het Comité van openbaar welzijn.

„Lantenac is in onze handen. Morgen wordt hij terechtgesteld."

Hij dateerde het schrijven, zette er zijn naam onder, vouwde het dicht, voorzag het van een cachet, en gaf het aan den estafette, die onmiddellijk vertrok.

Toen dit gedaan was, riep Cimourdain met luide stem:

— Open het cachot.

De twee gendarmen schoven de grendels weg, openden het cachot en gingen het binnen.

Cimourdain hief het hoofd op, kruiste de armen over de borst, richtte het oog op de deur en riep:

— Leidt den gevangene voor.

In de opening van de deur verscheen een man tusschen twee gendarmen.

Het was Gauvain.

Cimourdain scheen hevig te schrikken.

— Gauvain? riep hij uit, wij wisten niet dat je daar was.

En hij voegde er bij:

— Maar ik gelastte den gevangene hier te brengen, gendarmen!

— De gevangene ben ik, viel Gauvain in.

— Jij, Gauvain?

— Ik.

— En Lantenac?

— Is in vrijheid.

— In vrijheid?

— In vrijheid. Weg. Buiten bereik. Veilig.

— Ontvlucht?

— Ontvlucht.

Cimourdain beefde over al zijn leden en stotterde:

— Toch nog weg, ja, in dit kasteel is hij thuis, hij kent er alle geheimen van, dat cachot heeft misschien een of anderen uitgang, ik had daaraan moeten denken dan had hij niet weg kunnen komen.

— Zoo'n uitgang is er niet. Hij is geholpen.

— Om te ontvluchten?

— Om te ontvluchten.

— Wie heeft hem dan geholpen?

— Ik.

— Jij, Gauvain?

— Ik.

— Je praat onzin, je bent wat overspannen.

— Ik ben in het cachot gegaan, ben een tijd alleen geweest met den gevangene, ik heb hem mijn mantel omgedaan, en hem eigenhandig den kap er van over het hoofd getrokken, hij is in mijn plaats naar buiten gegaan en ik ben in zijn plaats in het cachot gebleven. En hier ben ik.

— Maar dat is toch zeker niet waar?

— Het is zoo en niet anders.

— Maar dat kan toch niet! Het is onmogelijk.

— Toch is het zoo.

— Breng Lantenac hier.

— Die is hier niet meer. De soldaten hebben hem in mijn mantel voor mij aangezien en hem laten passeeren. Het was toen nog donker.

— Je bent gek.

— Maar wat ik zeg is de waarheid.

Er was een oogenblik stilte. Toen stotterde Cimourdain:

— In dat geval verdien je....

— In zijn plaats den dood, zeker, vulde Gauvain aan.

Cimourdain's gezicht was wit als van een afgesneden hoofd. Hij zat onbewegelijk als door den bliksem verlamd. Hij scheen niet meer te ademen. Op zijn voorhoofd parelde een groote droppel zweet.

Hij dwong zijn stem tot vastheid en zeide:

— Gendarmen, laat den gevangene gaan zitten.

Gauvain zette zich neer op de tabouret.

Cimourdain vervolgde:

— Gendarmen, trekt den sabel!

Dat was de gebruikelijke formule wanneer de beklaagde schuldig stond aan halsmisdrijf.

De gendarmen trokken den sabel.

De stem van Cimourdain had haar gewone klank hernomen.

— Beklaagde, ik gelast u op te staan.

Hij tutoyeerde Gauvain niet meer.

DERDE HOOFDSTUK.

De stemmen.

Gauvain stond op.

— Hoe is uw naam? vroeg Cimourdain.

— Gauvain, was het antwoord.

— Wat is u ?

— Ik ben opperbevelhebber van de expeditie-colonne ter Noordkust.

— Is u verwant aan den ontvluchten persoon genaamd Lantenac, of staat u tot hem in familie-betrekking ?

— Ik ben zijn achterneef.

— Het is u bekend wat de Conventie gedecreteerd heeft ten aanzien van personen, die gevangen genomen rebellenleiders helpen ontvluchten?

— Ik zie het biljet met dat decreet op uw tafel.

— Wat hebt u aangaande dat decreet op te merken ?

— Dat ik het mede heb onderteekend, dat ik de ten-uitvoer-legging heb bevolen, en dat ik het ben die dat biljet, waaronder mijn naam staat, heb laten maken.

— Als u een verdediger wenscht, wijs er dan een aan.

— Ik wensch zelf mij te verdedigen.

— U hebt het woord.

Cimourdain was weer de onaandoenlijke geworden. Maar zijn onaandoenlijkheid had minder overeenkomst met de kalmte van een menschelijk gemoed, dan met de onbewogenheid van een stuk marmer.

Gauvain bleef een oogenblik zwijgend en in gedachten verdiept voor zich zitten staren.

Cimourdan hernam:

— Wat hebt u tot uw verdediging aan te voeren?

Gauvain hief langzaam het hoofd op en zeide, over de hoofden zijner rechters heenkijkend:

— Dit: het eene heeft mij belet het andere te zien;

een goede daad, van te dichtbij gezien, heeft honderd misdaden aan mijn oog onttrokken; aan den eenen kant een grijsaard, aan den anderen kant een paar kinderen, dat alles heeft zich gesteld tusschen mij en den plicht. Ik vergat daardoor de verbrande dorpen, de verwoeste velden, de vermoorde gevangenen, de afgemaakte gewonden, de doodgeschoten vrouwen; ik vergat Frankrijk, dat men bezig is uit te leveren aan Engeland; ik heb den misdadiger tegen het vaderland de vrijheid teruggegeven. Ik ben schuldig. Door zoo te spreken, schijnt het of ik mezelf bezwaar, maar dat is toch niet zoo, ik verlicht mezelf. Als de schuldige schuld erkent, dan redt hij het eenige wat de moeite waard is te redden, de eer.

— Is dat alles, vroeg Cimourdain, wat u tot uw verdediging te zeggen hebt?

— Ik heb er nog bij te voegen, dat ik als bevelhebber het voorbeeld moest geven en dat u op uw beurt als rechters het voorbeeld hebt te geven.

— En welk voorbeeld zou u denken?

— Mijn doodvonnis.

— U zou dat rechtvaardig vinden?

— En noodzakelijk.

— Ga zitten.

De fourier, die als commissaris-auditeur fungeerde, stond nu op en deed voorlezing, eerst van het arrest, waarbij de voormalige markies de Lantenac buiten de wet werd gesteld, vervolgens van het decreet van de Conventie, waarbij ieder, die een krijgsgevangen rebel hielp ontvluchten ter dood werd veroordeeld. Hij besloot met de paar regels die onderaan stonden op het biljet dat dit decreet behelsde, de regels die „op straffe des doods" verboden „hulp en bijstand te verleenen" aan den rebel bovengenoemd, en die onderteekend waren: Opperbevelhebber van de expeditionaire colonne, Gauvain.

Toen het voorlezen van deze stukken geëindigd was, ging de commissaris-auditeur weer zitten.

Cimourdain kruiste de armen en zeide:

— Beklaagde, let op. Aanwezigen, tochoorders, luistert en ziet toe, doch geeft geen teekenen van goed- of afkeuring. Wij hebben hier alleen te maken met de wet. Wij gaan nu over tot stemmen. Het gaat om doodstraf of vrijspraak. De eenvoudige meerderheid zal beslissen. De rechters zullen achtereenvolgens

hun stem als zij dit verlangen motiveeren, overluid, in tegenwoordigheid van den beklaagde, want de justitie heeft niets te verbergen.

Cimourdain, zich tot den rechter die rechts van hem zat wendend, vervolgde:

— Het woord is aan den eersten rechter. Kapitein Guéchamp, breng uw stem uit.

Kapitein Guéchamp scheen noch Cimourdain, noch Gauvain te zien. Zijn neergeslagen oogleden verborgen zijn oogen, die onbewegelijk gericht waren op het biljet met het decreet, waar hij op tuurde, zooals men in een diepte tuurt. Hij zeide:

— De wet is duidelijk en er valt niet aan te tornen. Een rechter is meer dan een mensch en minder dan een mensch; hij is minder dan een mensch omdat hij geen hart mag hebben, hij is meer dan een mensch omdat hij het zwaard der gerechtigheid heeft te hanteeren. In het jaar 414 heeft Manlius zijn eigen zoon ter dood laten brengen, omdat hij eigenmachtig en zonder er order voor te hebben een overwinning had behaald. Hij had de discipline geschonden en moest daarvoor boeten. Hier is de wet geschonden, en de wet staat nog boven de discipline. Door een aanval van edelmoedigheid is het land opnieuw in gevaar gebracht. Edelmoedigheid kan misdadig worden. Commandant Gauvain heeft den rebel Lantenac laten ontvluchten. Gauvain is schuldig. Ik stem voor de doodstraf.

— Schrijf op, griffier, zei Cimourdain.

De griffier schreef: Kapitein Guéchamp: de dood.

Gauvain knikte bevestigend.

— Guéchamp, zei hij, u hebt goed gestemd; ik dank u.

Cimourdain hernam:

— Het woord is aan den tweeden rechter. Sergeant Radoub, breng uw stem uit.

Radoub stond op, wendde zich tot Gauvain, bracht hem het militair saluut, en viel uit:

— Als er dan toch wat moet gebeuren, guillotineer mij dan maar. Want ik wil er op vloeken en bezweer het op mijn heiligste woord van eer, dat ik graag had willen doen wat die oude gedaan heeft en ook wat mijn commandant gedaan heeft. Toen ik zag dat die oude rakker van in de tachtig het vuur inkroop om er de drie kleuters uit te halen, heb ik gezegd: Oue, je bent een brave kerel ! en toen ik hoorde dat onze commandant

dien ouwe weg heeft weten te krijgen, zoodat jullie nu met je varken van een guillotine niets tegen hem kunt beginnen, te duivel, toen heb ik gezegd: Commandant, jou wou ik als generaal hebben, jij bent een kerel, en ik zou je voor mijn part, parbleu, met plezier het kruis van den heiligen Louis geven, als er nog kruisen, nog heiligen en nog louis waren.

Radoub ging zitten. Zijn wond was weer opengegaan. Van de plaats waar zijn oor had gezeten vloeide een draad bloed onder het verband uit zijn hals in.

Cimourdain keek Radoub aan en zei:

— Maar u hebt nog niet gestemd. Stemt u voor vrijspraak van den beklaagde?

— Ik stem, zei Radoub, dat men hem generaal maakt.

— Ik vraag u, of u voor vrijspraak stemt.

— Ik stem dat men hem tot hoofd van de republiek maakt.

— Sergeant Radoub, stemt u nu voor vrijspraak van commandant Gauvain, ja of neen.

— Ik stem om zelf in zijn plaats ter dood te worden gebracht.

— U stemt dus voor vrijspraak, zei Cimourdain. Schrijf op, griffier.

De griffier schreef: Sergeant Radoub, vrijspraak.

De griffier las de uitgebrachte stemmen op:

— Eén stem voor doodstraf, één stem voor vrijspraak. Dat staat alsnog gelijk.

Het was de beurt van Cimourdain om te stemmen.

Hij stond op. Hij zette zijn hoed af en legde hem op de tafel.

Zijn gezicht was niet meer bleek of lijkkleurig, het was aschgrauw geworden.

De spanning onder de aanwezigen was zoo groot, dat als zij allen dooden in plaats van levenden waren geweest, de stilte niet dieper had kunnen zijn.

Cimourdain zeide op ernstigen toon, langzaam en met nadruk:

— Beklaagde Gauvain, de beslissing in uw zaak is gevallen. Bij meerderheid van twee stemmen tegen een....

Hij brak af, het was of alles in hem er zich tegen verzette dat hij verder ging; aarzelde hij? gold zijn aarzeling het leven of den dood? De spanning werd nog grooter. Cimourdain was in een seconde zichzelf weer meester en vervolgde:

— ....Veroordeelt de krijgsraad u in naam van de Republiek ter dood.

Op zijn gezicht teekende zich de marteling af van zijn sinstere overwinning op zichzelf.

Het was maar voor een oogenblik, en het trok meteen weer weg. Cimourdain werd weer marmer, hij ging weer zitten, zette zijn hoed weer op, en zeide:

— Gauvain, uw terechtstelling zal plaats hebben morgen bij het aanbreken van den dag.

Gauvain stond op, salueerde en zei:

— Ik dank den krijgsraad.

— Leid den veroordeelde weg, gelastte Cimourdain.

Hij gaf een teeken, de deur van het cachot ging weer open, Gauvain ging zijn kerker weer binnen, de deur viel achter hem dicht. De beide gendarmen posteerden er zich voor met de ontbloote sabel in de hand.

Men moest Radoub wegdragen, hij was buiten kennis neergevallen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Rechter Cimourdain heer en meester.

Een legerkamp is een wespennest. In tijden van revolutie vooral. De angel, die de samenleving heeft in den soldaat, is zeer bewegelijk, zelfs de aanvoerder moet oppassen of dit wapen keert zich tegen hem zelf, nadat hij er eerst den vijand mee heeft verslagen. De angel steekt haast even licht naar vrienden als naar vijanden. De wakkere troep, die de Tourgue had bestormd, was nu een en al onrust en beroering. Eerst gold dit commandant Gauvain, toen bekend werd dat Lantenac ontvlucht was en hoe dat gegaan was. Toen men Gauvain uit den kerker zag komen, waarin men meende dat Lantenac zat opgesloten, werkte dit als een electrisch contact en in minder dan een minuut was de heele troep van de zaak op de hoogte. Men keek elkander veelbeteekenend aan, er ontstond een gemompel, men zei tot elkaar: — Voor het oog houden ze nu krijgsraad over den commandant. Maar dat is natuurlijk maar larie. We kennen onze voormalige heeren en de gewezen priesters wel! Dat zaakje komt natuurlijk wel goed voor elkaar — eerst hebben we

gezien hoe een burggraaf een markies helpt en nu zullen we zien, hoe een priester een edelman helpt. Dat groote tuig weet altijd zoo te knoeien, dat de hunnen niets gebeurt. Maar laten wij eens wat doen! — Toen men hoorde, dat Gauvain ter dood veroordeeld was, waren er die niet konden gelooven dat het nu werkelijk ernst was met dat vonnis; en anderen mopperden: Zijn ze gek?

Zoo mopperde het zegevierende, maar ontevreden kamp. Een sombere wrok gromde er rondom Cimourdain. Vierduizend menschen tegenover een enkele; het scheen een groote macht en toch was het er geen. Die vier duizend menschen waren een massa, en Cimourdain was een wil. Men wist, dat Cimourdain streng was, dat er weinig voor noodig was hem de wenkbrauwen te doen fronsen, en deze wetenschap was voldoende, om deze heele menigte in toom te houden. In die strenge tijden behoefde iemand maar de schaduw van het Comité van openbaar welzijn achter zich te hebben om geducht en gevreesd te zijn, verwenschingen te doen verstommen tot gefluister en gefluister tot stilzwijgen. Met of zonder gemopper bleef Cimourdain de beschikker over Gauvain's lot zoowel als over hun aller lot. Men wist ook, dat men zich niet tot hem hoefde te wenden met verzoeken, dat hij met niets en niemand rekening zou houden dan met zijn geweten, een bovennatuurlijke stem, alleen voor hem zelf verstaanbaar. Alles hing hier af van hem. Wat hij als rechter gedaan had, kon alleen door hem, burger-gedelegeerde der republiek, worden herroepen. Hij was de eenige, die gratie kon schenken. Hij bezat onbeperkte macht; met een gebaar kon hij Gauvain de vrijheid geven; hij was hier heer en meester over leven en dood; hij beschikte over de guillotine. In dit tragische oogenblik was hij hier de opperste macht.

Het eenige wat hun te doen stond was afwachten.

De nacht kwam.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Het cachot.

De rechtszaal van den krijgsraad was nu weer wachtlokaal; de post was even talrijk als den vorigen avond;

twee schildwachts bewaakten de gesloten kerkerdeur.

Omstreeks middernacht kwam een man, met een lantaarn in de hand de wacht binnen, ging deze door, zei wie hij was, en liet de deur van het cachot open maken.

Het was Cimourdain.

Hij ging het cachot binnen; de deur bleef op een kier achter hem open staan.

Het was in het cachot donker en stil. Cimourdain deed een stap vooruit in die duisternis, zette de lantaarn op den grond en bleef staan. Men hoorde in de donkerte de regelmatige ademhaling van iemand die lag te slapen. Cimourdain luisterde in gedachten verzonken een oogenblik naar dat vreedzame geluid.

Gauvain lag achter in het cachot op de bos stroo. De ademhaling die men hoorde was van hem. Hij was in diepe rust.

Cimourdain ging zoo zacht en stil als hij kon naar dat strooleger toe, kwam er zoo dicht mogelijk bij en bleef een tijdlang naar Gauvain staan kijken; een moeder, die haar slapend wicht beschouwt, kan geen grooter teederheid en niet zulk een onuitsprekelijke innigheid in haar blik hebben. Deze blik was wellicht sterker, dan Cimourdain zelf, en deze steunde, zooals kinderen soms wel doen, het hoofd op zijn beide vuisten, en bleef zoo een oogenblik bewegingloos staan. Toen knielde hij neer bij die bos stroo, tilde zacht de hand van den slaper op, en drukte die aan zijn lippen.

Gauvain begon zich te bewegen en sloeg de oogen op met de onbestemde verwondering, het plotseling ontwaken eigen. De lantaarn verlichtte het hol een weinig. Hij herkende Cimourdain.

— O, zei hij, u bent het, mijn meester.

En hij liet er op volgen:

— Ik droomde, dat de dood mij de hand kuste.

Cimourdain voelde den schok, dien een plotselinge toevloed van een stroom van gedachten soms in ons teweeg brengt; soms is die stroom zoo sterk en zoo onstuimig, dat zij de ziel dreigt te overstelpen en mee te sleuren. Het gemoed van Cimourdain was te diep dan dat er dadelijk iets uit naar boven op zijn lippen kon komen. Al wat hij kon uitbrengen was: — Gauvain!

En die twee keken elkander aan; Cimourdain met oogen vol van de vlammen, waarin tranen verdampen, Gauvain met zijn vriendelijksten glimlach.

Gauvain, steunend op zijn elleboog, zeide:

— Dat lidteeken dat ik op uw gezicht zie, is van den sabelhouw, dien u hebt opgevangen om mij te redden. Gisterenavond nog in het felste van het gevecht stond u naast mij uit bezorgdheid voor mij. Als de Voorzienigheid u niet op mijn weg had geplaatst, van de wieg al af, waar zou ik dan nu wezen? in de maatschappelijke duisternis nog waarin ik geboren werd. Als ik heb leeren inzien wat mij in het leven te doen stond, dan heb ik dat licht op mijn levensweg van u. Ik ben in banden geboren. Vooroordeelen zijn banden, u hebt mij die afgenomen, mij vrijgemaakt en doen opgroeien tot strijder voor de vrijheid; de kiem van het goede in mij hebt u doen uitbloeien. Door wat voorbeschikt scheen tot misgeboorte is door u nog wat terechtgekomen. Zonder u zou ik grooter wordend klein zijn gebleven. Ik ben wat ik ben door u.

Cimourdain ging op het stroo zitten, naast Gauvain, en zeide:

— Ik kom het avondbrood bij je gebruiken.

Gauvain brak het stuk grof brood dat er was en gaf Cimourdain een stuk. Cimourdain nam het aan; vervolgens nam Gauvain de kruik water.

— Drink jij eerst, zei Cimourdain.

Gauvain dronk en gaf toen de kruik aan Cimourdain, die nu ook dronk. Gauvain had maar één slok genomen; Cimourdain dronk met lange teugen.

Bij dit avondmaal at Gauvain en dronk Cimourdain — teeken van de kalmte van den een en van de koorts van den ander.

Er heerschte in dezen kerker een vreemde, ontroerende plechtigheid. De beide mannen praatten lang.

Gauvain zeide:

— Groote dingen beginnen zich af te teekenen. De revolutie voltrekt zich in haast geheimzinnige tegenstellingen — zij is het tegenovergestelde van wat zij schijnt, soms schijnt alles in haar leelijk, vaak lijkt het of haar tegenstander in alles de mooie rol ten deel valt en of zij de menschheid naar een lageren trap voert in plaats van naar een hoogeren. Maar achter haar uiterlijke zichtbare werking voltrekt zich haar innerlijke, onzichtbare werking. Het eene verbergt het andere, door het eene zien wij het andere niet. Wat wij van haar werking zien is afschuwelijk, wat daar achter opbloeit is verheven en heerlijk. Al wat onafgewerkt,

onvoltooid, nog in aanbouw is, ziet er op het oog uit als wanorde en chaos, doch dit is maar tijdelijk en allengs maakt zich daaruit het blijvende resultaat los. Nooit heb ik dat zoo duidelijk gezien als op dit oogenblik. Het is vreemd en het is mooi. De toekomst moet zich wel bedienen van de bouwers en de bouwstoffen uit het verleden. Vandaar het buitengewone van dit jaar 1793, dat met de eene hand het verleden sloopt en met de andere aan de toekomst bouwt. Achter de schavotten der barbarie verrijst een tempel der beschaving.

— Zoo is het, antwoordde Cimourdain. Uit dit voorbijgaande en voorloopige komt het blijvende voort. En dat is dat recht en plicht tegen elkaar zullen opwegen, alles evenredig, alle lasten naar draagkracht, de militaire dienst verplicht voor iedereen, algemeene gelijkmaking, geenerlei afwijking, en boven allen en alles als één onveranderlijk richtsnoer en onverbreekbare regel: de wet. Dan zal er zijn de republiek van het absolute.

— Ik, zei Gauvain, had liever de republiek van het ideaal.

Hij dacht een oogenblik na en vervolgde:

— Mijn meester, ik vraag me af waar u in uw stelsel blijft met wat edel en groot is in den mensch, met toewijding, opoffering, zelfverloochening, de liefde, al die banden van vriendelijkheid en welwillendheid tusschen de menschen? Algemeen evenwicht is goed, algemeene harmonie is beter. Niet de weegschaal maar de lier is het hoogste. Uw republiek telt, meet, weegt en reglementeert den mensch; de mijne heft hem omhoog in het blauw des hemels. Tusschen de uwe en de mijne is hetzelfde verschil als tusschen een machine en een arend.

— Je verliest je in nevel.

— En u in berekening.

— Uw harmonische republiek is mij te phantastisch.

— Uw algebraïsche republiek is mij te levenloos.

— Ik wil den verstandigen mensch, zooals Euclides hem ons laat zien.

— En ik, zei Gauvain, wil liever den edelen en grooten mensch, zooals Homerus hem ons laat zien.

Cimourdain staarde Gauvain aan met zijn strengen, killen glimlach, als om deze ziel in haar vlucht naar omhoog te weerhouden.

— Dat is poëzie. Pas op voor de dichters.

— Ja, ik ken die opvatting. Pas op voor wat mooi is, voor wat liefelijk is, pas op voor de geuren, voor de bloemen, voor de sterren, voor al wat schoon is, voor wat groot is.

— Niets van dat alles geeft ons te eten.

— Hoe weet u dat? Ook de idee is voedsel. Denken is eten.

— Geen abstracties. Tweemaal twee is vier — dat is de grondwet van mijn republiek. Als ik iedereen gegeven heb wat hem toekomt.

— Blijft u nog over er iedereen bij te geven wat hem niet toekomt.

— Wat versta je daaronder?

— De oneindigheid van wederkeerige concessies, die iedereen schuldig is aan allen en die allen schuldig zijn aan iedereen, en die het maatschappelijk leven zelf zijn.

— Het strikte recht houdt alles in, daar buiten is er niets.

— Het strikte recht houdt niets in, en daar buiten is nog alles.

— Het eene noodige wat ik zie is recht.

— Dan ziet u niet ver genoeg, ik zie hooger.

— Wat gaat er dan boven recht?

— Billijkheid.

Nu en dan zwegen zij een poos, alsof er iets was wat hen afleidde.

Cimourdain hernam:

— Leg uit wat je bedoelt, aan woorden hebben we niets.

— Goed. U wilt de verplichte militaire dienst. Tegen wie? Tegen ander menschen. Ik wil heelemaal geen militairen dienst. Ik wil den vrede. U wilt de ellendigen opheffen, ik wil de ellende opheffen. U wilt belasting naar draagkracht. Ik wil heelemaal geen belasting. Ik wil de uitgaven verminderen en de inkomsten vermeerderen en zoodoende het geheel op twee manieren tegelijk verrijken.

— Ik versta je weer niet; licht nader toe.

— Ik wil in de eerste plaats een eind maken aan elk parasitisme; aan het parasitisme van den priester, aan het parasitisme van den soldaat. En dan partij trekken van de rijkdommen die we bezitten.

— Nu sta je midden in het land der droomen.

— Ik sta midden in de werkelijkheid.

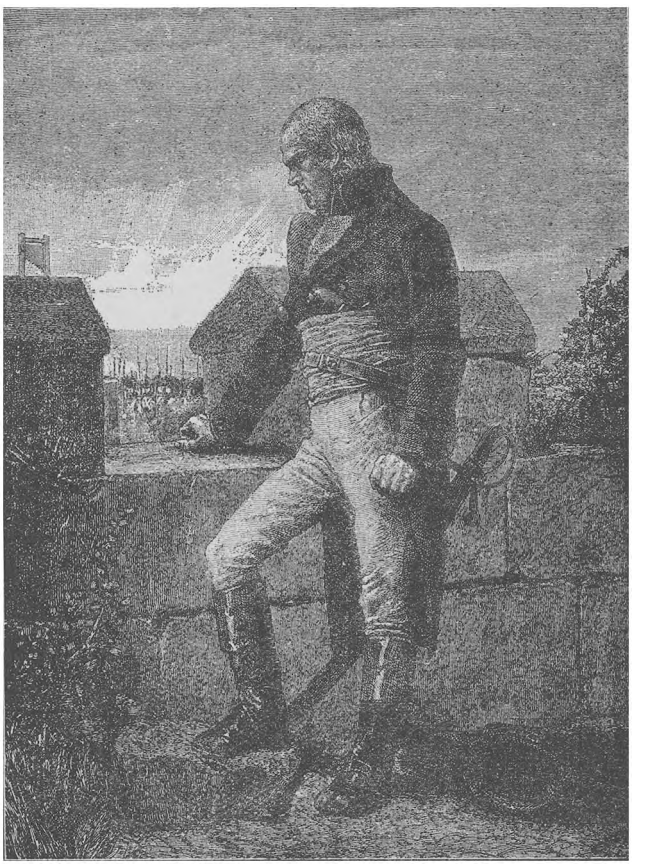

„Eerbied voor de wet!"

En Gauvain hernam:

— En de vrouw? Wat wilt u daarmee?

Cimourdain antwoordde:

— Die blijft wat ze is — de ondergeschikte van den man.

— Goed. Maar op één voorwaarde?

— Welke?

— Dat de man op zijn beurt de ondergeschikte zij van de vrouw.

— Hoe kom je er bij! riep Cimourdain, de man ondergeschikte! nooit. De man is de meester. Ik erken maar één koningschap, dat van het gezin. En in het gezin is de man koning.

— Goed Op één voorwaarde.

— Welke?

— Dat de vrouw er koningin zij.

— Dat wil zeggen, je wilt voor man en vrouw....

— Gelijkheid.

— Gelijkheid! hoe kom je er bij? Het zijn twee geheel verschillende wezens.

— Ik heb ook gezegd: gelijkheid en niet: identiteit.

Weer was er een pauze, als een soort wapenschorsing tusschen deze twee geesten, die hier met elkaar worstelden. Cimourdain begon het eerst weer.

— En het kind! Wat wil je daarmee? wie moet het hebben?

— In de eerste plaats de vader, die het verwekt heeft, dan de moeder, die het ter wereld bracht, dan de leermeester die het moet onderrichten, dan de gemeente die het tot mensch moet maken, dan de gemeenschap, die de opperste moeder is, en dan de menschheid, die ons aller voorgeslacht is.

— Je spreekt niet van God.

— Elk van deze trappen — vader, moeder, leermeester, gemeente, gemeenschap, menschheid, is een der sporten van de ladder die opvoert naar God.

Cimourdain zweeg, Gauvain vervolgde:

— Als men de hoogste sport heeft bereikt is men bij God, het goddelijke ontsluit zich, men heeft slechts in te gaan.

Cimourdain maakte een beweging als iemand die een ander terugroept.

— Gauvain, kom weer op den beganen grond. Ik wil het mogelijke verwezenlijken.

— Begin dan met het niet onmogelijk te maken.

— Het mogelijke verwezenlijkt zich altijd.

— Niet altijd. Als men de utopie ruw bejegent, dan sterft ze. Niets is zoo teer en weerloos als het ei!

— Maar toch moet men de utopie kunnen aanpakken, om haar het juk van de werkelijkheid op te leggen en haar in het raam te zetten van de feiten. Het abstracte denkbeeld moet worden omgezet in een concreet denkbeeld; wat het daarbij aan schoonheid verliest zal het winnen aan nuttigheid; het is dan minder maar het is beter. In de wet moet recht komen, en als het recht wet is geworden is het absoluut. Dat is wat ik het mogelijke noem.

— Het mogelijke is meer dan dat.

— Pas op, je gaat weer de hoogte in.

— Het mogelijke is een geheimzinnige vogel, die hoog boven de menschen zweeft.

— Om het te verwezenlijken moet men het toch aanpakken en naar beneden halen, op den grond.

— Maar levend, zoodat het niet bezwijkt.

Gauvain zweeg even, en vervolgde toen:

— Ik stel het me zoo voor: Steeds verder en steeds hooger. Als God gewild had dat de mensch achterwaarts ging, dan zou hij hem oogen in z'n achterhoofd hebben gegeven. Laten wij altijd vooruit zien, naar den kant van den dageraad, van opkomst, en doorbraak, van ontluiking en geboorte. Wat valt is een aanmoediging voor wat stijgt. Het kraken van een ouden boom is een aansporing voor den jongen boom. Elke eeuw zal haar werk doen, de onze burgerschapswerk, de volgende menschheidswerk. Heden dringt het vraagstuk van het recht, morgen dat van de rechten, die er uit voortvloeien. De mensch leeft niet om op één hoogte te blijven; God die het leven heeft geschapen heeft daarmee een schuld aangegaan. Het recht, dat is de aangeboren rechten; de rechten, dat is het verworven recht.

Gauvain sprak met de vervoering van een profeet. Cimourdain luisterde. De rollen waren omgekeerd en het scheen of de leerling nu de meester was.

Cimourdain wist niet anders te zeggen dan:

— Je gaat wel met wat erg groote sprongen.

— Dat is misschien omdat ik een beetje haast heb, zei Gauvain glimlachend.

En hij vervolgde:

— Mijn meester, het verschil tusschen uw utopie en de mijne is dit: u wilt de kazerne als plicht opleggen

en ik de school. U droomt u de heele wereld soldaat, ik droom mij de heele wereld burger. U wilt den mensch onweerstaanbaar maken door hem te beladen met wapens, ik door zijn hoofd te vullen met gedachten. U wilt een republiek stichten van het zwaard, en ik....

Hij moest even nadenken.

— Ik voltooide hij, wil een republiek stichten van den geest.

Cimourdain staarde naar den grond van het cachot en zeide:

— En welke republiek wil je in afwachting daarvan?

— Die er nu is.

— Je valt dus het tegenwoordige niet hard en legt er je bij neer?

— Ja.

— Dat begrijp ik dan niet.

— Het heden is een onweer. Een onweer weet altijd wel wat het doet. Door één omgeworpen eik zijn al wat wouden gespaard! De beschaving werd geteisterd door een pestilentie, dit onweer heeft er haar van verlost. Het wikt en weegt en zift misschien niet genoeg en bekommert zich misschien te weinig er om of het niet veel onnoodig neerslaat. Maar kan het wel anders? Het heeft een zoo zwaar opruimingswerk te verrichten! Het afschuwelijke van de kwaal verklaart de hevigheid van het middel.

Gauvain vervolgde:

— Bovendien, wat geef ik om den storm, ik heb het kompas, en wat bekommer ik me om de gebeurtenissen, ik heb mijn geweten.

En hij besloot op den zachten toon die altijd plechtig klinkt:

— Een is er die men altijd maar moet laten begaan.

— Wie? vroeg Cimourdain.

Gauvain wees met den vinger naar boven. Cimourdain volgde met den blik de richting van dien opgeheven vinger en het was hem of hij door het gewelf van het cachot heen den met sterren bezaaiden hemel zag.

Beiden zwegen weer een wijl.

Cimourdain nam het eerst weer het woord.

— Een maatschappij boven en buiten de natuur. Ik zeg je, dat is niet meer het mogelijke, dat is hersenschim.

— Het is toch het einddoel. Waarvoor anders eigenlijk een maatschappij? Blijf dan maar in de natuur. Blijf dan maar wilden.

De maatschappij is de gelouterde, aangevulde, uitgebreide natuur. Ik wil al wat ontbreekt aan de bijenkorf en den mierenhoop: monumenten, kunsten, poëzie helden, genieën. Eeuwig lasten te torsen is niet het lot van den mensch. Neen, neen, geen paria's, geen slaven, geen misdadigers, geen verdoemden meer! Ik wil dat elk der attributen van den mensch een symbool zij van beschaving en een schutspatroon van vooruitgang; ik wil vrijheid voor den geest, gelijkheid voor het hart, broederschap voor de ziel. Neen, geen juk meer! de mensch is bestemd, niet om ketenen voort te sleepen, maar om vleugels uit te slaan. Geen kruipdierzielen meer. Ik wil de gedaantewisseling van pop in vlinder; ik wil dat de aardworm verandert in een levende bloem en zich verheft. Ik wil....

Hij zweeg plotseling. Zijn oog schoot vuur.

Zijn lippen bewogen zich. Toch sprak hij niet meer.

De deur van het cachot was op een kier blijven staan. Van de geluiden daarbuiten drong nu en dan iets tot het cachot door. Men hoorde hoornsignalen, misschien was het al de reveille; daarop het geluid van geweerkolven op den grond; het was het aflossen van de schildwachts; en toen, blijkbaar vlak bij den toren, voor zoover men in dit hol over afstand kon oordeelen, een geluid dat deed denken aan het schuiven van planken en balken, en doffe regelmatige slagen, alsof men aan het timmeren was.

Cimourdain, zeer bleek, luisterde toe. Gauvain hoorde er blijkbaar niets van.

Dieper en dieper verzonk hij in zijn mijmering. Hij scheen nauwelijks meer te ademen, zoo hielden de vizioenen, die zijn geest opriep, zijn aandacht gespannen. Lichte huiveringen liepen hem over het lichaam. De helderheid van den nieuwen dag, die in zijn oogen glansde, werd levendiger en sterker.

Zoo verliep eenige tijd. Cimourdain vroeg hem:

— Waar denk je aan?

— Aan de toekomst, antwoordde Gauvain.

En hij verzonk weer in zijn overpeinzingen. Cimourdain stond op van het leger van stroo, waarop beiden gezeten waren. Gauvain merkte het niet eens. Cimourdain, het oog strak op den mijmerenden jongeman gevestigd houdend, liep langzaam achteruit naar de deur en ging weg. De deur van het cachot werd weer gesloten.

ZESDE HOOFDSTUK.

En toch rijst de zon.

Ook nu draalde de dag niet met aan den horizon door te breken, onverschillig als altijd voor wat hij brengen zou.

En tegelijk met het daglicht vertoonde zich op het plateau van de Tourgue, die het bosch van Fougères beheerschte, een vreemd bewegingloos voorwerp, dat de vogels, die er boven rondvlogen, niet kenden, en dat men niet met onverschillig oog kon beschouwen.

Dat ding was daar gedurende den nacht neergezet. Het was een gevaarte, niet soliede gebouwd, maar los in elkaar getimmerd. Uit de verte teekende het zich tegen den horizon af als een silhouet met rechte, harde lijnen.

De eerste gedachte, die bij het zien van dit gevaarte opkwam was, dat het een onding was. Stuitend onooglijk stond het daar in de weelderig bloeiende velden. Men vroeg zich af waarvoor dit log-leelijke ding nu toch dienen kon. En dan voelde men een huivering door zijn leden gaan. Het was een soort platform, in den vorm van een breede schraag met vier dikke palen als pooten. Aan het eene eind van die schraag hing tusschen twee opstaande balken, van boven verbonden door een dwarsbalk, een driehoekig voorwerp, dat in het blauw van den morgen zwart scheen. Tegen het andere eind van het platform stond een ladder. Tusschen de twee opstaande balken, onderaan, recht onder den driehoek, was een beschot of paneel, dat uit twee stukken, een onderstuk en een bewegelijk bovenstuk bestond; beide stukken hadden een halfronde opening, en als zij op elkander rustten, vereenigden die beide halfronde openingen zich tot een rond gat, ongeveer zoo wijd als de hals van een mensch. Het bovenste van deze twee stukken kon in een gleuf op en neer worden bewogen. Thans waren de beide halfronden, wier vereeniging het ronde gat vormde, van elkander verwijderd. Onder aan den voet van de balken, die den driehoek droegen, zag men een wipplank, aan de balken bevestigd met scharnieren. Naast die plank stond een langwerpige mand, en buiten het platform, onder de opstaande balken hing een vierkante mand. Alles was rood geverfd. Het heele toestel

was van hout, behalve de driehoek, die van ijzer was. Men voelde, dat het gemaakt was door menschenhand, zoo leelijk, armzalig, lomp en onbeholpen was het; en evenwel hadden duivels en booze geesten zich voor dit gewrocht niet behoeven te schamen, zoo boosaardig, gemeen en griezelig was het.

Dit wanstaltig getimmerte was de guillotine.

En tegenover dat gevaarte, op eenige schreden afstand, aan den overkant van het ravijn, stond een ander monster, — de Tourgue. Een steenen gedrocht, tegenhanger van een houten gedrocht. En, laten wij het erkennen, als de mensch hout of steen heeft aangeraakt, dan zijn hout en steen niet enkel maar hout of steen meer, want zij hebben iets van den mensch in zich opgenomen. Een bouwwerk is een dogma en een werktuig is een gedachte.

De Tourgue vertegenwoordigde de monarchie; de guillotine de revolutie.

De ruim vierduizend manschappen van het expeditielegertje stonden op het plateau geschaard. Zij omringden aan drie kanten de guillotine, en waren daaromheen opgesteld in de geometrische lijnen eener E, de batterij in het centrum van de langste linie geplaatst, vormde het midden van die E. Het roode gevaarte stond als ingesloten tusschen die drie fronten, die het van alle kanten omringden met levende muren, die zich aan weerskanten uitstrekten tot waar het plateau afdaalde naar het vlakke veld; de vierde, de open zijde was het ravijn, dat langs de Tourgue liep.

Het geheel vormde een aan één zijde open langwerpig carré, in welks midden het schavot stond. Naarmate de zon hooger steeg werd de schaduw van de guillotine op het gras korter.

De kanonniers waren bij hun stukken, de lonten aangestoken.

Een zwakke blauwe damp steeg op uit het ravijn; het was rook van den nog smeulenden brand.

Deze walm kronkelde als een doorschijnende nevel omhoog langs de Tourgue; het hooge plat van den toren beheerschte den ganschen horizon. Tusschen den toren en de guillotine was geen grooter afstand dan de breedte van het ravijn. Van den toren kon men gemakkelijk met de guillotine spreken.

Op het torenplat was de tafel gebracht die dienst had gedaan bij de zitting van den krijgsraad, en ook

de stoel van den president, overschaduwd door driekleurige vlaggen. Achter de Tourgue verrees de zon, de steenklomp teekende zich in het morgenlicht af als een donkere massa en op den top daarvan zag men op den door vlaggen overdekten rechterstoel een menschelijke gedaante zitten, bewegingloos en met de armen over de borst gekruist.

Dat menschelijk wezen was Cimourdain. Hij droeg evenals den dag te voren het costuum der burgergedelegeerden, den hoed met driekleurigen vederbos, den sabel op zijde en pistolen in zijn gordel.

Hij zat daar zwijgend. En alles zweeg. De soldaten stonden met het geweer bij den voet, wezenloos voor zich uit starend. Zij stonden man tegen man, raakten elkaar met de ellebogen, maar niemand sprak een woord. Zij dachten wellicht onbestemd aan dezen oorlog, aan al die gevechten, die zij hadden meegemaakt, aan zoovele overrompelingen, zoo moedig afgeslagen, aan de zwermen plotseling als uit de aarde te voorschijn gekomen boeren, door hen dan weer even snel den grond in gejaagd, aan al die veroverde sterkten, aan de veldslagen die zij gewonnen hadden, aan al hun overwinningen, en misschien was 't hun thans of al die roem nu veranderde in schande. Allen wachtten in somber zwijgen de dingen die komen zouden. Op het platform van de guillotine zag men den scherprechter op en neer loopen. De toenemende helderheid van den morgen vervulde de ruimte.

Opeens hoorde men de doffe klanken der met floers overdekte trom. De doodsche tonen kwamen nader; de gelederen openden zich, een stoet marcheerde het carré in en richtte zich naar het schavot.

Voorop de tamboers met hun omfloerste trommen, daarachter een compagnie grenadiers, een peloton gendarmen, met getrokken sabels, en daarachter de veroordeelde — Gauvain.

Gauvain liep ongeboeid, zijn handen en voeten waren vrij. Hij was in klein tenue. Zijn degen was hem gelaten.

Achter hem volgde een tweede peloton gendarmen.

Op Gauvain's aangezicht blonk nog de blijde geestvervoering, die het verlichtte op het oogenblik toen hij Cimourdain antwoordde: Ik denk aan de toekomst. Het was iets onuitsprekelijks ontroerends en verhevens, die peinzende glimlach.

Toen hij het carré binnentrad, was zijn eerste blik

naar den toren. Van de guillotine scheen zijn oog zich minachtend af te wenden.

Hij wist dat Cimourdain er zich een gewetenszaak van zou maken de terechtstelling bij te wonen. Hij zocht hem met de oogen en had hem weldra gevonden, daar op het plat van den toren.

Hij zat daar onbewegelijk, kil en wezenloos. Degenen die bij hem waren konden hem niet eens hooren ademen.

Zelfs toen hij Gauvain zag was er niet de minste aandoening op zijn hard gelaat te bespeuren.

Gauvain liep door naar het schavot.

Onder het voortgaan bleef hij omhoog kijken naar Cimourdain en Cimourdain bleef het oog strak gericht houden op hem. Het scheen of hij kracht putte uit dien blik.

Gauvain bereikte den voet van het schavot. Hij beklom de ladder. De officier die het commando had over de grenadiers, volgde hem. Hij ontdeed zich van zijn degen en gaf dien over aan den officier; hij deed zijn das af en gaf die over aan den beul.

Het was als een vizioen. Nooit had hij er zoo mooi, zoo fier, zoo beminnelijk uitgezien. Zijn bruine haren fladderden in den wind; het was toen nog geen gewoonte ter dood veroordeelden het haar af te snijden. Zijn blanke hals deed denken aan een vrouw, en zijn fiere, souvereine blik deed denken aan een aartsengel. Hij stond op 't schavot, maar scheen met zijn gedachten bij heel andere dingen. Ook deze plaats is een hoogtepunt. Gauvain stond fier overeind, heerlijk en rustig. De zon hulde hem in haar gouden stralen en overgoot hem als met glorie.

De beul, van meening dat hij zooals dat gebruikelijk was ook dezen veroordeelde moest binden, trad op hem toe met een touw in de hand.

Op dit oogenblik, nu wat hun tot dusver een droom en een onmogelijkheid had toegeschenen, vreeselijke werkelijkheid bleek, nu zij hun jongen commandant op het punt zagen van onder het mes te worden gesmeten, konden de soldaten zich niet meer inhouden; het gevoel van deze in alle ellende en alle verschrikking geharde lieden van den oorlog barstte los en sprong hen in de keel. Rondom de guillotine werd iets ongehoords vernomen, de snik van een gansch leger. Van alle kanten klonk het: Genade ! Gratie ! Enkelen vielen op de knieën; anderen wierpen hun geweren weg en

staken de armen omhoog naar Cimourdain op het plat van den toren. Een grenadier riep, naar de guillotine wijzende: Worden daar remplaçanten aangenomen? Dan kunnen ze mij krijgen. En allen herhaalden als krankzinnig: Genade ! genade ! en als verscheurende dieren dat roepen gehoord en gezien hadden zou het hen verteederd of verschrikt hebben, want tranen van soldaten zijn vreeselijk.

De beul aarzelde, niet wetend, wat te doen.

Toen klonk het kortaf en zwaar van den toren, zoo doordringend en snijdend dat allen het hoorden:

— Eerbied voor de wet !

Men herkende den onverzettelijken, onverbiddelijken toon. Het was Cimourdain die gesproken had. Een huivering liep door het leger.

De beul aarzelde niet langer. Hij naderde Gauvain met zijn touw.

— Een oogenblik, zei Gauvain.

Hij keerde zich naar Cimourdain, wuifde hem met de nog vrije rechterhand een gebaar van vaarwel en afscheid toe, en liet zich toen binden.

Toen hij gebonden was, zeide hij tot den beul:

— Pardon. Eén oogenblik nog.

En hij riep:

— Leve de republiek !

Men greep hem aan, men legde hem op de wipplank, dat fiere, grootmoedige, heerlijke hoofd werd in den afschuwelijken halskring gesloten, de beul streek voorzichtig de haren omhoog om den hals te ontblooten en drukte op de veer, de ijzeren driehoek kwam in beweging en gleed naar omlaag, eerst langzaam, toen snel; men hoorde een akeligen slag, die allen deed huiveren....

Op hetzelfde oogenblik werd nog een andere slag vernomen. De slag van de bijl werd beantwoord door een pistoolschot. Cimourdain had een van zijn pistolen uit zijn gordel genomen en op het oogenblik dat het hoofd van Gauvain in de mand viel, doorboorde hij zich het hart met een kogel. Een golf bloed sprong uit zijn mond en hij viel levenloos neer.

En die twee zielen stegen als een tragisch zusterpaar te zamen omhoog, zooals de schaduw het licht volgt.

EINDE VAN HET LAATSTE DEEL.

Typ. Amst. Boek- en Steendrukkerij v./h. Ellerman, Harms & Co. — Amsterdam.